

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu'nun Enerji
Politikaları ve İki Ülke Arasındaki İlişkilerde
Enerji Boyutu (2000 – 2012)

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan: Kristina SAZONOVA

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Çağrı ERHAN

Ankara – 2013

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

TEZ ONAY SAYFASI

Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu'nun Enerji Politikaları
ve İki Ülke Arasındaki İlişkilerde Enerji Boyutu (2000 – 2012)

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Çağrı Erhan

Tez Jürisi Üyeleri:

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. Kaver Kavım

.....

Prof. Dr. Gınar Özen

.....

Prof. Dr. Çağrı Erhan

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Tez Sinavi Tarihi 02.09.2013 .....

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

TEZ BEYAN BEYAN BELGESİ

Bu belge ile, tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (..... / ..... / .....)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin
Adı ve Soyadı

.....
İmzası

.....

İÇİNDEKİLER

I. BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ SONRASI KÜRESEL ENERJİ POLİTİKALARI

1.1. Çok Kutuplu Dünya Düzeni Bağlamında Fosil Enerji Kaynakların Ağırlığı	5-6
1.2. Dünya Enerji Kaynaklarının Rezervleri ve «Eşit Olmayan» Coğrafi Dağılışı	6
1.2.1. Küresel Enerji Politikaları Bakımından Dünyanın Önde Gelen Enerji Kaynaklarının Rezervleri	7
1.2.1.1. Petrol Piyasası	7-11
1.2.1.2. Doğalgaz Piyasası	11-16
1.3. Enerji Jeopolitiği ve Enerji Güvenliği	16-20
1.4. Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) Enerji Politikalarının Genel Değerlendirilmesi	20
1.4.1. Enerji Bağlamında ABD'nin Bölgesel Politikaları	20-24
1.4.2. ABD'nin Alternatif Boru Hatları Destekleme Politikaları	24-26
1.5. Avrupa Birliği'nin (AB) Enerji Politikalarının Genel Değerlendirilmesi	26
1.5.1. AB'nin Enerji Politikasının Temel Amaç ve Hedefleri	26-27
1.5.2. AB'nin Yeni Enerji Politikaları	27-30
1.5.3. AB'nin Yenilenebilir Enerji Politikaları	30-32
1.6. Çin Halk Cumhuriyeti'nin Enerji Politikalarının Genel Değerlendirilmesi	32-33
1.6.1. Çin'de Nükleer Enerjinin Dünü ve Bugünü	33-34
1.6.2.1. Japonya'daki Fukuşima Nükleer Santrali Faciası Sonrası Çin'deki Durum	34-35
1.6.3. Çin'in Başlıca Enerji Problemleri	35
1.7. Orta Doğu Ülkeleri	36
1.7.1. Arap Baharı ve Enerji Jeopolitiği	36-39
1.7.2. Orta Doğu Bölgesinin Enerji Kaynaklarının ABD, AB, Rusya ve Çin Açısından Ekonomi-Politik Öneminin Değerlendirmesi	39-43

II. BÖLÜM

TÜRKİYE CUMHURİYETİ VE RUSYA FEDERASYONU'NUN DIŞ POLİTİKASINDA ENERJİ KONUSU

2.1. Rusya Federasyonu'nun (RF) Enerji Politikalarının Genel Değerlendirilmesi	45
2.1.1. Ülkenin Enerji Profili	45-47
2.1.1.1. Petrol Piyasası	47-49
2.1.1.2. Doğalgaz Piyasası	49-51
2.1.1.3. Kömür Piyasası	51-52
2.1.1.4. Nükleer Enerji Piyasası.....	52-55
2.2. Rusya Federasyonu'nun V.V. Putin Dönemi Bölgesel Enerji Politikaları	56
2.2.1. Rusya'nın V.V. Putin Dönemi Genel Olarak Dış Politikası	56-57
2.2.2. Rusya'nın Avrasya Coğrafyasında Bölgesel İnisiyatifli Örgütlenme Çalışmaları	57
2.2.2.1. Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)	57-58
2.2.2.2. Avrasya Ekonomi Topluluğu (AET)	58-59
2.2.2.3. Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (KGAÖ)	59-60
2.2.2.4. Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ)	60-61
2.2.3. 2000'li Yılların Ortalarında Rusya'nın Avrasya Bölgesinde Enerji Politikaları	61
2.2.3.1. Rusya'nın Hazar Havzası, Kafkasya ve Karadeniz Enerji Politikaları	61-65
2.2.3.2. Rusya'nın Orta Doğu Enerji Politikaları	65-66
2.2.4. Mevcut Petrol Boru Hatları ve Yeni Enerji Politikaları Kapsamında Yeni Projeleri ..	66-72
2.2.5. Mevcut Doğalgaz Boru Hatları ve Yeni Enerji Politikaları Kapsamında Yeni Projeleri ..	72-80
2.3. Türkiye Cumhuriyeti'nin (TC) Enerji Politikalarının Genel Değerlendirilmesi	80
2.3.1. Ülkenin Enerji Profili	80
2.3.1.1. Petrol Piyasası	80-82
2.3.1.2. Doğalgaz Piyasası	82-88
2.3.1.3. Kömür Piyasası	88-82
2.3.1.4. Nükleer Enerji Piyasası	92-94
2.3.2. Türkiye'nin Enerji Stratejileri	94-97
2.3.3. Güvenli bir Transit Ülke olarak Türkiye'nin Rolü	97
2.3.3.1. Mevcut Yurtdışı Petrol Boru Hatları ve Projeleri	97-100
2.3.3.2. Mevcut Yurtdışı Doğalgaz Boru Hatları ve Projeleri	100-105

III. BÖLÜM

TÜRKİYE CUMHURİYETİ VE RUSYA FEDERASYONU ENERJİ İLİŞKİLERİNİN TÜRKİYE VE TÜRK DIŞ POLİTİKASINA ETKİLERİ (2000-2012)

3.1. Genel	107
3.2. 1945 – 2000 Yılları Arasında Türk–Rus İlişkilerinin Genel Durumu	108-112
3.3. Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) İktidarı Öncesi Dönem (2000 – 2002)	102-117
3.4. R.T. Erdoğan – V.V. Putin’li Yıllar (Ocak 2002 – Şubat 2008)	117-118
3.4.1. Türkiye’nin Kafkas Politikaları ve Rusya	118-119
3.4.2. Türkiye’nin Orta Asya Politikaları ve Rusya	119-121
3.4.3. Türkiye – İran İlişkileri ve Rusya	121-123
3.4.4. Türkiye – Irak İlişkileri ve Rusya	123
3.4.5. Türkiye – Suriye İlişkileri ve Rusya	123-129
3.4.6. Türkiye – AB İlişkileri ve Rusya	129-131
3.4.7. Türkiye – ABD İlişkileri ve Rusya	131-132
3.4.7.1. NATO – Rusya Konseyi İlişkileri ve Türkiye	132-139
3.5. R.T. Erdoğan – D.A. Medvedev Dönemi (Mart 2008 – Mayıs 2012)	139
3.5.1. Genel	139-143
3.5.2. Rusya’nın Dünya Ticaret Örgütü’ne (DTO) Üyeliği ve Türkiye	143-144
3.5.3. Arap Baharı ve Suriye’nin Durumu Yeniden Şekillenen Orta Doğu	144-146
3.5.3.1. Rusya’nın Orta Doğu Politikası Çerçevesinde Mısır, Libya ve Tunus	146-149
3.5.3.2. Rusya’nın Orta Doğu Politikası Çerçevesinde Suriye ve Türkiye ile İlişkileri	149-153
3.5.4. Nabucco, Güney Akım ve Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı (TANAP), Trans – Adriyatik Doğalgaz Boru Hattı projesi (TAP)	153-156
3.5.5. Enerji Bağlamında Kıbrıs Meselesinde Türk – Rus İlişkilerine Etkisi	156-158
3.5.6. Nükleer Güç Santralleri ve Türkiye – Rusya İlişkileri	158
Özet (Türkçe).....	168
Özet / Abstract (İngilizce).....	169
Kaynakça	170

TABLO VE ŞEKİLLER LİSTESİ

[Tablo 1] 2011 Yılı Türkiye Ham Petrol Rezervleri (İspatlanmış, muhtemel ve mümkün rezervler toplamıdır)	86
[Tablo 2] 2011 Yılı Türkiye Doğalgaz Rezervleri (İspatlanmış, muhtemel ve mümkün rezervler toplamıdır)	87
[Şekil 1] 1990–2030 Yılları Dönemi Dünya Enerji Tüketimi	7
[Şekil 2] 2010–2016 Yılları Arasında Dünya Hampetrol İhracatı	8
[Şekil 3] 2010–2012 Yılları Arasında Hampetrol Talep Artışı (bin varil/gün)	9
[Şekil 4] 2011 Sonu Yılı İtibariyle Bölgelere Göre Dünya İspatlanmış Petrol Rezervi	10
[Şekil 5] 2008–2016 Yılları Arasında OECD Bölgesinde Kapanan ve Kapanacak Rafineri Kapasiteleri	10
[Şekil 6] 2009–2011 Yılları Arasında Brend ve WTI Petrol Fiyat Hareketleri	11
[Şekil 7] Dünya Doğalgaz Ticareti Haritası (2011)	12
[Şekil 10] 2011 Yılı Sonu İtibariyle Bölgeler Dünya Doğalgaz Rezervleri	15
[Şekil 11] 2011 Yılı Dünya İspatlanmış Doğalgaz Rezervi, (İlk On Ülke)	16
[Şekil 12] Arap Baharı Süreci Bölgelerde Etkileri Haritası	37
[Şekil 13] Dünyanın Önemli Borsalarında, Enerji Sektörünün Payı (2011)	46
[Şekil 14] Dünya Fosil Yakıtlarının Rezervleri Konumları (2011)	51
[Şekil 15] Rusya Petrol Üretim – Tüketim Miktarı (1992 – 2012)	48
[Şekil 16] Rusya Petrol Üretim – Tüketim – İhracat Miktarı (2001 – 2011)	47
[Şekil 17] Rusya Doğalgaz Üretim – Tüketim Miktarı (1992 – 2011)	50
[Şekil 18] Doğalgaz İhracat Miktarı (2001 – 2010)	49
[Şekil 19] Rusya Kömür Üretim – Tüketim Miktarı (1992 – 2011)	52
[Şekil 20] Dünya Fosil Yakıtlarının Rezervleri (<i>milyar varil, trilyon metreküp, milyon ton</i>) (2011)	53
[Şekil 21] Dünya Piyasasında <i>Atomstroyexport</i> 'un Müzakereleri (2012)	55
[Şekil 22] Bir Bakışta Mevcut Petrol ve Doğalgaz Rus Boru Hatları ve Projeleri	67
[Şekil 23] <i>Gazprom</i> 'un Doğalgaz ve Petrol Rezervleri (2010)	73
[Şekil 24] Rus <i>Gazprom</i> Şirketinin Fiyat Haritası (2012)	78
[Şekil 25] Türkiye Petrol Üretim – Tüketim – İthalat Miktarı (2001 – 2012)	81
[Şekil 26] Türkiye Petrol Üretim – Tüketim Miktarı (1980 – 2012)	82
[Şekil 27] Yıllar İtibariyle Türkiye Doğalgaz Üretimi (2002 – 2011)	83
[Şekil 28] Türkiye Doğalgaz Üretim – Tüketim – İthalat Miktarı (2001 – 2011)	84

[Şekil 29] Yıllar İtibariyle Türkiye Ham Petrol Üretimi (2002 – 2011)	84
[Şekil 30] Türkiye Doğalgaz Üretim – Tüketim Miktarı (1980 – 2011)	85
[Şekil 31] Yıllar İtibariyle Türkiye Ham Petrol Arzı (2002 - 2011)	87
[Şekil 32] Yıllar İtibariyle Türkiye Doğalgaz Arzı (2002 – 2011)	87
[Şekil 33] 2010 Yılı Sonu İtibariyle Türkiye Birincil Enerji Arzının Kaynaklara Dağılımı	88
[Şekil 34] 2010 Yılı Sonu İtibariyle Türkiye Birincil Enerji Üretiminin Kaynaklara Dağılımı ..	89
[Şekil 35] 2010 Yılı sonu İtibariyle Türkiye İthal Kaynakların Dağılımı	90
[Şekil 36] 2010 Yılı Sonu İtibariyle Türkiye Birincil Enerji Üretiminin Kaynaklara Dağılımı .	90
[Şekil 37] Türkiye Taşkömürü Üretimleri (1990 – 2011)	91
[Şekil 38] Türkiye Linyit Üretimleri (1973 – 2011)	92
[Şekil 39] Mevcut Yurtdışı Petrol Boru Hatları ve Projeleri	98
[Şekil 40] Mevcut Yurtdışı Doğalgaz Boru Hatları ve Projeleri	104

KISALTMALAR LİSTESİ

AAOK / EAPC	Avrupa–Atlantik Ortaklık Konseyi / The Euro-Atlantic Partnership Council
AB / EU	Avrupa Birliği / European Union
ABD / USA	Amerika Birleşik Devletleri / United State of Amerika
AET / EvrAzES	Avrasya Ekonomi Topluluğu / Evraziyskoe Ekonomiçeskoe Soobşestvo
AGİT / OSCE	Organization for Security and Co-operation in Europe / Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AKKA / CFE	Konvansyonel Kuvvetlerin Azaltılması Anlaşması / Conventional Forces in Europe Treaty
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
ALBİYOBİR	Alternatif Enerji ve Biyodizel Üreticileri Birliği
BDT / SNG	Bağımsız Devletler Topluluğu Rusçası / Sodrujestvo Nezavisimih Gosudarstv
BP	British Petroleum
BM / UN	Birleşmiş Milletler / United Nations
BİLGESAM	Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi
BİO / PfP	Barış İçin Ortaklık / NATO, Partnership for Peace “PfP”
BOTAŞ	Türkiye Boru Hatları İle Petrol Taşıma Anonim Şirketi
BTC	Başta Bakü-Tiflis-Ceyhan doğalgaz / hampetrol boru hattı

BTE	Bakü–Tiflis–Erzurum Doğalgaz Boru Hattı
BTS-I	Baltık Petrol Boru Hattı Sistemi-I
BTS-II	Baltık Petrol Boru Hattı Sistemi-II
ÇHC	Çin Halk Cumhuriyeti
DTÖ / WTO	Dünya Ticaret Örgütü / World Trade Organization
DSİ	Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü'nün
EIA	U.S. Energy Information Administration
ETİ	ETİ Holding A.Ş. şimdiki ETİ Maden İşletmeleri Genel Müdürlüğü
EÜAŞ	Türkiye Elektrik Üretim Anonim Şirketi
Gazprom / ГАЗПРОМ	ОАО «Газпром» / Rusya'nın en büyük devlet şirketi ve dünyanın en fazladogalgaz çıkaran kuruluşudur
GKRY	Güney Kıbrıs Rum Kesmi / Yönetimi
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GUAM	Demokrasi ve Ekonomik Kalkınma Örgütü'nden / Organizatsiya za Demokratiyu i Ekonomičeskoe razvitie
IFOR	NATO, The Impementation Force
IRENA	Uluslararası Yenilenebilir Enerji Ajansı / International Renewable Energy Agency
KAİK	Kuzey Atlantik İşbirliği Kurulu'nun
KAM	Küresel Araştırma Merkezi'nin

KEİ	Karadeniz Ekonomik İşbirliği
KGAÖ / ODKB	Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü / Organizatsiya Dogovora o Kollektivnoy Bezopasnosti
KKTC	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin
LNG	Doğalgazın sıvılaştırılarak / Liquefied natural gas
Lukoil / ЛУКОЙЛ	ОАО «ЛУКОЙЛ» / Rusya'nın 2. ve dünyanın 12. en büyük hampetrol üretim özel şirketi
MEB / EEZ	Münhasır Ekonomik Bölgesi / Exclusive economic zone
MinEnergо Rossii / МинЭнерго России	Министерство Энергетики Российской Федерации / Russian Ministry of Energy
MTA	Türkiye Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü
Mtep	Milyon ton eşdeğer petrol
Nabucco	Doğalgaz Boru Hattı Projesi
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün / North Atlantic Treaty Organization
NGS	Nükleer Güç Santrali
NOVATEK / НОВАТЭК	ОАО «НОВАТЭК» / Rusya'nın ikinci en büyük doğalgaz şirketi
NRK / NRC	NATO–Rusya Konseyi / The NATO-Russia Council
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü / Organisation for Economic Co-operation and Development

ORSAM	Orta Doğu Stratejik Araştırmalar Merkezi
ŞİÖ / ŞOS	Şanghay İŞbirliği Örgütü / Şanhayiskaya Organizatsiya Sotrudniĉestva
RF	Rusya Federasyonu / Rossiyskaya Federatsiya
Rosneft / POCHEФТБ	«РОЧЕФТБ» / Rusya'nın hampetrol devlet Şirketi
SSCB / СССР	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği / Soyuz Sovetskih Socialistiĉeskih Respublik
Surgutneftegaz	OAO «Сургутнефтегаз» / Rusya'nın hampetrol ve doğalgaz üretim Şirketi
TAEK	Türkiye Atom Enerjisi Kurumu
TANAP	Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı Projesi
TAP	Trans – Adriyatik Doğalgaz Boru Projesi
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TC	Türkiye Cumhuriyeti
TKİ	Türkiye Kömür İŞletmeleri Genel Müdürlüğü
TEİAŞ	Türkiye Elektrik İletim A.Ő.
TMMOB	Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği
TNK – BP Holding	OAO «ТНК-ВР Холдинг» Rusya'nın Rosneft'in satınaldığı hampetrol özel Şirketi
TPAO	Türkiye Petrolleri A.O. Genel Müdürlüğü
TTK	Türkiye Taşkömürü Kurumu Genel Müdürlüğü

TÜFE	Tüketici Fiyatları Endeksi
TYİE	Türkiye–Yunanistan–İtalya Doğalgaz Enterkonektörü Projesi.
UEA / IEA	Uluslararası Enerji Ajansı / International Energy Agency
UGK	Libya’daki Ulusal Geçiş Konseyi
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization / Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
USAID	ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı’nın / United States Agency for International Development
USAK	Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu

GİRİŞ

Söz konusu tez konusunun, Soğuk Savaş Sonrası dönemin yeni uluslararası sisteminin yapısı çerçevesinde küresel enerji politikaları özelinde dünya ekonomisinde Türkiye Cumhuriyeti (TC) – Rusya Federasyonu (RF) ilişkilerinde enerji sektörünün yeri ve iki ülke arasındaki enerji ilişkileri üzerinde araştırma yapmak amacıyla seçtim.

Bu konuda yeterli bilimsel ve yakın zamanlarda yayınlanmış olan her hangi bir tez çalışması bulunmamaktadır. Dolayısıyla üzerinde çalışılacak olan konunun hem Türkiye, hem de Rusya açısından stratejik bir öneme sahip olduğu için bu konuda çalışılması gerekmektedir. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle oluşan yeni uluslararası sisteminin yapısı çerçevesinde küresel enerji politikaları özelinde, Rusya'nın bölgesel strateji ve Türkiye'nin bölgesel enerji politikalarına ilişkin sorunları tespit ederek Türkiye – Rusya ilişkilerinde enerji sektörün yerini ne olduğunu, ne kadar geliştiğini tartışmak çalışmanın amacı olmaktadır.

Bu çalışmada solumulan temel tez şudur: günümüzde Türkiye – Rusya ilişkilerinin ekonomik ve ticari yönü önemli ölçüde gelişme gösterirken, politik ilişkilerde de iki ülke arasında her ne kadar görüş farklılığı olursa olsun, enerji konusu esas unsur olduğu için, bu ikili ilişkilerinin koparılması mümkün görülmemektedir.

Bu araştırmada 3 temel varsayım sınanacaktır. Birincisi, enerji, Rusya'nın küresel ve bölgesel politikalarının belirlemede giderek artan bir öneme sahip olmaktadır. İkincisi enerji, Türkiye – Rusya ilişkilerinde en temel belirleyici öğedir. Üçüncüsü, Türkiye'nin, Rusya'ya enerji açısından bağımlılığı, Rusya'nın Türk dış politikasını yönlendirebilmesine sebep olmaktadır.

Tez üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Soğuk Savaş sonrası küresel enerji politikaları, ikinci bölümde Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu'nun dış politikalarında enerji konusu ve son üçüncü bölümde ise, Türkiye ve Rusya enerji ilişkilerinin Türkiye ve Türk dış politikasına etkileri ele alınmıştır.

Bu çalışmanın birinci bölümünde, Soğuk Savaş sonrası dönemin oluşan yeni çok kutuplu dünya düzeni yapısı bağlamında; yeni küresel enerji politikaları çerçevesinde fosil enerji kaynakların ağırlığı, dünya enerji kaynaklarının rezervleri ve ‘‘eşit olmayan’’ coğrafi dağılışı, enerji jeopolitiği ve enerji güvenliği, küresel enerji politikaları bakımından dünyanın önde gelen enerji

kaynaklarının rezervleri, petrol piyasası ve doğalgaz piyasaların mevcut durumları ele alınmıştır. Buna ilaveten, gerek Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) (enerji bağlamında ABD'nin bölgesel ve alternatif boru hatları destekleme politikaları) ve Avrupa Birliği'nin (AB) (AB'nin enerji politikasının temel amaç ve hedefleri, yeni enerji ve yenilenebilir enerji politikaları); gerekse Çin Halk Cumhuriyeti'nin (ÇHC) (ÇHC'de nükleer enerjini dünü ve bugünü, Japonya'daki Fukuşima Santrali kazası sonrası durumu, başlıca enerji problemleri) ve Orta Doğu ülkelerinin (Arap Baharı ve enerji jeopolitiği, Orta Doğu bölgesinin enerji kaynaklarının ABD, AB, Rusya ve ÇHC açısından ekonomi – politik öneminin değerlendirmesi) enerji politikalarının genel değerlendirilmesi.

İkinci bölüm kapsamında, Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu'nun dış politika stratejilerinde takip ettiği enerji politikaları çerçevesinde; gerek Rusya'nın enerji politikalarının (ülkenin enerji profili, petrol, doğalgaz, kömür ve nükleer enerji piyasaları); gerek Rusya'nın V.V. Putin dönemi bölgesel enerji politikalarının (RF'nin Putin dönemi genel olarak dış politikası, Avrasya coğrafyasında bölgesel inisiyatifli örgütlenme çalışmaları: Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT), Avrasya Ekonomi Topluluğu (AET), Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (KGAÖ), Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ); 2000'li yılların ortalarında Rusya'nın bölgesel enerji politikaları, Hazar havzası, Kafkasya, Karadeniz ve Orta Doğu enerji politikaları, mevcut petrol ve doğalgaz boru hatları ve yeni enerji politikaları kapsamında yeni projeleri); gerekse de Türkiye Cumhuriyeti'nin enerji politikalarının (ülkenin enerji profili, petrol, doğalgaz, kömür ve nükleer enerji piyasaları, enerji stratejileri; güvenli transit ülke olarak Türkiye'nin rolü, mevcut petrol ve doğalgaz boru hatları ve projeleri) genel değerlendirilmesi yapılmıştır.

Üçüncü bölümünde ise, 2000 – 2012 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu enerji ilişkilerinin Türkiye ve Türk dış politikasına etkileri bağlamında; ilk olarak, II. Dünya Savaşı sonrası SSCB dönemi, SSCB dağılmasından sonra Türk – Rus ilişkilerinin genel durumu; 2000 – 2002 yılları arası Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) iktidarı öncesi dönem; 2002 – 2008'li yılları R.T. Erdoğan – V. V. Putin'li yılları dönemi (Türkiye'nin Kafkas, Orta Asya politikaları ve Rusya; Türkiye – İran, Irak, Suriye, AB ve ABD ilişkileri ve Rusya; NATO – Rusya Konseyi ilişkileri ve Rusya); buna paralel olarak, 2008 – 2012 yılları arası R.T. Erdoğan – D.A. Medvedev dönemi (Rusya'nın Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) üyeliği ve Türkiye, Arap Baharı ve Suriye'nin durumu, yeniden şekillenen Orta Doğu, RF'nin Orta Doğu politikası çerçevesinde Mısır, Libya, Tunus, Suriye ve Türkiye ile ilişkileri; Nabucco, Güney Akım, Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hatı (TANAP) ve Trans – Adriyatı doğalgaz boru hattı (TAP); enerji

bağlamında Kıbrıs meselesinde Türk – Rus ilişkilerinde etkisi, nükleer güç santralleri ve Türkiye – Rusya ilişkileri) üzerinde durulmuştur.

Tezin hazırlanması sırasında ilk olarak kütüphanede ve elektronik ortamda bilimsel yayınlar (kitap, makaleler) tarınmıştır. Bu yayınların tasnif edilip okunmasından sonra, Türkiye ve Rusya'daki konuyla ilgili resmi yayınlara ulaşılmıştır. Özellikle güncel yayınlara ve belgelere dayalı bir tez yazılmasına özen gösterilmiştir.

I. BÖLÜM
SOĞUK SAVAŞ SONRASI KÜRESEL ENERJİ POLİTİKALARI

I. BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ SONRASI KÜRESEL ENERJİ POLİTİKALARI

Günümüzde küresel enerji politikaları, ağırlıklı olarak petrol ve doğalgaz üzerinden belirlenmektedir. Rezervler açısından en büyük paya sahip olan Orta Doğu, Orta Asya ve Hazar bölgeleri, bu politikaların temelini şekillendiren bölgelerdir. Petrol ve doğalgazın aranması, üretimi ve uluslararası pazarlara ulaştırılmasında, küresel anlamda önemli bir rekabet söz konusudur. Küresel enerji piyasalarının önemli aktörlerinden olan Rusya ve İran'ın kaynaklarını pazarlamada yaşadığı sorunlara rağmen, Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Avrupa Birliği (AB), Çin, Hindistan ve Türkiye ihtiyaç duydukları enerjiyi alternatif kaynaklardan kesintisiz, ucuz ve güvenli olarak elde edebilmek için çok yönlü politikalar yürütmeye çalışmaktadır.

Bu bölümde, Soğuk Savaş dönemi sonrasındaki çok kutuplu yeni dünya düzeni bağlamında, küresel enerji politikaları bakımından dünyanın önde gelen enerji kaynaklarının rezervleri, dünyada petrol ve doğalgaz piyasalarının görünümü, beklenen gelişmeleri incelenecek; gerek AB, gerek ABD, gerekse Çin ve Orta Doğu ülkelerindeki mevcut durum çerçevesi çizilecektir.

1.1. Çok Kutuplu Dünya Düzeni Bağlamında Fosil Enerji Kaynakların Ağırlığı

Enerji üretiminde, sanayi devriminden bu yana, her dönem belli bir enerji ham maddesi önem kazanmış ve toplumsal gelişmeye sebep olmuştur. Kömürün neredeyse rakipsiz olduğu dönem, petrolün egemen olduğu dönem takip etmiştir. Nükleer enerji, 1973-1974 petrol krizlerinin hemen sonrasındaki döneme damgasını vururken, yaşanan bazı sakıncaları nedeniyle birçok ülkede sınırlanmıştır. Ardından, doğalgaz da giderek artan biçimde petrol ve kömürün yanında devreye girmeye başlamıştır. Bugün için fosil kaynaklar dediğimiz kömür, petrol ve doğalgaz; dünya birincil enerji tüketimi içindeki toplam yüzde 88'lik payları ile bir ağırlık taşıyorken, önümüzdeki dönemde temiz ve alternatif enerji kaynakları daha önemli ölçekte devreye girecektir.¹

---

¹ Cenk SEVİM, «Geçmişten Günümüze Enerji Güvenliği ve Paradigma Değişimleri», **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, T.C. Genel Kurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, Genel Kurmay Basımevi, Sayı 13, Ankara, Mayıs 2009, s.96

Ancak her ne kadar, fosil kaynakların yaydıkları karbon (emisyolları), çevre kirliliği açısından zararlı olsa da, gerek enerji üretimi sanayi hammaddesi olarak yaşamsal öneme sahip olması, gerekse alternatif kaynakların bu kaynakların yerini alabilmesi çok kısa sürede mümkün görünmemesi gibi nedenlerden dolayı, önümüzdeki on yıllarda da dünya enerji tüketiminde belirleyici olacaktır.²

1.2. Dünya Enerji Kaynaklarının Rezervleri ve «Eşit Olmayan» Coğrafi Dağılışı

Bugün, ispatlanmış petrol rezervleri 1,652,6 milyar varildir. Mevcut üretim değerleri (günde 88,7 milyon varil) dikkate alındığında, petrol rezervlerinin ömrü 2011 yılında 44,8 yıla düşmüştür.³ Dünya üretilebilir doğalgaz rezervleri 208,4 trilyon metreküptür. Mevcut üretim değeri olan 2880,9 trilyon metreküp dikkate alındığında, bu rezervin ömrü 57,96 yıldır.⁴ Kömür ise, diğer iki fosil kaynağa göre, dünya üzerinde çok daha homojen dağılmış bir kaynaktır. Diğer yandan, dünya kömür rezervleri 860,938 trilyon tondur ve mevcut üretim eğilimleri dikkate alınırsa, 164 yıllık ömrü vardır. Bu açıdan kömür stratejik önemine sahip olmaktadır.⁵

Dolayısıyla, önümüzdeki on yıllarda petrol ve doğalgaz arzında, rezervler açısından bir sorun görünmemektedir. Sorun daha ziyade, bu kaynakların dünya üzerinde “adil olmayan” dağılımından, dünyadaki olumsuz jeopolitik gelişmelerden ve bu rezervlerin aranması, üretilmesi, tüketiciye ulaştırılabilmesi trilyonlarca dolarlık yatırım gerektiğinden kaynaklanmaktadır. Arz güvenliğinde de, bu unsurlar etkili olacaktır.⁶ Dünya üretilebilir petrol rezervlerinin yüzde 62’si Orta Doğu bölgesindedir. Doğalgaz rezervleri ise, Orta Doğu ve başta Rusya Federasyonu olmak üzere, eski Sovyetler Birliği coğrafyasında yoğunlaşmıştır. Bu iki bölgenin üretilebilir gaz rezervlerinin toplamı, dünya gaz rezervlerinin yüzde 72’sini oluşturmaktadır.⁷

---

² *Ibid.*, s. 97

³ BP, **Statistical Review of World Energy**, The Editor BP Statistical Review of World Energy, London SW1Y 4PD, UK, Haziran 2012, s.6-7

⁴ **2011 Yılı Hampetrol ve Doğalgaz Sektör Raporu**, Türkiye Petrolleri A.O. Genel Müdürlüğü (TPAO), Ankara, Mayıs 2012, s.6-9

⁵ BP, **Statistical Review of World Energy**, The Editor BP Statistical Review of World Energy, **Op. cit.**, s.30-31

⁶ Cenk SEVİM, «Geçmişten Günümüze Enerji Güvenliği ve Paradigma Değişimleri», **Op. cit.**, s.98

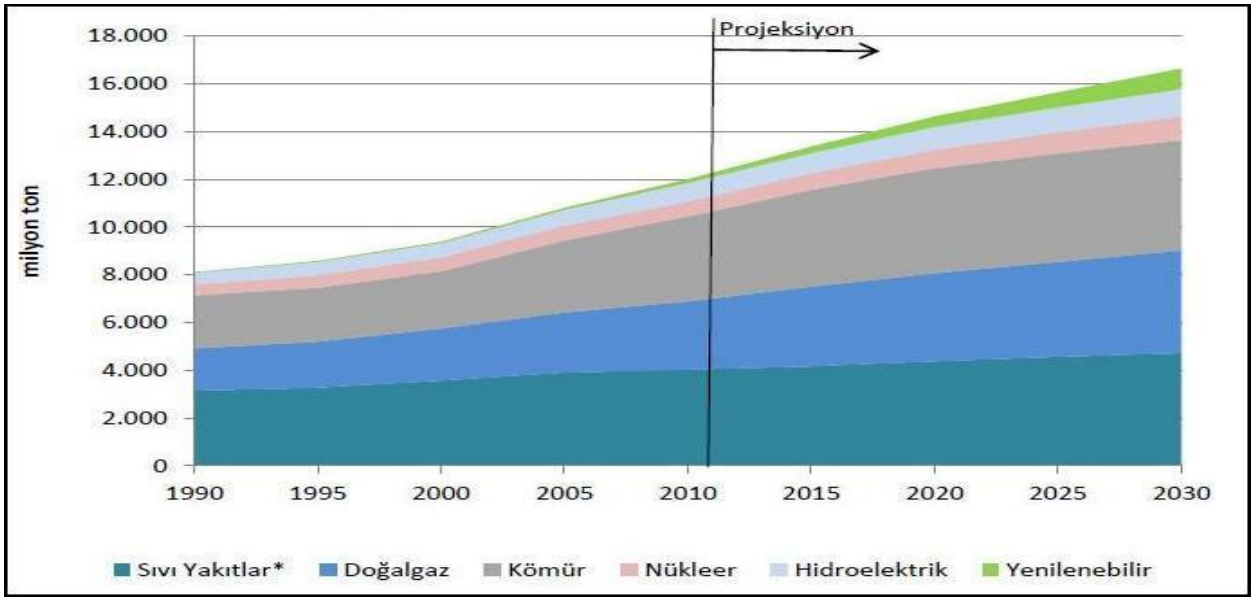
⁷ BP, **Statistical Review of World Energy**, The Editor BP Statistical Review of World Energy, **Op. cit.**, s.6-7, 20-21

1.2.1. Küresel Enerji Politikaları Bakımından Dünyanın Önde Gelen Enerji Kaynaklarının Rezervleri

Birincil enerji kaynakları arasında stratejik konuma sahip olan hampetrol 2011 yılında dünya enerji talebinin %33,1'ini doğalgaz ise %23,8'ini karşılamıştır. ⁸

XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren özellikle hızlı sanayileşme ile artan çevre kirliliği nedeniyle temiz bir yakıt olan doğalgaz talebini artmıştır. Uluslararası enerji ajansının 2030 yılı birincil enerji projeksiyonuna göre, kömür ve doğalgaz talebinde önemli artışlar beklenmektedir.

⁹ [Şekil 1]

[Şekil 1] 1990-2030 Yılları Dönemi Dünya Enerji Tüketimi ¹⁰

1.2.1.1. Petrol Piyasası

Petrol Ticareti

2008-2010 yılları arasında dünya petrol ticareti, 2010 yılından itibaren artış göstermektedir. 2011 yılında dünya petrol üretimi günlük 88 milyon varile ulaşmıştır. Bu miktarın yarısından fazlası tankerlerle belirli limanlardan taşınmıştır. Bu bağlamda, Basra Körfezi'nde Hürmüz Boğazı ve Hint ve Pasifik Okyanuslarını bağlayan Malakka Boğazı dünyanın iki önemli stratejik geçidi olarak görülmektedir. ¹¹

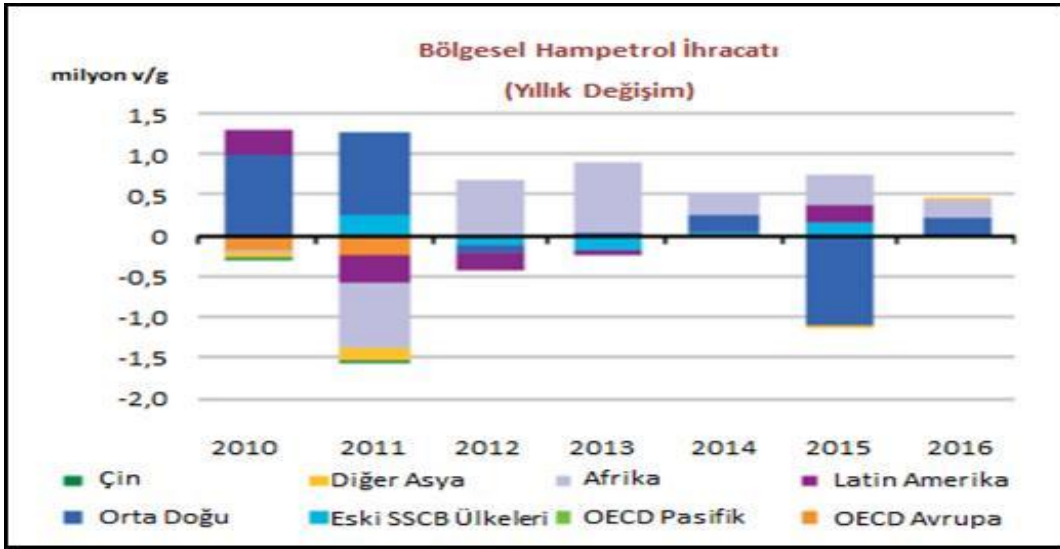
⁸ 2011 Yılı Hampetrol ve Doğalgaz Sektör Raporu, Türkiye Petrolleri A.O. Genel Müdürlüğü, Op. cit., s.3

⁹ BP, Energy Outlook 2030, BP Statistical Review of World Energy, BP, London, UK, Ocak 2012, s.66-69

¹⁰ 2011 Yılı Hampetrol ve Doğalgaz Sektör Raporu, Op. cit., s.2

¹¹ Ibid., s.3

2016 yılına kadar bölgelerarası petrol ticareti günlük 1 milyon varil artarak 35,8 milyon varile ulaşması beklenmektedir. Bu dönemde, Orta Doğu bölgesinin en büyük petrol ihracatçısı olmayı sürdüreceği, Afrika'da (özellikle Angola ve Nijerya'da) ihracatın günlük 1,6 milyondan 8,8 milyon varile çıkarak en yüksek ihracat artışının gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Aynı dönemde Eski Sovyetler Birliği ülkelerinde ihracat rakamının sabit kalması ve Dünya petrol ticaretinin Pasifik kıyılarına yönelmesi beklenmektedir. ¹² [Şekil 2]

[Şekil 2] 2010-2016 Yılları Arasında Dünya Hampetrol İhracatı ¹³

Petrol Tüketimi

Araştırmalara göre, dünya petrol tüketimi 2010 yılında günlük 883 milyon varilken, 2011 yılı sonu itibariyle 0,6 milyon varil artış göstererek 88,9 milyon varil olarak gerçekleşmiştir. BP araştırmalarına göre ise, dünya petrol tüketimi 2010 yılında 2118,0 milyon ton gerçekleşirken, 2011 yılı sonu itibariyle %-1,2 iniş göstererek 2092,0 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. ¹⁴ Küresel talebi 2011 yılında 2010 yılı ile kıyaslayacak olursak Kuzey Amerika, Avrupa ve Afrika dışında kalan bölgelerde artmıştır ve 2012 yılında da tüketim artışının devam etmesi beklenmektedir. ¹⁵ [Şekil 3]

İran'ın nükleer programı ve ABD ile arasındaki siyasi anlaşmazlık nedeniyle, petrol ihtiyacının %20'sini İran'dan karşılayan AB tarafından İran'a yaptırım kararı alınmıştır. Bunun karşılığında,

¹² IEA, **Medium-Term Oil and Gas Markets**, IEA, International Energy Agency, OECD/IEA, Paris, France, 2011, s.16-20

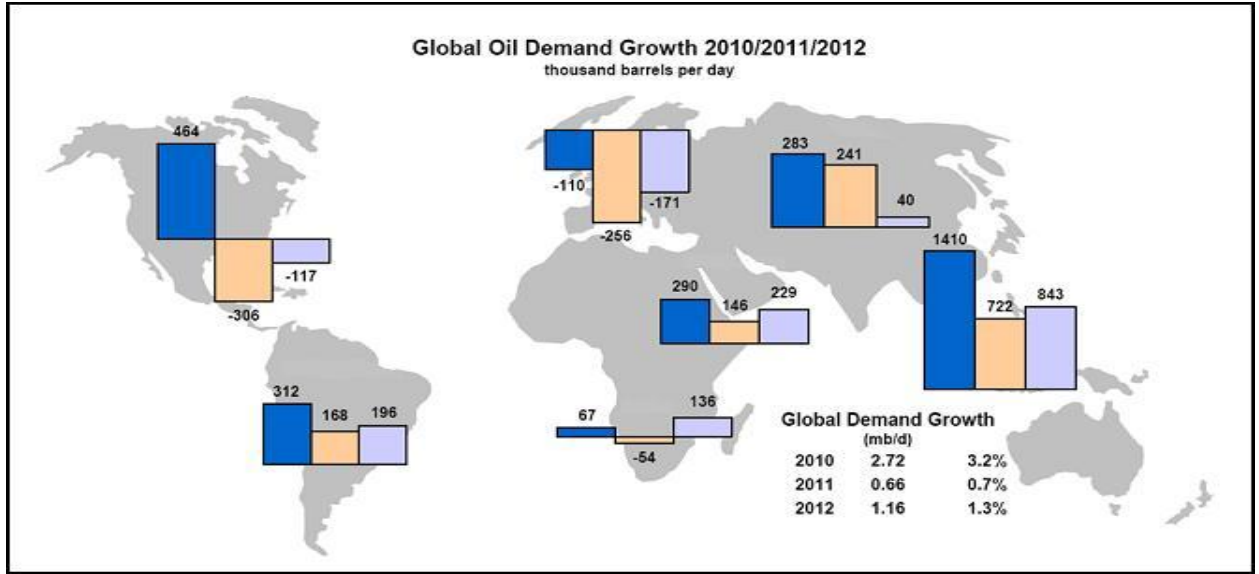
¹³ **2011 Yılı Hampetrol ve Doğalgaz Sektör Raporu, Op. cit.**, s.3

¹⁴ BP, **Statistical Review of World Energy**, The Editor BP Statistical Review of World Energy, **Op. cit.**, s.11

¹⁵ Leonardo MAUGERI, **Oil: The Next Revolution, The Unprecedented Upsurge of Oil Production Capacity and What it Means for The World**, The Geopolitics of Energy Project, HARVARD Kennedy School, BELFER Center for Science and International Affairs, Cambridge, Haziran 2012, s.11-20

İranlı milletvekili Seyyid Mehdi Musevinejad İran'ın Hürmüz Boğazı'nı¹⁶ kapatılma girişiminde bulunacağını bildirmiştir.¹⁷ Böylece 2012 –2013 yılları arasında petrol talebinin karşılanmasında zorluklar yaşanması, orta vadede Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) petrol talep artışının sabit kalması, OECD dışı ülkelerin talep artmaya devam etmesi görünmektedir.¹⁸

[Şekil 5]

[Şekil 3] 2010-2012 Yılları Arasında Hampetrol Talep Artışı (bin varil/gün)¹⁹

Petrol Rezervleri

EIA tarafından açıklanan dünya petrol rezervleri, 2010 yılında 1.335 milyar varilken 2011 yılında, ABD rezervleri hariç olmak üzere, %8,6'lık artışla 1.450 milyar varil olarak gerçekleşmiştir.²⁰ [Şekil 4] *Oil and Gas Journal* verilerine göre, 2011 yılında ABD rezervi 20,7 milyar varil eklendiğinde, 2011 yılı dünya ispatlanmış petrol rezervi 1.471 milyar varil olarak gerçekleşmiştir. Rezerv artışı, büyük oranda Venezuela'nın ağır hampetrol rezervlerinden kaynaklanmaktadır.²¹

¹⁶ Orta Doğu petrollerinin %40'ını (ABD, Batı Avrupa ve Çin'e gönderilen petrolün yaklaşık yarısı) bu boğazdan transit geçen gemiler taşımaktadır.

¹⁷ «İran Hürmüz Boğazı'nı Kapatıyor», Haberler.com, 09 Temmuz 2012, <<http://www.haberler.com/iran-hurmuz-bogazi-ni-kapatiyor-3771135-haberi/>>, (23.05.2013)

¹⁸ EIA, **International Energy Outlook 2011**, Independent Statistics and Analysis, U.S. Energy Information Administration, DOE/EIA-0484 (2011), Washington, September 2011, s.28-37

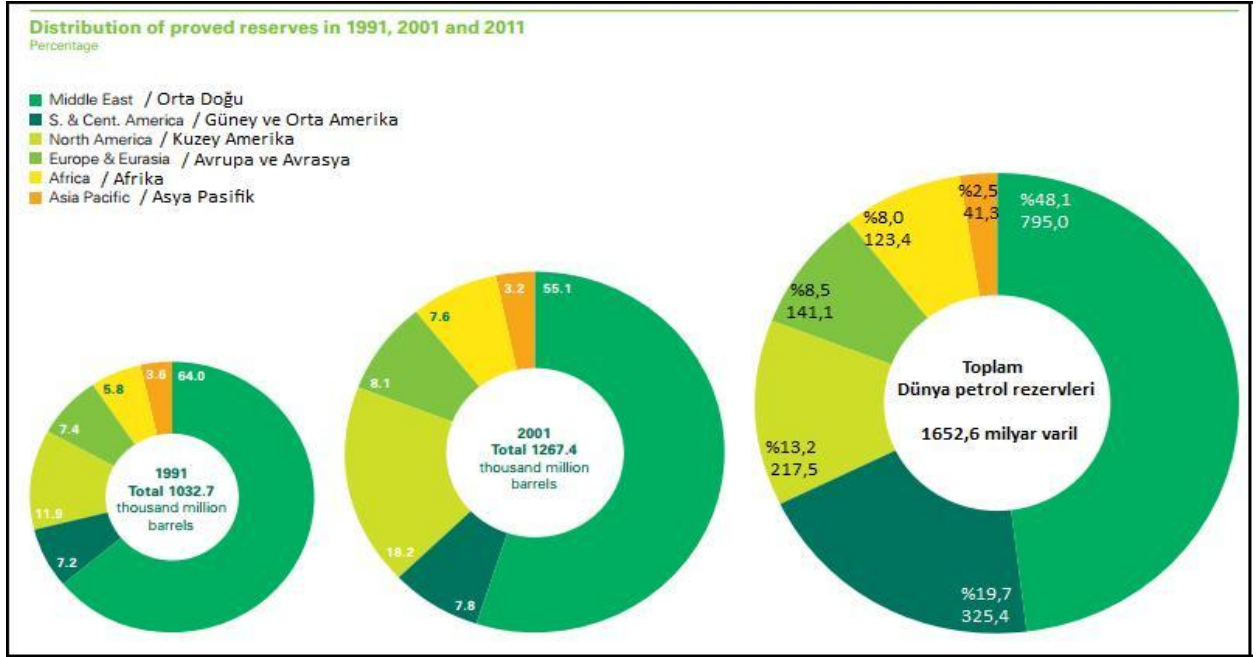
¹⁹ **2011 Yılı Hampetrol ve Doğalgaz Sektör Raporu, Op. cit.**, s.4

²⁰ EIA, **Crude Oil Proved Reserves**, International Energy Statistics, <<http://www.eia.gov/cfapps/ipdbproject/iedindex3.cfm?tid=5&pid=57&aid=6&cid=regions&syid=2010&eyid=2011&unit=BB>>, Independent Statistics and Analysis, U.S. Energy Information Administration, (23.05.2013)

²¹ **Oil and Gas Journal**, International Petroleum News and Technology, Volume 109, Issue 51, Houston, Texas, Aralık 2011, s.18-21

Petrol Rezervlerin Ömrü

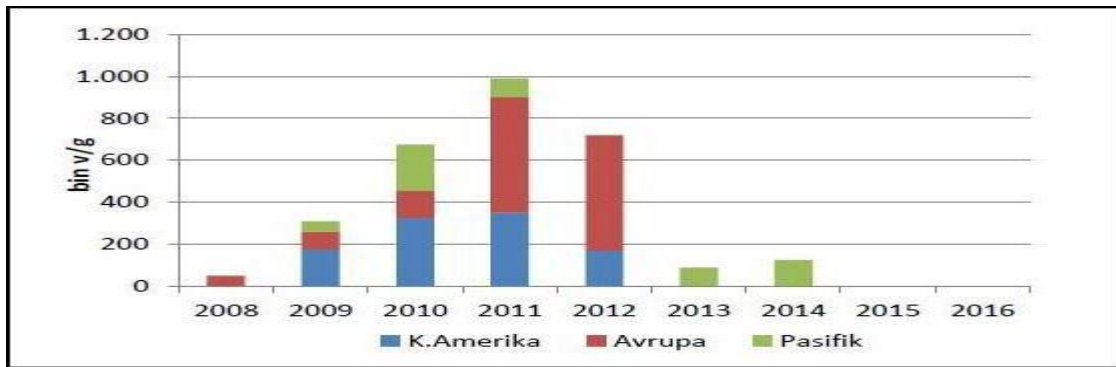
TPAO'nun 2012 Yılı Raporuna göre, artan petrol tüketimi nedeniyle, 2010 yılında 46,16 yıl olan dünya petrol rezerv ömrü 2011 yılında 44,8 yıla düşmüştür. ²²

[Şekil 4] 2011 Sonu Yılı İtibariyle Bölgelere Göre Dünya İspatlanmış Petrol Rezervi ²³

Petrol Üretimi

Günümüzde (2011) dünya günlük petrol üretimi, 2010 yılı verilerine göre 87,4 milyon varilken, 2011 yılı sonu itibariyle artış göstererek 88,7 milyon varil olarak gerçekleşmiştir. ²⁴ Ancak petrol üretiminde yaşanan günlük 1,3 milyon varil artış talebi karşılayamamıştır. ²⁵ [Şekil 3]

[Şekil 5] 2008-2016 Yılları Arasında OECD Bölgesinde Kapanan ve Kapanacak Rafineri Kapasiteleri ²⁶

²² 2011 Yılı Hampetrol ve Doğalgaz Sektör Raporu, Op. cit., s.6-9

²³ BP, *Statistical Review of World Energy*, The Editor BP Statistical Review of World Energy, Op. cit., s.6-7

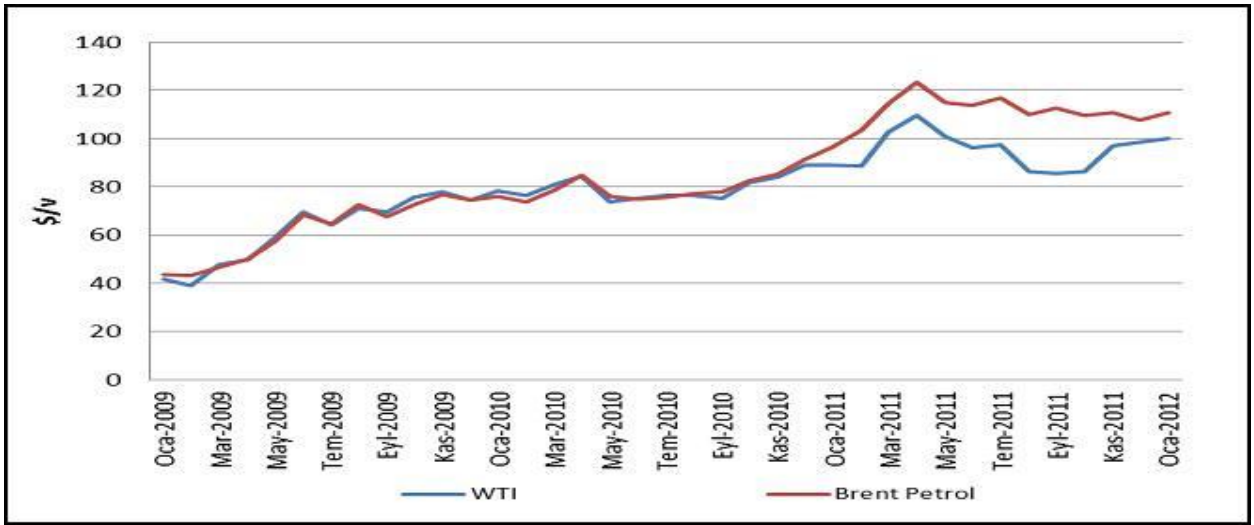
²⁴ Antoine HALFF, *Oil Market Report*, IEA, International Energy Agency, IEA Press Office, France, 12 Aralık 2012, s.4-6

²⁵ 2011 Yılı Hampetrol ve Doğalgaz Sektör Raporu, Op. cit., s.5

²⁶ *Ibid.*, s.5

Petrol Fiyatları

2011 yılı içerisinde Japonya’da yaşanan deprem ve nükleer santralindeki kazası, Libya’da yaşanan siyasi sorunlar nedeniyle petrol fiyatları artmıştır. Aynı zamanda Yunanistan başta olmak üzere, Avrupa’nın birçok bölgesinde yaşanan ekonomik sıkıntılar olması ve Uluslararası Enerji Ajansı (UEA) tarafından stratejik petrol rezervlerini piyasaya sürme kararı almasıyla, 2010 yılında ortalama 79,48 dolar olan varil brend petrol fiyatı, %40 artış göstererek 2011 yılında ortalama 111,26 dolar varil için olarak gerçekleşmiştir. ²⁷ [Şekil 6] Politik gelişmelerden dolayı brend petrolü kadar etkilenmeyen WTI petrol fiyatı ise, 2011 yılında bir varil 94,88 dolar olarak gerçekleşmiştir. ²⁸

[Şekil 6] 2009-2011 Yılları Arasında Brent ve WTI Petrol Fiyat Hareketleri ²⁹

1.2.1.2. Doğalgaz Piyasası

Doğalgaz Ticareti

Dünyada doğalgazın üretildiği ve tüketildiği bölgeler giderek farklılaşmakta ve tüketim hızla yaygınlaşmaktadır. Bu durum doğalgazı önemli bir dış ticaret maddesi haline getirmiştir. Çok sayıda ikili ve çoklu uluslararası antlaşma yapılmakta, dünya borsalarında alınıp satılmaktadır. Nitekim 2011 yılı sonu itibarıyla toplam dünya doğalgaz ihracatı her geçen sene artmakta olup, 2010 yılı verilerine göre 36,200 milyar metreküp iken, 2011 yılında da artış göstererek 36,600 milyar metreküp olarak gerçekleşmiştir. ³⁰ İhracatta Rusya’nın 7,808 milyar metreküp ile çok belirgin bir üstünlüğü söz konusudur. Rusya’yı 4,015 milyar metreküp ile Katar, Norveç (3,436),

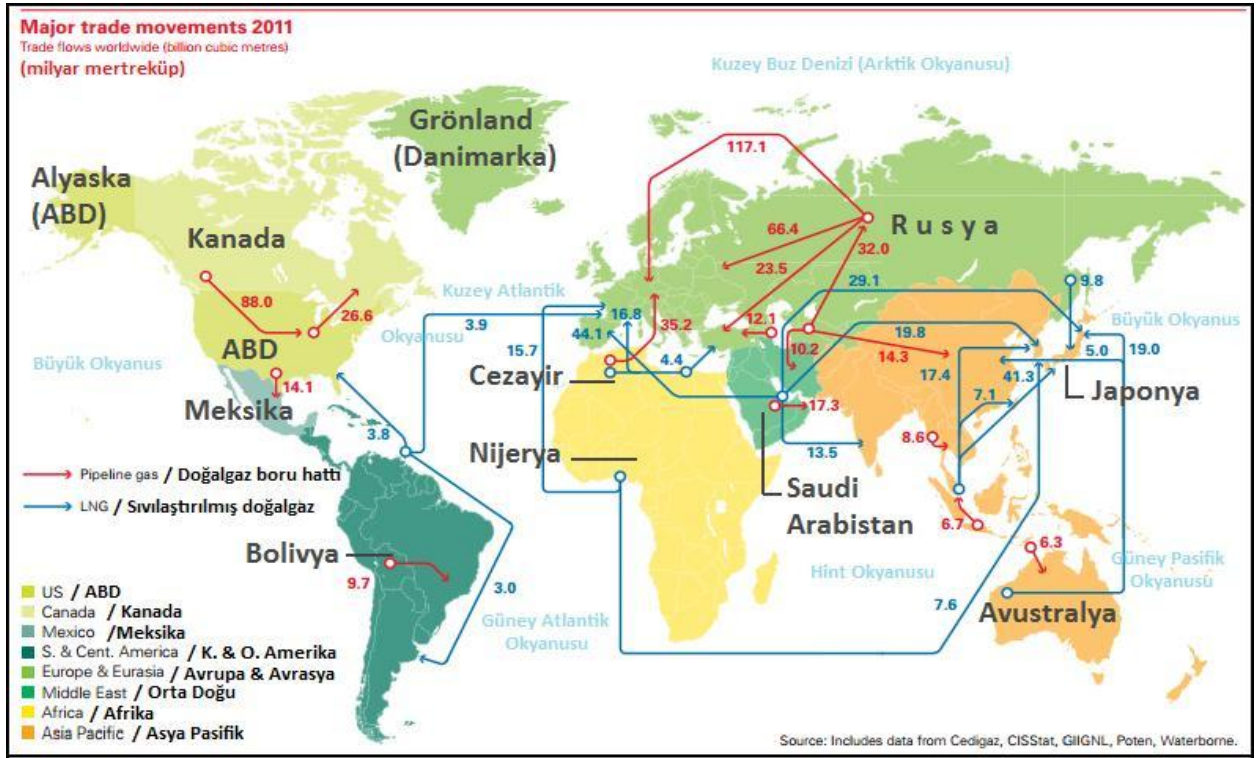
²⁷ EIA, **Crude Oil Proved Reserves**, International Energy Statistics, **Op. cit.**

²⁸ EIA, **Petroleum and Other Liquids, Spot Prices**, International Energy Statistics, U.S. Energy Information Administration, <http://www.eia.gov/dnav/pet/pet_pri_spt_s1_d.htm>, (23.05.2013)

²⁹ **Ibid.**

³⁰ EIA, **Exports of Dry Natural Gas (Billion Cubic Feet)**, International Energy Statistics, U.S. Energy Information Administration, <<http://www.eia.gov/cfapps/ipdbproject/IEDIndex3.cfm?tid=3&pid=26&aid=4>>, (23.05.2013)

Kanada (3,108), Hollanda (1,972), Cezayir (1,837) ve Türkmenistan (1,628) izlemektedir. İthalatta ise Japonya (4,113), ABD (3,469), Almanya (3,085) ve İtalya'nın (2,485) büyük bir ağırlığı vardır. Türkiye de 1,551 milyar metreküp ithalatıyla önemli bir alıcıdır. ³¹

[Şekil 7] Dünya Doğalgaz Ticareti Haritası (2011) ³²

Toplam dünya doğalgaz ihracatının %92 kadarı sadece 20 ülke tarafından yapılmaktadır. Benzer bir durum ithalat için de geçerli olup, toplam dünya ithalatının %85 kadarını 20 ülke gerçekleştirilmektedir. ³³ [Şekil 7]

Doğalgaz piyasası yakın zamanda kadar büyük ölçüde petrole piyasasına göre şekillenip, kendi özel piyasası oluşmaya başlamıştır. Gelecekte doğalgaz ticaretinde Avrupa ve Asya-pasifik bölgelerinde, artan talebe paralel olarak fiyatların da yükseleceği beklenmektedir. Bu fiyatlar, çoğu zaman doğalgaz üreticisi ülkelerin ve şirketlerin uyguladıkları politikalara göre şekillenmektedir. ³⁴

³¹ EIA, **Imports of Dry Natural Gas (Billion Cubic Feet)**, International Energy Statistics, U.S. Energy Information Administration, <<http://www.eia.gov/cfapps/ipdbproject/IEDIndex3.cfm?tid=3&pid=26&aid=3>>, (23.05.2013)

³² BP, **Statistical Review of World Energy**, The Editor BP Statistical Review of World Energy, **Op. cit.**, s.29

³³ **Ibid.**, s.28-29

³⁴ Y. MINULLIN, L. SCHRATTENHOLZER, «Lessons Learned for Regional and Global Energy Security», **Energy Security – International and Local Issues Theoretical Perspectives, and Critical Energy Infrastructures**, NATO Science for Peace and Security Series – C: Environment Security, Springer, 2011, s.59

Genel olarak bakıldığında, dünya üzerinde fosil enerji kaynakları düzensiz bir coğrafi dağılım göstermektedir. Bu dengesizliğin bir sonucu olarak gazı sahip olmak ve onu üretmek kadar, tüketim bölgelerine ulaştırmak da önemli hale gelmektedir. Doğalgazın üretim alanlarından, tüketim alanlarına taşımacılık stratejik bir nitelik kazanmıştır. Üreticiler, tüketiciler ve küresel aktörler, enerji alanlarını kontrol etmekten geçtiğinin farkında olan büyük güçler kendi çıkarları doğrultusunda enerji politikalarını belirlemektedir.³⁵ Bu durum, uluslararası alanda yeni bölgelerarası kutuplaşmaları veya ittifakları gündeme getirmiştir. Diğer yandan, üreticilerin yanında doğalgazın tüketicilere nakledilmesinde boru hatlarına ve tanker geçişlerine ev sahipliği yapan denizler, boğazlar ve ülkeler de önem kazanmaktadır.³⁶ Türkiye bu konumdaki birkaç önemli ülkeden birisi olup, konunun uzmanları tarafından “enerji köprüsü” olarak adlandırılmaktadır. Günden güne doğalgazın nakli için yeni alternatifler ve projeler geliştirilmektedir.³⁷

Doğalgaz Tüketimi

Doğalgaz, stoklanması güç ve yüksek maliyetler gerektiren bir yakıttır. Genellikle üretildikten sonra kısa bir zamanda tüketilmektedir. Bu nedenle yıllık üretim ve tüketim miktarları arasında büyük bir fark görülmez. Fakat, üretim ve tüketim sıralaması arasındaki bir büyük farklılık var. Örneğin, üretimde Norveç dışında fazla paya sahibi olmayan AB ülkeleri, Japonya ve Güney Kore, tüketimde çok belirgin pay almaktadır. Diğer yandan, gelişmekte olan ve ekonomileri hızla büyüyen Çin, Türkiye, Malezya ve Endonezya gibi ülkeler, yeni doğalgaz tüketicileri olarak sıralamadaki yerlerini almışlardır.³⁸

BP'nin 2011 yılı verilerine göre, bölgesel tüketim sıralamasında 991.0 milyon ton eşdeğeri petrol (mtep) (%34,1) ile Avrupa-Avrasya birinci, 782,4 mtep (%26,9) ile Kuzey Amerika ikinci, 531,5 mtep (%18,3) ile Asya-Pasifik üçüncüdür. Ülke bazında ise, 626 mtep (%21,5) ile ABD, 382,1 mtep (%13,2) ile Rusya, 138 mtep (%4,7) ile İran, 117,6 mtep (%4,0) ile Çin, 95,0 mtep (%3,3) ile Japonya ve 94,3 mtep (%3,2) ile Kanada önemli tüketicilerdir. Bunları AB ülkeleri takip

---

³⁵ H. SOYLU, «Enerji Koridoru Olma Yolunda Türkiye İçin Doğalgazın Önemi», **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, T.C. Genel Kurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, Genel Kurmay Basımevi, Sayı 10, Ankara, Eylül 2007, s.5

³⁶ A.B. ÇOLAK, M. İLBAŞ, «Enerji Koridoru ve Terminali Olarak Türkiye'nin Rolü», **16. Uluslararası Enerji ve Çevre Fuarı ve Konferansı, Bildiriler Kitabı**, İstanbul, 12-13-14 Mayıs 2010, s. 18-21

³⁷ Ufuk KANTÖRÜN, «Bölgesel Enerji Politikaları ve Türkiye (Regional Energy Policies and Turkey)», **Bilge Strateji Dergisi**, Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM), Cilt 2, Sayı 3, İstanbul, Güz 2010, s.88-108

³⁸ Erdal AKPINAR, Adem BAŞIBÜYÜK, «Jeoekonomik Önemi Giderek Artan Bir Enerji Kaynağı: Doğalgaz (An Energy Resource its Geo-economic Importance Has Gradually Been Increasing: Natural Gas)», **Turkish Studies – International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Erzincan Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili Ve Edebiyatı Bölümü Yayınları, Volume 6/3, Erzincan, Summer 2011, s.125-128

etmektedir. 41,2 mtep (%1,4) ile Türkiye'nin başlıca tüketiciler arasında yer almaktadır.³⁹

BP'nin araştırmalarına göre, dünya doğalgaz tüketimi 2010 yılında 2843,1 mtep (3153,1 milyar metreküp) gerçekleşirken, 2011 yılı sonu itibariyle %2,2 artış göstererek 2905,8 mtep (3222,9 milyar metreküp) olarak gerçekleşmiştir.⁴⁰

Doğalgaz Rezervleri

Dünyada doğalgaz rezervleri oldukça dengesiz bir dağılım göstermektedir. Nitekim bilinen rezervlerin büyük bir bölümü, başta Rusya Federasyonu olmak üzere, eski Sovyet Cumhuriyetlerinde ve bazı Orta Doğu ülkelerinde yoğunlaşmaktadır.

EIA tarafından açıklanan dünya doğalgaz rezervleri, 2010 yılında 6,637,199 trilyon feet küp iken, 2011 yılı sonu itibariyle bu rakam artış göstererek 6,707,310 trilyon feet küp olarak gerçekleşmiştir.⁴¹ BP verilerine göre ise, 2011 yılında dünya doğalgaz rezervleri 7,360,9 trilyon feet küp (208,4 trilyon metreküp).⁴²

Dünya doğalgaz rezervlerinin lider konumunda olan 33,1 trilyon metreküp (%15,9) ile İran ve 25,0 trilyon metreküp (%12,0) ile Katar, 80,0 (%38,4) trilyon metreküp ile Orta Doğu ülkelerine aittir. Orta Doğu'yu 78,7 trilyon metreküp (%37,8) ile Avrupa-Avrasya izlemektedir. Bu bölgede rezerv bakımından üstünlük çok belirgin bir şekilde 44,6 trilyon metreküp (%21,4) ile Rusya Federasyonu'na aittir. Orta Doğu ve Avrupa-Avrasya bölgelerinin rezervleri toplamı oransal olarak % 75'i bulmaktadır.⁴³ [Şekil 10]

Oil and Gas Journal araştırmalarına göre ise, BP verilerine göre çok büyük farkı göstermeden 2011 yılında 47,6 trilyon metreküp ispatlanmış rezervler miktarı ile ilk sırada yer alan Rusya'yı 33,1 trilyon metreküp ile İran, 25,2 trilyon metreküp ile Katar izlemektedir.⁴⁴ [Şekil 11]

---

³⁹ BP, **Statistical Review of World Energy**, The Editor BP Statistical Review of World Energy, **Op. cit.**, s.25

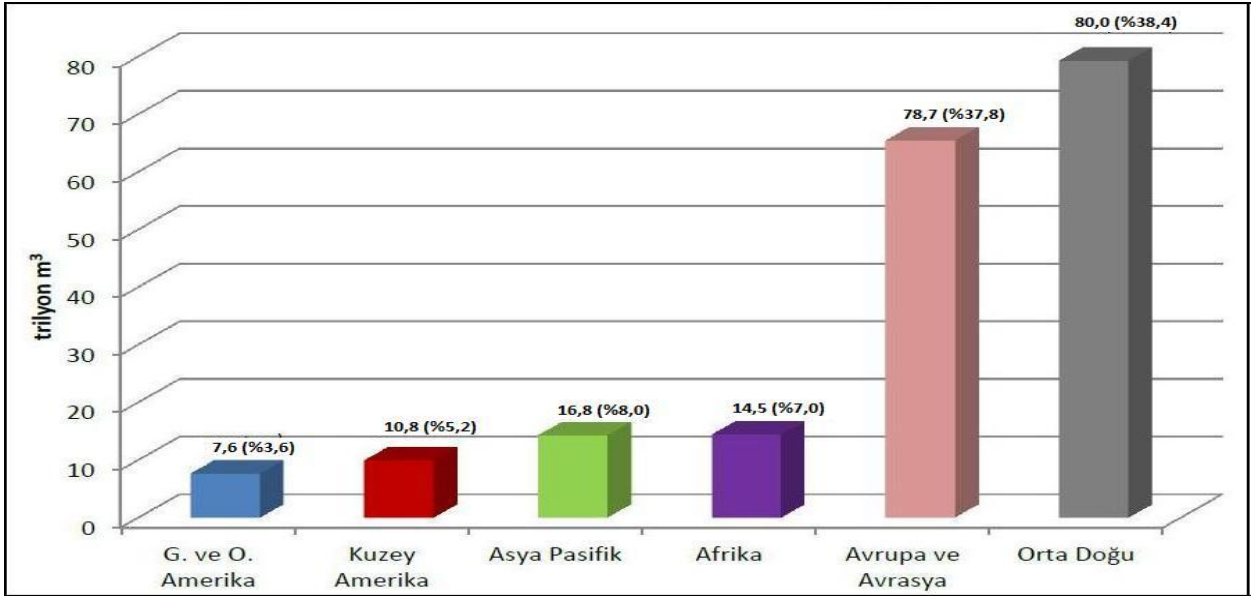
⁴⁰ **Ibid.**, s.23,25

⁴¹ EIA, **Proved Reserves of Natural Gas (Trillion Cubic Feet)**, International Energy Statistics, U.S. Energy Information Administration, <<http://www.eia.gov/cfapps/ipdbproject/IEDIndex3.cfm?tid=3&pid=3&aid=6>>, (23.05.2013)

⁴² BP, **Statistical Review of World Energy**, The Editor BP Statistical Review of World Energy, **Op. cit.**, s.20

⁴³ **Ibid.**, s.20-21

⁴⁴ **Oil and Gas Journal**, **Op. cit.**, s.17-19

[Şekil 10] 2011 Yılı Sonu İtibariyle Bölgeler Dünya Doğalgaz Rezervleri ⁴⁵

Doğalgaz Rezervleri Ömrü

TPAO'nun 2012 raporuna göre, dünya doğalgaz rezervleri ömrü, 2010 yılında 57,96 yıl olan doğalgaz rezerv ömrü 2011 yılında gerçekleşen %3'lük üretim artışı ve üretimle aynı oranda artış sağlanamayan doğalgaz rezerv miktarı nedeniyle 57,07 yıla düşmüştür. ⁴⁶

Doğalgaz Üretimi

BP'nin 2011 yılı bölgesel üretim verilerine göre, 2010 yılında dünya doğalgaz üretimi 3178,2 milyar metreküp iken, 2011 yılı sonu itibariyle bu rakam %3,1 artışla 3276,2 milyar metreküp olarak gerçekleşmiştir. Üretim sıralamasında, Avrupa-Avrasya bölgesi 1036,4 milyar metreküp (%31,6) ile birinci, Kuzey Amerika 864,2 milyar metreküp (%26,5) ile ikinci, Orta Doğu 526,1 milyar metreküp (%16,0) ile üçüncü ve Asya-Pasifik 479,1 milyar metreküp (%14,6) ile dördüncü sırayı almaktadır. ⁴⁷

Doğalgaz Fiyatları

2011 yılında Amerika'da, konvansiyonel olmayan metotlar ile üretilen doğalgaz ve gaz piyasasının serbest piyasa mekanizması çerçevesinde hareket etmesi nedeniyle, Henry Hub doğalgaz fiyatları düşüş göstermiştir. Yıl başında 161,71 dolar/metreküp olan doğalgaz fiyatı, yıl sonunda 114 dolar/metreküp olarak gerçekleşmiştir. ⁴⁸ Almanya'da ise, sınır gaz fiyatları

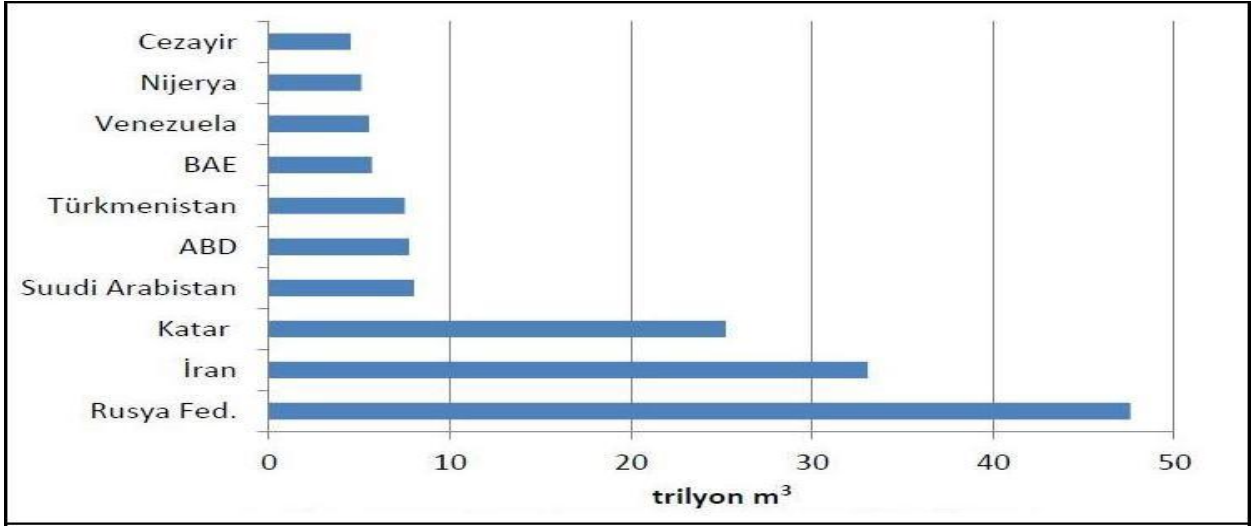
⁴⁵ BP, *Statistical Review of World Energy*, The Editor BP Statistical Review of World Energy, *Op. cit.*, s.20

⁴⁶ 2011 Yılı Hımpetrol ve Doğalgaz Sektör Raporu, *Op. cit.*, s.7

⁴⁷ BP, *Statistical Review of World Energy*, The Editor BP Statistical Review of World Energy, *Op. cit.*, s.22

⁴⁸ 2011 Yılı Hımpetrol ve Doğalgaz Sektör Raporu, *Op. cit.*, s.8

2011 yılı boyunca yükseliş göstermiş ve 2011 yılında ortalama 193,9 dolar/metreküp olarak gerçekleşmiştir.⁴⁸

[Şekil 11] 2011 Yılı Dünya İspatlanmış Doğalgaz Rezervi, (İlk On Ülke)⁴⁹

1.3. Enerji Jeopolitiği ve Enerji Güvenliği

Ülkelerin enerji güvenlikleri ile ulusal güvenlikleri arasında doğrudan ve güçlü bir ilişkisi vardır. Bu yüzden günümüzde gerek uluslar arası, gerekse ulusal arenalarda konuşulan konuların başında enerji güvenliği gelmektedir. Enerji güvenliği kavramı, enerji üretim, iletim ve dağıtım sistemleri muhtemel terörist saldırıları, yatırım eksikliklerinden dolayı kesintiler, kasırgalar, ambargolar, grevler, lokavtlar, iç savaşlar gibi bir çok ihtimalle beraber değerlendirilmesini gerektiren bir kavramdır.⁵⁰

Dolayısıyla enerji politikaları ve arz güvenliği gibi konularda yapılan değerlendirmelerde enerji kaynaklarının coğrafi dağılımları, maliyetleri, taşıma yolları, talep artış eğilimleri, büyük tüketicilerin ithalat bağımlılıkları, gibi bir çok konu ele alınabilmesi gerekmektedir.⁵¹

⁴⁸ Foreign Trade, Economic Development, Energy and Climate Protection, Report 2011/2012, Bundesamt für Wirtschaft und Ausfuhrkontrolle, Federal Office of Economics and Export Control (BAFA), Eschborn, Mart 2012, s.34-40

⁴⁹ Oil and Gas Journal, International Petroleum News and Technology, Op. cit., s.18-20

⁵⁰ Cenk SEVİM, «Geçmişten Günümüze Enerji Güvenliği ve Paradigma Değişimleri», Op. cit., s.98

⁵¹ Cenk SEVİM, «Petrol Rezervlerinin Zirve Noktasının Enerji Güvenliği Açısından Büyük Enerji Pazarları (ABD, AB, Çin ve Hindistan) Üzerindeki Etkileri (Effects of Oil Reserves Peak Point on Big Energy Markets (USA, EU, China, India) For Energy Security)», Güvenlik Stratejileri Dergisi / The Journal of Security Strategies, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü (SAREN), Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, Sayı 11, İstanbul, 2010, s.53-72

Enerji güvenliği kavramı Avrupa Komisyonu tarafından, “Stratejik stokların korunması veya ekonomik şartlar için yeterli olmayan ulusal kaynakların yetersizliği yüzünden gelecekte önemli oranda sorun teşkil edecek enerji ihtiyacına karşı, ulaşılabilir ve istikrarlı dış kaynakları sağlama becerisi” olarak ifade edilmektedir.⁵² Bu ifade, sadece enerji ithalatçısı olan bir ülkeler topluluğu için anlamlıdır. ABD’de ise, Ulusal Enerji Stratejisinde, enerji güvenliği için aşağıdaki kavramlar üzerinde durulmuştur:

- Küresel enerji politikaları, küresel ekonomik büyümeyi güvence altına alacak biçimde tasarlanmalıdır
- Enerji güvenliği konusu, dış politika ve ekonominin birinci önceliği olmalıdır
- Enerji kaynakları ve başta boru hatları olmak üzere taşıma hatları güvenlik altına alınmalıdır
- Enerji kaynakları ülkeler bazında çeşitlendirilmeli ve bağımlılık dengesi korunmalıdır⁵³

ABD’de, Enerji Stratejisindeki enerji güvenliği ile ilgili tanımlar, AB’nin tanımına göre daha genel geçer olmaktadır. Böylece enerji güvenliği kavramının enerji ithalatçısı ve enerji ihracatçısı olan ülkeler için farklı anlamları bulunmaktadır. Enerji kaynaklarına sahip olan ve üreten devletler, ekonomik kalkınmalarını sağlamak için talep çeşitliliği ararken, enerji ithalatçısı devletler de enerji kaynaklarının sağlandığı bölgelerin çeşitlendirilmesine peşine düşmektedirler.⁵⁴

Dünya petrol kaynakları üzerindeki mücadele, XIX. yüzyılın ikinci yarısında, İngiltere ve Rusya arasında başlamıştır. Bu dönemde İngiltere Hindistan’a ve Rusya’da Orta Asya’ya yayılmıştır. O dönem yaşanan bu stratejik hamleler “Büyük Oyun” olarak ifade edilmiştir.⁵⁵

1900’lı yılları başında, ABD’nin de petrolün stratejik önemi ilgisini çekmeye başlamıştı. II. Dünya Savaşı sonrasında, Büyük Oyunun planlayıcısı rolünü tek başına ABD üstlenmiştir. Büyük Oyundaki temel strateji dönemin stratejik enerji kaynağı olan petrolün paylaşımıdır. Büyük Oyun içindeki stratejik noktalar Ortadoğu, Kafkaslar ve Hazar Bölgesidir. Küresel güç merkezlerinin önem verdiği nokta, enerji kaynaklarının bulunduğu yerlerin ve stratejik ticari geçiş noktalarının kontrolüdür. Dünya petrol tüketiminin hızla artması ve petrol taşımacılığının

---

⁵² Necdet PAMİR, **Küresel Enerji Politikaları ve Türkiye**, «Küresel Enerji Politikaları ve Türkiye» konulu TMMOB 8. Enerji Sempozyumu, İstanbul Kültür Üniversitesi, İstanbul, 17-19 Kasım 2011

⁵³ Örgen UĞURLU, **Çevresel Güvenlik ve Türkiye’de Enerji Politikaları**, Örgün Yayınevi, İstanbul, Nisan 2009, s.29-171

⁵⁴ **Ibid.**, s.97

⁵⁵ Yves LACOSTE, **Büyük Oyunu Anlamak, Jeopolitik: Bugünün Uzun Tarihi**, NTV Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, 2008, s.89-101

büyük bölümünün deniz yoluyla olması sebebiyle petrol taşıma güzergâhlarındaki boğazların ve bu boğazlara hükmeden ülkelerin önemleri bir kat daha artmaktadır.

Zira dünya okyanus ve denizleri üzerinde küresel ticaretin yaklaşık %90'lık bölümü gerçekleşmektedir. Deniz yollarıyla taşınan stratejik ürünlerden bir tanesi de petroldür. Küresel ölçekte doğalgazın yaklaşık %95'i boru hatlarıyla taşınırken ham petrolün sadece %35'i boru hatlarıyla taşınmakta, kalan %65'lik bölümü taşınmasında deniz yolları ile taşınmaktadır.⁵⁶

Doğalgazın sıvılaştırılarak (LNG) deniz yoluyla taşınması, petrole göre, daha ekonomik olmamaktadır. Fakat her geçen yıl denizlerde taşınan LNG miktarı da artmaktadır. 2010 yılı itibariyle, dünya denizlerinde LNG taşıyan gemi sayısı yaklaşık olarak 200 tanedir ve yakın gelecekte 150 tane daha LNG tankerine ihtiyaç duyulacağı öngörülmektedir. Doğalgazın sıvılaştırılarak deniz yoluyla taşınması, petrolün deniz yoluyla taşınmasına göre 7 kat daha pahalıdır. Bu nedenle doğalgaz taşınması için genel olarak boru hattı stratejileri ve bölgesel pazarlar tercih edilmektedir.⁵⁷

Tarih boyunca, dünya ticaretinde, deniz yollarının yüksek kullanımının en önemli sebebi, deniz yollarındaki ulaşım maliyetlerinin yaklaşık olarak kara yollarından 7 kat, hava yollarından 22 kat ve demiryollarından 3 kat daha ucuz olmasıdır. Böylece deniz yollarının, verimli, düşük maliyetli ve yüksek esnekliğe sahip olması küresel ticarete en çok tercih edilmektedir.

Enerji güvenliği ve deniz güvenliği arasındaki ilişkide, ham petrolün yükleme ve boşaltma terminal limanları deniz ulaştırma rotalarının boğaz, geçit ve kanalların emniyeti ve güvenliği kritik bir rol oynamaktadır. XXI. yüzyılda deniz trafiği ve herhangi bir nedenle kapanması halinde, uluslararası enerji güvenliğine büyük zarar verecek potansiyele sahip olmaktadır. Bu düğüm noktaları, Hürmüz Boğazı, Malakka Boğazı, Süveyş Kanalı, Bab El Mendeb Boğazı, İstanbul-Çanakkale Boğazları ve Panama Kanalıdır.⁵⁸

Hürmüz Boğazı, İran Körfezini Umman Körfezi ve Arap Denizine bağlamaktadır. Hürmüz Boğazındaki günlük ortalama ham petrol hareketliliği 17 milyon varil civarındadır. 2011 yılı

---

⁵⁶ *Ibid.*, s.89-100

⁵⁷ Faruk M. DEMİR, *Enerji Oyunu*, Ayrım Yayınları, İstanbul, 2010, s.38

⁵⁸ Cenk SEVİM, «Petrol Rezervlerinin Zirve Noktasının Enerji Güvenliği Açısından Büyük Enerji Pazarları (ABD, AB, Çin ve Hindistan) Üzerindeki Etkileri», *Op. cit.*, s.55-72

Hürmüz Boğazındaki ham petrol hareketliliğinin dağılımı Asya-Pasifik bölgesine 6,8 milyon varil, Japonya'ya 4 milyon varil, Avrupa'ya 3 milyon varil, ABD'ye 2,2 milyon varil ve Çin'e 1,5 milyon varil şeklindedir. 1982-1988 yılları arasındaki İran-Irak savaşı sırasında, bu bölgede toplam 240 petrol tankeri saldırıya uğramış ve bunların 55 tanesi batmıştır. Savaş süresince Basra Körfezindeki deniz trafiği %25 azalmış ve bu durum sonucu, ham petrol fiyatları artış göstermiştir.

Malakka Boğazı, Hint Okyanusu ile Pasifik Okyanusunu bağlamaktadır. Boğazın en dar noktası 1,7 deniz mili genişliğindedir. Malakka Boğazındaki günlük ortalama ham petrol hareketliliği 11,7 milyon varil civarındadır. Boğazdan yılda yaklaşık 50.000 ticari gemi geçiş yapmaktadır. Malakka Boğaz'ındaki en büyük problemler deniz korsanlığı, yoğun deniz trafiğinden dolayı deniz kazaları ve deniz kirliliğidir.

Süveyş Kanalı, Kızıl Deniz'i Akdeniz'e bağlamaktadır. Süveyş Kanalındaki günlük ortalama ham petrol hareketliliği 4,5 milyon varil civarındadır. 1967 yılındaki Arap-İsrail Savaşı'nın ardından kanalın 8 yıl kapanması, Basra Körfezi petrolün Avrupa ve ABD'ye taşınmasında sorunlara neden olmuştur. Söz konusu kriz döneminde, tankerlerin Ümit Burnu'nu kullanmaları yollarının 6000 mil uzamasına neden olmuştur.⁵⁹

Bab El-Mendeb Boğazı, Kızıl Deniz'le Hint Okyanusunu Aden Körfezi üzerinden birleştirmektedir. Bab El-Mendeb Boğazı'ndaki günlük ortalama ham petrol hareketliliği 3,3 milyon varil civarındadır.

İstanbul ve Çanakkale Boğazları, Karadeniz'i Akdeniz'e bağlamaktadır. İstanbul ve Çanakkale Boğazlarındaki günlük ortalama ham petrol hareketliliği 3 milyon varil civarındadır.

Panama Kanalı, Pasifik Okyanusunu Karaip Denizi ve Atlantik Okyanusuna bağlayan kanadır. Panama Kanalındaki günlük ortalama ham petrol hareketliliği 600 bin varil civarındadır. Panama Kanalı'nın herhangi bir sebeple kapanması halinde, bölgedeki deniz trafiğinin Macellan Boğazı ile sağlanması gerekecektir. Bu durumda, yol yaklaşık olarak 8000 mil civarında uzanmış olabilmektedir.⁶⁰

---

⁵⁹ C. GÜRDENİZ, «Deniz Güvenliğinin Enerji Arz Güvenliği Üzerindeki Rolü», **Enerji Güvenliğinde Ortak Çözüm Arayışları Sempozyumu**, Pegasus Yayınları, İstanbul, 2009, s.20-22

⁶⁰ *Ibid.*, s. 23

Herhangi bir nedenle, deniz ulaşım çevriminde ham petrol ve yan ürünlerinin taşınması ile ilgili bir uzun süreli bir aksamanın yaşanması, küresel veya bölgesel ölçekte kaosa neden olabilmektedir. 1967 yılında Arap-İsrail Savaşı sonrası Suveyş Kanalının 8 yıl süreyle kapalı kalması, İran Körfezinde 1982-1988 yılları arasında İran-Irak Savaşı zamanında tanker savaşları sırasında, Hürmüz Boğazı çıkışlı petrol akışının yavaşlamalara uğraması veya Somali açıklarında 2 milyon varil ham petrol yüküyle kaçırılan 320 bin tonluk süper tanker deniz ve enerji güvenliği bağlamındaki meydana gelen kaosa örnektir.

1973 yılında dünya üzerinde yaşanan petrol krizi, ilk kez enerji kaynakları konusunda bir güvensizlik ortamı yaratmıştır. 1980’li yılların ortalarında petrol fiyatları düşmüş ancak, petrol krizi sonucu gündeme gelen enerji güvenliği kavramı kalıcı olmuş ve enerji arzının çeşitlendirilmesi, enerji politikalarının vazgeçilmez haline gelmiştir.⁶¹

1.4. Amerika Birleşik Devletleri’nin (ABD) Enerji Politikalarının Genel Değerlendirilmesi

ABD, bir başına dünyada tüketilen birinci enerjinin %23’ünü tüketmekte ve bu tüketimin %27’sini ithal kaynaklardan elde etmektedir. ABD Enerji Bakanlığı tahminlerine göre, enerji tüketiminde ithalata bağımlılık oranı 2025 yılında yüzde 38’e yükselecektir. ABD, dünyada tüketilen ham petrolün de %25’ini tüketmektedir. Petrol tüketimindeki ithalata bağımlılık oranının 2000 yılında %54 olurken 2025 yılında %70’e yükselmesi beklenmektedir. Petrol ürünlerinde ve doğalgazda da ithalat oranları ciddi bir şekilde hızla artış göstermektedir.⁶²

1.4.1. Enerji Bağlamında ABD’nin Bölgesel Politikaları

ABD’nin enerji politikası, her şeyden önce küresel bir boyuta sahiptir, dünyada her geçen gün artan arz ve kaynakların çeşitliliği bu politikanın temelini oluşturmaktadır. Dünya enerji piyasasına farklı enerji kaynaklarından giriş yapan her doğalgaz ve petrol kaynağı, ABD için kendi enerji güvenliği de artırmakta demektir.⁶³

---

⁶¹ Cenk SEVİM, «Geçmişten Günümüze Enerji Güvenliği ve Paradigma Değişimleri», **Op. cit.**, s.101

⁶² Necdet PAMİR, «Enerji Politikaları ve Küresel Gelişmeler», TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası, s.64, <http://www.emo.org.tr/ekler/c6744c9d42ec2cb_ek.pdf>, (25.05.2013)

⁶³ Kenneth B. Medlock and Amy Myers Jaffe, **U.S. Energy Policy and Transportation**, The James A. Baker, Institute for Public Policy, Rice University, The U.S. Department of Energy, Houston, Texas, May 2008, s.6

2000’li yıllarda, ABD’nin özellikle Körfez ülkelerinden ithal ettiği petrol miktarında artış gözlenmiştir. B yüzden hem Amerikan, hem de dünya enerji talebini karşılayacak her türlü kaynak çeşitliliğinin ve enerji türünün sağlanması, Amerika Birleşik Devletleri’nin stratejik hedefi haline getirilmiştir. Amacı, petrol ithalatında bir tek kaynağa bağımlı olarak kalmamaktır.

⁶⁴

Günümüzde ABD, kendi enerji güvenliği sağlaması amacıyla, dünyanın en önemli petrol ve doğalgaz üreticisi ülkeleriyle yakın işbirliği içerisinde. ⁶⁵ Bu ülkeler içerisinde Orta Asya’nın yeni bağımsız cumhuriyetleri de yer almaktadır.

Bölge ülkeleri çok zengin petrol ve doğalgaz rezervlerinin yanı sıra, uranyum yataklarına ve hidroenerji kaynaklarına sahiptirler. Bu kaynakların dünya piyasalarına ihraç edilmesi bölge ülkelerinin bağımsızlıklarının ve ekonomik kalkınmalarına yardım edecektir. ⁶⁶

ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton’un Kasım 2011 tarihli *Foreign Policy*’de yayınlanan “America’s Pasific Century” başlıklı, ⁶⁷ Washington’un bundan sonraki ilgisinin Afganistan veya Irak değil, uluslararası politikanın da tercihine paralel olarak Asya olacağını açıklayan işaretlerini veren yazısını başlangıç olarak kabul edebiliriz. Zira Orta Asya, Avrasya kıtasındaki büyük güçlere olan yakınlığından dolayı stratejik konuma sahip olan bir bölgedir. ⁶⁸

Orta Asya bölgesi Rusya, Çin, Pakistan ve İran küresel güçleri ile çevrilidir. Fakat bu güçlerin çoğu Batı ya da Amerikan etkisinin yayılmasını istememektedir. ⁶⁹

Soğuk Savaşın sona ermesiyle, Orta Asya bölgesi, ABD için doğal bir coğrafi ve jeopolitik genişleme platformu haline gelmiştir. Bölgenin stratejik konumu, zengin enerji kaynakları ve mevcut Amerikan dış politikasının merkezinde yer alan “terörizmle mücadele” gibi faktörler,

---

⁶⁴ Comprehensive National Energy Strategy, **National Energy Policy Plan**, Pursuant to Section 801 of the Department of Energy Organization Act, Washington, D.C., April 1998, s.3-33

⁶⁵ Petrol (ve doğalgaz) ihracatçılarının sayısının artması, herşeyden önce Körfez bölgesinde oluşabilecek herhangi bir siyasal istikrarsızlık ortamında ABD, Batı Avrupa ve Japonya’ya petrol sevkiyatında oluşabilecek kesinti riskini de azaltacaktır.

⁶⁶ Necdet PAMİR, «Enerji Politikaları ve Küresel Gelişmeler», **Op. cit.**, s.65

⁶⁷ Hillary CLINTON, , «**America’s Pacific Century**», FOREIGN POLICY websitesi, published by the FP Group, a Division of The Washington Post Company, November 2011, <http://www.foreignpolicy.com/articles/2011/10/11/americas_pacific_century>, (25.05.2013)

⁶⁸ Ersin A. DEDEKOCA, **Ekonomi-Politik Pencereden ABD-Çin İlişkileri, Eski Dünyaya Yeni Düzen**, Barış Yayınları, Fakülteler Kitabevi, Ankara, 2011, s.92-187

⁶⁹ Ersin DEDEKOCA, «**ABD’nin Doğu Asya Politikasında Yeni Yaklaşımlar**», Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM), 01 Şubat 2012, <http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=2009:abd-nin-dou-asya-politikasnda-yeni-yaklamlar&catid=98:analizler-abd&Itemid=135>, (25.05.2013)

bölgeyi Washington'un ulusal çıkarları için vazgeçilmez bir hale getirmektedir.⁷⁰

11 Eylül 2001 saldırılarından sonra Amerikan ulusal çıkarlarına yönelik potansiyel tehditler ABD'nin Orta Asya politikasını da etkilemiştir. Dönem Başkanı George W. Bush, Orta Asya'ya yönelik Amerikan politikasıyla ilgili üç unsur üzerine odaklanmıştır: güvenlik, yerel reformlar/demokrasi ve enerji kaynaklarının geliştirilmesi.⁷¹

Bu üç prensip, hem B. Clinton döneminin, hem de B. Obama yönetiminin Orta Asya politikasını, şekillendiren temel unsurlardır. ABD, Batı dünyasını terörizm tehdidinden korumak için, dünyada terörle mücadele planını uygularken, aynı zamanda istikrarsız Orta Doğunun enerji arzına alternatif olabilecek yeni havzaları aramaktadır. Enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi, Washington'un ulusal güvenlik çıkarları arasında yer almaktadır ve bu açıdan Orta Asya'nın ve özellikle Hazar Havzasının enerji kaynaklarının dünya piyasalarına çıkartılması Amerikan dış politikasının öncelikleri arasında yer almaktadır.

Diğer taraftan, Washington'un bölgedeki varlığı aynı zamanda Rusya ve Çin'in Orta Asya'daki etkisinin güçlenmesini de engelleyecektir.⁷²

Orta Asya bölgesinin Amerikan dış politikasındaki yerini, ABD'nin enerji çıkarları için önemlidir. Doğrusu Orta Asya ve Kafkasya'nın tamamının, Hazar Havzası'na dahil edilmesine rağmen, ABD'in Hazar politikası daha çok Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan'ın Hazar kısmı üzerinde yoğunlaşmaktadır. Rus araştırmacı M.V. Bratersk'inin söylediğine göre: "Hazar, Amerikan stratejistleri tarafından Kafkasya'ya yönelik bir bölge olarak değerlendirilmiştir".⁷³

Orta Asya ülkelerinin hidrokarbon rezervleri büyük ölçüde Hazar havzasında bulunmaktadır. Bu anlamda, Azerbaycan coğrafi olarak Kafkasya'da bulunmasına rağmen, Orta Asya enerji jeopolitiği açısından da önemli bir aktör olarak belirmektedir. Çünkü Azerbaycan, hem zengin petrol ve doğalgaz rezervlerine sahip, hem de Azerbaycan, Rusya'yı devre-dışı bırakan ve Batıya

---

⁷⁰ Ferhat PİRİNÇÇİ, «Soğuk Savaş Sonrasında ABD'nin Orta Asya Politikası: Beklentiler ve Gerçeklikler (Central Asian Policy of U.S. after the Cold War: Expectations and Realities)», **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Ankara, s.207-235

⁷¹ U.S. House of Representatives, Committee on International Relations, Subcommittee on the Middle East and Central Asia, **Hearing: U.S. Policy in Central Asia, Testimony by Richard A. Boucher**, Assistant Secretary of State for South and Central Asian Affairs, April 26, 2006

⁷² Ersin DEDEKOCA, «ABD'nin Doğu Asya Politikasında Yeni Yaklaşımlar», **Op. cit.**

⁷³ М. В. Братерский, «Политика США в редней Азии: Итоги Десятилетия», **США – Канада: Экономика, Политика, Культура**, Российская Академия Наук, No: 9, Москва, 2002, Стр.55-64

uzanan enerji tranzit hatları için kilit konumdaki bir ülkedir. ⁷⁴

Nitekim 2000 yılına gelindiğinde, ABD, dünya petrol piyasaları için ana kaynak olarak, Hazar bölgesinin hiç bir zaman Orta Doğu'nun yerine geçemeyeceğini resmen kabullenmiştir. ABD'nin kendi enerji güvenliğinin yanısıra Amerikan şirketlerinin çıkarları açısından, Hazar'ın enerji kaynaklarının dünya pazarlarına çıkışı ve kontrol edilmesi önemlidir. Bu sebeple, ABD'nin stratejik hedefleriyle uyumlu olduğu zaman, karmaşık, pahalı ve emniyetsiz boru hattı projeleri, Amerikan enerji politikasına dahil edilmiştir. ⁷⁵

Özellikle 2005 yılından itibaren Washington'da yeni bir Orta Asya politikasına geçilmiştir ve Orta Asya ve Kafkasya arasındaki farklılıkların daha net anlaşılmasını sağlamıştır. Bu politikanın temelinde, “Büyük Orta Asya” kavramı yer almaktadır. Dönemin Dışişleri Bakanı Condoleeza Rice, Astana'daki Avrasya Üniversitesi'nde yaptığı konuşmada gündeme getirdiği “Büyük Orta Asya” projesinin temelinde bölgeyi Afganistan üzerinden Güney Asya'ya (Müslüman bir ülke olan Pakistan'a ve yine büyük etkisi ve ekonomik potansiyeliyle öne çıkan Hindistan'a) bağlama fikri bulunmaktaydı. ⁷⁶

ABD, “Büyük Orta Asya” projesi çerçevesinde, Orta Asya ve Güney Asya'yı birleştirecek bir enerji sisteminin oluşturulmasını da desteklemektedir. Bu planın temelinde, Orta Asya'nın enerji kaynaklarının (Kazakistan'dan petrolün, Türkmenistan'dan doğalgazın, Kırgızistan ve Tacikistan'dan hidroenerjinin) Afganistan, Pakistan ve Hindistan'ın her geçen gün artan talebine cevap verecek şekilde güneye taşınması öngörülmüştür. Özellikle ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı'nın (USAID) yürüttüğü Bölgesel Enerji Piyasası Yardım Programı, bölgenin önemli enerji üreticilerinden Kırgızistan ve Tacikistan'a elektrik enerjisinin Afganistan ve Pakistan'a nakli için yardım edilmesini öngörülmüştür. ⁷⁷

Günümüzde ABD Dışişleri Bakanlığının Orta Asya bölgesi ile ilgili çalışmalar, Güney Asya ve Orta Asya İşleri Bürosu (The Bureau of South and Central Asian Affairs) tarafından yürütülmektedir. ABD Dışişleri Bakanlığı yetkili Steven Mann'e göre, “NATO ve OSCE gibi kurumlar Orta Asya ülkelerini Avrupa ve ABD'ye yakınlaştırmaya devam edeceklerdir”. Ancak

---

⁷⁴ Shatlık AMANOV, *Amerika Birleşik Devletleri'nin Orta Asya Politikaları*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul, 2007, s.95

⁷⁵ *Ibid.*, s. 152

⁷⁶ Ersin DEDEKOCA, «ABD'nin Doğu Asya Politikasında Yeni Yaklaşımlar», *Op. cit.*

⁷⁷ Б.К. СУЛТАНОВ, «Политика России, КНР и США в Средней Азии в Новых Геополитических Реалиях», Аналитический Центр «Prudent Solutions (Разумные решения)», 15 Июнь 2007, <<http://analitika.org/ca/geopolitics/540-20070611064624298.html>>, (25.05.2013)

ABD bölge ülkelerinin güneydeki (Afganistan, Hindistan ve Pakistan gibi) devletlerle “yeni ilişkiler ve sinerjiler geliştirmesini” de teşvik edecektir. Görüldüğü gibi terörizmle küresel savaş beraberinde, Amerikan yaklaşımlarını ve dış politika önceliklerini farklı seviyelerde dönüştürmektedir. Bu dönüşümler, yapay bağlar üzerine mi yoksa gerçekçi ve bölgeye özel yaklaşımları mı üzerine olduğunu tartışmaya açık bir konudur.⁷⁸

1.4.2. ABD'nin Alternatif Boru Hatları Destekleme Politikaları

Orta Asya bölgesi coğrafi olarak kapalı bir bölge olduğu için, buradaki petrol ve doğal gaz üreticisi ülkeler, dünya pazarlarına çıkarmak için önemli sorunlarla karşı karşıyadırlar. Enerji kaynaklarının çeşitliliğini sağlaması ABD'nin stratejik hedefi haline geldiği için ABD, çeşitli boru hattı projelerini desteklemekte ve “alternatif boru hatlarını destekleme” politikasının yürütmektedir. Başta Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) petrol boru hattı olmak üzere, birçok Batılı petrol şirketinin bölgedeki yatırımları ve yine Çin ve Hindistan'ın devam eden yatırım projeleri desteklemekte, Rusya'yı alternatif güzergahları konusunda devre dışı bırakmaktadır.

Hazar'ın petrol ve doğalgaz kaynaklarının taşınmasıyla ilgili çeşitli boru hattı projelerine ilişkin ABD'nin tutumu, 1990'ların sonlarına doğru belli olmaya başlamıştır. 1998 yılında, ABD yönetimi beş farklı boru hattı projesini desteklediğini resmen açıklamıştır: Tengiz – Novorossiysk, Bakü – Novorossiysk, Bakü – Supsa, Bakü – Ceyhan ve Trans – Hazar Doğal Gaz Boru Hattı.⁷⁹

Doğalgaz sektöründe de, petrol boru hatlarında olduğu gibi Rusya'yı devre-dışı bırakan (İran ve Çin güzergahları) başarılı projeler hayata geçirilmiştir. Bunlardan en önemlisi Türkmenistan – Özbekistan–Kazakistan–Çin doğalgaz boru hattı (Trans–Asya Doğalgaz Boru Hattı) projesidir. Bu boru hattı, ilgili ülkelerin devlet başkanlarının da katılımıyla 2009 yılında Türkmenistan'da resmi bir törenle faaliyete açılmıştır.⁸⁰ Küresel mali krize rağmen, kısa sürede tamamlanan ve yaklaşık 7,5 milyar dolarlık olan bu hat, Çin'in gittikçe artan doğalgaz ihtiyacının önemli bir kısmını karşılamayı amaçlamakta. 2012 yılında tam kapasite çalışmaya

---

⁷⁸ U.S. House of Representatives, Committee on International Relations, Subcommittee on the Middle East and Central Asia, **Assessing Energy and Security Issues in Central Asia**, Testimony of Steven Mann, Principal Deputy Assistant Secretary for South and Central Asian Affairs, 25 Temmuz 2006

⁷⁹ Necdet PAMİR, «Enerji Politikaları ve Küresel Gelişmeler», **Op. cit.**, s.66

⁸⁰ «Türkmenistan – Çin Doğalgaz Boru Hattı Açıldı», Milliyet.com.tr, Son dakika haberler, 14 Aralık 2009, <<http://www.milliyet.com.tr/Ekonomi/SonDakika.aspx?aType=SonDakika&ArticleID=1173663>>, (25.05.2013)

başlamış olan ve yaklaşık uzunluğu 7 bin km'lik olan bu yeni hat üzerinden 30 yıl boyunca Çin'e yıllık 40 milyar metreküp doğalgazın sevkedilmesi öngörülmektedir. Ayrıca, Çin'in Kalkınma ve Reformlar Komitesinin kabul ettiği yeni karara göre 2013'ten itibaren Pekin yönetimi bu boru hattının kapasitesini artırmaya yönelik yeni yatırımlar da planlamaktadır.⁸¹

2009 yılında yapılan Türkmen enerji konferansında, ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Geroge Krol, Türkmenistan'ın ve bölgenin diğer ülkelerinin enerji ihracat yollarını çeşitlendirmeye devam etmeleri gerektiğini vurgulamıştır. Ardından 2010 yılında AB Enerji zirvesinde, ABD Dışişleri Bakanlığı'nın Avrasya Enerji Özel Temsilcisi Richard Morningstar, doğalgaz ve petrolün Batı pazarlarına taşınması için "güney koridorun" geliştirilmesini desteklediklerini açıklamıştır.⁸²

Nabucco projesi hala kağıt üzerinde bir proje olarak kalmaktadır. Türkmenistan'ın yanı sıra Kazakistan'ın da Nabucco için potansiyel bir doğalgaz tedarikçisi olabileceği düşünülmektedir. Ancak bunun gerçekleşebilmesi için Hazar denizinin hukuki statüsünün çözümlenmesi gerekmektedir. Bu sorun çözülmeden Nabucco'ya Orta Asya doğalgazının ulaşması mümkün gözükmemektedir.⁸³

Paradoksal olarak Washington, Hazar bölgesinin enerji potansiyelinin hızla geliştirilmesi gerektiğini ifade ederken, Kazakistan ve Türkmenistan'ın petrol ve doğalgaz kaynaklarını İran üzerinden nakletme girişimlerini sürekli engellemiştir. ABD'nin İran karşıtı stratejisi, Hazar bölgesindeki ülkelerin doğal kaynaklarını, dünya pazarlarına çıkarma imkanlarını hala sınırlandırmaya devam etmekte ve uzun vadede bu durumun Rusya'nın ve Çin'in elini güçlendireceği iddia edilebilir.⁸⁴ *ExxonMobil, Texaco, Unocal, BP Amoco, Shell ve Enron* gibi büyük Amerikan petrol şirketlerinin Orta Asya ülkelerinde milyarlarca dolarlık doğrudan yatırımları bulunmaktadır.

---

⁸¹ «Doğalgazda İmzalar Yenilendi: Çin, Türkmenistan ile Yeni Doğalgaz Anlaşması İmzaladı», Milliyet.com.tr, Son dakika haberler, 07 Haziran 2012, HaberTürk HTEkonomi, <<http://ekonomi.haberturk.com/enerji/haber/748790-dogalgazda-izmalar-yenilendi>>, (25.05.2013)

⁸² Александр ВЕРШИНИН, «U.S. Urges Central Asia to Boost Gas Export Routes», 24 April 2009, Associated Press, FOX News Network, <http://www.foxnews.com/printer_friendly_wires/2009Apr24/0,4675,ASTurkmenistanEnergyExports,00.html>

⁸³ Jim NICHOL, Specialist in Russian and Eurasian Affairs, **Central Asia: Regional Developments and Implications for U.S. Interests**, CRS Report for Congress, Congressional Research Service, 20 November 2009, s.6-38

⁸⁴ Shatlık AMANOV, **ABD'nin Orta Asya Politikaları**, Op. cit., s.177

1.5. Avrupa Birliği'nin (AB) Enerji Politikalarının Genel Değerlendirilmesi

Bir diğer büyük tüketici olan AB dünyada tüketilen enerjinin %16'sını tüketmektedir. AB gerek petrolde, gerek doğalgazda büyük oranlarda dışa bağımlıdır. Bu oran da hızla artmaktadır. İç üretim, 2010 yılından itibaren 2030'a kadar azalacağı öngörülmektedir. AB'nin yerli enerji kaynakları oldukça sınırlıdır.⁸⁵ Genişleme, mevcut durumu iyileştirmeyecek, daha olumsuz kılacaktır. AB'nin doğalgazda giderek artan oranlarda Rusya'ya bağlanması nedeniyle, ekonomik ve jeopolitik açıdan sakıncalı bulunmakta ve Avrupa Komisyonu, bağımlılık oranlarının azaltılması için uyarıda bulunmaktadır.

1.5.1. AB'nin Enerji Politikasının Temel Amaç ve Hedefleri

Avrupa Birliği'nin Enerji Politikasındaki esas hedefi, tüketicilere daha ucuz enerji, daha yüksek kalitede ve kesintisiz tam bir hizmet sağlamaktır.⁸⁶ AB'nin enerji politikasında çeşitli temel prensipler vardır. Bu prensipler, birbirini tamamlayıcı niteliktedir. Bu hususta Avrupa Birliği enerji i pazarının tamamlanması ve arz güvenliğinin sağlanması gibi konuları dikkate almaktadır.⁸⁷ AB'nin Enerji Politikasındaki hedefleri şu şekilde açıklanabilir:

- Rekabet gücü
- Enerji arzının güvenliği ve çevrenin korunması arasında bir dengeye varmak
- Toplam enerji tüketiminde kömürün payını korumak
- Doğalgazın payını artırmak
- Nükleer enerji santralleri için azami güvenlik şartları tesis etmek ve
- Yenilenebilir enerji kaynaklarının payını artırmaktır⁸⁸

AB Enerji Politikası genel olarak değerlendirildiğinde, dört temel amacın gerçekleştirilmek istendiği anlaşılır. Bu amaçlar:⁸⁹

---

⁸⁵ European Commission, **Energy: Let us Overcome our Dependence**, Office for Official Publications of the European Communities, Belgium, 2002, s.33

⁸⁶ European Commission, **European Energy and Transport, Trends to 2030**, Directorate – General for Energy and Transport, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg, 08 April 2008, s.3

⁸⁷ Pollak JOHANNES, Samuel R. SCHUBERT, **Energiopolitik der EU**, Facultas Wuv, Berlin, UTB, 2010, s.11

⁸⁸ Nurel KILI, **Avrupa Birliği Sürecinde Enerji Sektörünün Konumu ve Enerji Yol Haritaları**, AR&GE Bülten, İzmir Ticaret Odası, İzmir, Eylül 2006, s.5

⁸⁹ Cihan DURA, Hayriye ATİK, **Avrupa Birliği Gümrük Birliği ve Türkiye**, 2.Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 01 Ocak 2007, s.146

- Enerji iç pazarının kurulması
- Enerji arzının güvenliği
- Çevrenin korunması
- Genel rekabet gücüdür

Bu amaçlar değerlendirildiğinde üç temel hususun ön plana çıktığı fark edilir. Bunlar; enerji iç pazarının kurulması ve genel rekabet gücünden hareketle rekabetin arttırılması, çevre kirliliğinin önlenmesi ve enerji arz güvenliğidir.⁹⁹

1.5.2. AB'nin Yeni Enerji Politikaları

Bilindiği gibi, Avrupa Birliği, son genişleme sonucunda üye sayısının 27 olmasıyla beraber, dünya üzerinde enerji tüketiminde büyük bir tüketici haline gelişmiştir. Ayrıca, enerji kaynakları açısından yeterli imkânlarla sahip değildir. Bu bağlamda, AB'nin enerji açısından ithalata bağımlılığında, daha belirgin bir artış gözlemlenmektedir. Bu durum AB'yi enerji konusunda yeni yaklaşımlara zorunlu hale getirmektedir. AB'nin enerji politikası seçenekleri arasında, çoklu boru hatları projelerinin gerçekleştirilmesi ve uygulanması yer almaktadır. Buradaki amaç enerji ithalatında kaynak çeşitliliği artırmaktır. Bu projelerin gerçekleştirilmesinde Türkiye'nin önemli bir katkı oluşturacağı da düşünülmektedir.¹⁰⁰

27 üyeli AB'nin 2010 yılında toplam enerji tüketiminin yaklaşık %37,4'ü petrol, %26,1'i doğalgaz, %15,1'i kömür, %14,7'si nükleer enerji ve %6,5'i ise yenilenebilir enerji kaynakları ile karşılanmaktadır. Yani, AB'nin enerji tüketiminin yaklaşık 2/3'ünü petrol ve doğalgaz oluşturmaktadır.¹⁰¹ Her genişlemeden sonra Avrupa Birliği'nin enerji ihtiyacı arttığı gibi gelecekte de artacağı bilinmektedir. Son genişleme süreci ile AB'ye katılan 12 ülke doğalgaz ve petrol bakımından oldukça diğer 15 AB üyesinden daha çok dışa bağımlıdır. Bu da demek oluyor ki, AB'ye katılan son ülkeler beraber AB'nin enerji alanında dışa bağımlılığı artmaktadır.¹⁰² Avrupa Birliği'nin Rusya'ya bağımlılığını azaltmak için yürüttüğü, ancak bir türlü sonuca ulaşamayan projelerin – Nabucco vb. – hayata geçirilmeyişinin ana sebebi, AB ülkeleri

⁹⁹ Kemal ULUSALER, EMO Enerji Çalışma Grubu (konuğu), «Enerji», EVREN, Gürbüz, «Bekleme Odası» Tartışma Programı, Haber ve Bilgi TV Kanalı, 25 Mart 2011, <<http://www.youtube.com/watch?v=HYI1628LZ3Q>>, (25.05.2013)

¹⁰⁰ Arzu YORKAN, «Avrupa Birliği'nin Enerji Politikası ve Türkiye'ye Etkileri (Energy Policy of the European Union and its Effects on Turkey)», **Bilge Strateji Dergisi**, Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM), Cilt 1, Sayı 1, Güz 2009, s.24-39

¹⁰¹ European Commission, **European Energy and Transport, Trends to 2030, Op. cit.**, s.142

¹⁰² İbrahim CANBOLAT, **Avrupa Birliği**, 1. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul, 2002, s.206

arasında enerji ve dış politika konularında var olan anlaşmazlıklardır. ¹⁰³

Avrupa Birliği'nin Rusya'ya yaklaşımı gerek ticari ilişkilerin gerekse alternatifi olmayan enerji kaynaklarına olan bağımlılık nedenleriyle, ABD'nin Rusya'ya yaklaşımından farklıdır. Örneğin Avrupa Birliği, Rusya'nın Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) üyeliğine destek vermesidir. ¹⁰⁴

Rusya'nın Gürcistan'la siyahlı tartışması sonrasında, ABD'nin tepkisi sert olmuştur. Fakat AB, ABD'yi bu konuda desteklememiştir. Ancak Almanya ve Fransa gibi ülkeler, Rusya'nın harekete karşı çok sert tepki vermiştir. ¹⁰⁵ Bu da gösteriyor ki, Soğuk Savaş döneminde, AB ile ABD beraber, Rusya'ya karşı transatlantik işbirliği içerisinde sert tutum almıştır, fakat daha sonra AB daha yumuşak politikayı izlemiştir.

Rusya, ABD'den sonra dünyanın ikinci büyük enerji üreticisi ülkesidir ve Avrasya'da tekel konumundadır. AB ise, dünyanın ikinci en büyük enerji kaynakları tüketicisi ve dünyadaki en büyük enerji kaynakları ithalatçısı konumundadır. AB bu Özelliği ile enerji kaynakları, özellikle de doğalgaz bakımından, ithalatçısı konumundaki Rusya için çok önemlidir. ¹⁰⁶ Avrupa, toplam doğalgaz ihtiyacının yaklaşık yüzde 40'ını, ham petrol ihtiyacının yüzde 35'ini, kömür ihtiyacının da yüzde 25'ini Rusya'dan sağlamaktadır. ¹⁰⁷ Diğer taraftan, büyük Rus zenginleri, AB ülkelerinde ve özellikle Almanya ve Fransa'da iş yapmaktadırlar. Bu gelişmeler AB-Rusya ilişkilerini etkilememekte değildir.

Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmak amacıyla, Hazar Havzası enerji kaynaklarına ulaşma yollarının da tartışılmaya başlanmıştır. Bu konu hakkında 2008 yılında Slovakya'da bir araya gelen AB'nin Doğu Avrupa kanadını oluşturan Devlet Başkanları, AB'nin Rus enerji kaynaklarına olan bağımlılığını azaltmak ve buna acil alternatif kaynak çeşitlendirmesi gerektiğini vurgulamıştır. Rusya'nın doğalgaz üretiminin yüzde 85'ini karşılayan *Gazprom*'un en büyük dış pazarı Avrupa'dır. ¹⁰⁸

---

¹⁰³ Sedat LAÇİNER, **USAK Gürcistan Krizi Değerlendirme Raporu**, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK), Ankara, Ağustos 2008, s.15

¹⁰⁴ Natalya MİNKOVSKA, **Die Energiepolitik Russlands: Strategien, Geopolitische Ausrichtungen und Ambitionen**, Kölner Forum für Internationale Beziehungen und Sicherheitspolitik e. V. (KFIBS), 2007, s.25

¹⁰⁵ Sedat LAÇİNER, **USAK Gürcistan Krizi Değerlendirme Raporu**, **Op. cit.**, s.17

¹⁰⁶ Sanem ÖZER, «Avrupa Birliği, Rusya ve ABD'nin Avrupa Güvenliğine Farklı Yaklaşımlarının Transatlantik İttifakına Etkileri», **Akdeniz İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı 15, 2008, s.170-195

¹⁰⁷ Meltem BAÇ-MÜFTÜLER, **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerine Güvenlik Boyutundan bir Bakış**, Dış Politika Analiz Serisi – 4, Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV) Yayınları, İstanbul, Kasım 2006, s.3-28

¹⁰⁸ Tuğçe VAROL, «Kuzey Akım Boru Hattı Açıldı, Sıra Güney Akım'da», Kırgızistan Özel Sayısı, **EkoAvrasya**, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Avrasya Ekonomik İlişkiler Derneği, Yıl 5, Sayı 17, Kış 2012, s.8-9

2006 yılı verilerine göre Avrupa'nın 560 milyar metreküp talebinin 161,5 milyar metreküpü yani yüzde 28'i *Gazprom* tarafından karşılanmıştır. 2000 km uzunluğundaki "Yamal-Avrupa" doğalgaz boru hattı ise, Rusya, Belarus ve Polonya'dan geçerek Almanya'ya ulaşmaktadır. 2006 yılında gerçekleştirilen bu proje ile Almanya, yılda *Gazprom*'dan 33 milyar metreküp doğalgaz satın almaktadır. ¹⁰⁹ Yine Almanya ve İngiltere'ye enerji akışını sağlayacak alan, 2011 yılında faaliyete geçmiş olan 'Kuzey Akımı' doğalgaz boru hattı, Rusya'ya bağlı olan bir hattır. Boru hattı paralel 2 hattan oluşan ve her 2 borudan 27,5 milyar metreküp taşınma kapasitesi olan Kuzey Akım tek başına AB'nin %25 gaz arzını karşılayacaktır. ¹¹⁰

AB ülkeleri, topluluğu ilgilendiren siyasi konularda olduğu gibi enerji konusunda da çok sesliliğe devam ettiği sürece, Rusya enerji kaynaklarına olan bağımlılığa karşı kaynak çeşitlendirme konusunda toplu çözüme yönelik projelerin hayata geçirilmesi zor görülmektedir. AB Komisyonu INOGATE Programı çerçevesinde geliştirilen ve ilk etabı (Türkiye-Yunanistan) Kasım 2007'de işletmeye açılan Güney Avrupa Gaz Ringi Projesi olarak adlandırılan, Türkiye-Yunanistan-İtalya doğalgaz boru hattı, kaynak çeşitlendirilmesi için bölgesel çözüm tarzına yönelik iyi bir örnektir. Bu proje; Hazar Havzası, Orta Doğu ve Doğu Akdeniz ülkelerinden sağlanacak doğalgazın Türkiye ve Yunanistan üzerinden, İtalya ve daha sonra Avrupa pazarlarına naklini sağlamaktadır. ¹¹¹

Sözkonusu boru hattının açılmasının AB içindeki çeşitli çevrelerin Avrupa'nın Rusya'ya olan bağımlılığını arttıracak endişine kapılmalarına yol açmıştır. Bu endişeler genellikle Rusya'nın AB enerji piyasasına istediği şekilde hakim olmasına, fiyatları istediği şekilde belirlemesine ve Avrupa'nın enerji piyasasında güvenliği artırma çabalarını engelleceği yönünde yoğunlaşmaktadır. Yapılan çeşitli uluslararası örgütlerin çalışmalarına göre, AB'nin 2015 yılında ortalama 600 milyar metreküp gaz ihtiyacının olacağı öngörülmektedir. Buna ilaveten, Almanya ve bazı ileri sanayisi bulunan Orta Avrupa ülkesinin de nükleer santralleri ileride kapatacağı düşünülürse, AB'nin gaz ihtiyacının daha da artacağı düşünülmektedir. ¹¹²

---

¹⁰⁹ Matthias SCHEPP, «Der Staat Gasprom, Putins Energie – Imperium», *Der Spiegel*, Nr.10, Germany, 05 Mart 2007, s.7-13

¹¹⁰ Газопровод «Северный Поток»: События-Значение-Маршрут-Технические Особенности, ОАО «ГАЗПРОМ» resmi websitesi, Aralık 2012, <<http://www.gazprom.ru/about/production/projects/pipelines/nord-stream/>>, (25.05.2013)

¹¹¹ Heiko SCHUSS, Özgür ÖZDAMAR, «Yeni bir «AB-Doğu Politikası» Penceresinden Karadeniz Bölgesi», *Jeopolitik Duyarlılık ve Enerji İşbirliği Açısından Karadeniz Bölgesi, 2. Türk-Alman Güvenlik Diyalogu*, Konrad – Adenauer – Stiftung Türkiye Temsilçiliği, 01 Haziran 2009, s.102

¹¹² Tuğçe VAROL, «Kuzey Akım Boru Hattı Açıldı, Sıra Güney Akım'da», *Op. cit.*, s.9

Diğer taraftan, AB'nin gaz talebini sağladığı üç hattan birisi olan Rus hattı halen AB ihtiyacının %25-30 gaz ihtiyacını sağlamaktadır. AB'nin her ne kadar güvenilir enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi için Nabucco gibi projeleri olsa da, halihazırda bu alanda önemli gelişme sağlanamamıştır. Dolayısıyla Kuzey Akım'ın ardından Güney Akım'ın da tamamlanması durumunda Avrupa'nın Rusya'ya olan enerji bağımlılığı daha da artacaktır. ¹¹³

1.5.3. AB'nin Yenilenebilir Enerji Politikaları

Günümüzde, petrol ve doğalgaz, Birlik ülkelerinin en önemli enerji kaynaklarıdır ve AB ülkeleri her iki enerji kaynağında da ihtiyaçlarının büyük bölümünü ithalatta sağlamaktadır. Dış ülkelere bağımlılık enerji arzı güvenliği açısından sorunlar yaratmakta bu enerji kaynaklarındaki aniden fiyat artışları AB ülkelerin ekonomilerini olumsuz yönde etkilemektedir.

AB enerji arzı güvenliğinin yanısıra, tüm dünyayı etkileyen çevre sorunlarına yol açan küresel ısınması sorusuna önem vermektedir. Fosil kaynaklardaki dışa bağımlılık ve küresel ısınmanın getirdiği çevre kirliliği gibi sorunlar nedeniyle, AB alternatif enerji kaynakları arayışına koyulmuştur. Yenilenebilir enerji alternatif enerji kaynağı olarak ön plana çıkmış; yenilenebilir enerji kaynakları Avrupa Birliği'nin enerji politikalarında daha fazla yer almaya başlamıştır. ¹¹⁴

Bilindiği üzere, fosil yakıtların kullanılması sonucunda havaya büyük oranlarda karbondioksit bırakılmakta, nükleer enerji kullanımında ise, uzun zamanda kontrol altında bırakılması gereken radyoaktif atıklar sorun olmaktadır. Yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılmasında ise, dışarıya herhangi bir zararlı atık bırakılması söz konusu değildir. Bu durum yenilenebilir enerji kaynaklarının en çevreci kaynak olma özelliğini göstermektedir. Bunun yanında yenilenebilir enerji kaynaklarının tercih edilmesinin diğer sebepleri ise; yerli kaynak olması nedeniyle enerjide dışa bağımlılığı azaltıcı bir etki yapmasıdır. ¹¹⁵

Yenilenebilir enerji kaynakları denildiğinde; su, rüzgâr, güneş vs. gibi doğal kaynakları ısıya, elektriğe veya yakıtı dönüştüren sistemler akla gelmektedir. Bu kaynaklar tükenmeyen enerji kaynakları da olarak görülmektedir. Yenilenebilir enerji kaynaklarının çeşitleri; rüzgâr enerjisi,

---

¹¹³ *Ibid.*, s.9

¹¹⁴ **Yenilenebilir Enerjiler: Avrupa Birliği Mevzuatı, Programları ve Ödenekleri**, Alternatif Enerji ve Biyodizel Üreticileri Birliği (ALBİYOBİR), <http://www.albiyobir.org.tr/files/bgaz/yenilenebilir_enerji.pdf>, (25.05.2013), s.2-6

¹¹⁵ Yavuz EGE, **AB'nin Enerji Politikası ve Türkiye**, Ulusal Politika Araştırmaları Vakfı (UPAV), UPAV Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2006, s.84

güneş enerjisi, hidroelektrik enerji, jeotermal enerji ve biokütle enerjisidir. ¹¹⁶

1973 ve 1979 yıllarındaki petrol krizleri, petrolde dışa bağımlı Avrupa ülkelerini zor durumda bırakmış; Avrupa ülkelerinin ekonomileri petrol fiyatlarındaki artıştan olumsuz etkilenmişlerdi. İleride tekrar yaşanabilecek benzer krizlerden daha az etkilenmek için Avrupa Birliği Konseyi'nin 1974 yılında kabul ettiği Yeni Enerji Politikası Stratejisi'nde üye ülkelere jeotermal ve hidroelektrik gibi yenilenebilir enerji kaynakları geliştirilmesi ve kullanımı tavsiye edilmiştir.

1990'lı yıllardan bugüne kadar, Avrupa Birliği yenilenebilir enerjiyle ilgili araştırmaları desteklemenin yanısıra, yenilenebilir enerjinin enerji piyasasında daha fazla yer almasına yönelik politikalar oluşturmaktadır. 1996 yılında Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan Yeşil Kitap'ta yenilenebilir enerji kaynaklarının faydalarının üzerinde durulmuştur. Yeşil Kitap'ta yenilenebilir enerjinin Avrupa Birliği'nin enerji ithalatına olan bağımlılığını azaltacağını, bölgesel kalkınma gibi sorunları üzerinde olumlu etki yapacağını öngörülmüştür. 1997 yılında, Avrupa Birliği Komisyonu tarafından hazırlanan Beyaz Kitap'ta, yenilenebilir enerjinin enerji arz güvenliğine ek olarak CO₂ emisyonlarının azaltılmasında vurgulanmıştır. Beyaz Kitap 2010 yılına kadar elektrik üretiminin %23,5'lik kısmının başta hidroelektrik olmak üzere, yenilenebilir enerji kaynaklarından temin edilmesini öngörmüştür. Ancak Avrupa Komisyonu'nun 2010 yılı için, hem Yeşil Kitap'ta, hem de Beyaz Kitap'ta koyduğu hedeflere ulaşamamış yenilenebilir enerjinin toplam enerji üretimindeki payı %6'dan yaklaşık olarak %9'a çıkmıştır. Sebebi üye ülkelerin enerji politikalarını kendi ulusal çıkarları doğrultusunda karar almaları nedeniyle AB hedeflenen rakamlara ulaşamamıştır. ¹¹⁷

Avrupa Birliği'nin yenilenebilir enerji alanındaki düzenlemelerine bakıldığında üç düzenleme ön plana çıkmaktadır. Bunlardan ilki 2001 yılında Avrupa Parlamentosu ve Konseyi tarafından yayınlanan 'Elektrik İç Pazarında Yenilenebilir Enerji Kaynaklarından Elektrik Üretiminin Geliştirilmesi' hakkındaki Direktiftir. Direktifte üye ülkelerden elektrik üretiminde yenilenebilir enerji kaynaklarının artırılması amacıyla hedef belirlemeleri ve bu hedefe ulaşmak için kullandıkları veya kullanmayı planladıkları araçları bildirmeleri istenmiştir. ¹¹⁸

---

¹¹⁶ «AB – Yenilenebilir Enerji Politikası», EurActiv, AB Haber ve Politika Portalı, <<http://www.euractiv.com.tr/enerji/link-dossier/ab-yenilenebilir-enerji-politikasi>>, (25.05.2013)

¹¹⁷ Ufuk KANTÖRÜN, «Avrupa Birliği'nin Yenilenebilir Enerji Politikası», Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM), 29 Nisan 2010, <http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=1285:avrupa-birliinin-yenilenebilir-enerji-politikasi&catid=167:ab-analizler>, (25.05.2013)

¹¹⁸ Yenilenebilir Enerjiler: Avrupa Birliği Mevzuatı, Programları ve Ödenekleri, Op. cit., s.3-6

2003 yılında Avrupa Parlamentosu ve Konseyi tarafından çıkarılan ‘Biyoyakıtların ve Diğer Yenilenebilir Yakıtların Ulaştırma Alanında Kullanımının Geliştirilmesi Konusunda’ki direktif ise, biyoyakıtların kullanılmasıyla ilgili düzenlemeler getirmektedir. 2005 yılında, tüm satılan yakıtların asgari %2’sini biyoyakıtların oluşturması, 2010 yılında ise bu oranın %7,5’e çıkması öngörülmüştür. Ayrıca dizel ve benzin gibi yakıtların %20’lik bir bölümünün yenilenebilir enerji kaynakları ile ikame edilmesi hedeflenmiştir. ¹¹⁹

2009 yılında Avrupa Parlamentosu ve Konseyi tarafından alınan Direktifi’nde yenilenebilir enerji kaynakları kullanımının artırılmasının Kyoto protokolü ile Birleşmiş Milletlerin Küresel Isınmayla ilgili çerçeve sözleşmesinde yer alan sera gazı emisyonlarının azaltılmasında önemli katkı sağlayabileceği öngörülmüştür. Direktifte 2020 yılına kadar, yenilenebilir enerji alanında, ulaşılması beklenen hedefleri belirlenmiştir. Toplam enerji üretiminin %20’sinin yenilenebilir enerji kaynaklarından elde edilmesi, enerji verimliliğinin %20 oranında artırılması ve ulaşımda kullanılan enerjinin %10’nun yine yenilenebilir kaynaklardan sağlanması hedeflenmiştir. ¹⁴⁴
¹²⁰

Avrupa Birliği, son yıllarda yenilenebilir enerjiye giderek daha fazla önem vermektedir. Böylelikle enerji üretiminde dışa olan bağımlılığını azaltılması, küresel ısınmayla daha etkin bir şekilde mücadele edilmesi planlanmaktadır. ¹²¹

1.6. Çin Halk Cumhuriyeti’nin (Çin) Enerji Politikalarının Genel Değerlendirilmesi

Çin Halk Cumhuriyeti enerji politikası, enerji kaynaklarını kapsayan ve merkezi hükümet tarafından kararlaştırılmış bir politikadır. Çin, Hollandalı bir araştırma firmasına göre, şu anda dünyanın en çok küresel ısınmaya (sera etkisi) sebep olan gaz yayan ülkedir. Buna rağmen kişi başına tüketim bazında, bazı gelişmiş ülkelerin gerisinde kalmaktadır. Aynı zamanda, Çin dünyanın önde gelen yenilenebilir enerji üreticisidir. ¹²²

Enerji ihtiyacı baskısı altında olan dünyanın ikinci ekonomisi Çin, 2020’ye kadar ABD’den sonra en çok petrol stoku yapan ülke olmayı hedeflemektedir. Dünyanın ikinci büyük ekonomisi

---

¹¹⁹ *Ibid.*, s.4-6

¹²⁰ Ufuk KANTÖRÜN, «Avrupa Birliği’nin Yenilenebilir Enerji Politikası», *Op. cit.*

¹²¹ European Commission, «Akıllı Enerji – Avrupa» Programı (Intelligent Energy – Europe: for a Sustainable Future), Intelligent Energy Europe, <http://ec.europa.eu/energy/intelligent/index_en.htm>, (25.05.2013)

¹²² «Çin Halk Cumhuriyeti Enerji Politikası», Enerji Diplomasisi, 24 Nisan 2012, <<http://www.enerjidiplomasisi.gov.tr/a/cin-halk-cumhuriyeti-enerji-politikasi.aspx>>, (25.05.2013)

Çin, hızlı gelişiminin ve üretim gücünün getirdiği enerji ihtiyacı baskısı altındadır. AB'deki borç krizi, İran'ın nükleer sorunu ve Ortadoğu'daki karışıklıklar, enerjisinin büyük bir bölümünü ithal eden “enerji oburu” Çin'in enerji ihtiyacını doğrudan etkilemeye ve alternatif kaynaklara yönelmektedir. Çin, hızlı gelişen ekonomisi ve yüksek üretim gücüyle, her geçen gün daha çok enerjiye ihtiyaç duymakta ve bu ihtiyacı sürekli artmaktadır.

Çin birçok alanda olduğu gibi, nükleer enerji alanında da yaptığı atılımlarla adından söz ettirmektedir. Nükleer enerji alanındaki tecrübeleri bu alanda çalışma yapan önde gelen ülkelere göre az sayılsa da hızlı bir gelişme kaydetmektedir. Dünyada inşa edilmekte olan reaktörlerin yarısının inşasını devam ettirmekte olan Çin, Japonya'da Fukuşima nükleer santralinde deprem dolayısıyla meydana gelen kazadan sonra dikkatleri yine üzerine çekmiştir.¹²³

1.6.1. Çin'de Nükleer Enerjinin Dünü ve Bugünü

Çin'in lideri Deng Xiaoping geçmişte “Nükleer enerji iyi bir şey, boş vermemek lazım. Fakat biz bu alanda ne yazık ki çok geç kaldık” demiştir. Çin'in nükleer enerji tarihi 3 döneme ayrılmaktadır: bunlar 80'li yıllardan 90'lı yılların ortasına kadar olan ‘başlangıç dönemi’, 90'lı yılların ortasından 2004 yılına kadar olan ‘küçük ölçekli gelişme dönemi’ ve 2004'ten günümüze devam eden ‘hızlı gelişme dönemidir’.¹²⁴

Çin'in ilk nükleer santralının hikayesi bir hayli ilginçtir. Çin Başbakanı 1970 yılında katıldığı bir seremonide “Uzak geleceğe dönük düşünceye olursak, Şanghay ve Doğu Çin'in elektrik problemini ancak nükleer enerji ile çözebiliriz” demiştir. Daha sonrasında Çin Hükümeti 1983 yılında Çin'in ilk nükleer santrali olan Qinshan nükleer santralının yapımına başlamıştır. Yaklaşık 8 yıl sonra 1991 yılında reaktör çalışmaya başlamış ve Çin böylece ilk santraline kavuşmuştur. Ayrıca Çin, Rusya, Amerika, İngiltere, Fransa, Kanada ve İsviçre'den sonra, kendi imkanlarıyla nükleer santral dizayin ve inşa edebilen yedinci ülke konumuna yükselmiştir. Daha sonrasında Fransız teknolojisi kullanılarak inşa edilen Dayawan santrali inşa edilmiş ve başlangıç dönemi tamamlanmıştır.¹²⁵

---

¹²³ Ibid.

¹²⁴ Salih TINMAZ, «Çin'in Nükleer Enerji Politikası», Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM), 25 Ekim 2011, <http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=1208:cinin-nuekleer-enerji-politikas&catid=92:analizler-uzakdogu&Itemid=140>, (25.05.2013)

¹²⁵ Zhongguo Di Yi Zuo Zijian Hedianzhan, «China's First Self-Built Nuclear Power Plant», China National Nuclear Corporation Website (中國核工業集團公司), 26 Kasım 2008, <<http://www.cnncc.com.cn/tabid/375/ctl/Detail/mid/1106/ItemId/209/Default.aspx?ContainerSrc=%5BG%5DContainers>>, (25.05.2013)

Yayınlanan dünya nükleer endüstri raporuna göre, Çin Halk Cumhuriyeti'nde toplam kapasitesi 10048 MWe (megawatt electric) olan 13 reaktör çalışır durumda bulunmaktadır. Dünyanın diğer ülkelerinde toplam 37 istasyon inşaat halinde bulunurken Çin'de ise 27 nükleer santralin inşaatını sürdürmektedir. Bu da demek oluyor ki dünyada toplam 64 nükleer santral inşaat halindedir ve Çin bunların yarısını tek başına sürdürmektedir. Çin'i 11 santral ile Rusya takip etmektedir. 2010 yılı sonu itibarıyla dünyada çalışmakta olan 437 reaktör bulunup toplam kapasiteleri 370446 MWe'dır. ¹²⁶

1.6.2.1. Japonya'daki Fukuşima Nükleer Santrali Faciası Sonrası Çin'deki Durum

Japonya'daki Fukuşima nükleer santralindeki kazası beş gün sonra Çin Hükümeti, Başbakan Wen Jiabao'nun yönettiği toplantıda özetle şu kararları almıştır:

- çalışmakta olan bütün nükleer santrallerde acilen, ayrıntılı ve tam bir güvenlik taraması yapılacaktır, gerekli önlemler alınarak güvenlik garantisi edilecektir
- nükleer santrallerdeki güvenlik yönetimi güçlendirilecektir, ilgili birimlerin teftişleri arttırılacak ve olası durumlarda santrallerin olayı ivedilikle haber vermeleri ve problemi çözmeleri sağlanacaktır
- inşa edilmekte olan diğer santraller yeniden denetime tabi tutulacaktır, en son teknoloji standartlarına uymayan santrallerin inşası durdurulacaktır
- bundan sonra yapılan yeni nükleer santral inşa etme başvuruları daha sıkı bir onaylama prosedürüne tabi tutulacaktır, yeni başvurular şimdilik askıya alınacaktır. ¹²⁷

Çin hükümeti bu kararları almış olsa da, akademisyenler yaptıkları açıklamalarla nükleer enerji çalışmalarının durdurulmasının söz konusu olmadığını söylemişlerdir. Qinghua Üniversitesi profesörlerinden Zhang Xiliang, Japonya'daki kazanın Çin'in politikalarına çok küçük bir etki yapacağını, planların eskisi gibi devam edeceğini söylemiştir. Shanghai Elektrik şirketi mühendislerinden Cheng Yingming, yaptığı açıklamada Çin'in elindeki nükleer tesislerin 90'lı yıllarında inşa edildiğini, ikinci nesil reaktörlere yeni özellikler eklendiği ve Japonya'dan teknolojik olarak daha ileri ve güvenli olduğunu söylemiştir. Cheng şu andaki enerji ihtiyacından dolayı Çin'in nükleer enerji politikalarının değişmeyeceğini bildirmiştir. ¹²⁸

---

¹²⁶ Mycle SCHNEIDER, Froggatt A. THOMAS, **World Nuclear Industry Status Report 2010-2011, Nuclear Power in Post-Fukushima World**, WorldWatch Institute, Washington, D.C., U.S.A., April 2011, s.68-69

¹²⁷ «Çin'in Nükleer Enerji Politikası», Türk Çin Sanayici ve İş Adamları Derneği (TÜÇSİAD), 27 Ekim 2011, <<http://www.tucsiad.org.tr/Haberler/Haber/Cinin-Nukleer-Enerji-Politikasi/195.aspx>>, (25.05.2013)

¹²⁸ *Ibid.*

1.6.3. Çin'in Başlıca Enerji Problemleri

Çin enerji konusunda, başlıca şu problemlerle karşı karşıya bulunmaktadır. İlk olarak Çin'in ekonomik kalkınması ve elektrik üretimi arasında dengesizlik bulunmaktadır. B yüzden Çin'in özellikle güney kesimlerindeki bazı bölgelerde, elektrik kesintisi uygulanmaya devam edilmektedir. İkinci büyük problem, Çin'in enerji ihtiyacının büyük kısmını kömürden sağlamasıdır. Halen enerjisinin %70'ini bu yol ile karşılayan Çin, atmosfere saldıgı zehirli gazlarla dünyanın büyük tepkisini çekmekte yanında yaşanacak muhtemelen çevresel problemler ortadadır. Çünkü Çin, zehirli gaz üretmede, Amerika'yı da geride bırakarak dünyada birinci sıraya yükselmiştir. 2009 Kopenhag Zirvesinde, en dikkat çeken ülkelerden biri olan Çin, %70 oranında olan fosil yakıt kullanımını, 2020 yılında yüzde 50'ye indirmeyi planlamaktadır. Fakat Çin'in gelecekte üreteceği elektriğin şimdiye göre çok daha fazla olacağı düşünülmektedir. Bu da demek oluyor ki, yine Çin ve atmosfer için ciddi riskler taşımaktadır. ¹²⁹

Ayrıca Kuzey ve iç bölgelerden çıkartılan kömürün taşınması, ülke içi Çin'e çok pahalıya mal olmaktadır. Üçüncü büyük ve en ciddi problemlerden biri de enerjide dışa bağımlılık ve bu dış enerji kaynaklarının istikrarsızlığıdır. Çin'in petrol ve doğalgaz ithal ettiği bölgelerdeki istikrarsızlıklar Çin'i endişelendirmektedir. ¹³⁰

Çin, halihazırda bu enerji problemlerini tasarruflu elektrik kullanımı, alternatif enerji çeşitleri üretme ve enerji kaynakları sayılarını zenginleştirme şeklinde önlemler ile çözmeyi düşünmektedir. İkinci çözüm yolu olarak, alternatif yenilenebilir enerji kaynakları açısından nükleer enerji, Çin için büyük önem arz etmektedir. (Nükleer enerjinin yenilenebilir temiz bir enerji kaynağı olduğu konusunda tartışmalar devam etmektedir. Fakat Çin, nükleer enerjiyi yenilenebilir enerji kaynakları kapsamına almaktadır). ¹³¹

---

¹²⁹ Salih TINMAZ, «Çin'in Nükleer Enerji Politikası», Op. cit.

¹³⁰ Ibid.

¹³¹ «Çin'in Enerjiyle İmtihani», Enerji Enstitüsü Danışmanlık Web Hizmetleri Şirketi, 09 Şubat 2011, <<http://enerjiinstitutusu.com/2012/02/09/cinin-enerjiyle-imtihani/>>, (25.05.2013)

1.7. Orta Doğu Ülkeleri'nin Enerji Politikalarının Genel Değerlendirilmesi

2011 yılı sonu itibariyle dünyadaki petrol rezervlerinin %57'si Orta Doğu'da ve %5'de Kuzey Afrika'da bulunmaktadır. Doğalgaz rezervlerinin ise %41'i Orta Doğu'da ve %8'de Kuzey Afrika'da bulunmaktadır. ¹³² Dolayısıyla Orta Doğu ve Kuzey Afrika coğrafyası küresel petrol rezervlerinin yarısından fazlasına ve doğalgaz rezervlerinin de yarısına sahip olmaktadır.

Orta Doğu ve Kuzey Afrika'nın hidrokarbon rezervleri açısından ve bu bölgeden uluslararası pazarlara yapılan petrol, petrol ürünleri ve sıvılaştırılmış doğalgaz sevkiyatı da küresel ölçekte büyük bir öneme sahiptir. Gerek kaynaklara erişimin ve gerekse sevk güzergâhlarının güvenliği, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'nın enerji arz güvenliği açısından önemini artırmaktadır.

1.7.1. Arap Baharı ve Enerji Jeopolitiği

2010 yılının sonuna doğru başlayan ve günümüzde de devam eden, Arap coğrafyasında yaşanan ve Arap Baharı olarak adlandırılan XXI. yüzyılın en büyük halk hareketleri olaylarından biridir. Bugüne kadar Arap dünyasında yaşanan en büyük harekettir.

Arap Baharı, bölgesel, toplumsal bir siyasi-silahlı hareket olup Arap halklarının demokrasi, özgürlük ve insan hakları taleplerinden ortaya çıkmış iddia edilmektedir. Protestolar, mitingler, gösteriler ve iç çatışmalar yaşanmıştır. Halklar, özgürlük mücadelesi adı altında birçok Arap diktatörünü resmen devirmiştir. ¹³³

Tunus, Mısır, Libya, Suriye, Bahreyn, Cezayir, Ürdün ve Yemen'de büyük ölçüde, Moritanya, Saudi Arabistan, Umman, Irak, Lübnan ve Fas'ta küçük ölçüde olmak üzere tüm Arap dünyasında yaşanan mitingler, protestolar, halk ayaklanmaları ve silahlı çatışmalar olmuş ve bazı bölgelerde hala da devam etmektedir. Birçok uzman tarafından bu halk hareketi, Arap dünyasında yaşanan en büyük değişim olarak yorumlanmaktadır. ¹³⁴ [Şekil 12]

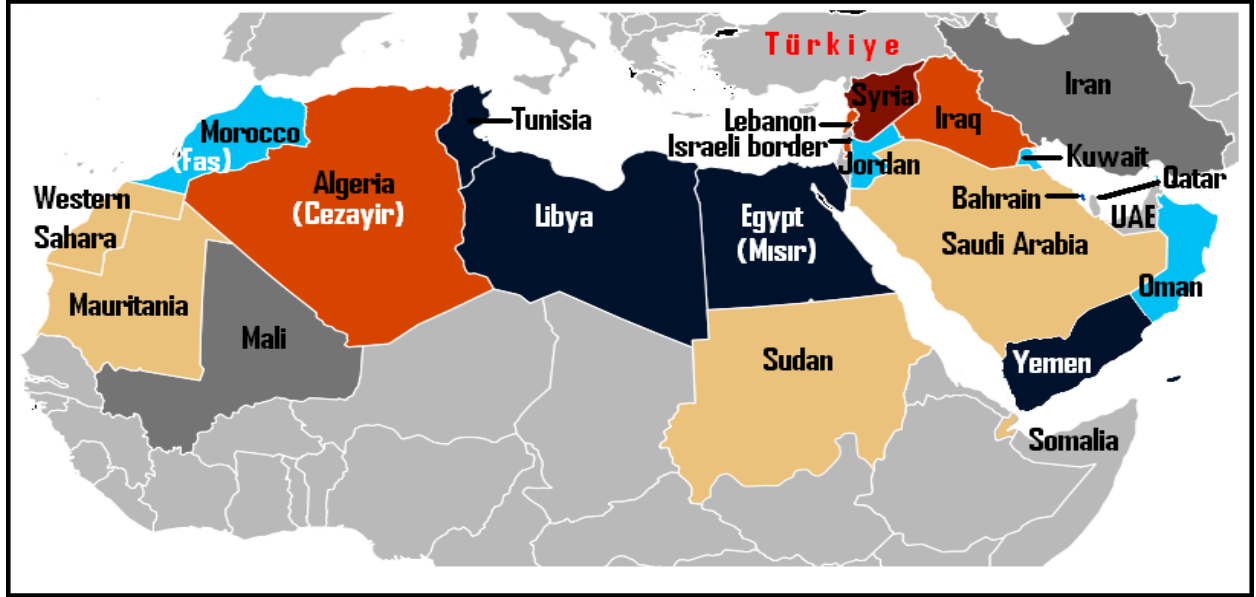
---

¹³² BP, *Statistical Review of World Energy*, The Editor BP Statistical Review of World Energy, *Op. cit.*, s.6-21

¹³³ Merve Gülçin GÜLER, «*Arap Baharı Nedir?*», Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Derneği Yayındır, TUIÇ Akademi, 14 Haziran 2012, <<http://www.tuicakademi.org/index.php/kategoriler/ortadogu/3122-arap-bahari-nedir>>, (25.05.2013)

¹³⁴ Gregory F. GAUSE, «*Why Middle East Studies Missed the Arab Spring, The Myth of Authoritarian Stability*», FOREIGN AFFAIRS, the Council on Foreign Relations, Ağustos 2011, <<http://www.foreignaffairs.com/articles/67932/f-gregory-gause-iii/why-middle-east-studies-missed-the-arab-spring>>, (25.05.2013)

Protestolar, Arap dünyası'nda başta gelen işsizlik, gıda enflasyonu, siyasi yozlaşma, ifade özgürlüğü, usulsüzlükler ve kötü yaşam koşulları gibi pek çok sorun sonucunda önce Tunus'ta Muhammed Buazizi'nin kendini yakmasıyla başlamıştır. Ardından benzer sorunlar yaşayan ülkelerde domino etkisi göstererek yayılmıştır.¹³⁵

[Şekil 12] Arap Baharı Süreci Bölgelerde Etkileri Haritası¹³⁶

Böylece protestolar, ilk olarak 18 Aralık 2010 tarihinde Tunus'da başlamış olup daha sonra Mısır, Yemen, Cezayir ve Ürdün'e uzanmıştır. Bu ayaklanmalar, Tunus ve Mısır'da başarı göstermiş olup, 23 yıldır yönetimde olan Zeynel Abidin Bin Ali ile 30 yıllık yönetici Hüsnü Mübarek'in görevlerini bırakmasıyla sonuçlanmıştır.

Ardından bir domino etkisiyle Orta Doğu ve Kuzey Afrika'nın tamamına yayılmıştır. Ayrıca arap ülkeleri olmayan, İran, Arnavutluk ve Ermenistan'da bile, Arap Baharı'nın etkisiyle küçük çapta olaylar gözlenmiştir.¹³⁷

¹³⁵ Dış Politika ve Savunma Araştırmaları Grubu, «Arab Baharı'nın Etkileri», Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM), 10 Aralık 2011, <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:Q7P1MLM7_Ccl:www.bilgesam.org/tr/index.php%3Foption%3Dcom_content%26view%3Darticle%26id%3D1245:arap-baharnn-etkileri-%26catid%3D77:ortadoğu-analizler%26Itemid%3D150+&cd=2&hl=ru&ct=clnk&gl=tr>, (25.05.2013)

¹⁷⁸ Ricardo Diez REDONDO, «Why the Conflict in Syria is Different and What are the Consequences, Map's Countries in Arap Spring», The International Policy, 19 Temmuz 2012, <<http://theinternationalpolicy.com/2012/07/18/why-the-conflict-in-syria-is-different-and-what-are-the-consequences/>>, (25.05.2013)

¹³⁷ Dış Politika ve Savunma Araştırmaları Grubu, «Arab Baharı'nın Etkileri», Op. cit.

2010 yılın sonunda Tunus, Mısır ve Libya'da başlayan ve "Arap Baharı" olarak da ifade edilen kriz döneminde, Saudi Arabistan, 8,4 milyon varil olan günlük üretim kapasitesini 9 milyon varile çıkarmış, ayrıca gerekmesi halinde günlük üretimini 12,5 milyon varile yükseltebileceğini bildirmiştir.¹³⁸ Bu nedenle, küresel enerji piyasalarında, petrol arzında 1973 yılındaki Süveyş krizinde olduğu gibi ciddi oranda bir düşme olmamıştır. Ancak Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki istikrarsız ortam sebebiyle özellikle Brent petrol fiyatlarında ciddi artışlar olmuştur. 2010 yılı Haziran-Aralık dönemindeki ortalama petrol fiyatı varil başına 75-85 dolar olurken, Tunus'taki olayların başladığı gün 90 dollara, Libya'daki olayların başladığı gün 100 dollara yükselmiş ve olayların üçüncü ayında, yani Mart 2011 yılında ise, 114 dolar seviyesine ulaşmıştır. Böylece 2008 yılından beri, 100 dolarlık psikolojik sınır ilk kez aşılmıştır.¹³⁹

Libya ihracat gelirlerinin %95'ni petrol, doğalgaz ve rafineri ürünlerinin satışı yoluyla elde etmektedir. Libya petrol ihracatının %85'ni Avrupa'ya yapmaktadır. Söz konusu Avrupa ülkeleri içinde de, İtalya ve Fransa, Libya'nın petrol ve doğalgaz açısından en büyük müşterileri durumundadır. İtalya ve Libya arasında 520 km uzunluğundaki Yeşil Akım doğalgaz boru hattı ile Libya doğalgazı İtalya'ya taşınmaktadır.¹⁴⁰ İtalya, Libya'da krizin başlamasıyla beraber, Rusya, Norveç ve Cezayir'den almış olduğu doğal gaz miktarını artırma yoluna girmiştir. Ancak buna rağmen krizin ilk dönemlerinde İtalya'da günlük doğalgaz ithalatında yaklaşık %13 oranında bir kesinti meydana gelmiştir.¹⁴¹

Libya'daki günlük petrol üretimi kriz öncesi dönemde 1,8 milyon varil düzeyindeydi. Libya'daki neredeyse tüm petrol ve doğal gaz üretim tesisleri kara bölgelerinde-onshore- üretim yapmaktadır.

2011 yılındaki Libya'daki siyasi iktidarsızlık, enerji sektöründe en çok Avrupa'daki petrol rafinerilerini ve dolayısıyla da Brent petrol fiyatını olumsuz olarak etkilemiştir. Libya petrolü, küresel petrol arzı içinde sadece %2'lik bir orana sahiptir. Ancak Libya petrolünün önemi arz

---

¹³⁸ EIA, «Saudi Arabia», Independent Statistics and Analysis, U.S. Energy Information Administration (EIA), Ocak 2011, <<http://www.eia.gov/countries/cab.cfm?fips=sa>>, (25.05.2013)

¹³⁹ UN, **World Economic Situation and Prospects 2012**, Global Economic Outlook, Pre-Release, United Nations, New York, 2011, s.4-15

¹⁴⁰ «Country Guides: Libya, News and Background Notes», The Washington Post Newspaper, The Washington Post Company, <<http://www.washingtonpost.com/wp-srv/world/countries/libya.html>>, (25.05.2013)

¹⁴¹ «Топливо-Энергетический Комплекс Италии: Состояние и Перспективы Сотрудничества с Россией, Общие Сведения о Стране», «Российское Энергетическое Агентство» (РЭА), Министерству Энергетики Российской Федерации (Rusya Federasyonu Enerji Bakanlığı), 26 Ekim 2011

miktarından değil, kükürt oranının düşük olmasından kaynaklanmaktadır. ¹⁴²

Petrol genel olarak içermiş olduğu kükürt oranına göre sınıflandırılmaktadır. Kükürt oranı %0,5 altında olan ham petrol, kükürtsüz olarak kabul edilir ve “sweet oil” olarak isimlendirilir. Libya’da bulunan petrol rezervleri de kükürtsüz petrol sınıfına dâhildir ve kükürt oranı yüksek olan Saudi Arabistan petrollerine daha düşük maliyetlere rafine edilebilmekte, dolayısıyla daha yüksek kar marjları ile piyasaya sürülebilmektedir. Avrupa’da bulunana petrol rafinerinin çok büyük bölümü düşük kükürt oranlı petrolün rafine edilmesine göre tasarlanmıştır. Bu sebeple Libya’daki kriz nedeniyle ortaya çıkan Libya petrol arzındaki kesinti Avrupa’daki petrol fiyatlarını -Brent petrol fiyatı- olumsuz olarak etkilenmesine ve büyük bir hızla yükselmesine neden olmuştur. ¹⁴³

Kuzey Afrika ve Orta Doğu’daki siyasi istikrarsızlık sonucunda, petrol ithal eden ülkelerin ve petrol şirketlerinin dikkatlerini Hazar Bölgesine ve Rus petrol kaynaklarına yönetmesi beklenmektedir. Ayrıca yakın gelecekte Hazar Bölgesinde de yeni jeopolitik değişimlerin ve oluşumların ortaya çıkması kuvvetle muhtemel gözükmektedir. ¹⁴⁴

1.7.2. Orta Doğu Bölgesinin Enerji Kaynaklarının ABD, AB, Rusya ve Çin Açısından Ekonomi-Politik Öneminin Değerlendirilmesi

Enerji kaynaklarının, özellikle petrol ve doğalgazın yalnızca rezervi, üretimi ve ihracatı sonucu oluşan büyük finansal servetin nasıl kullanılacağı değil, kimin tarafından tüketileceği de çıkar çatışmasına neden olmaktadır. ¹⁴⁵

BP’nin verilerine göre, 2011 yılı itibariyle dünyadaki ispatlanmış petrol rezervlerinin yaklaşık %50’i Orta Doğu ülkelerindedir. Bu ülkelerin üretimden aldığı pay ise yaklaşık %33’dir. ¹⁴⁶

---

¹⁴² Cenk SEVİM, «Küresel Enerji Jeopolitiği ve Enerji Güvenliği (Global Energy Jeopolitics and Energy Security)», *Journal of Yaşar University*, Volume 7, Issue 26, Nisan 2012, s.4385-4391

¹⁴³ *Ibid.*, s.4390

¹⁴⁴ «Arab Baharı Petrol Fiyatlarını Hızlı bir Şekilde Artırabilir», Enerji Enstitüsü, 11 Kasım 2011, <<http://enerjiinstitusu.com/2011/11/11/arap-bahari-petrol-fiyatlarini-hizli-bir-sekilde-artirabilir/>>, (25.05.2013)

¹⁴⁵ Harun ÖZTÜRKLER, «Orta Doğu Ülkelerinin Enerji Kaynaklarının Öneminin Ekonomik-Politik Bir Değerlendirmesi», *Orta Doğu Analiz*, Cilt 1, Sayı 7-8, Temmuz-Ağustos, 2009, s.74-78

¹⁴⁶ BP, *Statistical Review of World Energy*, The Editor BP Statistical Review of World Energy, *Op. cit.*, s.6-7

Kuzey Amerika'nın dünya rezervlerinden aldığı pay yalnızca %13,2 olup, üretimden aldığı pay ise yaklaşık %16,8'dir. Bu durum Kuzey Amerika petrol rezervlerinin, özellikle ABD'den kaynaklanan talep nedeniyle önemli bir üretim baskısı altında olduğunu göstermektedir. Kanada, Meksika ve Venezüella ABD'nin yıllık petrol ihtiyacının yarısını karşılamaktadır. ABD dünya petrol rezervlerinin yalnızca %1,9'una sahip iken, dünya petrol üretiminin yaklaşık %8,8'ine sahiptir.¹⁴⁷

AB dünya petrol rezervlerinden en düşük payı almaktadır. AB'nin rezerv payı %0,4 iken, üretimden aldığı pay %2,0'dır. Burada Çin ve Rusya'nın ayrıca değerlendirmesinde fayda vardır. Çin'in dünya petrol rezervlerinden aldığı pay %0,9 iken, üretimden aldığı pay yaklaşık %5,1'dir. Yani Çin artan talebini karşılayabilmek için rezervlerini yoğun bir biçimde kullanmaktadır. Buna rağmen, Rusya'nın rezervleri dünya petrol rezervlerinin %5,3'üne karşılık gelirken, dünya petrol üretimi içerisindeki payı %12,8'dir. Görüldüğü gibi, Orta Doğu dışındaki tüm bölgelerde rezerv paylarının üstünde üretim payları söz konusudur.¹⁴⁸

2011 yılı itibariyle öngörülen dünya petrol rezervleri 1652,6 milyar varildir. Yıllık üretim ise, yaklaşık olarak 31 milyar varildir. Bu üretim düzeyinin korunması durumunda, yeni keşifleri ihmal edilirse, dünyanın 40 yıllık petrol rezervi olduğu sonucuna varılır. Üretim düzeyinin artması bu süreyi uzatırken, tüketimin artması bu süreyi kısaltacaktır.¹⁴⁹

Yukarıda bahsedilen bölgelerin petrole ilişkin bağımlılık ile ilgili söz etmek gerek. ABD'nin dünya petrol tüketimi içerisindeki payı %20,5'tir. ABD'nin dünya petrol üretimindeki payının yalnızca %8 olduğu dikkate alındığında, ABD'nin petrol bağımlılığının şiddeti ortaya çıkmaktadır. Bu durum dünya ispatlanmış petrol rezervlerinin yaklaşık %50'ye sahip Orta Doğu'nun ABD için ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Bu durum ayrıca ABD'nin Orta Doğu'ya yönelik siyasi ve askeri politikalarının reel geri planını da yansıtmaktadır. Benzeri bir durum AB için de söz konusudur. AB'nin petrol rezervleri dünya rezervlerinin %0,4'ü iken, petrol tüketiminin dünya tüketimi içerisindeki payı yaklaşık %16'dır. Bu açıdan bakıldığında, AB'nin Orta Doğu petrolerine bağımlılığı ABD'den çok daha şiddetlidir. Rusya'nın toplam petrol tüketimi içerisindeki payı %3,4'tür. Rusya'nın bir dış petrol bağımlılığı söz konusu

---

¹⁴⁷ BP, *Statistical Review of World Energy*, The Editor BP Statistical Review of World Energy, *Op. cit.*, s.6-8, 10

¹⁴⁸ *Ibid.*, s.6-8

¹⁴⁹ *Ibid.*, s.6

değildir. Çin'in toplam dünya petrol tüketimi içerisindeki payı %11,4 olup, %0,9'luk dünya petrol rezerv payı dikkate alındığında, bir yandan petrolde dışa bağımlılığının şiddetini, diğer yandan ABD'nin Orta Doğu konusunda neden Çin ile mücadele etmek zorunda kalacağını görmekteyiz.¹⁵⁰

Önemi giderek artan bir diğer birincil enerji kaynağı doğalgazdır. Doğalgazın petrole karşı birkaç üstünlüğü söz konusudur. Bunlardan en önemlisi, petrolle kıyaslandığında doğaya daha az zarar vermesidir. Doğalgazın üretimi ve tüketim noktalarına taşınması da, petrolle kıyaslandığında daha kolaydır.¹⁵¹ 2011 yılı itibariyle, Kuzey Amerika dünya doğalgaz rezervlerinin %12,5'ine sahip olup, dünya üretiminin %26,5'ini gerçekleştirmektedir. ABD ise, dünya rezervlerinin %13,0'sına sahip iken, dünya üretiminin %20,0'ını gerçekleştirmektedir. Bu, ABD için çok yüksek bir üretim rezerv oranı anlamına gelmektedir. Bu durumun, tam tersi Orta Doğu için geçerlidir. Dünya rezervlerinin yaklaşık yüzde 40'ına sahip olan Orta Doğu, dünya doğalgaz üretiminin yalnızca %16'ını gerçekleştirmektedir. Bu durum, Orta Doğu'nun doğalgaz üretimindeki öneminin gelecek yıllarda giderek artacağı anlamına gelmektedir. Ancak tek başına dünya doğalgaz rezervlerinin %21,4'üne sahip olan ve dünya doğalgaz üretiminin %18,5'ini gerçekleştiren Rusya'nın, dünya doğalgaz piyasasının en önemli oyuncusu olduğunu söyleyebiliriz. AB ise, dünya doğalgaz rezervlerinin yalnızca %0,9'una sahip olup, dünya doğalgaz üretiminin %4,7'sini gerçekleştirmektedir.¹⁵²

Rezerv, üretim ve tüketim birlikte değerlendirilerek doğalgazda da dışa bağımlılık ve sonuçları tartışılabilir. ABD dünya doğalgaz tüketiminin %21,5'ini gerçekleştirmektedir. Ancak dünya doğalgaz üretimindeki %20,0'luk payı aldığı için, ABD'nin doğalgazda dış bağımlılığının çok yüksek olmamaktadır. Bunun tam tersi bir durum ise, AB için söz konusudur. AB dünya doğalgaz üretiminin %4,7'sini, dünya tüketiminin ise %14,0'ını gerçekleştirmektedir. Bu durum, AB'nin Rusya ve Orta Doğu doğalgazına olan bağımlılığının şiddetini göstermektedir. Çin ise, dünya doğalgaz üretiminin %3,1'ni, tüketiminin ise %4,0'ını gerçekleştirmektedir.¹⁵³ Mevcut durumda Çin'in dünya doğalgaz piyasasının çok önemli bir oyuncusu olmadığı görünmektedir.

---

¹⁵⁰ *Ibid.*, s.9, 11

¹⁵¹ Harun ÖZTÜRKLER, «Orta Doğu Ülkelerinin Enerji Kaynaklarının Öneminin Ekonomik-Politik Bir Değerlendirmesi», *Op. cit.*, s.76

¹⁵² BP, *Statistical Review of World Energy*, The Editor BP Statistical Review of World Energy, *Op. Cit.*, s.20-22, 24

¹⁵³ *Ibid.*, s.21-23,25

Buna rağmen, rezervlerinin olmadığı, talebinin ise giderek artacak olan Çin'in yakın gelecekte özellikle Asya'daki doğalgaz piyasasının en önemli aktörü olacağı düşünülebilir. ¹⁵⁴

Bir diğer önemli birincil enerji kaynağı kömürdür. Kömür, fosil yakıtlar içerisinde üretim ve tüketim maliyeti ve çevreye zararları yönlerinden en az avantajlı olan enerji kaynağıdır. ¹⁵⁵ ABD dünya kömür rezervleri ve üretiminde başı çekmektedir. Dünya kömür rezervlerinin yaklaşık %27,6'sına ve kömür üretiminin %14,1'ine sahiptir. Kömür rezervleri açısından, ABD'yi Rusya izlemektedir. Rusya, dünya kömür rezervlerinin %18,2'sine ve kömür üretiminin %4,0'ına sahiptir. Rusya'nın kömür üretimin rezervlerine göre düşüklüğü, petrol ve özellikle doğalgaz üretimine yoğunlaşmış olması ile açıklanabilir. Petrol ve doğalgazın birincil enerji kaynakları içerisindeki öneminin artması, kömürü hem yeni rezervler arama, hem de daha temiz tüketmeye yönelik teknolojilerin geliştirilmesi yönlerinden daha az avantajlı bir durumda bırakmıştır. ¹⁵⁶

AB, kömür rezervleri açısından da zengin değildir. AB'nin dünya kömür rezervleri içerisindeki payı %6,5'tir. Ancak kömür rezervleri açısından en fakir olan bölge Orta Doğu'dur. Orta Doğu'nun kömür rezervleri içerisindeki payı yalnızca %0,1'dir. Kömür üretimi içerisindeki payı ise %1'in altındadır. Buna rağmen, Orta Doğu'nun kömür tüketimi içerisindeki payı da %1'in altındadır. Kömür tüketiminde başı ABD çekmektedir. Dünya tüketiminin %13,5'ini gerçekleştirmektedir. Kömür tüketiminde ABD'yi AB izlemektedir. AB'nin payı %7,7'dir. Rusya'nın kömür tüketimindeki payı ise %2,4'tür. ¹⁵⁷

Birincil enerji kaynakları bir bütün olarak değerlendirildiğinde, 2011 yılı sonundaki verileri dikkate alındığında, dünya tüketimindeki payı itibarıyla %21,3 ile Çin başta gelmektedir. Çin'i %18,5 ile ABD izlemektedir. Daha sonra, %13,8 ile AB ve %5,6 ile Rusya izlemektedir. Birincil enerji kaynakları rezervleri ve üretiminde başı çeken Orta Doğu ülkeleri ise, %5,4 ile tüketimde en sonda yer almaktadırlar. ¹⁵⁸

---

¹⁵⁴ Harun ÖZTÜRKLER, «Orta Doğu Ülkelerinin Enerji Kaynaklarının Öneminin Ekonomik-Politik Bir Değerlendirmesi», **Op. cit.**, s.77

¹⁵⁵ **Ibid.**, s.78

¹⁵⁶ BP, **Statistical Review of World Energy**, The Editor BP Statistical Review of World Energy, **Op. cit.**, s.30-32

¹⁵⁷ **Ibid.**, s.33-34

¹⁵⁸ **Ibid.**, s.40-43

Yukarıdaki veriler genel olarak değerlendirildiğinde ulaşılan ilk sonuç, dünyanın birincil enerji kaynakları için Orta Doğu'ya olan şiddetli bağımlılığıdır. Diğer taraftan, birincil enerji kaynakları tüketiminin düşüklüğü, Orta Doğu lkelerinin sahip oldukları bu en önemli doğal kaynağı kendi ekonomik kalkınmaları için yeteri kadar kullanmadıkları sonucuna ulaşılabilir. ¹⁵⁹

---

¹⁵⁹ Harun ÖZTÜRKLER, «Orta Doğu lkelerinin Enerji Kaynaklarının neminin Ekonomik-Politik Bir Değerlendirmesi», **Op. cit.**, s.79

II. BÖLÜM
TÜRKİYE CUMHURİYETİ VE RUSYA FEDERASYONU'NUN
DIŞ POLİTİKALARINDA ENERJİ KONUSU

2.1. Rusya Federasyonu'nun (RF) Enerji Politikalarının Genel Değerlendirilmesi

Soğuk Savaş sonrası dönemde, Rusya Federasyonu sancılı bir geçiş süreci yaşamıştır. Bu süreçte ekonomik, sosyal ve siyasi alanlarda bir çok buhran ortaya çıkmıştır. Bu sürecin sonucunda ülkenin hem ekonomisi gerilemiş, hem de iç ve dış politikasında bir takım belirsizlikler de baş göstermiştir. Böylece Rusya için dışarıda olumsuz bir ülke imajı oluşmuştur. 2000'li yılların başında devlet başkanı olarak RF iktidara gelen ve pragmatist politikayı takip eden Vladimir Putin ise ilk olarak Rusya'nın ekonomik durumu düzeltilmiş ve iç politikada merkezi idarenin gücünü artırıcı önlemler almıştır. Böylece içerde güçlenen Rusya, dışarıda da gerek etkin bir dış politika, gerekse enerji politikasının hedefi doğalgaz yakıt ve enerji kaynaklarının en etkin kullanımını sağlayarak, enerji sektörü politikaları izleme imkanına kavuşmuştur.

Rusya zamanlardan beri her ne kadar büyük enerji kaynaklarına sahip bir ülke olarak görünse de, enerji alanındaki hakimiyetinin ancak son dönemde başladığını söylemek mümkündür. Dünyada enerji ihtiyacının her geçen gün artmasıyla, Rusya'nın özellikle gaz ve petrol ihracatını dış politikada bir araç olarak kullanmaya başlaması bu hakimiyetin ilk belirtileri olmuştur.

2.1.1. Ülkenin Enerji Profili

Dünyada olan en büyük enerji kaynakları potansiyelinin bir bölümü Rusya topraklarında bulunmaktadır. Dünya nüfusunda %3 gibi pay alan Rusya, küresel petrol rezervlerin %5,3'üne ve doğalgaz rezervlerin %21,4'üne sahiptir.¹⁶⁰

EIA verilerine göre, dünya enerji üretimi ve tüketiminin ikisinde de Rusya 3. sırada yer almaktadır.¹⁶¹ Bugün Rusya ekonomisinde enerji sektörü en önemli, en dinamik ve en hızlı gelişen sektör konumundadır. Enerji, iç üretimden %25 payına alırken, sanayi üretiminde %33, Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH), ihracat, ithalat ve döviz gelirlerinde %50 pay almaktadır.¹⁶²

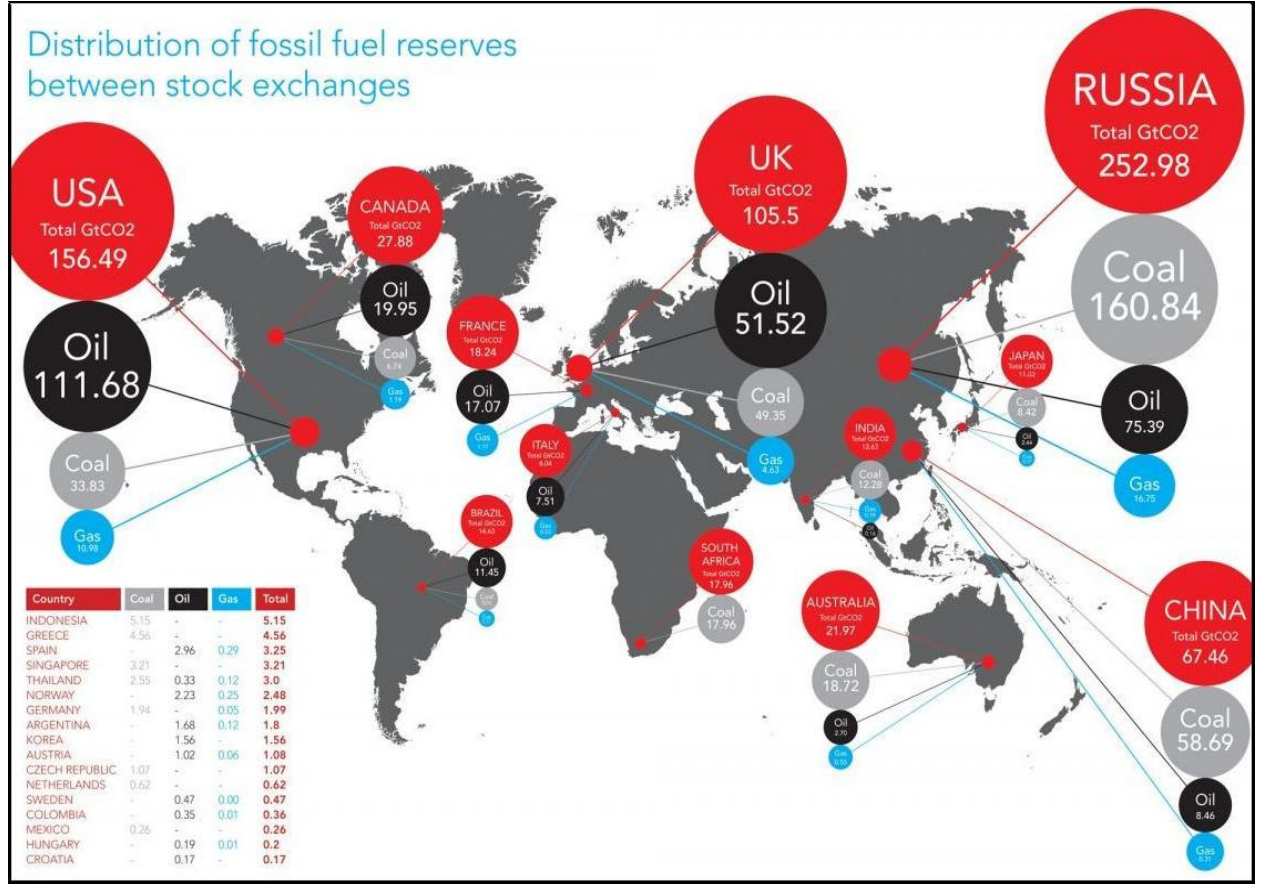
---

¹⁶¹ BP, **Statistical Review of World Energy**, The Editor BP Statistical Review of World Energy, **Op. cit.**, s.6, 20

¹⁶² EIA, International Energy Statistics, «**Countries Analysis Brief Overview - Russia**», U.S. Energy Information Administration (EIA), Independent Statistics & Analysis, 18 Eylül 2012, <<http://www.eia.gov/countries/country-data.cfm?fips=RS&trk=m>>, (03.05.2013)

¹⁶³ Maria KABAN, «**Dünya Enerji Piyasalarında Rusya'nın Konumu, Rusya ve Enerji Rezervlerin Oranı**», Rusya Enerji Sektörü, <<http://rusyaenerji.blogspot.com/2009/02/dunya-enerji-piyasalarnda-rusyann.html>>, (03.05.2013)

Bu rakamlar her zaman uzmanlar için kritik temeli olmuştur. Günümüzde Rus Ekonomisi petrol, doğalgaz ve madenlere bağımlıdır ve büyüme ağırlıklı olarak bu sektörler de gelişmektedir. Petrol ve doğalgaz ihracatına olan bağımlılık nedeniyle dünya piyasalarındaki değişimler ve dalgalanmalar Rus ekonomisini oldukça etkilemektedir. ¹⁶⁴

[Şekil 13] Dünyanın Önemli Borsalarında, Enerji Sektörünün Payı (2011) ¹⁶⁵

Uluslararası piyasalarda petrolün ve doğalgazın fiyatı yükseldikçe ekonomideki büyüme hızlanmakta, fiyat düşüşlerinde ise ekonomi küçülmekte ve daralmaktadır. Rusya sahip olduğu doğal kaynaklar açısından dünya enerji piyasasının önemli ülkelerinden biri durumundadır. 2011 yılı sonu itibariyle, ülke dünyanın en büyük doğalgaz rezervlerine sahip olurken, kömür bakımından ABD'den sonra ikinci, petrolde ise ilk onda yer almaktadır. [Şekil 13], [Şekil 14] Buna bağlı olarak, Rusya enerji sektörüne iki görev düşmektedir. Birincisi: enerji sektörün gelişme ve büyüme sağlaması, ikincisi ise enerji sektörünün potansiyelini Rusya ekonomisi için

¹⁶⁴ Ibid.

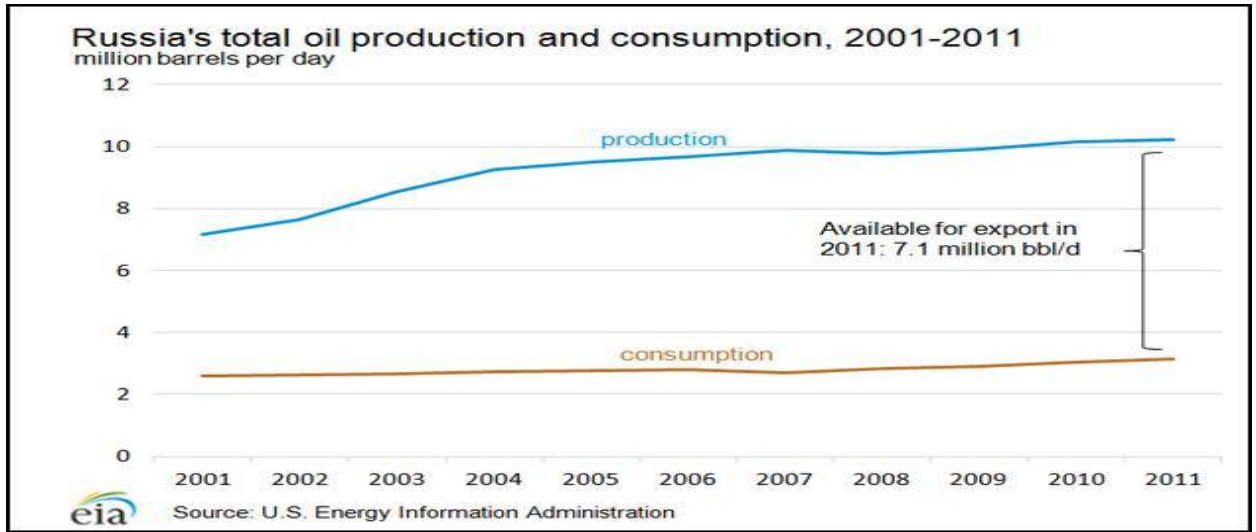
¹⁶⁵ James LEATON, «Unburnable Carbon, Are the World's Financial Markets Carrying a Carbon Bubble?», Report, Carbon Tracker Initiative, Investor Watch, 2012, s.10-11

verimli kullanılmasıdır. ¹⁶⁶

Ülkenin enerji politikasının daha iyi anlaşılması için Rus enerji sektöründe öne çıkan doğal kaynakların bir analizi yapılacaktır.

2.1.1.1. Petrol Piyasası

Ülkenin petrol profiline daha yakından bakıldığında petrol rezervlerinin dikkat çekici bir büyüklükte olduğu görülmektedir. BP'nin 2012 dünya enerji raporuna göre, 2011 yılı sonu itibariyle, Rusya'nın petrol rezervleri 88,2 milyar varildir. Bu rakam dünya petrol rezervinin %5,3'süne tekabül etmektedir. ¹⁶⁷

[Şekil 16] Rusya Petrol Üretim – Tüketim – İhracat Miktarı (2001 – 2011) ¹⁶⁸

Rusya sadece rezerv değil, aynı zamanda petrol üretimi açısından da dikkat çeken bir ülkedir. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla önemli ölçüde azalan petrol üretimi, 2000'lerde petrol fiyatlarının artması sonucu Rus hükümetinin enerji sektörüne sağladığı teşvikler sayesinde artmıştır. 2000'li yıllarda günlük üretim miktarı 6,5 milyon varilken 2010'da bu rakam yaklaşık %50 artarak 10 milyon varile çıkmıştır. Bu rakam dünya petrol üretiminin %13'üdür.

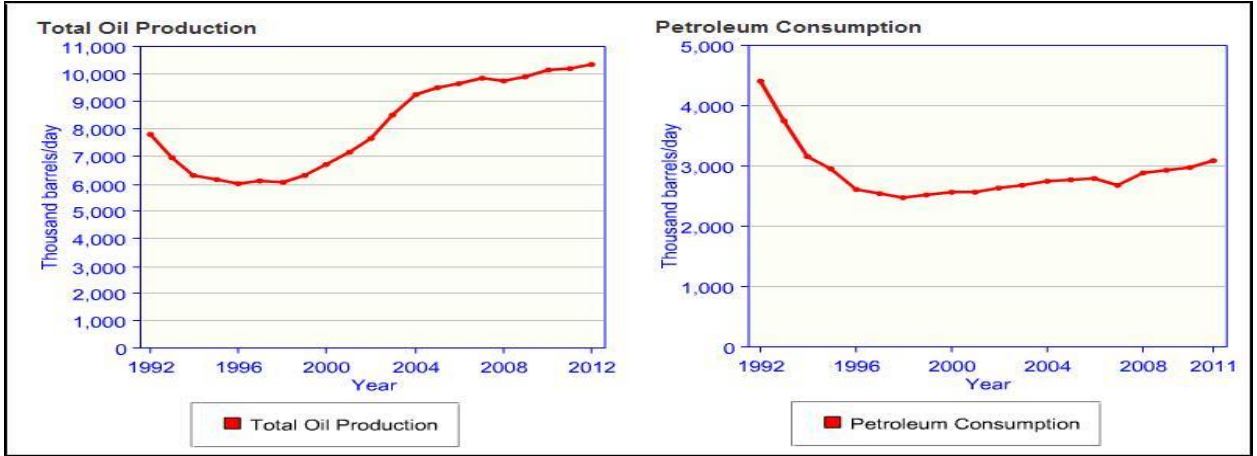
¹⁶⁶ Maria KABAN, *Op. cit.*

¹⁶⁷ BP, *Statistical Review of World Energy*, The Editor BP Statistical Review of World Energy, *Op. cit.*, s.6

¹⁶⁸ EIA, *International Energy Statistics, «Countries Analysis Brief Overview – Russia»*, Full Report <<http://www.eia.gov/countries/cab.cfm?fips=RS>>, (03.05.2013)

Ülkenin petrol tüketim performansı son on yılda çok fazla değişiklik göstermemiştir. ¹⁶⁹

Günümüzde (2012), Rusya’da günlük petrol üretimi 2011 yılı verilerine göre 10,239,16 milyon varil iken, 2012 yılı sonu itibariyle artış göstererek 10,396,97 milyon varil olarak gerçekleşmiştir. ¹⁷⁰ Rusya petrol üretimi 2012 yılında, dünya petrol üretiminin %12,8’i olarak gerçekleşerek 2. sırada yer almaktadır. ¹⁷¹ [Şekil 15]

[Şekil 15] Rusya Petrol Üretim – Tüketim Miktarı (1992 – 2012) ¹⁷²

2010 itibariyle ülkenin günlük tüketim miktarı ortalama 3 milyon varil ile toplam dünya tüketiminin %3,2’sini oluşturmaktadır. 2000 yılından sonraki on yıllık süreçte üretim ve tüketim arasındaki farktan dolayı ülkenin petrol ihracatı her geçen yıl artmıştır. 2009 yılında ülkenin petrol ihracatı günlük 7 milyon varile kadar çıkmıştır. ¹⁷³ [Şekil 16]

Rusya’da günlük petrol tüketimi 2010 yılı verilerine göre 2804 milyon varil iken, 2011 yılı sonu itibariyle %5,5 artış göstererek 2961 milyon varil olarak gerçekleşmiştir. Rusya petrol tüketimi 2011 yılında, dünya petrol tüketimi %3,4’ü olarak gerçekleşerek 5. sırada yer almaktadır. ¹⁷⁴

¹⁶⁹ EIA, International Energy Statistics, «Production of Crude Oil, NGPL, and Other Liquids (Thousand Barrels Per Day)», U.S. Energy Information Administration (EIA), Independent Statistics & Analysis, <<http://www.eia.gov/cfapps/ipdbproject/iedindex3.cfm?tid=5&pid=55&aid=1&cid=regions&syid=1999&eyid=2011&unit=TBP>>, (28.04.2013)

¹⁷⁰ EIA, International Energy Statistics, «Countries Analysis Brief Overview - Russia», Op. cit.

¹⁷¹ BP, Statistical Review of World Energy, The Editor BP Statistical Review of World Energy, Op. cit., s.8

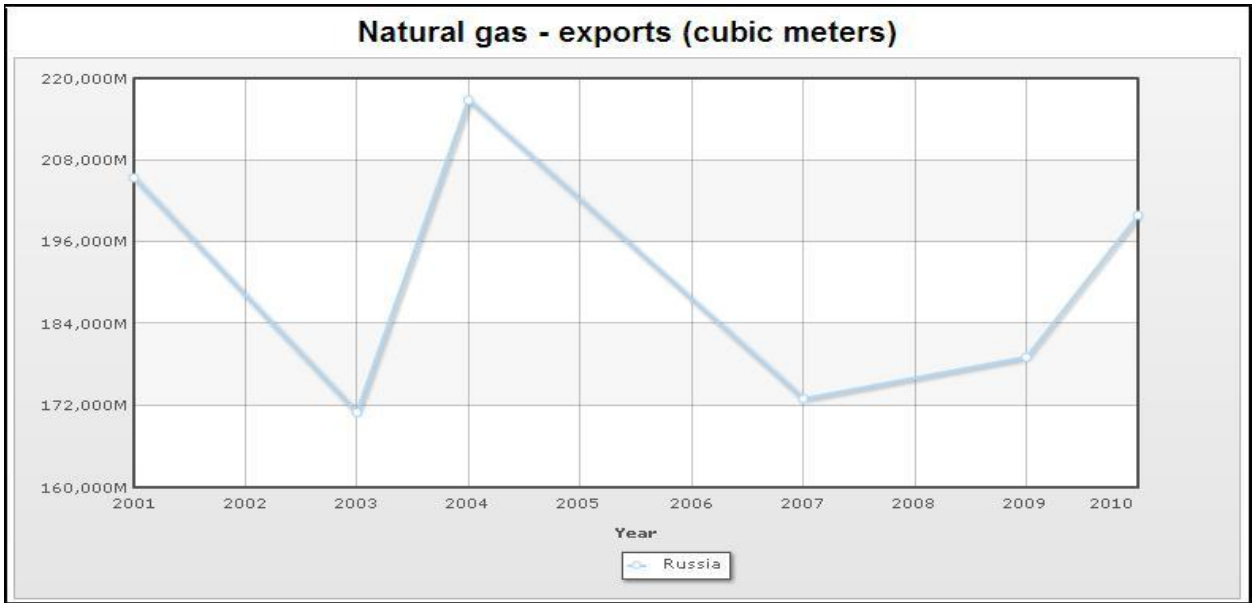
¹⁷² EIA, International Energy Statistics, «Countries Analysis Brief Overview – Russia», Full Report, Op. cit.

¹⁷³ EIA, International Energy Statistics, «Production of Crude Oil, NGPL, and Other Liquids (Thousand Barrels p.Day)», Op.cit

¹⁷⁴ BP, Statistical Review of World Energy, The Editor BP Statistical Review of World Energy, Op. cit., s.9

2.1.1.2. Doğalgaz Piyasası

Rusya Federasyonunun doğalgaz açısından profiline bakıldığında petrolden çok da farklı bir tablo karşımıza çıkmamaktadır. Dönemler itibariyle doğalgaz rezervleri mercak altına alındığında ülke rezervlerinin önemli ölçüde değişmediği görülecektir. 2011 yılı itibariyle ülke 44,6 trilyon metreküp değerindeki doğalgaz rezervi ile dünyanın en büyük gaz rezervine sahiptir. Ülkenin doğalgaz rezervinin dünya doğalgaz rezervi toplamındaki payı %21,4'dür. Yani dünyadaki toplam doğalgazın neredeyse dörtte biri bu ülkededir.¹⁷⁵ Ülkenin doğalgaz üretim miktarı 2000 yılından itibaren düzenli bir artış göstererek yıllık 601 milyar metreküpe kadar çıkmıştır. Ancak yaşanan ekonomik kriz nedeniyle bu rakam 2010 yılında 588 milyar metreküpe düşmüştür. Bu rakam dünya doğalgaz üretim miktarının %18,4'üdür.¹⁷⁶

[Şekil 18] Doğalgaz İhracat Miktarı (2001 – 2010)¹⁷⁷

Ülkede doğalgaz üretimi 2010 yılı verilerine göre 588,9 milyar metreküp iken, 2011 yılı sonu itibariyle %3,1 artış göstererek 607,0 milyar metreküp olarak gerçekleşmiştir. Rusya doğalgaz üretimi 2011 yılında, dünya doğalgaz üretiminin %18,5'i olarak gerçekleşerek 1. sırada yer almaktadır.¹⁷⁸ [Şekil 17]

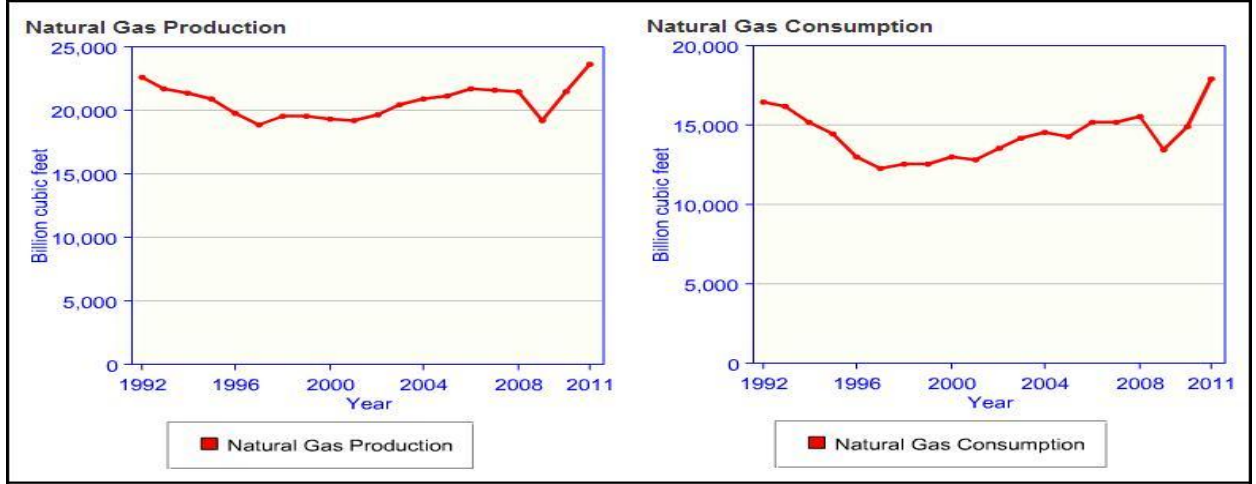
¹⁷⁵ Ibid., s.20

¹⁷⁶ EIA, International Energy Statistics, «Production of Crude Oil, NGPL, and Other Liquids (Thousand Barrels p.Day)», Op.cit

¹⁷⁷ Russian Natural Gas - Exports (cubic meters), Definition of Natural Gas - Exports: This Entry is the Total Natural Gas Exported in Cubic Meters, IndexMundi, <<http://www.indexmundi.com/g/g.aspx?c=rs&v=138>>, (28.04.2013)

¹⁷⁸ Ibid., s.22

Devlet İstatistik Servisinin verilerine göre, Rusya’da 2013 Ocak ayı itibarıyla doğalgaz üretimi %3.6 oranında artmıştır. Ayın doğalgaz üretimi 65.5 milyar metreküp oranında gerçekleşmişti. Gaz üretiminde devlet şirketi *Gazprom* liderliğini korumaktadır. *Gazprom*’un ardından bağımsız *NOVATEK*, özel şirketi *Lukoil*, devlet şirketi *Rosneft*, özel şirketi *TNK-BP Holding* ve *Surgutneftegaz* gelmektedir. ¹⁷⁹

[Şekil 17] Rusya Doğalgaz Üretim – Tüketim Miktarı (1992 – 2011) ¹⁸⁰

Ülkenin doğalgaz ihracatında 1991 yılı bir dönüm noktasıdır. 1991 yılında Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından kurulan Rusya Federasyonu ürettiği doğalgazın büyük bir kısmını ihraç etmeye başlamıştır. Ülkenin doğalgaz ihracat miktarı inişli çıkışlı bir seyir izlese de yıllık 150 milyar metreküpün altına düşmemiştir. Doğalgaz ihracatı 2004 yılında zirve ulaşarak 216 milyar metreküpe ulaşsa da sonraki yıllarda düşme eğilimi göstermiştir. Ülkenin 2010 yılındaki doğalgaz ihracat miktarı 175 milyar metreküptür. ¹⁸¹ [Şekil 18]

Rusya’da doğalgaz tüketimi 2010 yılı verilerine göre 414,1 milyar metreküp iken, 2011 yılı sonu itibarıyla artış %2,5 göstererek 424,6 milyar metreküp olarak gerçekleşmiştir. Ülke doğalgaz tüketimi 2011 yılında, dünya doğalgaz tüketiminin %13,2’i olarak gerçekleşerek 2. sırada yer almaktadır. ¹⁸² [Şekil 17]

¹⁷⁹ «Rusya’da Doğalgaz Üretimi Arttı», Rusya’nın Sesi Radyosu Resmî İnternet Sitesi, 02 Şubat 2013, <http://turkish.ruvr.ru/2013_02_02/Rusyada-dogalgaz-uretimi-artti/>, (28.04.2013)

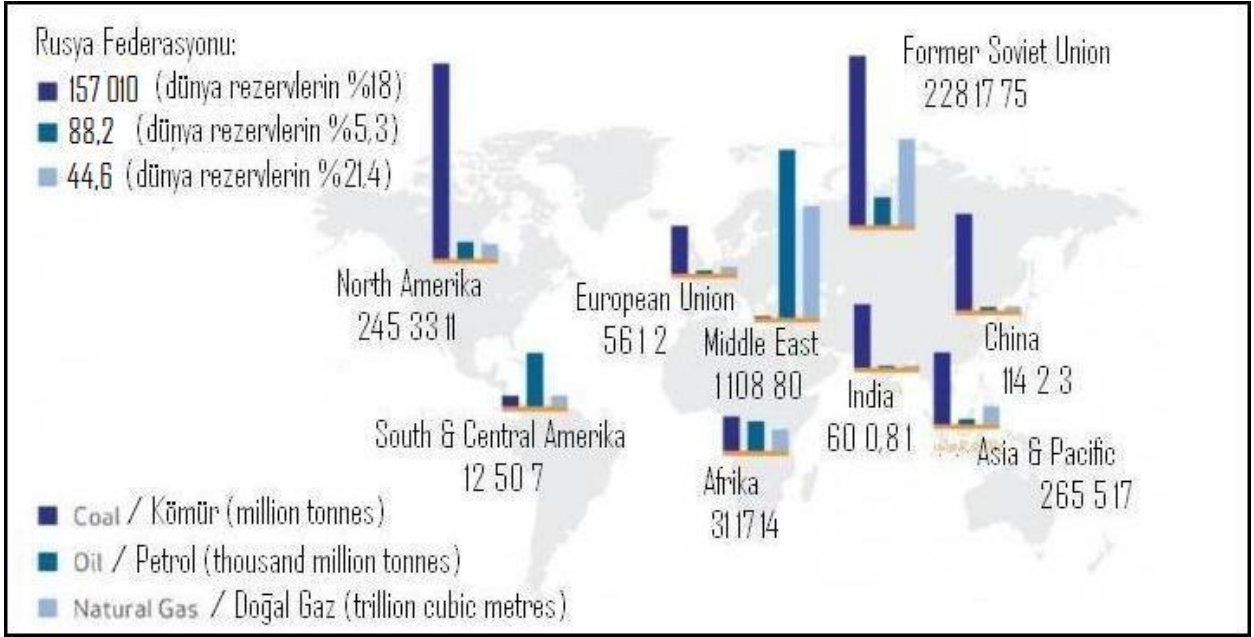
¹⁸⁰ EIA, International Energy Statistics, «Countries Analysis Brief Overview – Russia», Full Report, Op. cit.

¹⁸¹ EIA, International Energy Statistics, «Exports of Dry Natural Gas (Billion Cubic Feet)», U.S. Energy Information Administration (EIA), Independent Statistics & Analysis, <<http://www.eia.gov/cfapps/ipdbproject/iedindex3.cfm?tid=3&pid=26&aid=4&cid=RS,&syid=1991&eyid=2011&unit=BCF>>, (28.04.2013)

¹⁸² BP, Statistical Review of World Energy, The Editor BP Statistical Review of World Energy, Op. cit., s.23

2.1.1.3. Kömür Piyasası

Ülkenin kömür profiline de daha yakından bakıldığında kömür rezervlerin de dikkat çekici bir büyüklükte olduğu görülmektedir. Rusya'nın kömür rezervleri geniş alana yayılmış durumdadır. Başlıca taş kömürü rezervleri Pechora ve Kuznetsk bölgelerinde; linyit rezervleri ise Kansk-Achinsk bölgesinde bulunmaktadır. Sibirya'nın Lena ve Tunguska alanları ise keşfedilmemiş kaynaklara sahiptir. ¹⁸³

[Şekil 14] Dünya Fosil Yakıtlarının Rezervleri Konumları (2011) ¹⁸⁴

BP verilerine göre, 2011 yılı sonu itibariyle 49,088 milyon ton taş kömürü ve 107,922 linyit milyon ton, toplamı 157,010 milyon ton (%18) ile olan Rusya; 108,501 milyon ton taş kömürü ve 128,794 linyit milyon ton toplamı 237,295 milyon ton (%27) ile olan ABD'den sonra dünyanın en büyük kömür rezervlerine sahip olan ülkedir. ¹⁸⁵ [Şekil 14]

2010 yılında yıllık kömür üretimi 358,932 milyon ton iken, 2011 yılında ise bu rakam artış göstererek 367,986 milyon tona çıkmıştır. Dünya kömür üretiminde Rusya 6. sırada yer almaktadır. ¹⁸⁶

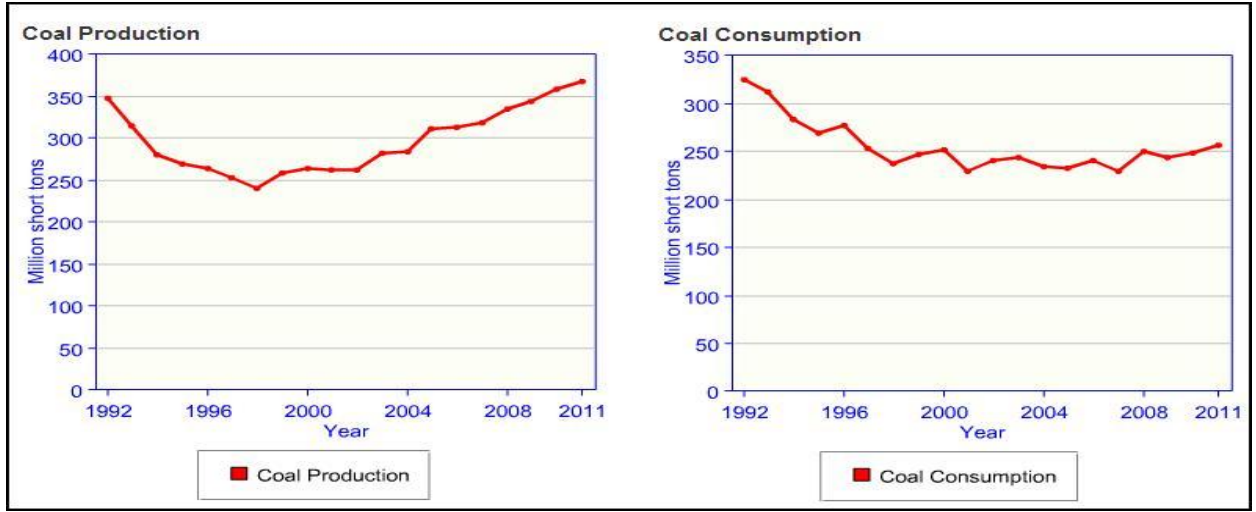
¹⁸³ «Запасы Газа и Нефти ОАО «ГАЗПРОМ»», Глобальная Энергетическая Компания ОАО «ГАЗПРОМ», <<http://www.gazprom.ru/about/production/reserves/>>, (05.05.2013)

¹⁸⁴ BP, *Statistical Review of World Energy*, The Editor BP Statistical Review of World Energy, *Op. cit.*, s.6, 20, 30

¹⁸⁵ *Ibid.*, s.30

¹⁸⁶ EIA, *International Energy Statistics*, «Countries Analysis Brief Overview - Russia», *Op. cit.*

Rusya’da kömür tüketimi 2010 yılı verilerine göre 248,729 milyon ton iken, 2011 yılı sonu itibariyle artış göstererek 256,691 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Dünya kömür tüketimde ülke 5. sırada yer almaktadır. ¹⁸⁷ [Şekil 19]

[Şekil 19] Rusya Kömür Üretim – Tüketim Miktarı (1992 – 2011) ¹⁸⁸

Rusya tarafından 2003 yılında yayımlanan enerji stratejisinde maden kömürü üretiminin 2000 yılında 258 milyon ton (2002'de 253 milyon ton)'dan 2010 yılında 310-330 milyon tona çıktığı; 2020 yılında ise 375-430 milyon tona artırılacağı belirtilmiştir. Yeniden yapılanmadan sonra yurtiçi kömür üretiminin yaklaşık % 80'i bağımsız üreticiler tarafından yapılmaktadır. Rusya'nın kömür üretimi 1999 yılında üç yıllık bir artışa başlamıştır. 2000'li yılların başlarında küçük bir düşüşten sonra üretim son yıllarda önemli oranda artmıştır. Rusya'nın stratejisi kömür üretimini artırmak ve daha fazla kömürle çalışan fabrikalar kurarak doğalgaza talebi azaltmaktır. Böylece daha fazla doğalgaz ihracatı yapmayı planlamaktadır. ¹⁸⁹ [Şekil 20]

2.1.1.4. Nükleer Enerji Piyasası

1943 yılında başlatılan nükleer teknoloji elde etme gayreti Sovyetler Birliği'nin dünyadaki en büyük nükleer enerji programlarından birini başlatmasına yol açmıştır. Gayreti desteklemek üzere büyük sosyal programlar oluşturulmuştur. Askeri – endüstriyel kompleks altında diğer

¹⁸⁷ Ibid.

¹⁸⁸ EIA, International Energy Statistics, «Countries Analysis Brief Overview - Russia», Op. cit.

¹⁸⁹ Статистическая Информация, Министерство Энергетики Российской Федерации (Минэнерго России), <http://minenergo.gov.ru/activity/statistic/?newssearch_posted=1&v2=Y&fday=1&fmonth=1&fyear=2009&sday=1&smnth=1&syar=2013>, (05.05.2013)

sektörlere göre ayrıcalıklı fonlama, daha iyi yetişmiş iş gücü, daha iyi materyale sahipti. Rusya'nın nükleer programı 1986 yılındaki Çernobil kazasına kadar Çevre Makina İmalatı Bakanlığı'nın kontrolü altında kalmıştır. 1986'dan sonra Sovyetler Birliği enerji istasyonlarının Atomik Güç ve Endüstri Bakanlığı altında toplayarak nükleer faaliyetleri güçlendirmiştir. Ocak 1992'de Rusya Atomik Enerji ve Endüstri Bakanlığı'nı oluşturmuştur. ¹⁹⁰

Dünya Enerji Kaynaklarının Rezervleri								
PETROL			DOĞAL GAZ			KÖMÜR		
Ülke	Rezervleri	% Dünya	Ülke	Rezervleri	% Dünya	Ülke	Rezervleri	% Dünya
Venezuela	296,5	17,9	Rusya	44,6	21,4%	ABD	237295	27%
S.Arabistan	265,4	16,1	İran	33,1	15,9%	Rusya	157010	18,2%
Kanada	175,2	10,6	Katar	25,0	12,0%	Çin	114500	13,3%
İran	151,2	9,1	Türkmnstn	24,3	11,7%	Avusturya	76400	8,9%
İrak	143,1	8,7	ABD	8,5	4,1%	Hindistan	60600	7,0%
Kuveyt	101,5	6,1	S.Arabistn	8,2	3,9%	Ukrayna	33873	3,9%
BAE	97,8	5,9	BAE	6,1	2,9%	Kazakistan	33600	3,9%
Rusya	88,2	5,3	Venezuela	5,5	2,7%	G.Afrika	30156	3,5%
Libya	47,1	2,9	Nijerya	5,1	2,5%	Polonya	5709	0,7%
Kazakistan	30,0	1,8	Cezayir	4,5	2,2%	Brezilya	4559	0,5%
İngiltere	2,8	0,2%	İngiltere	0,2	0,1%	İngiltere	228	0,01%
Hindistan	5,7	0,3%	Hindistan	1,2	0,6%			
Çin	14,7	0,9%	Çin	3,1	1,5%			
ABD	30,9	1,9%						
Dünya	1652,6		Dünya	208,4		Dünya	860938	

[Şekil 20] Dünya Fosil Yakıtlarının Rezervleri (milyar varil, trilyon metreküp, milyon ton) (2011) ¹⁹¹

2001 yılında Rusya'nın bütün sivil maksatlı reaktörlerinin *Rosenergoatom* tarafından işletilmesine karar verilmiştir. 19 Ocak 2007 tarihinde Rus parlamentosu nükleer enerji kullanan kuruluşların paylarının ve mülkiyetlerinin yönetimi ve satışına ilişkin bir kanunu kabul etmiştir. Bu kapsamda *Rosenergoatom*, nükleer yakıt üretici ve tedarikçisi *TVEL*, uranyum ticareti yapan *Tekhsnabexport* (*Tenex*) ve nükleer tesis yapan *Atomstroyexport* dahil bütün sivil nükleer endüstriye sahip bir holding olan *Atomenergoprom* oluşturulmuştur. ¹⁹²

2011 yılı Mart ayında Japonya'daki yaşanan Fukuşima nükleer güç santrali (NGS) kazaları sonrasında, Japonya, Almanya gibi ülkeler son derece radikal kararlar alarak nükleer santralleri

¹⁹⁰ «Энергетика в СССР», Великая Страна СССР, <<http://www.ussrlive.org/?p=278>>, (05.05.2013)

¹⁹¹ BP, *Statistical Review of World Energy*, The Editor BP Statistical Review of World Energy, **Op. cit.**, s.6-7, 20, 30

¹⁹² *История Российской Энергетики*, Министерство Энергетики Российской Федерации (Минэнерго России), <http://minenergo.gov.ru/aboutminenergo/historical_calendar/>, (05.05.2013)

kapatma kararı alırken, Çin, Rusya ve Hindistan gibi bazı ülkelerde nükleer programlarına devam kararı vermişlerdir. Çok sayıda ülke ise “bekle ve gör” tavrı içine girmiş ve diğer ülkelerin alacağı kararları izlemeye almışlardır. ¹⁹³

Günümüzde (1 Ekim 2012) yılı itibariyle Rusya, 33 adet işlemdeki santral, 11 adet inşa edilen nükleer santrale sahip olurken yakın zamanlarda daha 17 adet nükleer santrali inşa edilmeyi planlamaktadır. ¹⁹⁴

Rus devlet şirketi *Atomstroyexport*'un 2012 yılı verilerine göre, adı geçen şirket tarafından 3 adet NGS, ki Çin'de Tyanvanskaya NGS, Slovakya'daki «*Bogunitse*» NGS ve Bulgaristan'daki «*Kozloduy*» NGS inşa edilmiş olup; ¹⁹⁵ halihazırda 10 adet NGS, ki İran'daki «*Buhsar*», Hindistan'daki «*Kundakulam*», Çin'deki 3. ve 4. Tyanvanskaya NGS, Vietnam'daki «*Ninthuan-1*», Slovakya'daki «*Mohovtse*», Beyaz Rusya'daki bir NGS, Ukrayna'daki Hmel'nitskaya NGS, Macaristan'daki «*Paksh*» NGS, Çek Cumhuriyeti'ndeki «*Temelin*» NGS ve Türkiye'deki «*Akkuyu*» NGS yapımında bulunmaktadır. ¹⁹⁶ [Şekil 21]

Bu çerçevede Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Rusya Federasyonu Hükümeti Arasında Türkiye Cumhuriyeti'nde Akkuyu Sahası'nda Bir Nükleer Güç Santralinin Tesisine ve İşletimine Dair İşbirliğine İlişkin Anlaşma” 12 Mayıs 2010 tarihinde Ankara'da imzalanmıştır. ¹⁹⁷

Santral, her biri 1200 MWe olan, 4 güç ünitesinden ibarettir. «*Akkuyu*» NGS'nin inşaatı tamamlandıktan sonra yılda yaklaşık 35 milyar kWh elektrik enerjisinin üretilmesi planlanmaktadır. «*Akkuyu*» NGS - Novovoronejskaya NGS-2 (Rusya, Voronej bölgesi) AES-2006 projesi, referans alınarak hazırlanan bir seri nükleer santral projesidir. «*Akkuyu*» NGS'nin işletme ömrü 60 yıldır. ¹⁹⁸

---

¹⁹³ T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, **2012 Yılı Enerji Raporu**, World Energy Council / Dünya Enerji Konseyi, Turkish National Committee / Türk Milli Komitesi, Ankara, 12 Şubat 2012, s.185

¹⁹⁴ *Ibid.*, s.184

¹⁹⁵ Реализованные Проекты Атомных Энергостанций (АЭС), Предприятие Госкорпорации «Росатом», Атомстройэкспрт, <<http://www.atomstroyexport.ru/about/projects/finished/tyanvan/>>, (05.05.2013)

¹⁹⁶ Текущие Проекты Атомных Энергостанций (АЭС), Предприятие Госкорпорации «Росатом», Атомстройэкспрт, <<http://www.atomstroyexport.ru/about/projects/current/busher/>>, (05.05.2013)

¹⁹⁷ AKKUYU NGS Elektrik Üretim A.Ş., AKKUYU NGS AŞ resmi websitesi, <<http://www.akkunpp.com/>>, (05.05.2013)

¹⁹⁸ *Ibid.*

[Şekil 21] Dünya Piyasasında Atomstroyexport'un Müzakereleri (2012) ¹⁹⁹

Rusya Nükleer kapasiteyi genişletme planlarını sürdürmek olup 33 reaktörüyle toplam 24.164 MW gücündeki nükleer kapasiteyi 2020'ye kadar ikiye katlamayı planlamaktadır. Zaten şu anda da 10 reaktörün inşaatı sürmektedir. Bu arada mevcut reaktörlerde rehabilitasyonlar yapılarak üretim kapasiteleri artırılmaktadır. Fukuşima sonrası Haziran 2011 yılında Rusya tüm nükleer santrallerinde güvenlik kontrolleri yapmış, arkasından da reaktör ömürlerini 15 yıl daha uzatmak için bir program yürütmüştür. Baltık kıyısına kurmaya başladığı 2x1.200 MW'lık Kaliningrad Santralının 1. ünitesinin 2017 yılında tamamlanması öngörülmüş olup santralın üretiminin üçte ikisinin Almanya, Polonya ve Baltık ülkelerine ihracatı hedeflenmektedir. ²⁰⁰

¹⁹⁹ ЗАО «Атомстройэкспорт» на Мировом Рынке, Предприятие Госкорпорации «Росатом», Атомстройэкспорт, <<http://www.atomstroyexport.ru/>>, (05.05.2013)

²⁰⁰ Т.С. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2012 Yılı Enerji Raporu, Op. cit., s.196

2.2. Rusya Federasyonu'nun V.V. Putin Dönemi Bölgesel Enerji Politikaları

2.2.1. Rusya'nın V.V. Putin Dönemi Genel Olarak Dış Politikası

2000'li yılları başında devlet başkanı olarak Rusya'nın iktidarında yeni gelen Putin, uygulacağı olan dış politikalarına yönelik 10 Ocak 2000 tarihli «Yeni Ulusal Güvenlik Doktrini» ve 10 Temmuz 2000 tarihli «Yeni Dış Doktrini» ile ilk adımları atmıştır. ²⁰¹ Ulusal Güvenlik Doktrini'nde; Rusya Federasyonu'nun varlığına, devletin ve toplumun güvenliğine yönelik her türlü iç ve dış tehdide karşı alınacak önlemlerin bir bütünü oluşturulmuştur. ²⁰² Dış Politika Doktrini'nde ise; ayrılıkçı hareketler ve terörizmin artışı, küreselleşen ekonomi içerisinde dış bağımlılığın artması ve devlet egemenliğine karşı yeni aktörlerin ortaya çıkması önemli tehlikeler olarak algılanmış, bu tehlikelerin giderilmesi için hem Batı hem de Doğu ile işbirliği yapılarak dengeli bir dış politika izlenmesi, ekonomik çıkarların ülke dışında da savunulması öngörülmüştür. ²⁰³

Başkan Putin Yönetim'in dış politika yaklaşımına genel olarak bakacak olursak; çıkara dayalı işbirliği ve medeni bir rekabetin olduğu çok kutuplu dünya düzeni içerisinde Rusya'nın yeniden bir dünya gücü haline gelmesi, bu konuda Batı'yla işbirliği yapılırken, pragmatik olarak Asya kartının da sıkça kullanılması üzerine kurulmuştur. ²⁰⁴ ABD, uygulamakta olduğu 'süper güç stratejisi'nin gereği olarak jeopolitik açıdan Avrasya'ya hakim olmak istemektedir. ²⁰⁵ Buna karşın; Putin, beklenenin aksine AB, Çin ve hatta ABD ile daha yakın ilişkiler kurmuş; artan petrol fiyatlarını da göz önünde bulundurarak, enerjinin kontrolünün sağlanmasını dış politikasının en önemli unsuru haline getirmiştir. Bu bağlamda; dünyada küreselleşmeye paralel olarak yaygınlaşan özelleştirme ve şirket birleşmelerinin aksine; ²⁰⁶ Putin'in *Lukoil* ve *Gazprom* gibi enerji şirketlerini dış siyasetin önemli bir aktörü haline getirmesi, Rusya'ya

---

²⁰¹ Ömer Çağrı TECER, **Putin Rusya'sının İnşacı Perspektiften Analizi**, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011, s.12-13

²⁰² Öner AKGÜL, «Rusya Federasyonu'nun Yeni Güvenlik ve Savunma Politikası», **Lisans Bitirme Tezi**, Uludağ Üniversitesi, İktisat ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Bursa, 2005, s.54.

²⁰³ Cengiz ERİŞEN, Erhan BÜYÜKAKINCI, «Rusya Federasyonu'nda Ulusal Güvenlik Yaklaşımı ve Askeri Doktrinler», **Değişen Dünya'da Rusya ve Ukrayna**, Ankara, Phoenix Yayınları, 2004, s.182.

²⁰⁴ Ömer Göksel İŞYAR, **Bölgesel ve Global Güvenlik Çıkarları Bağlamında Sovyet-Rus Dış Politikaları**, ALFA Aktüel Yayınları, İstanbul, Mart 2004, s.57-58

²⁰⁵ Zbigniew BRZEZINSKI, **Büyük Satranç Tahtası. Amerika'nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Jeostratejik Gereklilikleri**, Op. cit., s.62-63

²⁰⁶ Sinan OĞAN, «**The Black Sea: New Arena for Global Competition**», Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Analizler Merkezi (TÜRKSAM), 24 Ağustos 2008, <<http://www.turksam.org/en/yazdir195.html>>, (05.05.2013)

diğer büyük güçlere karşı avantaj sağlamıştır.²⁰⁷

Bölgesel incelemeye geçmeden bir konunun daha altını çizmek gerekir. Rusya'nın enerji konusunda Avrasya'da söz sahibi olmasını, yalnızca kendi ülkesindeki zengin kaynaklarla veya Putin'in zeki politikalarıyla açıklamak yeterli değildir.

Rusya'da, Sovyetler Birliği zamanından beri, yeraltı ve petrol mühendisliği gibi kaynakların bulunması ve işlenmesine yönelik eğitim ve araştırmalara büyük bir ağırlık verilmektedir. Bunun yanında, Rusya, sadece arama ve üretimde değil, enerji sektörünün taşıma, rafinaj, dağıtım, pazarlama ve elektrik alt sektörlerinde de dev entegre şirketlere ve uzman personele sahip olan bir ülkedir.²⁰⁸

2.2.2. Rusya'nın Avrasya Coğrafyasında Bölgesel İnisiyatifli Örgütlenme Çalışmaları

XX. yüzyılın sonlarına doğru yıkılmaya başlayan Sovyetler Birliği'nin yerine kurulan Rusya Federasyonu da izlediği etkin dış politika kapsamında eski uydu ülkelerini kendi ekseninde tutabilmek için bir dizi yeni yapılanmalara öncülük etmiştir. Bu bölümde Rusya'nın inisiyatifinde kurulan bazı uluslararası örgütlerin ele alınması üzerinde durulacaktır.

2.2.2.1. Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılmasının ardından yeni kurulan Rusya Federasyonu inisiyatifinde Aralık 1991 yılında oluşturulan Bağımsız Devletler Topluluğu'dur. BDT'nin (Rusçası - Содружество Независимых Государств (SNG)) ilk üyeleri şu ülkelerden oluşmaktaydı: Azerbaycan, Belarus, Ermenistan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Özbekistan, Tacikistan,²⁰⁹ 2005 yılında bu organizasyona «ortak üye» olarak katılımını sürdüreceğini açıklamış olan ve Aralık 2012 yılında BDT Zirvesi sonucunda ortak üye

---

²⁰⁷ Adam N. STULBERG, «Moving Beyond the Great Game: The Geoeconomics of Russia's Influence in the Caspian Energy Bonanza», **GEOPOLITICS**, Volume 10, Issue 1, Sam Nunn School of International Affairs, Georgia Institute of Technology, Atlanta, Georgia, USA, Spring 2005, s.3

²⁰⁸ Fatih AKGÜL, **Rusya'nın Putin Dönemi Avrasya Enerji Politikaları'nın Türkiye-Rusya İlişkilerine Etkileri**, Genel Kurmay Başkanlığı Stratejik Araştırma ve Etüt Merkezi'nin (SAREM), Ankara, 2009, s.133

²⁰⁹ Министерство Иностранных Дел Республики Беларусь, **Содружество Независимых Государств**, <<http://www.mfa.gov.by/multilateral/organization/list/ad47e06b59d31b52.html>>, (05.05.2013)

olarak kalan Türkmenistan,²¹⁰ Rusya Federasyonu ve BTD Anayasasını imzalamadığı için, bu örgütün doğrudan bir üyesi olmadan kurucu üyelerle / katılımcı devletlerle ilişki sürdüren ve defacto üye olan Ukrayna.²¹¹ Bu ülkelerin dışında Moğolistan da BDT'nin çeşitli kurumlarında gözlemci olarak yer almaktadır.²¹² Benzer şekilde 2008 yılında Afganistan da BDT'nin Parlamentolararası Asamble'sine gözlemci sıfatıyla katılmak istediğini bildirmiştir.²¹³ Bununla beraber 2008 yılı Ağustos ayında meydana gelen Rus–Gürcü silahlı çatışması sonrasında Gürcistan Hükümeti BDT'den ayrılma kararı almış ve ülke parlamentosu da bu kararı onaylamıştır.²¹⁴ Halihazırda eski Sovyetler Birliği ülkelerinden BDT üyesi olmayan 3 ülkedir (Letonya, Litvanya ve Estonya).

Rusya'nın, BDT'nin kuruluş amacı bu organizasyon vasıtasıyla selefi SSCB'nin dağılmasının ardından oluşan jeopolitik boşluğun yine doldurularak eski birlik ülkeleri yanında daha önce edindiği etkisini sürdürmeyi hedeflemektedir.²¹⁵

2.2.2.2. Avrasya Ekonomi Topluluğu (AET)

10 Ekim 2000 tarihinde Kazakistan'ın başkenti Astana'da Beyaz Rusya, Kazakistan, Rusya, Tacikistan ve Kırgızistan Devlet Başkanları tarafından Avrasya Ekonomi Topluluğu'nun (AET; Rusçası - Evraziyskoe Ekonomiçeskoe Soobşestvo (EvrAzES)) kurulmasına dair bir antlaşma imzalanmıştır. AET üyesi ülkeler Beyaz Rusya, Kazakistan, Rusya Federasyonu, Tacikistan ve Kırgızistan'dan oluşurken, Ermenistan, Moldova, Ukrayna ve 2006 yılında AET'e üye olmuş olan ancak örgüt beklentilerini karşılamayınca 2008 yılında topluluktan üyeliğinden çıkmış olan Özbekistan, toplulukta gözlemci devletler olarak bulunmaktadır.²¹⁶

---

²¹⁰ «Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkelerinin Liderleri Aşabat'ta Buluştu: BDT Zirvesi Sonuçsuz», TRT Haber, <<http://www.trthaber.com/haber/dunya/bdt-zirvesi-sonucuz-65957.html>>, (05.05.2013)

²¹¹ «МИД: Украина Проанализирует Целесообразность Своего Участия в Проектах СНГ», Новости БигМир-нет, <<http://news.bigmir.net/ukraine/44754>>, (05.05.2013)

²¹² Сабина ДОННЕР, Бернд КУЗМИЦ, «Содружество Независимых Государств и Монголия», <<http://promreview.net/moskva/7-sodruzhestvo-nezavisimykh-gosudarstv-i-mongoliya>>, (05.05.2013)

²¹³ Ирина ЦАРЕГОРОДЦЕВА, «Афганистан Вступит в СНГ», Ежедневная Деловая Газета РБК Daily, <<http://www.rbcdaily.ru/2008/04/03/focus/333883>>, (05.05.2013)

²¹⁴ «Россия не Склонна Драматизировать Последствия Выхода Грузии из СНГ», РИА-Новости, <<http://ria.ru/politics/20090903/183536096.html>>, (05.05.2013)

²¹⁵ «Постсоветская Интеграция Пошла по Пути Формирования Более Компактных и Действенных Субрегиональных Объединений», Содружество Независимых Государств, <<http://www.grandars.ru/student/mirovaya-ekonomika/sng.html>>, (05.05.2013)

²¹⁶ Евразийское Экономическое Сообщество (ЕврАзЭС), **История**, Договор об учреждении ЕврАзЭС, Avrasya Ekonomi Topluluğu (AET) resmi websitesi, <<http://www.evrazes.com/about/history>>, (05.05.2013)

Resmi sitesinde AET'in kuruluş amacı; Tek Ekonomik Alanın gümrük birliği üyesi devletlerin etkili bir şekilde aşamalı olarak oluşturulması, bu devletlerin küresel ekonomiye ve uluslararası ticaret sistemine entegrasyonlarında yaklaşımlarının koordinasyonu olarak belirtilmektedir. ²¹⁷

Rusya, eski uydu devletleri üzerindeki etkisini devam ettirme noktasında yeni stratejiler geliştirmiş, bu doğrultuda ilgili ülkeler yanında Avrasya Ekonomi Topluluğu (ekonomi odaklı), Kolektif Güvenlik Anlaşması Organizasyonu (güvenlik odaklı) gibi daha küçük ve özel amaçlı projelerin uygulanmasına öncülük etmiştir. Eski SSCB ülkelerinin hem yeraltı ve yerüstü kaynaklarından faydalanmak, hem de bağımsızlığını kazanmış bu devletleri kendine pazar kılmak Kremlin'in AET üzerindeki en temel beklentisini oluşturmaktadır. Özellikle ortak gümrük birliği tarifesine geçilmesiyle AET üyesi ülkeleri ekonomik ve enerji alanında kendine entegre etmeyi amaçlamaktadır. ²¹⁸

2.2.2.3. Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (KGAÖ)

KGAÖ (Rusçası - Organizatsiya Dogovora o Kollektivnoy Bezopasnosti (ODKB) 15 Mayıs 1992 yılında Taşkent'te Ermenistan, Kazakistan, Kırgızistan, Rusya, Tacikistan ve Özbekistan arasında imzalanan Kolektif Güvenlik Anlaşması (KGA) çerçevesinde oluşturulmuştur. ²¹⁹ Örgüt, 7 Ekim 2002 tarihinde altı Bağımsız Devletler Topluluğu ülkesi (Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Beyaz Rusya ve Ermenistan) tarafından kurulan hükümetlerarası askeri ittifaktır. 2005 yılında KGAÖ üyeleri ortak askeri tatbikat gerçekleştirdiler. Aynı yılda Özbekistan, Demokrasi ve Ekonomik Kalkınma Örgütü'nden (GUAM) çekilerek 2006 yılında Rusya'ya daha yakın olmak için KGAÖ'ye katılmıştır. 29 Ağustos 2008 tarihinde Rusya, KGAÖ'nün Abhazya ve Güney Osetya'nın bağımsızlığını tanıyacağını duyurdu. Üç gün önce 26 Ağustos ayında, Rusya Gürcistan'dan ayrılan Abhazya ve Güney Osetya'nın bağımsızlığını tanıdı. 10 Aralık 2010 tarihinde, üye ülkeler bir takım ortak anlaşmaların yanında KGAÖ barışı

---

²¹⁷ Евразийское Экономическое Сообщество (ЕврАзЭС), **Основные Задачи Общества**, Договор об учреждении ЕврАзЭС, Avrasya Ekonomi Topluluğu (AET) resmi websitesi, <<http://www.evrazes.com/about/history>>, (05.05.2013)

²¹⁸ Ferit TEMUR, «**Rusya İnisiyatifli Örgütler ve Kremlin'in Stratejik Hesapları**», Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM), <http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=1781%3Arusya-nisiyatifli-oerguetler-ve-kremlinin-stratejik-hesaplar&catid=176%3Aanalizler-rusya&Itemid=256>, (05.05.2013)

²¹⁹ Министерство Иностранных Дел Республики Беларусь, **Организация Договора о Коллективной Безопасности (ОДКБ)**, <<http://www.mfa.gov.by/multilateral/organization/list/f0ffd42a15a9affb.html>>, (05.05.2013)

koruma gücünü kuran bir bildiriyi onayladılar.²²⁰ 21 Aralık 2011 tarihinde, Rusya yeni yabancı askeri üslerinin Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü üye ülkelerin topraklarına kurulmasını veto etme hakkı kazandı. KGA'yı imzalayıp 1994 yılında katılan Azerbaycan ve NATO'ya girmeyi planlayan Gürcistan 1999 yılında, Özbekistan ise 2012 yılında ayrılmışlardır.²²¹

Kremlin, Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün (NATO) Doğuya doğru genişleme stratejisi benimsemesini kendi ulusal güvenliği açısından bir tehdit olarak değerlendirmektedir. Dolayısıyla KGAÖ'yi Orta Asya bölgesinde daha etkin bir konuma getirerek NATO ile mücadele etmeyi ve bölgede askeri boyutta kontrolü elinde bulundurmaya amaçlamaktadır.²²²

2.2.2.4. Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ)

ŞİÖ (Rusçası - Şanhayiskaya Organizatsiya Sotrudničestva (ŞOS)) yaklaşık 30 milyon km² yüz ölçümü ile Avrasya'nın %60'nı, demografik açıdan da dünya nüfusunun dörtte birini içerisinde barındıran olan örgüt; Çin, Rusya, Kazakistan, Tacikistan, Kırgızistan ve Özbekistan liderleri tarafından 2001 yılında kurulmuştur. Resmi boyutta NATO gibi askeri bir blok olmayan ŞİÖ'nün kuruluş amacı bölgesel güvenlik ve barışı sağlamak, terörizm, radikal akımlar ve uyuşturucu ile mücadele etmek, ekonomi işbirliğini arttırmak, bilimsel ve kültürel ilişkileri yaygınlaştırmaktır. ŞİÖ'nün hâlihazırda 6 üyesi (Çin, Rusya, Kazakistan, Tacikistan, Kırgızistan ve Özbekistan), 5 gözlemci üyesi (Hindistan, Moğolistan, Pakistan, İran ve 7 Haziran 2012 yılında gözlemci statüsü alan Afganistan), üç ortak üyesi (Beyaz Rusya, Sri Lanka²²³ ve 2012 yılında ŞİÖ'ya diyalog ortağı olarak katılan Türkiye) bulunmaktadır.²²⁴ Katılım sonrası kararı değerlendiren Çin'deki akademisyenler ve Rus analistler Türkiye'nin bu kararın hem ŞİÖ, hem de Türkiye açısından bir devrim niteliğinde olduğunu belirtmiştir.²²⁵

---

²²⁰ Организация Договора о Коллективной Безопасности (ОДКБ), **История Создания, Основы Деятельности, Организационная Структура**, <<http://www.odkb-csto.org/structure/>>, (05.05.2013)

²²¹ Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (KGAÖ), **Tarihçe, İşleyiş, Güncel Gelişmeler**, HAZER – TV, <http://www.hazer.tv/dunya/kgao_bilgi.html>, (05.05.2013)

²²² Ferit TEMUR, **Op. cit.**

²²³ «**Кратко о ШОС**», Шанхайская Организация Сотрудничества (ШОС), Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) resmi websitesi, <<http://www.sectsco.org/RU/brief.asp>>, (05.05.2013)

²²⁴ «**Şanghay Beşlisi'nden Türkiye'ye onay çıktı**», Haber-7.com, <<http://www.haber7.com/dis-politika/haber/1004384-sanghay-beslisinden-turkiyeye-onay-cikti>>, (05.05.2013)

²²⁵ Дмитрий МЕЗЕНЦЕВ, «**Придание Турции Статуса Партнера по Диалогу Делает ШОС еще Авторитетней**», ИТАР-ТАСС России, <<http://www.itar-tass.com/c11/721939.html>>, (05.05.2013)

Rusya ve Çin'in liderliğini yürüttüğü ŞİÖ çok boyutlu bir örgüt olup bu ülkelerin hem bölgesel hem de küresel çıkarları açısından önemli bir görevi yapmaktadır. Rusya, ŞİÖ kapsamında bir taraftan ABD'nin küresel hegemonyasının bölgeye yerleşmesinin önüne geçebilmek için Çin ile ittifak yapmakta, diğer taraftan da Çin'in bölgede artan etkinliğini tek başına inisiyatif kullanıp Rusya'sız başka yapılanmalara giderek Orta Asya'da tek etkin güç olmasını engellemeye çabalamaktadır. Moskova bu bakımdan Pekin ile ekonomi, güvenlik, kültürel vb. alanlarda işbirliği yapmaya çalışmaktadır.²²⁶

2.2.3. 2000'li Yılların Ortalarında Rusya'nın Avrasya Bölgesinde Enerji Politikaları

2.2.3.1. Rusya'nın Hazar Havzası, Kafkasya ve Karadeniz Enerji Politikaları

Hazar Havzası, 75-233 milyar varil tahmini petrol ve yaklaşık 293 trilyon küp feet tahmini doğalgaz rezervlerine sahiptir. Türkmenistan ve Özbekistan doğalgaz kaynakları, Kazakistan ve Azerbaycan ise petrol rezervlerinin işlenmesi, taşınması ve satışıyla, bölge ülkeleri ile dış güçlerin uluslararası politika stratejilerini büyük ölçüde yönlendirmektedir.²²⁷

Kremlin'in Orta Asya'da en önemli hedefi, Rusya'nın menfaatine olan daha önceki proje ve anlaşmaları yürürlüğe koymak, ana enerji koridorlarını kendi çözümlerine uygun olarak "kuzey-güney istikametinde" oluşturmaktır. Enerji koridorlarını kuzey-güney istikametinde oluşturarak, Rusya'ya karşı yapılabilecek ittifakların önlenmesi düşüncesi, jeopolitiğin temel kurallarından birinin Dugin tarafından Rus jeopolitiğine atılmıştır.²²⁸

Putin Yönetimi, Hazar Denizi'nin statüsü konusunda Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan arasında yapılan anlaşmaları tanımamasına rağmen, Hazar Havzası'nda Rus şirketlerinin yatırımlarını desteklemiştir. Çünkü Hazar petrol sözleşmelerinde Rus şirketlerinin pay sahibi olması, Rusya'ya kendi bölgesel çıkarlarına uygun enerji politikalarının uygulanmasını sağlamaktadır.²²⁹ Rusya, 2002 yılında Türkmenistan, Kazakistan ve Özbekistan'ın bulunduğu Avrasya Gaz Üreticileri Birliği'ni (EAGP) kurarak «ortak bir sistem oluşturma» görüntüsü ile bölgede inisiyatifi kazanmayı başarmıştır. Diğer taraftan Putin'in, AB ile 1994 yılında Enerji Şartı

---

²²⁶ Ferit TEMUR, *Op. cit.*

²²⁷ Fatih AKGÜL, *Rusya'nın Putin Dönemi Avrasya Enerji Politikaları'nın Türkiye-Rusya İlişkilerine Etkileri*, *Op. cit.*, s.134

²²⁸ Aleksandr Gelievic DUGİN, *Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım*, Çeviren Vügar İMANOV, 4.baskı, İstanbul, KÜRE Yayınları, 2010, s.181

²²⁹ Osman Nuri ARAS, *Azerbaycan'ın Hazar Ekonomisi ve Stratejisi*, DER Yayınları, İstanbul, 2001, s.224-225

Anlaşması'nı imzalanmasına rağmen fakat onaylanmamış reddetmesi, Hazar Havzası'na *Gazprom*'un erişimisi sağlamıştır. ²³⁰

Rusya'nın 1997-2003 yılları arasındaki karmaşık siyaseti, Putin Dönemi'nde kısmen de olsa Rusya lehine sonuç vermeye başlamıştır. Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) ülkelerinin üretimi sınırlandırma kampanyası yürüttüğü dönemde Putin, bölgedeki petrol üretimini artırarak Orta Doğu'ya karşı Rus petrolünü bir alternatif olarak sunma şansını denemiştir. ²³¹

Rusya, enerji politikalarına yönelik 2005 yılında, Özbekistan ve Kazakistan üzerinden Orta Asya gazının geçirilmesiyle ilgili yaptığı anlaşmayla, bu ülkelerin Moskova'yı devre dışı bırakacak ittifaklar yapmasını engellemiştir. Orta Asya'da doğalgaz konusundaki hakimiyetini artırmak amacıyla 2006 yılında, bu ülkelerin sınırları içerisindeki doğalgaz sistem ve tesisatının kullanımını Rusya'ya devretmesi konusunda anlaşmaya varılmıştır. ²³²

Avrasya'nın en büyük doğalgaz ihracatçısı olan Rusya, doğalgaz rezervi açısından kendisine rakip durumdaki İran ve Türkmenistan'a yönelik farklı politikalar izlemiştir. 2003 yılında Türkmenistan ve Rusya arasında doğalgaz anlaşması yapılmıştır. Buna göre Rusya, doğalgaz sektöründe tekelleşerek Avrasya'da kontrolü ele geçirmesinin yanında Rus doğalgazına alternatif üretmek isteyen AB ve Türkiye'nin projelerini de geçici olarak engellemiştir. Rusya, toplam 300 milyar dolar değerindeki 25 yıllık anlaşmayla Türkmenistan'dan aldığı doğalgazı, maliyetinin 2-3 katı bir fiyatla Avrupa ülkelerine ihraç etmektedir. ²³³ AB ise bölgesel çıkarlarını korumak amacıyla, Türkmen gazının, Hazar Denizi altından geçirilecek bir hatla, Şahdeniz gazıyla birlikte Bakü-Erzurum hattından AB'ye ulaştırılması, Bakü-Tiflis-Ceyhan gaz boru hattı (BTC) üzerinden yeni hatlar kurulması gibi içerisinde Türkiye'nin de bulunduğu projeler üretmiştir. ²³⁴

Fakat, Azerbaycan ve Kazakistan'ın Hazar petrolünün ihracı konusunda, Rusya kendine bağımlı hale getirip aynı başarıyı gösterememiştir. Kazakistan ve Azerbaycan, ABD'nin de etkisiyle

---

²³⁰ Gareth M. WINROW, «Energy Security in the Black Sea-Caspian Region», *PERCEPTIONS*, Volume 10, No 3, Bilgi Üniversitesi, İstanbul, Autumn 2005, s.91

²³¹ Fatih AKGÜL, *Rusya'nın Putin Dönemi Avrasya Enerji Politikaları'nın Türkiye-Rusya İlişkilerine Etkileri*, Op. cit., s135

²³² İlyas KAMALOV, «Rus Gazı ve Enerjide Bağımlılığın Bedeli», *Stratejik Analiz*, Uluslararası İlişkiler Dergisi, Sayı 70, Cilt 6, Stratejik Analiz Yayınları, Ankara, Şubat 2006, s.23-24

²³³ Fatih AKGÜL, *Rusya'nın Putin Dönemi Avrasya Enerji Politikaları'nın Türkiye-Rusya İlişkilerine Etkileri*, Op. cit., s135

²³⁴ *Ibid.*, s.135

petrol konusunda Rusya'dan bağımsız bir politika izlemeyi tercih etmiş ve Türkiye'nin de dahil olduğu BTC projesine entegre olmuşlardır. Örnek vermek gerekirse, Rusya'nın en önemli petrol şirketi *Lukoil*, Kazakistan'ın 46 petrol projesinden yalnızca dördüne girebilmiştir. Kazakistan, Tengiz – Novorrossik petrol boru hattı aracılığıyla Rusya'yla işbirliğini devam ettirmekle birlikte, Rusya'yı dışarıda tutacak şekilde Çin ve İran'a petrol ihraç etme projeleri yürütmektedir. Benzer şekilde *Lukoil*, Azerbaycan petrol yataklarından sadece %10'unu alabilmiştir.²³⁵

2000 yılında Boris Yeltsin iktidarının sona ermesiyle 2000-2012 yılları arasında Putin Yönetiminde eski komünizmden de uzak olmayan ama Çar zamanını hatırlatan bir döneme dönüş başlamıştır. Putin iktidarının en önemli icraatı dış politikanın yeniden yapılandırılmasıdır. Bu dönemde, Sovyetler zamanlarında unutulmuş "arka bahçe" gibi kavramlar Kremlin'in dış politika sözlüğüne geri dönmüştür. Birçok uluslararası ilişkiler uzmanı Rusya'nın dünya siyasetine dönüşü üzerine farklı değerlendirmeler yapmıştır.²³⁶ Bazı uzmanlara göre, Rusya yeniden büyük bir güç olabilmek için eski etki alanlarına dönmeye çalışmaktadır. Kremlin'deki uzmanlardan Gleb Pavlovski'nin sözleri hatırlamak gerek «Biz milli cumhuriyetimizi kurmak istiyoruz ama imparatorluk kültürüyle, imparatorluk gücüyle».²³⁷ Ancak bugün Rusya'nın yeniden imparatorluğa dönüşmesini sağlayacak lider kadrosu yoktur.

Kremlin'in arka bahçe olarak adlandırdığı alan, Kafkasya'dır. Rusya'nın Kafkasya bölgesindeki politikaları, Çarlık Rusyası ve Sovyetler Birliği'nin bölge politikalarıyla büyük ölçüde örtüşmektedir. Bu geleneksel politikalar kapsamında, Türkiye'nin güvenliğine tehdit olarak algılanabilen Kafkasya'da Türk bütünleşmesini engellemek, Batı Devletleri'nin etkinliğini azaltmak ve ülkesinin dahil olmadığı enerji projelerini sabote etmek için, bölgede Ermenistan Devleti bir araç olarak görülmüştür.²³⁸

---

²³⁵ *Ibid.*, s.135

²³⁶ Orhan GAFARLI, «**ABD – Rusya İlişkilerinde Yenilenme Süreci ve Kafkasya Faktörü**», Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM), <http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=1115:abd-rusya-likilerinde>, (05.05.2013)

²³⁷ Gleb PAVLOVSKIY, «**Kremlin Political Consultant Sees Medvedev as Best Choice for 2012**», Radio Free Europe Radio Liberty, <http://www.rferl.org/content/Interview_Kremlin_Political_Consultant_Sees_Medvedev/1936080.html>, (05.05.2013)

²³⁸ Ali Faik DEMİR, **Türk Dış Politikası Perspektifinden Güney Kafkasya**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2003, s.142

Bu bölgede Rusya'nın, Ermenistan'ı en önemli müttefiki olarak görmesinin bir nedeni de Ermenistan'ın başta enerji olmak üzere ekonomik anlamda Rusya'ya bağımlı olmasıdır. Bu nedenle Ermenistan, NATO veya AB'yle daha yakın ilişkiler kuramamaktadır. Türkiye ise, azınlıklar konusunda, Gürcistan devletinin toprak bütünlüğünü desteklemekte, askeri ve ekonomik yardımlarla iyi ilişkilerini sürdürmektedir. Kafkasya'da Türkiye'nin en önemli müttefiki konumundaki Azerbaycan dışında Gürcistan'la askeri ve ticari ilişkiler geliştirilmektedir.²³⁹

Karadeniz'de ise Türkiye ve Rusya açısından durum biraz farklıdır. ABD'nin 2002 yılında uygulamaya koyduğu Milli Güvenlik Strateji Belgesi, Karadeniz ve Hazar Denizi'nin, zengin enerji kaynakları yanında Hint ve Güneydoğu Asya'ya geçiş koridorunun önemini işaret göstermektedir. Bu nedenle ABD, Orta Doğu'da hakimiyet sağlamanın yanında, Karadeniz'de de kontrolün sağlanması yönünde politika izlemektedir.²⁴⁰ Bu politikanın; Montrö Sözleşmesi'ndeki statünün korunması konusunda hassas olan Türkiye'yi olduğu kadar, ABD'nin bölgedeki etkinliğini artırmasından rahatsız olan Rusya'yı da endişelendirdiği söylenebilir. Bu ortak endişenin yanında; Romanya ve Bulgaristan'ın NATO'ya üye olması, Gürcistan ve Ukrayna'nın yönetim değişikliklerinden sonra ABD ile ittifak kurması gibi etkenler, Türkiye'nin Rusya ile yakınlaşmasına neden olan diğer etkenlerdir.²⁴¹

Karadeniz dışına Hazar ve Kafkasya bölgesi, Rusya ve Türkiye'nin çıkarlarının en fazla çatıştığı bölgedir. Rusya'nın enerji hakimiyetinin daha fazla artırmasına karşı; ABD ve AB, bu bölgede Türkiye'nin dahil olacağı projeleri desteklemektedirler. Hazar Denizi'nin statüsü, Gürcistan'daki etnik sorun ve Karabağ konusunda istikrarın tam anlamıyla sağlanmasından sonra, BTC ve Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) hatlarının genişletilmesi ve yeni hatların kurulması gündeme gelecektir. Bu nedenle Türkiye; bu bölgede AB ile enerji konusundaki işbirliğini devam ettirenken, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerini de geliştirme çabasıdadır.²⁴²

---

²³⁹ Fatih AKGÜL, *Rusya'nın Putin Dönemi Avrasya Enerji Politikaları'nın Türkiye-Rusya İlişkilerine Etkileri*, Op. cit., s.136

²⁴⁰ Sinan OĞAN, «The Black Sea: New Arena for Global Competition», Op. cit.

²⁴¹ Fatih AKGÜL, *Rusya'nın Putin Dönemi Avrasya Enerji Politikaları'nın Türkiye-Rusya İlişkilerine Etkileri*, Op. cit., s.136-137

²⁴² *Ibid.*, s.137

2.2.3.2. Rusya'nın Orta Doğu Enerji Politikaları

Sovyetler Birliği zamanındaki gibi etkin ve yönlendirici bir güç olamayacağını iyi bilen Putin, Orta Doğu bölgesinde, ideolojik bir yayılmadan çok ekonomik çıkarların korunmasına yönelik politikaları izlemektedir. Rusya, bölgedeki en önemli silah ihracatçısı konumuna ek olarak, Rus şirketleri için özellikle enerji sektöründe yeni pazarlar yaratma çabasındadır. Bu politikalarda Rusya'nın; Arap ülkeleri ile savunma ve uzay sanayi konusundaki ekonomik işbirliğini, İsrail ile teknoloji ve enerji işbirliğini, aynı zamanda İran'la nükleer enerji işbirliğini devam ettiriyor olması politik bir başarı olarak görülebilir.²⁴³

Putin Dönemi'yle birlikte, bölgede İsrail'e ayrı bir önem verilmektedir. Bu dönemde neredeyse ikiye katlanan 1.5 milyar dolarlık ticaret hacminde, 1 milyar dolarlık payıyla enerji sektörü işbirliği alanlarında ilk sıradadır. İsrail'in petrol ihtiyacının %88'i BDT'den ithal edilen düşük kaliteli ve sülfürlü ham petrolden karşılanmaktadır. Rusya'nın, Mavi Akım enerji hattını Eilat-Ashkelon boru hattı vasıtasıyla İsrail'e kadar genişleterek, Rus gazı ve Azeri petrolünü, tankerlerle Kızıldeniz üzerinden Çin'e ve Süveyş kanalı üzerinden Güney Avrupa'ya ulaştırma projeleri mevcuttur. Bunun yanında, enerji sektöründe kullanılmakta olan Rus gazının oranının artırılmasıdır. Karşılıklı işbirliğinin artmasında, 1989'dan sonra Rusya'dan İsrail'e göçen bir milyonun üzerindeki Rusça konuşan Yahudi göçmenin büyük payı vardır. Diğer taraftan İsrail, Rusya'ya giderek artan bağımlılığın, Rusya'nın İsrail'in güvenliğini tehdit eden iki yüzlü politikalarının ve ABD'nin etkisiyle bu projelere sıcak bakmamaktadır.²⁴⁴

Rusya, enerjinin her çeşidini siyasi ve ekonomik çıkarları için, doğalgaz ve petrol konusunda yeterince zengin olan İran'la, 2002 yılında nükleer enerji konusunda işbirliği anlaşması yapmıştır. Dünyanın ikinci büyük doğalgaz rezervine sahip ülkesi olan İran, Rus şirketlerinin İran doğalgazının pazarlanması konusunda işbirliğine sıcak bakmaktadır. İran için asıl önemli olan nükleer kriz döneminde Rusya'nın desteğini devam ettirmek ve bu krizin çözümlenmesinden sonra, enerji kaynaklarını pazarlamaktır. 2007 yılında Rusya'nın nükleer kriz konusunda verdiği destek azalmış gibi görünse de, bölgesel bir güç haline gelen İran, Rus dış politikasının önemli bir unsuru olmaya devam edecektir. Mısır ve Suriye ise Rusya'nın, Orta

---

²⁴³ Fatih AKGÜL, *Rusya'nın Putin Dönemi Avrasya Enerji Politikaları'nın Türkiye-Rusya İlişkilerine Etkileri*, Op. cit., s.137

²⁴⁴ Ilya BOURTMAN, «Putin and Russia's Middle Eastern Policy», *The Middle East Review of International Affairs (MERIA) Journal*, Volume 10, No 2, Global Research in International Affairs Center, Interdisciplinary University, June 2006, s.9-13

Doğu'da daha aktif rol oynaması gerektiğini düşünmektedirler. Her iki ülke de, Rusya'yla savunma, telekomünikasyon ve uzay teknolojileri gibi konularda işbirliğini devam ettirerek büyük güçlere karşı denge politikası uygulamaya çalışmaktadır.

Putin göreve geldiğinde, Irak konusundaki hedefleri, 7 milyar dolarlık borcu geri almak, Rus enerji şirketlerinin BM kontrolünün kalkmasından sonra Irak'ta daha büyük projeler üretmesini ve Orta Doğu enerji sektörüne hakim olmasını sağlamaktı. Bu bakımdan ABD'nin Irak'ı işgali, AB ve Pasifik ülkeleri kadar Rusya'nın da bölgedeki çıkarlarını etkilemiş ve planlarını revize etmesine neden olmuştur. Örnek vermek gerekirse Rusya, Irak'tan çok ucuza mal ettiği petrolü AB ülkelerine satmaktayken, Saudi Arabistan, İran, Suriye ve hatta İsrail'le enerji işbirliği yapmak zorunda kalmıştır. Petrol konusunda BTC boru hattının açılmasından sonra etkinliğini kaybeden Rusya, Orta Doğu ülkeleriyle bu konularda işbirliğini artırmak istemektedir. ²⁴⁵

Türkiye, 2002 – 2009 dönemin «komşu ülkelerle ilişkilerin normalleştirilmesi» ²⁴⁶ politikası kapsamında başta güney komşuları ülkeleri olmak üzere, Orta Doğu ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmek istemiştir. Orta Doğu, Türkiye açısından Rusya'ya enerji bağımlılığını azaltması ve enerji arz bölgelerini çeşitlendirmesi açısından önemli bir alternatiftir. Ancak 'Arap Baharı'yla birlikte bu politika duraklama sürecine girmiştir. Bütün bu seçenekler, 'Arap Baharı'nın sonuçları, Türkiye – İsrail ilişkilerinin geleceği ve İran'ın nükleer programının yol açacağı sonuçlara göre şekillenecektir. Bununla beraber bölge politikaları birbirine benzeyen Rusya ile Türkiye'nin, Mavi Akım-2 gibi yeni projelerin gerçekleştirilmesiyle Rusya'dan gelen doğalgaz hattının Kıbrıs, Ürdün ve İsrail'e uzatılması gibi işbirliği seçenekleri mevcuttur. ²⁴⁷

2.2.4. Mevcut Petrol Boru Hatları ve Yeni Enerji Politikaları Kapsamında Yeni Projeleri

RF enerji sektöründe petrol boru hatları *Transneft*, doğalgaz boru hatları ise *Gazprom*'un tekelindedir. *Gazprom* aynı zamanda RF doğalgaz üretiminde de tekele yakın bir konumdadır ve *Sibneft*'i satın alarak petrol üretimi alanında da büyümeyi hedeflemiştir. Rusya'da üretilen petrolün % 93'ünü ²⁴⁸ boru hatları ile taşıyan ve 336 petrol dolmuş istasyonu ile 14-16 milyon

---

²⁴⁵ Ilya BOURTMAN, «Putin and Russia's Middle Eastern Policy», *MERIA Journal*, Op. cit., s.11-13

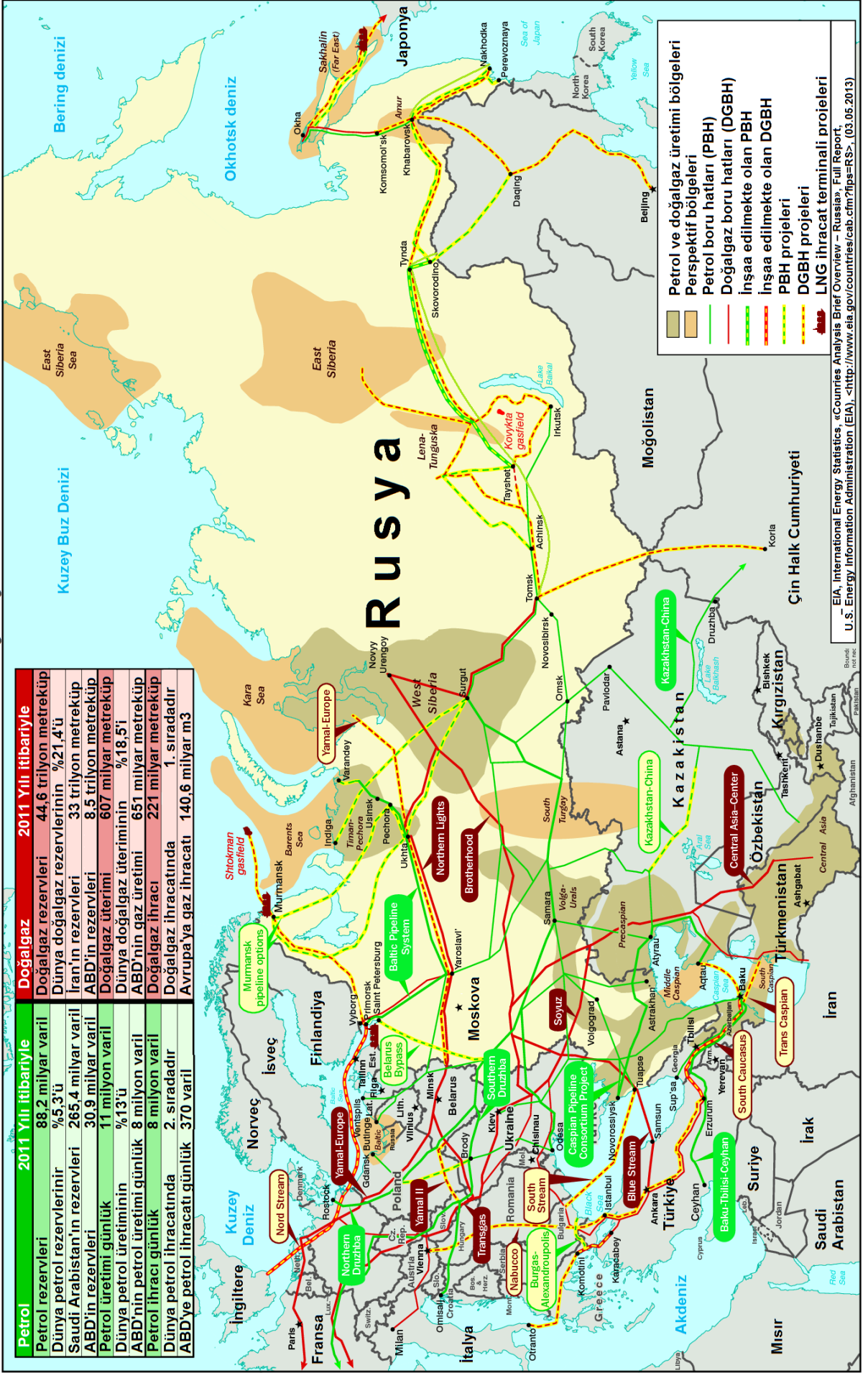
²⁴⁶ Ahmet DAVUTOĞLU, *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, KÜRE Yayınları, İstanbul, 2009, s.144-145

²⁴⁷ Fatih AKGÜL, *Rusya'nın Putin Dönemi Avrasya Enerji Politikaları'nın Türkiye-Rusya İlişkilerine Etkileri*, Op. cit., s.140

²⁴⁸ Petrolün kalanı başta demiryolları ve deniz yolları olmak üzere diğer yollarla taşınmaktadır. TRANSNEFT tarafından taşınan petrolün bir kısmı da yine limanlardan tankerler vasıtası ile tüketici pazarlarına ulaştırılmaktadır.

Bir Bahışta Rus Mevcut Petrol ve Doğalgaz Boru Hatları ve Projeleri

Petrol	2011 Yılı İtibarıyla	Doğalgaz	2011 Yılı İtibarıyla
Dünya rezervleri	88,2 milyar varil	Dünya rezervleri	44,6 trilyon metreküp
Dünya petrol rezervlerinin	%5,3'ü	Dünya doğalgaz rezervlerinin	%21,4'ü
Saudi Arabistan'ın rezervleri	265,4 milyar varil	İran'ın rezervleri	33 trilyon metreküp
ABD'nin rezervleri	30,9 milyar varil	ABD'nin rezervleri	8,5 trilyon metreküp
Petrol üretimi	11 milyon varil	Doğalgaz üretimi	607 milyar metreküp
Dünya petrol üretiminin	%13'ü	Dünya doğalgaz üretiminin	%18,5'i
ABD'nin petrol üretimi	8 milyon varil	ABD'nin gaz üretimi	651 milyar metreküp
Petrol ihracı	8 milyon varil	Doğalgaz ihracı	221 milyar metreküp
Dünya petrol ihracatında	2. sıradadır	Doğalgaz ihracatında	1. sıradadır
ABD'ye petrol ihracatı	günlük 370 varil	Avrupa'ya gaz ihracatı	140,6 milyar m3

EIA, International Energy Statistics, «Countries Analysis Brief Overview - Russia», Full Report.
 U.S. Energy Information Administration (EIA), <http://www.eia.gov/countries/cab.cfm?fips=RS>, (03.05.2013)

metreküp rezervuara sahip olan şirketin tamamı Federal Hükümete aittir. RF dış politikasının uygulanmasında çok önemli bir yeri olan *Transneft*'in yeni boru hattı projeleri büyük oranda stratejik mülahazalar dikkate alınarak yapılmaktadır. *Transneft*'in gündemindeki başlıca projeler aşağıdaki gibidir. [Şekil 22]

- **Drujba Petrol Boru Hattı:** İnşaatı 1967 yılında tamamlanan 2 bin 750 km'lik hat Rusya'nın Batı Avrupa'ya sevk ettiği gazın yaklaşık %70'ini oluşturmaktadır.²⁴⁹ Günlük taşıma kapasitesi yaklaşık 1.2-1.4 milyon varil olan bu hat, Batı Sibirya, Urallar ve Hazar Havzası petrolerinin toplandığı Samara bölgesinden başlamakta ve Beyaz Rusya'dan sonra iki kola ayrılmaktadır. Birinci kol Polonya üzerinden Almanya'ya, ikinci kol ise Ukrayna, Slovakya ve Çek Cumhuriyeti üzerinden Macaristan'a ulaşmaktadır. Proje Belarus ve Polonya arasındaki hattın kapasitesinin genişletilmesini ve hattın diğer kısmının da Almanya'ya kadar uzatılmasını içermektedir. Böylece Baltık Denizi tanker trafiği de azalacaktır.²⁵⁰

- **Baltık Petrol Boru Hattı Sistemi-I (BTS-I):** Rusya'nın Batı Sibirya ve Timan-Pechora bölgesinden gelen petrolü Rusya'nın Finlandiya Körfezi'ndeki Primorsk Limanı'na taşımak amacıyla Aralık 2001 yılında kullanılmaya başlanmıştır. Primorsk'un kapasitesi düzenli artırılarak 2007 yılından beri günlük 1,5 milyon varile ulaşmıştır. Baltık boru sistemi Rusya'ya Kuzey Avrupa pazarlarına doğrudan bir çıkış imkanı sağlamakta ve ülkenin Estonya, Letonya ve Litvanya üzerinden geçen transit yollara bağımlılığını azaltmaktadır.²⁵¹

- **Baltık Petrol Boru Hattı Sistemi-II (BTS-II):** Batı Sibirya ve Noyabrisk petrol bölgelerinden uzanıp Drujba boru hatıyla bağlanarak Baltık denizdeki Primorsk limanına Rus petrolü taşımayı öngören bu BTS-II projesi 2008 yılında gündeme alınmıştır.²⁵² Bu hattın 2009 yılında inşaatı başlanmış olup 2010 yılı Ekim ayında inşaat çalışmaları tamamlanarak 2011 yılındaki deneme çalışmaları sonucunda,²⁵³ 23 Mart 2012 tarihinden itibaren hizmete açılmıştır. Bu projenin

---

²⁴⁹ Нефтепровод «Дружба», Министерство Энергетики Российской Федерации (Минэнерго России), <<http://minenergo.gov.ru/activity/oilgas/oildirection/transport/nefteprovod/897.html>>, (05.05.2013)

²⁵⁰ Нефтепровод «Дружба» - Справочная Информация, РИА-Новости, <<http://ria.ru/spravka/20070109/58705713.html>>, (05.05.2013)

²⁵¹ Проект «Балтийская Трубопроводная Система», Официальный Сайт Проекта «Балтийская Трубопроводная Система», <<http://bts2.ru/pipe/>>, (05.05.2013)

²⁵² Ibid.

²⁵³ «Демин: BTS-2 Начали Заполнять Технологической Нефтью», Официальный Сайт Проекта «Балтийская Трубопроводная Система», <http://bts2.ru/news/data/ic_2/325/>, (05.05.2013)

gerçekleşmesi ile beraber Rusya'nın Baltık ülkelerine (Estonya, Litvanya ve Latviya) transit ülkeler olarak ihtiyacı kalmayacaktır. Baltık ülkelerine ait limanlardan ihraç edilen Rus petrolünün miktarı da her geçen gün azalmaktadır.²⁵⁴ Bu hattın, BTS-I'den farkı şudur ki, yaklaşık 2 katı uzunluğu olan BTS-II'yı Drujba boru hattı ile bağlanmasıyla Baltık denize daha büyük bir miktarda Rus petrolün taşınması sağlanması mümkün olacaktır.

- **Murmansk Petrol Boru Hattı Projesi:** Batı Sibiryaya ve Timan-Pechora bölgesindeki petrolü Barents Denizi'ndeki Murmansk Limanı'na taşıyacak bir petrol boru hattı projesidir.²⁵⁵ Murmansk'da büyük tonajlı tankerlerin dolum yapmalarına imkan sağlayacak tesislerin yapılması ile beraber buradan ABD'ye dokuz günde 1,6-2,4 milyon varil petrol ulaşabilecektir. Bu süre Orta Doğu kaynaklı petrolün ABD'ye gitme süresinden daha kısadır. (Aynı bölgede LNG tesisleri yapıldığı takdirde ABD'ye doğal gaz ihracatı da mümkün olacaktır).²⁵⁶

- **Adria–Drujba Petrol Boru Hattı Projesi:** Adria, Yaklaşık 600 km uzunluğu olan Adria petrol boru hattı Sovyetler Birliği'nden eski Yugoslavya, eski Çekoslovakya ve Macaristan ülkelerine petrol taşınması için 1979 yılında kurulmuş olan hattır. Adria sistemi, Kuzey-Batı Hırvatistan'daki Omişal şehri ile Macaristan'ın merkezinde bulunan Szahalombatta şehri bağlanmakta. Boru hattın güzergahı, Hırvatistan, Sırbistan ve Macaristan topraklarından geçmektedir. Ancak çeşitli ekonomik nedenlerden dolayı bu hat faaliyete geçmemiştir.²⁵⁷

Adria sistemi, Drujba sistemi ile birleştirilmesiyle, Doğu Avrupa'daki iki büyük petrol boru hattı bağlanması fikri, Adria boru hattı inşa edilmesinden hemen sonra 1980'li yılların ortalarında meydana gelmiştir. Adria sisteminin Drujba sistemi ile bağlanabilmesi için Rusya, Beyaz Rusya, Ukrayna, Slovakya, Macaristan ve Hırvatistan'ın anlaşması gerekmektedir. Projeye ilişkin olarak 2002 yılında ilgili ülkeler bir ön anlaşma imzalamışlarsa da Slovakya'nın ortaya attığı çevre sorunları ve tarifeler konusunda yaşanan anlaşmazlıklar sebebi ile herhangi bir ilerleme sağlanamamıştır. Bu hatt uygulamaya konulduğu takdirde, Rusya Samara şehri ile

---

²⁵⁴ «Путин Запустил BTS-2», Официальный Сайт Проекта «Балтийская Трубопроводная Система», <http://bts2.ru/news/data/ic_2/372/>, (05.05.2013)

²⁵⁵ ОАО «Акционерная Компания по Транспорту Нефти «ТРАНСНЕФТЬ», **Схема магистральных нефтепроводов и нефтепродуктопроводов ОАО «АК «ТРАНСНЕФТЬ», ТРАНСНЕФТЬ (TRANSNEFT) resmi websitesi,** <<http://www.transneft.ru/maps/>>, (05.05.2013)

²⁵⁶ «Транспортировка Нефти», **Экономика и ТЭК Сегодня**, <<http://is.park.ru/doc.jsp?urn=8374813>>, (05.05.2013)

²⁵⁷ «Дружба» Обручится с «Адрией»: Россия Получает Новое «Окно в Европу» для Своей Нефти», Российская Газета, <<http://www.rg.ru/bussines/rinky/187.shtm>>, (05.05.2013)

Hırvatistan'daki ana ihracat limanı olarak Omişal şehri ile bağlanmış olup Macaristan, Slovakya ve Hırvatistan için enerji güvenliği artırması, Rusya için ise Bosfor limanı atlayarak Avrupa ülkelerine enerji çıkışı ve ABD'ye hammadde tankerlerle gönderebilmesi imkanı sağlanabilecektir.²⁵⁸

Diğer taraftan, 2012 yılında Macar petrol ve doğalgaz şirketi *MOL* ve Slovak petrol şirketi *Slovnaft*, ortaklaşa yaklaşık 50 yıllık olan Adria boru hattının yeniden inşa edilmesi için 80 milyon euro yatırım yapacaklarını bildirip bu boru hattın kapasitesini artırmakla beraber Slovakya'nın Drujba hattından gelen tedarik hammadde bağımlılığını azaltmasını planlamaktadır.

²⁵⁹

- **Uzak–Doğu Petrol Boru Hattı:** RF'nin bütün önemli boru hattı projelerinde olduğu gibi Uzak-Doğu Petrol Boru hattı projesinde de ekonomik ve siyasi mülahazalar iç içe girmiş durumdadır. Bu hattın nihai ulaşım noktasının Çin mi yoksa Pasifik kıyıları mı olacağı uzun süredir tartışılmaktadır. Aslında ideal olan her iki hattın da yapımı olmakla beraber, her iki hatta yetecek petrolün olup olmadığı tartışma konusudur. Çin'e gidecek hattın Çin'deki bölümünün kontrolü RF'nin elinde olmayacaktır. Bu proje, Baykal Gölü yakınlarına kadar giden hattın buradan Rusya'nın Pasifik kıyılarına uzatılmasını öngörmektedir. Günlük kapasitesinin 1.6 milyon varil olması planlanan hattın, Çin'de Daking'e değil Pasifik kıyılarında Nakhodka'ya gitmesi konusunda Başkan Putin 2004 yılı sonunda kararını vermiştir. Hattın 2008'de tamamlanması planlanmıştır. Hattın bu güzergahta Baykal Gölü'nün etrafından geçmesinin öngörülmesi ve bu gölün dünyanın en büyük tatlı su rezervi niteliği taşıması sebebiyle UNESCO tarafından korumaya alınmış olması çevre problemini ve tartışmaları da beraberinde getirmiştir. (Daking'e gidecek hat Baykal Gölü'nün güneyinden, Nakhodka'ya gidecek hat kuzeyinden geçmektedir). Nakhodka hattı Daking hattından daha uzun bir mesafe ve daha yüksek maliyetler demek olduğu halde, Rusya tek ülkeye bağlı kalmamak ve potansiyel rakibin daha da güçlenmesini önlemek açısından Nakhodka'yı tercih etmektedir. Öte yandan, Nakhodka'dan sadece Asya ülkelerine değil ABD'ye de ihraç imkanı vardır.²⁶⁰

---

²⁵⁸ Ibid.

²⁵⁹ «MOL и Slovnaft Планировать Инвестировать в Модернизацию Нефтепровода Adria 80 Млн Евро», Oilcapital.ru websitesi, <http://www.oilcapital.ru/news/2011/09/141001_171613.shtml>, (05.05.2013)

²⁶⁰ Kenan ŞAHİN, «Rusya Federasyonu Enerji Sektörünün Yapısı, Sektörde Yaşanan Gelişmeler ve Rusya Federasyonu'nun G-8 Başkanlığı», T.C. Dışişleri Bakanlığı, T.C. Dışişleri Bakanlığı Yayınları, <http://www.mfa.gov.tr/rusya-federasyonu-enerji-sektorunun-yapisi_-sektorde-yasanan-gelismeler-ve-rusya-federasyonu_nun-g-8-baskanligi-.tr.mfa>, (05.05.2013)

Sonunda, 21 Nisan 2009 tarihinde Çin Halk Cumhuriyeti ile Rusya Hükümeti arasında petrol sektöründe işbirliğine ilişkin Hükümetlerarası anlaşma imzalanmıştır. Ardından, Çin sınırlarına Rus petrolü taşımak için tasarlanmış ve 63,4 km uzunluğu olan Skovorodino – Çin sınırı adlı bu hat, 2010 yılında devreye açılıp 10 Ocak 2011 tarihinden itibaren Çin’e Rus petrolü sevkiyatı başlanmıştır. Bu hat yıllık 15 milyon tonluk petrol taşıma kapasitesine sahiptir. ²⁶¹

Nitekim Aralık 2012 yılında Rus devlet petrol boru hatları yapım şirketi *Transneft*, Doğu Sibirya-Pasifik Okyanusu petrol boru hattının ikinci kısmını devreye almıştır. Boru hattının açılış törenine katılan Putin, söz konusu projenin Rusya’nın Uzakdoğu bölgelerinin altyapı imkânlarını önemli ölçüde arttırdığını, Doğu Sibirya-Pasifik Okyanusu petrol boru hattından Japonya, Çin, ABD, Güney Kore, Filipinler, Singapur, Tayvan gibi ülkelere petrol taşınacağını kaydetmiştir. ²⁶²

- **Boğazları By Pass etmeye yönelik projeler:** Burgas-Aleksandropolis (Dedeağaç) Hattı, Kırıkköy-İbrikbaba Hattı ve Samsun-Ceyhan hattı bu projelerin başlıcalarıdır. Boğazlardan geçen petrolün yarattığı çevre tehdidi dolayısıyla yaşanan aksamlar sebebi ile gündeme getirilen bu projeler birbiri ile rekabet halindedir.

- Burgas-Aleksandropolis Hattı Projesi: Rusya, Bulgaristan ve Yunanistan arasında Burgas–Aleksandropolis petrol boru hattının yapımını öngören işbirliği anlaşması 2005 yılında imzalanmıştır. 300 Km uzunluğunda olacak Burgas Aleksandropolis petrol boru hattı, Karadeniz’e limanı olan Burgas şehri ile Yunanistan’ın Ege denizine kıyısı bulunan Aleksandropolis şehirlerini birbirine bağlayacaktır. Rusya, Bulgaristan ve Yunanistan’ın üzerinde anlaştığı projenin bedelinin 750 – 800 milyon dolar civarında olması ve hat ile başlangıçta günlük 300 bin varil 3 yıl içinde ise günlük 700 bin varil petrol taşınması planlanmaktadır. Boru hattının 2008 yılı başında faaliyete geçmesi beklenmiştir. ²⁶³ Ancak Temmuz 2010 yılında Bulgaristan yeni Başkanı Boyko Borisov, çeşitli ekonomik nedenlerden dolayı bu boru hattı projesinden çekilmesinin ardından, Bulgar tarafı Şubat 2012 yılı itibarıyla Rus petrol Devlet şirketi *Transneft*’e 4,7 milyon euro borcunu ödemiştir. ²⁶⁴

---

²⁶¹ ОАО «Акционерная Компания по Транспорту Нефти «ТРАНСНЕФТЬ», **Недавно Реализованные Проекты: ВСТО-2, ТРАНСНЕФТЬ (TRANSNEFT)** resmi websitesi, <<http://www.transneft.ru/projects/118/10709/>>, (05.05.2013)

²⁶² «Rus Petrolü 5 Bin Kilometrelik Boru Hattıyla Pasifik’e Ulaştı», Enerji Günlüğü, <http://www.enerjigunlugu.net/rus-petrolu-5-bin-kilometrelik-boru-hattıyla-pasif_1860.html#_UY_uNR0vlpB>, (05.05.2013)

²⁶³ Kenan ŞAHİN, **Op. cit.**

²⁶⁴ «Болгария выплатила «Транснефти» 4,7 млн евро в связи с выходом из проекта Бургас-Александрополис», Газета Вedomости - Компании, <http://www.vedomosti.ru/companies/news/1497760/bolgariya_vyplatila_transnefti_dolg_v_47 mln_evro_v_svyazi_s_>, (05.05.2013)

- Kıyıköy-İbrikbaba Hattı Projesi: Yapılması halinde yılda yaklaşık 60 milyon ton petrol taşıyacağı düşünülen bu hat alternatifler içinde, 200 kilometre ile en kısa olanıdır. Ancak Burgas-Aleksandropulos hattına ilişkin yaşanan gelişmeler bu hattın yapımını geri plana itiyor görünmektedir. Liman derinliklerinin yetersizliği, çevre sorunları ve kamulaştırma bedellerinin yüksekliği de söz konusu projenin çekiciliğini kaybetmesinde rol oynamıştır. Halen proje olarak belirsizliği sürmektedir.

- Samsun-Ceyhan Boru Hattı Projesi: Ceyhan'ın Rotterdam benzeri bir enerji merkezi haline gelmesine katkı sağlayacak bu projenin maliyetinin 0,7-1 milyar dolar civarında olacağı tahmin edilmektedir. Hayata geçtiği takdirde yaklaşık 550 km uzunluğu, yıllık muhtemelen 50 milyon ton petrol işleme kapasitesiyle olan bu hat Karadeniz'den Akdeniz'e nakledilebilecektir. ²⁶⁵

Çalık Enerji ve İtalyan *Eni* tarafından geliştirilen Samsun-Ceyhan Petrol Boru Hattı 2007'den bu yana gündemde. Karadeniz'den Ceyhan'a uzanacak 550 kilometrelik hattın yılda 70 milyon ton hampetrol taşınması planlanmıştır. Fakat Nisan 2013 yılında Rusya Enerji Bakanı Aleksandr Novak, Samsun-Ceyhan Petrol Boru Hattı'nın yeterince ekonomik olmadığını belirterek, "Projenin geleceğini ne kadar ekonomik olduğu belirleyecek. Şu anda hesaplanan tarifeye göre Samsun-Ceyhan'dan geçecek petrolün maliyeti Boğazlardan tankerle geçen petrole göre yüzde 40 daha pahalı. Rekabet etme gücü olmayan bir proje. Bu nedenle proje şu anda askıya alınmış durumda" demiştir. ²⁶⁶

2.2.5. Mevcut Doğalgaz Boru Hatları ve Yeni Enerji Politikaları Kapsamında Yeni Projeleri

Toplam 19 trilyon metreküp (Rus standartlarına göre 33.1 trilyon metreküp) ispatlanmış ve muhtemel gaz rezervine sahip olan *Gazprom* RF doğalgaz üretiminin %90'ından fazlasını gerçekleştirmekte olup, doğalgaz boru hatları alanında tekel konumunda bulunmaktadır. ²⁶⁷

[Şekil 23]

---

²⁶⁵ Kenan ŞAHİN, *Op. cit.*

²⁶⁶ «Rusya Enerji Bakanı Aleksandr Novak'dan Açıklama», Vatan Ekonomi Gazetesi websitesi, <<http://haber.gazetevatan.com/samsunceyhan-boru-hatti-askida/532011/2/ekonomi>>, (05.05.2013)

²⁶⁷ ОАО «ГАЗПРОМ» Запасы Газа и Нефти (GAZPROM'un Doğalgaz ve Petrol Rezervleri), ОАО «ГАЗПРОМ» resmi websitesi, <<http://www.gazprom.ru/about/production/reserves/>>, (05.05.2013)

[Şekil 23] Gazprom'un Doğalgaz ve Petrol Rezervleri (2010) ²⁶⁸

2000 yılından beri iç piyasaya doğalgaz satış fiyatları her yıl enflasyonun üzerinde artış göstermektedir. Petrol üretimi oldukça düşük olan *Gazprom*, *Sibneft*'i satın alarak petrol sektöründe de ağırlık kazanmaya başlamıştır. *Sibneft* hisselerinin %72,7'si *Gazprom* tarafından 13,1 milyar dolar bedel ile 2005 yılında satın alınmıştır. ²⁶⁹

Gazprom enerji sektörünün (petrol, doğalgaz, rafineri ve elektrik enerjisi üretimi) yanısıra, bankacılık ve medya gibi çok farklı sektörlerde de faaliyette bulunmaktadır. Yurtdışında da aktif olan şirket Türkiye, Almanya, İtalya, Çin, Orta Asya ve Baltık Ülkeleri ile Orta Doğu'da pek çok ülkede faaliyette bulunmakta ya da faaliyete geçmek için proje geliştirmektedir.

Şirketin yurtdışındaki enerji projelerinin önemlileri Özbekistan'da, Kazakistan'da, Türkmenistan'da, Hindistan'da (Bengal Körfezi'nde), Viyetnam'da, İran'da (Güney Pars II ve III) bulunmaktadır. *Gazprom* müşteri tabanını genişletmek, yeni pazarlara ulaşmak, yeni taşıma güzergahları bulmak ve ürün çeşitlerini artırmak (LNG ve LPG gibi) için projeler geliştirmektedir. ²⁷⁰ Bu çerçevede *Gazprom*'un önemli projeleri aşağıda kısaca ele alınmıştır.

²⁶⁸ ОАО «ГАЗПРОМ» Запасы Газа и Нефти (GAZPROM'un Doğal Gaz ve Petrol Rezervleri), Op. cit.

²⁶⁹ Kenan ŞAHİN, Op. cit.

²⁷⁰ Ibid.

- **Yamal–Avrupa-I Doğalgaz Boru Hattı:** Rusya'yı Avrupa pazarına bağlayan ilk doğalgaz boru hattı olan Yamal-I'in yapımı 1992-1999 yılları arasında sürmüştür. 4 bin 200 kilometrelik hat, Beyaz Rusya ve Polonya'dan geçip Alman *JAGAL* boru hattına bağlanarak Berlin'e ulaşmaktadır. Hattın yıllık kapasitesi 33 milyar metreküp olmasına rağmen geçtiğimiz senelerde yılda ancak 17 milyar metreküp doğalgaz taşınmıştır. Söz konusu hat, Rusya'nın Avrupa'ya ihraç ettiği doğalgazın %25'ini oluşturmakta ve özellikle Almanya ve İngiltere'nin ihtiyacını karşılamayı hedeflemektedir. ²⁷¹

- **Yamal–Avrupa-II Doğalgaz Boru Hattı Projesi:** Yamal-I hattı, Rusya-Beyaz Rusya-Polonya üzerinden Almanya'ya doğalgaz taşımaktadır. Hattın kapasitesi 1 Tcf/yıl'dır. Bu hattın kapasitesinin iki katına çıkarılmasını öngören proje, Yamal-Avrupa-II projesi olarak adlandırılmaktadır. Yamal-Avrupa-I doğalgaz boru hattına paralel olarak inşa edilmesi planlanan ikinci hat, Rusya-Polonya-Slovakya-Çek Cumhuriyeti-Almanya güzergahını takip edecek ve yılda 28 milyar metreküp gaz taşıyabilecek. Bu yıl faaliyete geçmesi planlanan boru hattının maliyetinin 10 milyar ABD doları'nı bulması beklenmektedir. ²⁷²

Bu projeye ilişkin Nisan 2013 yılında Rusya Başkanı Putin tarafından, *Gazprom*'a verilen talimat ile Rusya-Beyaz Rusya-Polonya-Slovakya güzergahını takip edecek olan doğalgaz boru hattının yapımı ve işletilmesine dair uygulanması olasılığı araştırılacaktır. ²⁷³

- **Mavi Akım Doğalgaz Boru Hattı:** Mavi Akım, Rusya'dan Türkiye'ye doğalgaz taşıyan 2002 yılı sonunda tamamlanmış olan boru hattıdır. 3,3 milyar ABD doları maliyetli hat *Gazprom* (Rusya) ve *ENI* (İtalya) ortaklığıyla kurulan *Blue Stream Pipeline BV* tarafından inşa edilmiş olup *BOTAŞ* ve *Gazprom* tarafından işletiliyor. Bu boru hattı sayesinde Türkiye, Rusya'dan aldığı doğalgazı üçüncü ülkelerin aracılığı olmadan tedarik edebilmekte. Bin 207 kilometrelik boru hattının 396 kilometresi Karadeniz'in altından geçmektedir. ²⁷⁴ Türkiye, Rusya'yla 1997 yılında imzaladığı anlaşma doğrultusunda, bu ülkeden yılda 16 milyar metreküp doğalgaz almayı taahhüt ediyor. 2003 yılında işletmeye alınan hattın resmi açılışı 2005 yılında yapılmıştır. Fakat birçok uzman, bu işbirliğinin Türkiye'yi Rusya'ya enerji konusunda aşırı derecede bağımlı hale

---

²⁷¹ Ela ULUATAM, «Avrupa Doğalgaz Piyasasında Yeni Dengeler», *Enerji, Ekonomik Forum*, İstanbul, Ağustos 2011, s.63

²⁷² *Ibid.*, s.65

²⁷³ Газопровод Ямал – Европа-2, ОАО «ГАЗПРОМ» resmi websitesi, <<http://www.gazprom.ru/about/production/projects/pipelines/yamal-evropa-2/>>, (05.05.2013)

²⁷⁴ Газопровод «Голубой Поток»: Значение-Уникальность-Технические Особенности, ОАО «ГАЗПРОМ» resmi websitesi, <<http://www.gazprom.ru/about/production/projects/pipelines/blue-stream/>>, (05.05.2013)

getirdiği endişesini taşımaktadır. ²⁷⁵

Bununla birlikte Mavi Akım'ın muhtemel iki bağlantı hattı eklenerek geliştirilmesi gündemde. Bunlardan birincisi, Mavi Akım'ın İzmir ve/veya Ceyhan'a uzatılarak doğalgazın sıvılaştırma işlemlerine tabi tutulup tankerlerle gazın ihraç edilmesini sağlayabilir. İkincisi ise Ege Denizi'nin altına dönecek bir boru hattı ile Yunanistan ve diğer Avrupa ülkelerine doğalgaz satışı yapılmasını mümkün kılabilir. Ancak iki ülke arasındaki mevcut anlaşma Türkiye'nin Rusya'nın mutabakatı olmadan üçüncü ülkelere satış yapmasını engellemekte (reeksport yasağı). Söz konusu projeler Türkiye'nin doğal bir enerji merkezi olmasını kolaylaştıracak niteliktedir.

²⁷⁶

- **Güney Akım Doğalgaz Boru Hattı Projesi:** Güney Akım projesi, Rusya'yı Avrupa'ya Karadeniz'in altından geçecek 900 km'lik bir boru hattıyla bağlamayı hedeflemekte. Bulgaristan'a varacak boru hattı, buradan iki farklı yol takip edecektir. Bunlardan bir tanesi Yunanistan ve Adriyatik Denizi üzerinden İtalya'ya ulaşacak, diğeri ise Romanya, Macaristan ve Sırbistan'a kavuşacaktır. Proje *Gazprom* (Rusya) ve *ENI* (İtalya) tarafından yürütülmektedir. Bu hat ilk olarak, Avrupa'ya Rus doğalgazının transit ülkelere, özellikle Türkiye ve Ukrayna'ya olan bağımlılığını azaltmakla beraber çeşitlendirilmesi için kurulmuştur. ²⁷⁷

Yılda 63 milyar metreküp doğalgaz taşıma kapasitesine sahip olacak ²⁷⁸ boru hattının inşaatına Aralık 2012 yılında başlanmış olup hattın 2015 yılında faaliyete geçmesi öngörülmektedir. Söz konusu proje kapsamında Rus rezervlerinin yanısıra Türkmen ve Kazak gazının da Avrupa'ya taşınması söz konusu olabilir. ²⁷⁹

- **Kuzey Akım Doğalgaz Boru Hattı:** Rusya'nın Vıborg şenri Finlyandiya körfezinden Baltık deniz altından geçerek Almanya'nın Greifswald şehrine kadar uzanan olan Kuzey Akım boru hattı paralel iki hattan oluşmakta ve 1224 km uzunluğu olan her iki borudan yıllık 27,5 milyar

---

²⁷⁵ Основные проекты: Газопровод «Голубой Поток», ООО «Газпром Экспорт» resmi websitesi,

<<http://www.gazpromexport.ru/projects/1/>>, (05.05.2013)

²⁷⁶ Ela ULUATAM, «Avrupa Doğalgaz Piyasasında Yeni Dengeler», **Enerji, Ekonomik Forum**, İstanbul, Ağustos 2011, s.64-65

²⁷⁷ Газопровод «Южный Поток»: История, Ключевые События, South-Stream Energising Europe resmi websitesi,

<<http://www.south-stream.info/pipeline/history/>>, (05.05.2013)

²⁷⁸ Газопровод «Южный Поток»: Значение-Маршрут-Технические Особенности, ОАО «ГАЗПРОМ» resmi websitesi,

<<http://www.gazprom.ru/about/production/projects/pipelines/south-stream/>>, (05.05.2013)

²⁷⁹ «Путитн Дал Старт Строительству «Южного Потока»», Lenta.ru Новости Экономики,

<<http://lenta.ru/news/2012/12/07/southstream/>>, (05.05.2013)

metreküp olmak üzere, toplamda 55 milyar metreküp gaz pompalanması planlamaktadır. Bu hattın 2005 yılında dönem Rusya Başkanı Vladimir Putin ve Alman Şansölyesi Gerhard Schröder tarafından imzalanan anlaşmasıyla inşaatı başlanmıştır. Anlaşmanın imzalanmasından sadece bir hafta sonra ise Almanya'daki koltuğundan ayrılan eski Şansölye Schröder, Kuzey Akım için kurulan şirkete üst düzey yönetici olarak atanmıştır. ²⁸⁰

Kuzey Akım'ın birinci boru hattın inşaatı 2010 yılında başlanmış olup 2011 yılında tamamlanmasının yanısıra, ikinci hattın inşaatı da 2011 yılında başlanmış olup Nisan 2012 yılında hizmete açılmıştır. Projenin ilk başta planlanan miktarın neredeyse iki katı olan 7,8 milyar euro finansmanla inşa edilmiştir. Bu rakam da Kuzey Akımı'ı inşa edilen en pahalı ve uzun boru hattı yapmaktadır. ²⁸¹

Rusya'nın ürün hattı operatörü merkezi İsviçre'de bulunan uluslararası Holding *Nord Stream AG*'dir. Kuzey Akım'ın ortaklık yapısında %51 hisse ile başta Rus *Gazprom*, ardından %15,5 hisseler ile Alman *Basf/Wintershall* ve *E.On Ruhrgaz* ve %9'ar hisse ile de Fransız *GDS Suez* ve Hollandalı *Gaz Unie* bulunmaktadır. ²⁸²

Kuzey Akım sayesinde, daha önce Ukrayna, Beyaz Rusya ve Polonya üzerinden Avrupa pazarlarına giriş yapan Rus gazı, bundan böyle aradaki transit ülkelere %100 bağımlı olmadan gazını ulaştırabilecek. Yeni hat sayesinde Rus gazının, Almanya haricinde, Danimarka, İngiltere, Hollanda, Fransa, Çek Cumhuriyeti, Belçika ve diğer bazı Avrupa ülkelerine ulaşması beklenmektedir. Hatta hattın ilerde İskandinav körfezinden çıkarak İngiltere'ye kadar uzatılması önerileri de gündemdedir. ²⁸³

2005 yılında Rusya ve Almanya arasında imzalanan anlaşma neticesinde ortaya çıkan Kuzey Akım doğalgaz boru hattı projesi, öncelikle birliğin eski Demir Perde ülkelerinden olan ve doğalgaz transit ülke statüsünü kaybetmiş olan Polonya ve Baltık ülkeleri tarafından şiddetle

---

²⁸⁰ Газопровод «Северный Поток»: События-Значение-Маршрут-Технические Особенности, ОАО «ГАЗПРОМ» resmi websitesi, <<http://www.gazprom.ru/about/production/projects/pipelines/nord-stream/>>, (05.05.2013)

²⁸¹ Газопровод «Северный Поток»: История Проекта, Nord-Stream The New Gas Supply Route for Europe resmi websitesi, <<http://www.nord-stream.com/ru/gazoprovod/>>, (05.05.2013)

²⁸² Газопровод «Северный Поток»: Партнёры, ОАО «ГАЗПРОМ» resmi websitesi, <<http://www.gazprom.ru/about/production/projects/pipelines/nord-stream/>>, (05.05.2013)

²⁸³ Газопровод «Северный Поток»: События-Значение-Маршрут-Технические Особенности, Op. cit.

eleştirilmiştir.

Fakat 2012 yılında hizmete açılan yeni boru hattı sayesinde Rusya, transit ülkelere olan bağımlılığından kurtulmuş olmakla beraber, Rus gazını büyük miktarlarda alan Orta ve Batı Avrupa'daki sanayileşmiş ülkeler de Rusya ile Ukrayna (ki Rus doğalgazın %80'ı geçmekteydi) arasında 2006 ve 2009 yıllarında yaşanan krizler gibi durumlarda gazsız kalma riskinden kurtulmuş oldular.

Daha önce tam kış ortasında yaşanan gaz kesintileri nedeniyle, Doğu Avrupa gazsız kalmış, Almanya ve Avusturya esik gaz arzını kendi depolarından tamamlamaya çalışmış ve krizin bir an önce çözülebilmesi için AB yetkilileri Kiev ve Moskova arasında adeta mekik diplomasisi takip etmiştir. Her ne kadar Kuzey Akım, Ukrayna üzerinden geçen hattın tam olarak olmasa da, Ukrayna'da ayrıcalıklı transit ülke olma statüsünü kaybetmiş gibi gözükmektedir.

Ancak Kuzey Akım'ın açılması ile beraber gerek fiyat açısından, gerekse istediği anda gazı kesebilmek açısından Rusya avantaj sağlamış gözükmektedir ki, ilerde Güney Akım'ın da tamamlanması durumunda Ukrayna elindeki jeostratejik konumu büyük ölçüde yitirecek gözükmektedir.²⁸⁴

Diğer taraftan, AB'nin gaz talebini sağladığı üç hattın birisi olan Rus hattı halen AB ihtiyacının %25-30 gaz ihtiyacını sağlamaktadır. AB'nin her ne kadar güvenilir enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi için Nabucco gibi projeleri olsa da, halihazırda bu alanda önemli gelişme sağlanamamıştır. Dolayısıyla Kuzey Akım'ın ardından Güney Akım'ın da tamamlanması durumunda Avrupa'nın Rusya'ya olan enerji bağımlılığı daha da artacaktır.²⁸⁵

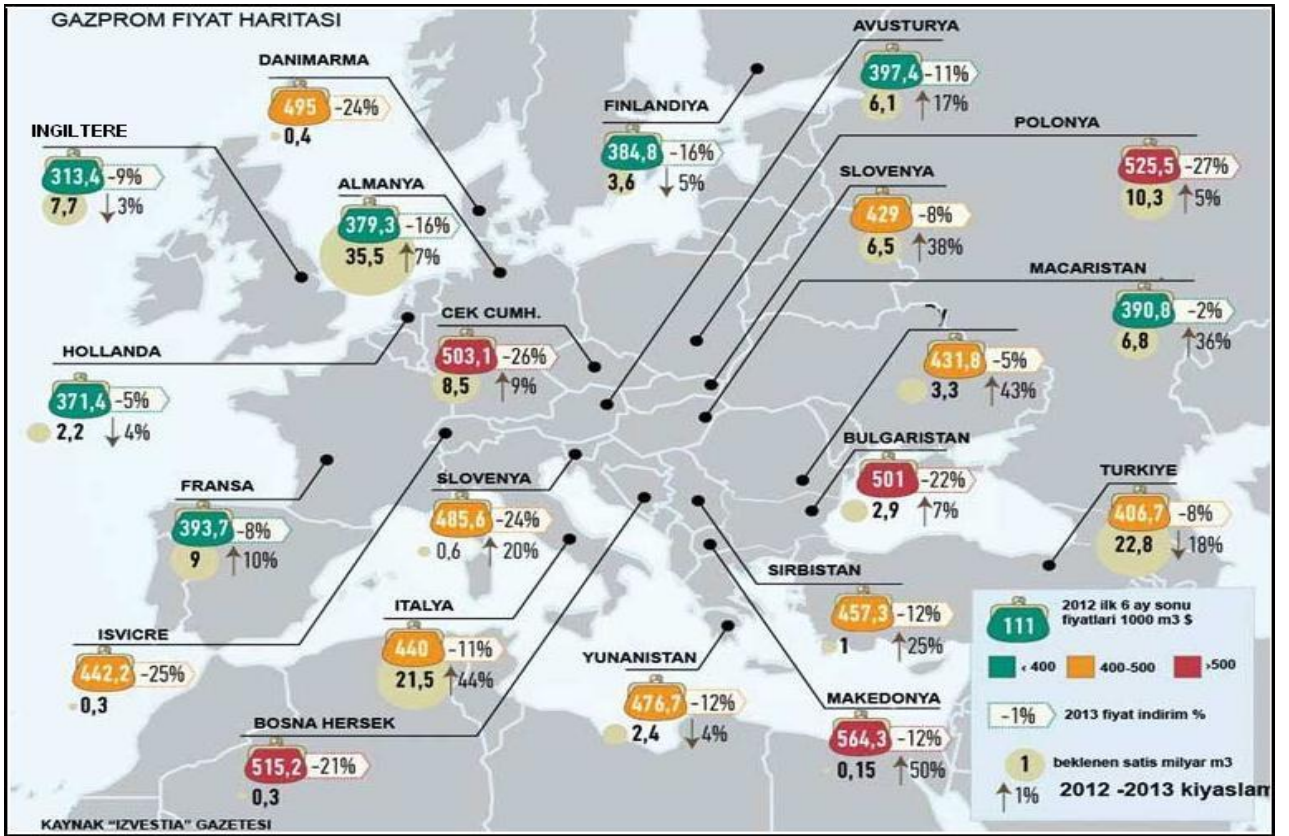
Sonuç olarak Rus enerji stratejisinde önemli bir proje olan Kuzey Akım doğalgaz boru hattı projesi, maliyeti beklenenin iki katına çıkmış olsa da altı yılın sonunda çalışacak şekilde tamamlanmıştır. Böylelikle özellikle Alman sanayisi arada hiçbir transit ülke olmadan direkt Rusya'dan gazını sağlamayı başarmıştır. Ortak Güvenlik, Ortak Dış Politika ve Ortak Enerji Politikası Kurmaya çalışan AB diplomasisi esasen Kuzey Akım'ın tamamlanmasıyla

---

²⁸⁴ Tuğçe VAROL, «Kuzey Akım Boru Hattı Açıldı, Sıra Güney Akım'da», **Op. cit.**, s.8-9

²⁸⁵ **Ibid.**, s.9

ağırlaştırmış gözükmekte ve buna rağmen Güney Akım için ilham hızlandırmaktadır. ²⁸⁶

[Şekil 24] Rus Gazprom Şirketinin Fiyat Haritası (2012) ²⁸⁷

Buna ilaveten, Avrupa ve dünyada bir numaralı doğalgaz üreticisi olan *Gazprom*, son 20 yılda Rusya'nın hangi Avrupa ülkelerine ne kadar gaz sattığını ve fiyat ne olduğunu gösteren belgeler ilk defa net şekilde Şubat 2013 yılında açıklamıştır. [Şekil 24]

«İzvestia» Rus resmi gazetesi verdiği rakamlara göre, 21 Avrupa ülkesi arasında Türkiye, Rusya'dan satın aldığı 1000 metreküp gaz için 406,7 dolar fiyatla 8'inci sıradadır. Rusya'dan en ucuz gazı 313 dolara İngiltere 563 dolar ile en pahalı gazı Makedonya almaktadır. *Gazprom*'un hesaplarına göre Türkiye'nin 2013 yılında alacağı gaz yüzde 8 ucuzlayacak. Ancak gaz alımı da %18 azalacak. Türkiye Rusya'dan yılda 23 milyar metreküp gaz almakta ve bu rakamla Almanya'dan sonra Rusya'nın ikinci büyük müşterisi konumundadır. ²⁸⁸

²⁸⁶ Tuğçe VAROL, «Kuzey Akım Boru Hattı Açıldı, Sıra Güney Akım'da», *Op. cit.*, s.9

²⁸⁷ «Секретные Данные ГАЗПРОМ'а, Кто Больше Всех в Европе Платит Российской Монополии», 13 Февраль 2013, Экономические Известия Gazetesi resmi websitesi, <<http://news.eizvestia.com/news-markets/full/sekretnye-dannye-gazproma-kto-bolshe-vseh-v-evrope-platit-rossijskoj-monopoliinografika>>, (05.05.2013)

²⁸⁸ «Секретные Данные ГАЗПРОМ'а, Кто Больше Всех в Европе Платит Российской Монополии», *Op. cit.*

Uzmanlar tarafından, fiyat listesinin açıklanmasının Rusya ile Avrupa arasında devam eden enerji kavgasından kaynaklandığını dile getirilmektedir. Avrupa, Rusya ile enerji görüşmelerinde sert eleştiriler yönelterek, “Rusya enerji ticaretinde piyasa ekonomisi kurallarına göre hareket etmemekte. Kara şemalar kullandığından şüphe etmekteyiz” eleştirisinde bulunmuştu. *Gazprom*, miktar ve fiyatları açıklayarak, topu Rusya’dan gaz alan yabancı ülke şirketlerine atmış olmaktadır.²⁸⁹

---

²⁸⁹ Mahmut ÖZDEMİR, «Rusya’dan Doğalgazı Kaça Alıyoruz?», İnternet Ajans.com Haberler Sitesi, 04 Şubat 2013, <<http://www.internetajans.com/haber/rusyadan-dogalgazi-kaca-aliyoruz-haberi-22464h.html>>, (05.05.2013)

2.3. Türkiye Cumhuriyeti'nin Enerji Politikalarının Genel Değerlendirilmesi

Üretimde sosyal refahın önemli bir belirleyici olarak kullanılan en önemli girdilerden biri olan enerjidir. Dünya ekonomisinde bir yandan enerji talebi ve tüketimi hızla artarken, diğer yandan da petrol rezervlerindeki azalma nedeniyle ülkenin enerji ithalatına olan bağımlılıkları artmaktadır.

2.3.1. Ülkenin Enerji Profili

Petrol ve doğalgazın taşınmasında bir geçiş koridoru olarak önemi her geçen gün artan Türkiye, dünyada en yaygın kullanılan enerji kaynakları olan petrol ve doğalgaz açısından fakir sayılabilecek ve enerjide net ithalatçı konumunda bir ülkedir.²⁹⁰ Ülkenin enerji politikasının daha iyi anlaşılması için enerji sektöründe öne çıkan doğal kaynakların bir analizi yapılacaktır.

Türkiye'nin coğrafik konumu, Avrupa'yı Asya'ya bağlayan doğal bir köprü yapmaktadır. Bu nedenle Türkiye, Orta Doğu ve Hazar Denizi'nde petrol ve doğalgaz üreten ülkeler ile Batı enerji piyasaları arasında bir enerji koridoru olarak görülebilir.

2.3.1.1. Petrol Piyasası

Türkiye, enerji alanında azalan üretim ve artan tüketim oranlarıyla enerjiye yönelik büyük bir ihtiyaç duymaktadır. Ülkenin enerji tüketiminde petrolün rolü çok büyüktür. Enerji tüketiminde petrolün oranı %33'tür. Ülke enerji tüketiminde doğalgazın yeri ise %30'tür. Enerjinin geri kalan %27'lik kısmı da kömür, nükleer ve yenilenebilir kaynaklardan karşılanmaktadır.²⁹¹

Ülkenin petrol profiline daha yakından bakacak olursak, ülkenin petrol rezervinin 2012 yılı itibarıyla 270 milyon varil olduğu görülmektedir.²⁹² Bu üretim seviyesi ile yurtiçi toplam ham petrol rezervinin yaklaşık 17 yıllık bir ömrü bulunmaktadır. Rezerve bağlı olarak ülkenin petrol üretimi de yok denecek kadar azdır. 2001-2011 yılları arasında Türkiye petrol üretiminde

²⁹⁰ Sedat LAÇİNER, Arzu CELALİFER-EKİNCİ, Gülay KILIÇ, «AB-Türkiye İlişkileri ve Avrupa'nın Güvenliği», Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK), <<http://www.usak.org.tr/dosyalar/ABT%C3%BCrkiye.pdf>>, (13.04.2013), s.9-16

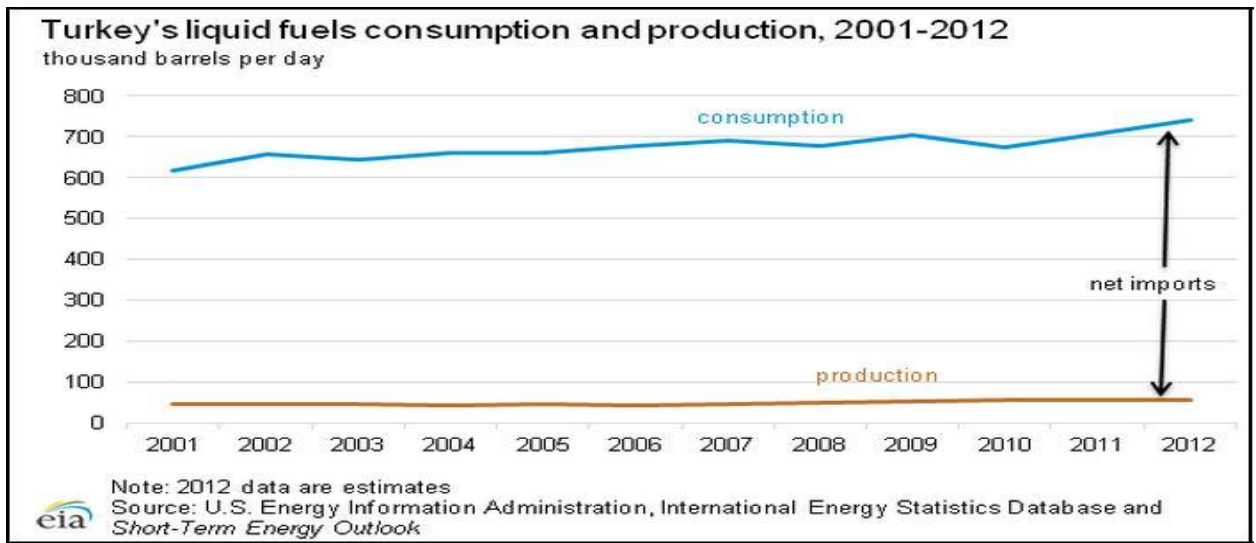
²⁹¹ Türkiye Petrolleri A.O. Genel Müdürlüğü (TPAO), **2011 Yılı Ham Petrol ve Doğalgaz Sektör Raporu**, Ankara, Mayıs 2012, s.16

²⁹² EIA, International Energy Statistics, «Turkey: Country Analysis Brief Overview», U.S. Energy Information Administration (EIA), Independent Statistics & Analysis, 13 Şubat 2013, <<http://www.eia.gov/countries/country-data.cfm?fips=TU>>, (13.04.2013)

yaklaşık %4 oranında düşüş gözlenmiştir. 2010 yılında günlük petrol üretimi sadece 47 bin varildir.²⁹³

Aşağıdaki şekilden de görüleceği gibi, ülkenin petrol tüketimi 2001–2009 yılları arasında fazla değişmemekle birlikte petrol üretiminin bir hayli üstündedir. BP'nin 2011 yılı dünya enerji raporuna göre ülkenin günlük petrol tüketimi 624 bin varildi. Bu rakam dünya tüketiminin %0,7'si demektir. Ülkenin 2010 yılında ithal ettiği petrol miktarı da günlük 580 bin varildi.²⁹⁴

[Şekil 25]

[Şekil 25] Türkiye Petrol Üretim-Tüketim – İthalat Miktarı (2001 – 2012)²⁹⁵

Günümüzde (2012) Türkiye’de günlük petrol üretimi, 2011 yılı verilerine göre 57,63 milyar varil iken, 2012 yılı sonu itibariyle iniş göstererek 56,65 milyar varil olarak gerçekleşmiştir. Ülkenin petrol üretimi 2012 yılında dünya petrol üretiminin 60. sırada yer almaktadır.²⁹⁶

Türkiye’de günlük petrol tüketimi, 2011 yılı verilerine göre 650,11 milyar varil iken, 2012 yılı sonu itibariyle artış göstererek 670,30 milyar varil olarak gerçekleşmiştir. Ülkenin petrol tüketimi 2012 yılında, dünya petrol tüketiminin 27. sırada yer almaktadır. Ülkenin 2012 yılında

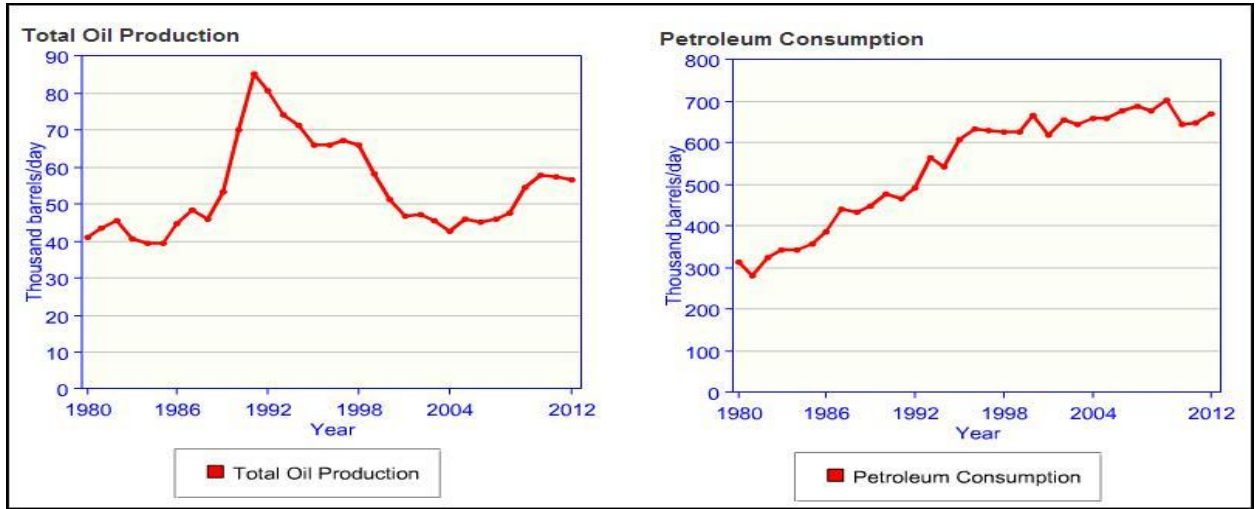
²⁹³ Türkiye Petrolleri A.O. Genel Müdürlüğü (TPAO), **2011 Yılı Ham Petrol ve Doğalgaz Sektör Raporu**, Op. cit., s.16-17

²⁹⁴ BP, **Statistical Review of World Energy**, The Editor BP Statistical Review of World Energy, June 2011, Op. cit., s.9, 18-19

²⁹⁵ EIA, International Energy Statistics, «**Turkey: Country Analysis Brief Overview Full Report**», U.S. Energy Information Administration (EIA), Independent Statistics & Analysis, 1 Şubat 2013, <<http://www.eia.gov/countries/cab.cfm?fips=TU>><<http://www.eia.gov/countries/cab.cfm?fips=TU>>, (13.04.2013)

²⁹⁶ EIA, International Energy Statistics, «**Turkey: Country Analysis Brief Overview**», Op.cit.

ithal ettiği petrol miktarı da günlük 613 bin varildi.²⁹⁷ [Şekil 26]

[Şekil 26] Türkiye Petrol Üretim – Tüketim Miktarı (1980 – 2012)²⁹⁸

2.3.1.2. Doğalgaz Piyasası

Ülkenin doğalgaz enerji kaynaklarına bakıldığında da, hemen hemen aynı tablo karşımıza çıkmaktadır. 2010 yılı yurtiçi üretilebilir doğalgaz rezervi 6,2 milyar metreküptü. Bu üretim seviyesi ile yurtiçi doğalgaz rezervinin yaklaşık 8,6 yıllık bir ömrü bulunmaktadır.²⁹⁹ Rezerve bağlı olarak ülkenin doğalgaz üretimi de yok denecek kadar azdır. 2000’li yıllardan itibaren Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı Genel Müdürlüğü (TPAO) tarafından kurulan ortaklıklarla Trakya’da gerçekleştirilen yeni doğalgaz keşifleri ve eski sahalarda açılan yeni üretim kuyularının devreye girmesi ile 2001 yılında düşen doğalgaz üretimi tekrar yükselişe geçmiş ve 2008 yılında 1 milyar metreküp üretim ile tarihin en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Ancak bu artış 2009 yılında itibaren ekonomik kriz dolayısıyla azalarak 2010 yılında 726 milyon metreküp olarak gerçekleşmiştir.³⁰⁰

2011 yılı üretimi ise, 793 milyon metreküp olarak gerçekleşmiştir.³⁰¹ [Şekil 27] Bu rakam ülkenin ihtiyacı olan doğalgazı karşılamaktan uzaktır. Ülkenin doğalgaz tüketimi de son 10 yılda çok ciddi şekilde artmıştır. 2000 yılında ülkenin doğalgaz tüketimi 15 milyar metreküp iken,

²⁹⁷ EIA, International Energy Statistics, «Turkey: Country Analysis Brief Overview», Op.cit.

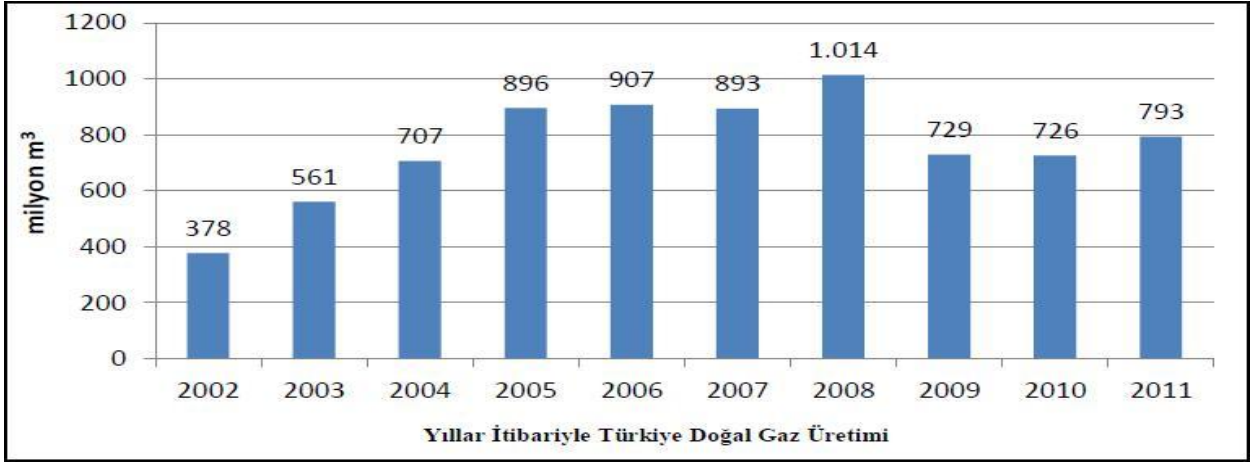
²⁹⁸ Ibid.

²⁹⁹ Türkiye Petrolleri A.O. Genel Müdürlüğü (TPAO), 2010 Yılı Ham Petrol ve Doğalgaz Sektör Raporu, Op. cit., s.16

³⁰⁰ Ibid., s.15

³⁰¹ T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2012-2014 Orta Vadeli Program, Ankara, Ekim 2011, s.36-46

2010 yılında ise, bu rakam %250 artarak 39 milyar metreküp çıkmıştır. Bu rakam dünya tüketiminin %1,2'si demektir. ³⁰² [Şekil 28]

[Şekil 27] Yıllar İtibariyle Türkiye Doğalgaz Üretimi (2002 – 2011) ³⁰³

Türkiye’de 2011 yılında, 47,56 adam/ay jeolojik saha çalışması (TPAO tarafından), 72,19 ekip/ay jeofizik saha çalışması (59,36 ekip/ay TPAO) yapılmıştır, 101 adet arama kuyusu, 35 adet tespit kuyusu, 60 adet üretim kuyusu, 5 adet doğalgaz depolama kuyusu olmak üzere toplam 201 adet kuyu açmış olup, 324.689 metre sondaj gerçekleştirilmiştir. ³⁰⁴

2011 yılı sonunda toplam 2,4 milyon ton petrol ve 793 milyon metreküp doğalgaz üretilmiş olup, 2011 yılına kadar toplam 137,9 milyon ton petrol ve 12,8 milyar metreküp doğalgaz üretimi gerçekleştirilmiştir.

Türkiye’de yeni petrol sahalarının keşfedilmesi ve ikincil üretim yöntemlerinin geliştirilmesi ile üretim düşüşü engellenebilmiş, ancak 2010 yılında yükselen üretimi 2011 yılında 2010 yılına oranla %5,1 düşmüştür. ³⁰⁵ [Şekil 29]

2011 yılı yurtiçi üretilebilir petrol rezervi 310,4 milyon varil (45,43 milyon ton) büyüklüğündedir. Bugünkü üretim seviyesi ile yurtiçi toplam ham petrol rezervinin 19,2 yıllık bir ömrü bulunmaktadır. ³⁰⁶ [Tablo 1]

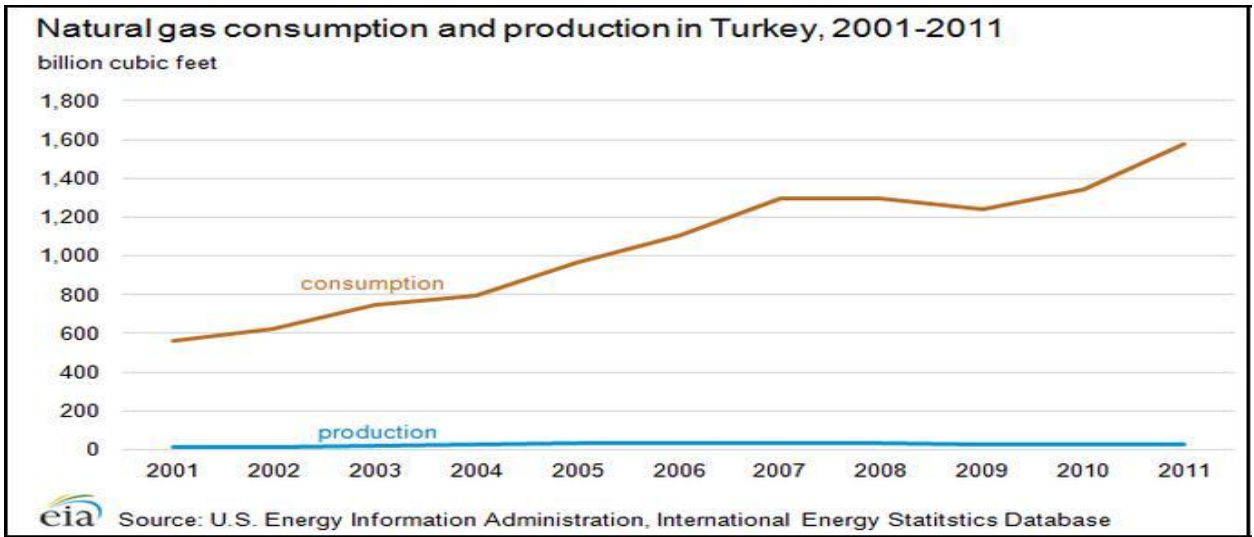
³⁰² BP, *Statistical Review of World Energy*, The Editor BP Statistical Review of World Energy, *Op. cit.*, s.23

³⁰³ *Ibid.*, s.12

³⁰⁴ Türkiye Petrolleri A.O. Genel Müdürlüğü (TPAO), *2011 Yılı Ham Petrol ve Doğalgaz Sektör Raporu*, Ankara, Mayıs 2012, s.12

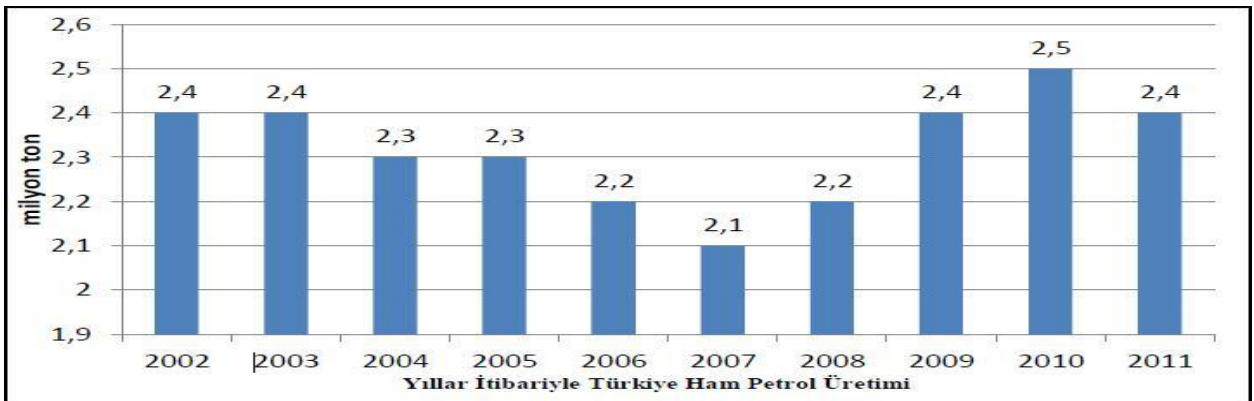
³⁰⁵ *Ibid.*, s.13

³⁰⁶ *Ibid.*, s.13

[Şekil_28] Türkiye Doğalgaz Üretim – Tüketim – İthalat Miktarı (2001 – 2011) ³⁰⁷

Günümüzde (2011) Türkiye’de günlük doğalgaz üretimi, 2010 yılı verilerine göre 24 milyar metreküp iken, 2011 yılı sonu itibariyle artış göstererek 27 milyar metreküp olarak gerçekleşmiştir. Ülkenin doğalgaz üretimi 2011 yılında, dünya doğalgaz üretiminin 69. sırada yer almaktadır. ³⁰⁸

[Şekil 29] Yıllar İtibariyle Türkiye Ham Petrol Üretimi (2002 – 2011) ³⁰⁹

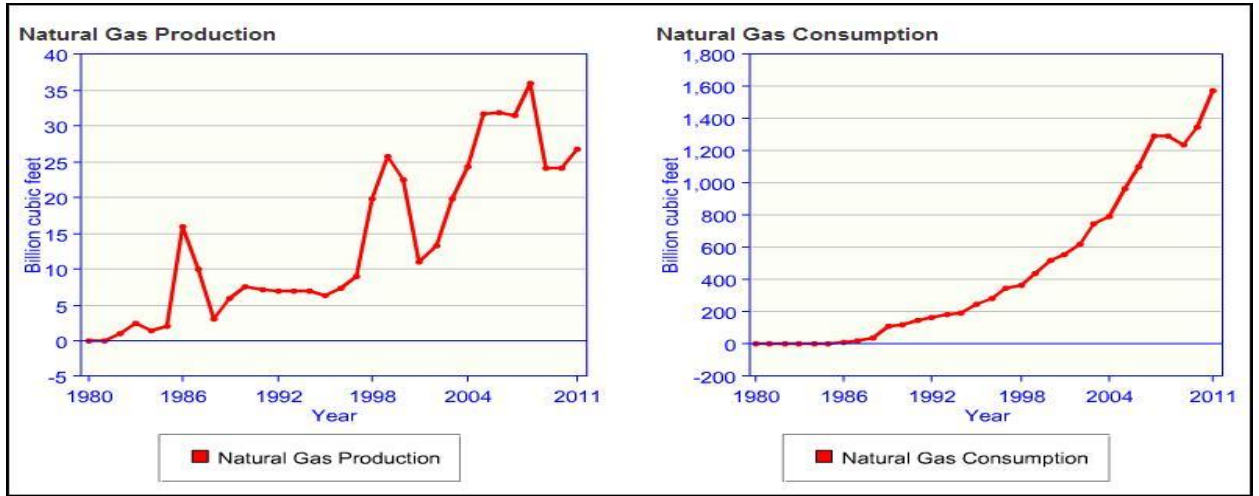
Türkiye’de günlük doğalgaz tüketimi 2011 yılında, 2010 yılı verilerine göre 1,346 milyar metreküp iken, 2011 yılı sonu itibariyle artış göstererek 1,579 milyar metreküp olarak gerçekleşmiştir. Ülkenin doğalgaz tüketimi 2011 yılında, dünya doğalgaz tüketiminin 24. sırada yer almaktadır. Ülkenin 2011 yılında ithal ettiği doğalgaz miktarı da günlük 1,525 milyar

³⁰⁷ EIA, International Energy Statistics, «Turkey: Country Analysis Brief Overview Full Report», Op. cit.

³⁰⁸ EIA, International Energy Statistics, «Turkey: Country Analysis Brief Overview», <<http://www.eia.gov/countries/country-data.cfm?fips=TU>>, Op. cit.

³⁰⁹ Türkiye Petrolleri A.O. Genel Müdürlüğü (TPAO), 2011 Yılı Ham Petrol ve Doğalgaz Sektör Raporu, Op. cit., s.12-13

metreküptü. ³¹⁰ [Şekil 30]

[Şekil 30] Türkiye Doğalgaz Üretim – Tüketim Miktarı (1980 – 2011) ³¹¹

2011 yılı yurtiçi üretilebilir doğalgaz rezervi 7,17 milyar metreküptür. *Oil & Gas Journal* verilerine göre 2012 yılı sonu, ülkenin doğalgaz rezervleri tahminen 218 milyar metreküp civarındadır. ³¹² Bu üretim seviyesi ile yurtiçi doğalgaz rezervinin yaklaşık 9 yıllık bir ömrü bulunmaktadır. ³¹³ [Tablo 2]

Başka bir yönden, üç tarafı denizlerle çevrili olan Türkiye’de, deniz arama alanlarından Karadeniz ve Akdeniz’de 1990’lı yıllarda yapılan sismik çalışmalarla karasuları ve açık denizlerin potansiyeli incelenmiştir. Son yıllarda deniz sondaj teknolojisindeki gelişmelerin, su derinliklerinin fazla (1.000 – 2.000 m) olduğu alanlarda arama ve üretim imkanlarını ortaya çıkarması ile ülke denizlerinde hidrokarbon aramacılığının yapısı hızla oluşturulmuştur. ³¹⁴

TPAO’nun Karadeniz, Akdeniz ve Ege bölgelerinde arama faaliyetleri 2004 yılından itibaren devam etmektedir. 23 Kasım 2011 tarihinde, TPAO ile Shell arasında Akdeniz Bölgesi Antalya deniz alanlarındaki 3 ruhsat alanını kapsayan bir ortak işletme anlaşması imzalanmıştır. ³¹⁵

³¹⁰ EIA, International Energy Statistics, «Turkey: Country Analysis Brief Overview», Op. cit.

³¹¹ Ibid.

³¹² Oil & Gas Journal, International Petroleum News and Technology, Volume 10, Issue 1, 01 January 2013

³¹³ Ibid., s.12

³¹⁴ Ibid., s.12-13

³¹⁵ «TPAO-Shell “Akdeniz Deniz Alanları” ve “Güneydoğu Anadolu Kara Alanları” Ortak İşletme Anlaşmaları», Türkiye Petrolleri A.O.(TPAO) websitesi, <http://www.tpao.gov.tr/tp2/sub_tr/sub_haber.aspx?id=25>, (23.04.2013)

Şirket	Rezervardaki Petrol (*)		Üretilebilir Petrol		Kalan Üretilebilir Petrol	
	Varil	M.Ton	Varil	M.Ton	Varil	M.Ton
TPAO	5.503.849.923	819.452.630	887.595.688	129.234.109	222.677.356	33.283.978
N.V.Türkse Perenco	666.350.319	90.195.529	201.660.611	27.364.333	27.088.993	3.648.735
TransAtlantic E.M.I. ve DMLP Ltd.	539.000.000	73.247.984	98.500.000	13.385.763	12.778.316	1.760.854
Tiway & TPAO	49.611.000	6.953.650	19.600.000	2.747.204	1.161.040	149.660
N.V.Türkse Perenco ve TPAO	111.994.000	15.626.242	32.148.161	4.478.631	14.627.861	2.067.812
GYP	57.200.000	8.576.457	10.050.000	1.481.923	2.119.503	287.340
Aladdin ve GYP	1.505.287	211.170	305.287	42.869	245.503	34.570
Aladdin, GYP ve Madison (Turkey) LLC.	24.300.000	3.615.690	6.190.000	914.922	3.978.665	592.934
Aladdin, GYP ve Talon	25.000.000	3.280.000	7.500.000	983.800	7.177.929	941.660
Arar	56.300.000	8.083.582	16.900.000	2.426.601	16.899.246	2.426.493
Extreme-Petrako	8.390.000	1.168.700	1.680.000	235.000	1.680.000	235.000
TPIC	333.073	49.619	333.073	49.619	-	-
Amity Oil ve TPAO	141.721	16.008	141.164	15.943	6.861	878
Diğer	33.478	4.570	33.478	4.570	1.182	137
Toplam	7.044.008.801	1.030.481.831	1.282.637.462	183.365.287	310.442.455	45.430.051

[Tablo 1] 2011 Yılı Türkiye Ham Petrol Rezervleri *(İspatlanmış, muhtemel ve mümkün rezervler toplamıdır) ³¹⁶

2011 yılı sonunda Türkiye’de TPAO, son 10 yıl içerisinde özellikle Kuzey Amerika’da geliştirilen teknoloji ile geleneksel olmayan yöntemle gaz üretiminde yaşanan gelişmeleri ve merkezi ABD’de bulunan *Transatlantic-Temi* Firması ile mutabakat zaptı imzalamıştır. Ardından da 23 Kasım 2011 tarihinde *Shell* ile Ortak İşletme Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşma kapsamında geleneksel olmayan yöntemlerle gaz üretimi gerçekleştirilmesi planlanmaktadır. Türkiye’de bir ilk olacak söz konusu gaz üretiminin Türkiye hidrokarbon ihtiyacının karşılanmasına katkı sağlaması beklenmektedir. ³¹⁷

TPAO’nun raporuna göre, Karadeniz’de yürütülen faaliyetler sonucunda Türkiye’nin 40 yıllık doğalgaz ihtiyacını karşılayabilecek rezerv varlığı tespit edilmiştir. Ayazlı-Akkaya ve Doğu Ayazlı doğalgaz sahalarından Karadeniz Türk karasuları içinde doğalgaz üretimine başlanmış olup, günde yaklaşık 500.000 metreküp gaz üretimi gerçekleştirilmektedir. ³¹⁸

Geçmiş 2002 – 2011 yılları arasında Türkiye ham petrol arzı %15 oranında düşerken, doğalgaz arzı %121 oranında artmıştır. 2011 yılında ham petrol talebinin %9,5’i yerli üretimle karşılanmış, doğalgazda ise bu oran %2 olarak gerçekleşmiştir. ³¹⁹ [Şekil 31], [Şekil 32]

³¹⁶ *Ibid.*, s.15-16

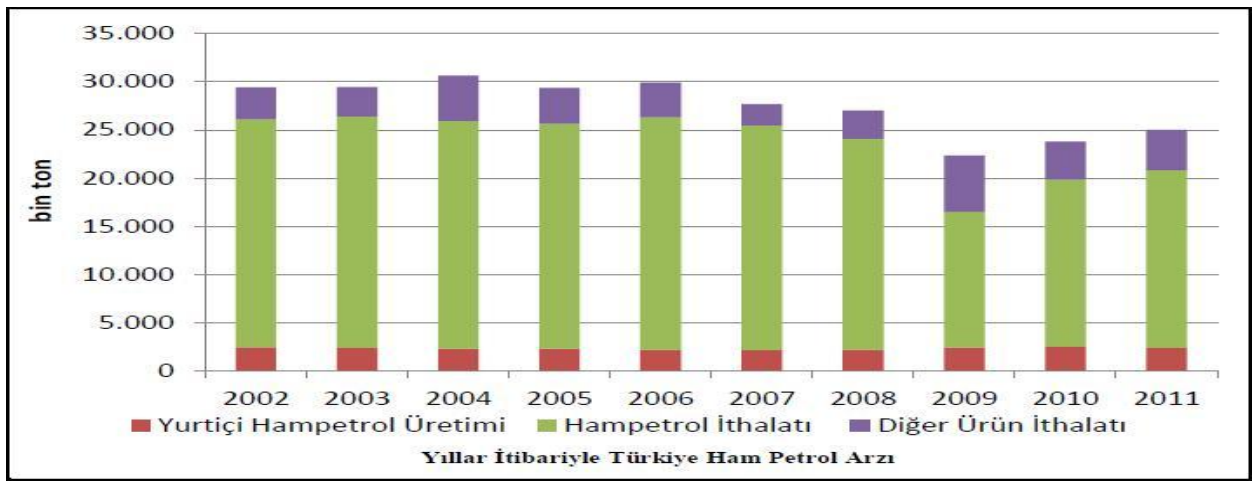
³¹⁷ *Ibid.*, s.14

³¹⁸ *Ibid.*, s.13-14

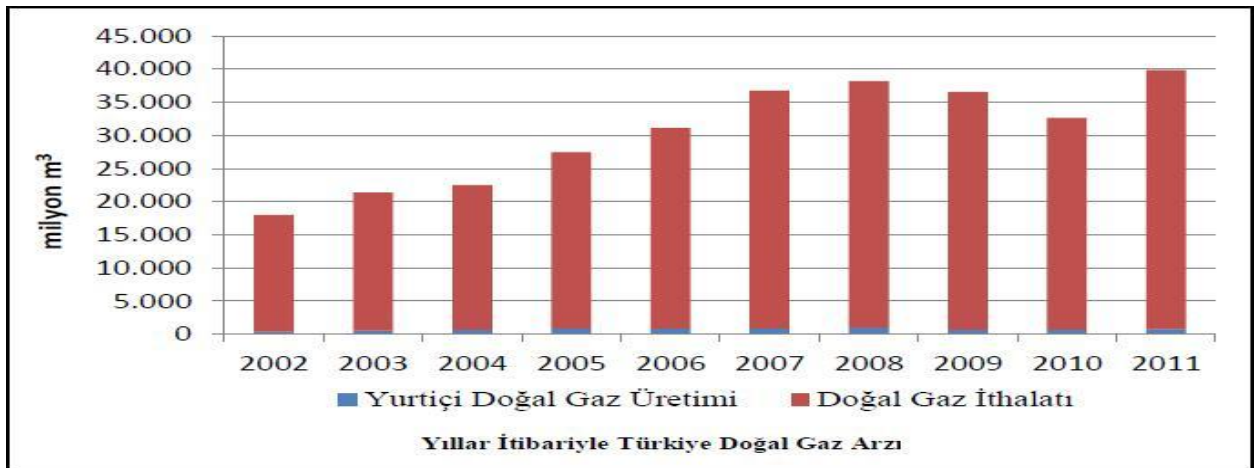
³¹⁹ *Ibid.*, s.15

Şirket	Rezervardaki Gaz (m ³)*	Üretilebilir Gaz (m ³)	Kalan Üretilebilir Gaz (m ³)
TPAO	11.700.841.486	8.860.641.486	1.017.229.691
N.V.Turkse Perenco	4.654.326.807	3.258.023.101	2.929.348.910
Amity Oil Int. ve TPAO	1.912.535.923	1.574.432.039	149.657.400
Thrace Basin ve Pinnacle Turkey Corp.	5.318.973.185	4.826.700.366	2.459.907.294
Tiway, TPAO, Foinavon ve Petrol Ofisi A.Ş.	1.336.910.000	987.470.000	257.393.359
TransAtlantic, Petrako ve Valeura Energy	129.846.000	123.747.000	23.898.418
Arar	240.000.000	192.000.000	191.903.458
Tiway	161.400.000	141.600.000	138.863.780
Petrogas	14.942.633	14.942.633	108.822
Amity Oil Int.	14.700.000	11.800.000	101.579
Maya, Çalık Enerji ve Petrogas	350.000	350.000	1.252
Toplam	25.484.826.034	19.991.706.625	7.168.413.963

[Tablo 2] 2011 Yılı Türkiye Doğalgaz Rezervleri *(İspatlanmış, muhtemel ve mümkün rezervler toplamıdır) ³²⁰

[Şekil 31] Yıllar İtibariyle Türkiye Ham Petrol Arzı (2002 - 2011) ³²¹

[Şekil 32] Yıllar İtibariyle Türkiye Doğalgaz Arzı (2002 - 2011) ³²²

³²⁰ Ibid., s.16

³²¹ Ibid., s.14

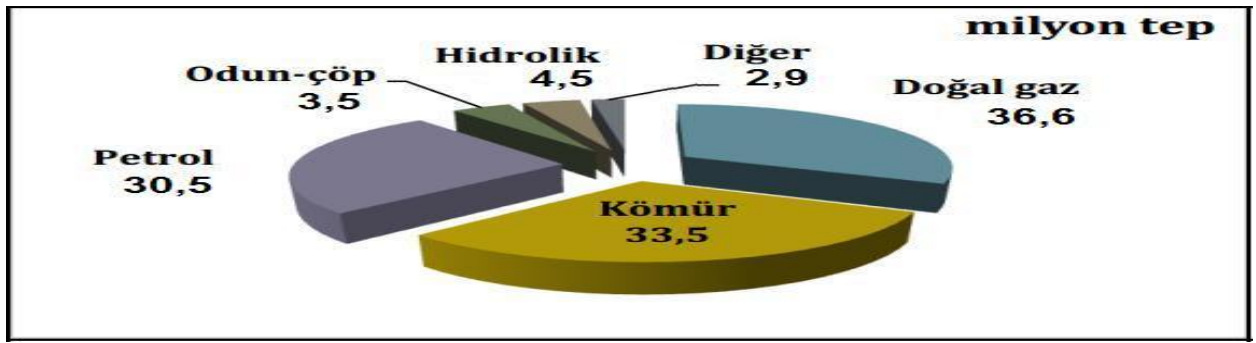
³²² Ibid., s.15

2.3.1.3. Kömür Piyasası

Dünya ispatlanmış işletilebilir kömür rezervleri miktarına ilişkin, Dünya Enerji Konseyi'nin yapılan araştırmalarına göre; 2011 yılında bu miktarın toplamı 861 milyar ton büyüklüğündedir.

³²³

Türkiye'de 2011 yılı sonu itibariyle toplam birincil enerji arzı 109,3 milyon ton eşdeğer petrol (mtep). Bu arzın kaynaklara göre dağılımında ilk sırayı 36,6 milyon tep ile doğalgaz, ikinci sırayı 33,5 milyon tep ile kömür, bunu sırasıyla 30,5 milyon tep ile petrol, 3,5 milyon tep ile odun, hayvan ve bitki artıkları, 4,5 milyon tep ile hidrolik ve 2,9 milyon tep ile diğer, jeotermal, rüzgâr ve güneş gibi yenilenebilir kaynaklar almaktadır. ³²⁴ [Şekil 33]

[Şekil 33] 2010 Yılı Sonu itibariyle Türkiye Birincil Enerji Arzının Kaynaklara Dağılımı ³²⁵

Türkiye'de 2011 yılı sonu itibariyle toplam birincil enerji üretime bakacak olursak bu rakam 32,5 milyon tep olmuştur. Söz konusu yerli üretimin kaynaklara dağılımında, 18 milyon tep ile kömür ilk sırayı alırken, bunu 3,5 milyon tep ile odun, hayvan ve bitki artıkları, 4,5 milyon tep ile hidrolik, 2,6 milyon tep ile petrol, 2,8 milyon tep ile diğer, jeotermal, rüzgâr ve güneş gibi yenilenebilir enerji kaynakları ve 0,65 milyon tep ile doğalgaz izlemektedir. [Şekil 34]

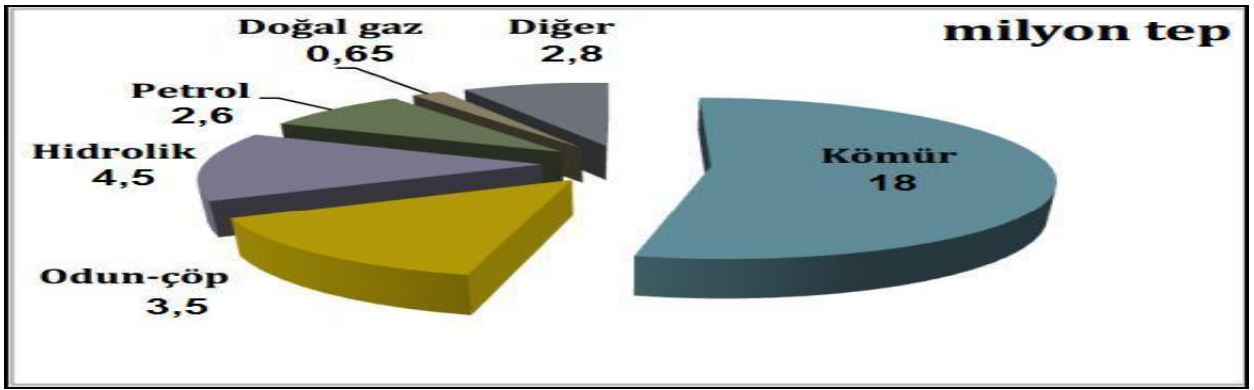
Dolayısıyla, ülkedeki enerji tüketiminin %30'u yerli enerji kaynaklarından sağlanırken, %70 gibi önemli bir kısmı ise ithal kaynaklardan sağlanmaktadır. İthal kaynakların dağılımı 36,6 milyon tep petrol, 34,8 milyon tep doğalgaz ve 15,9 milyon tep kömür şeklindedir. ³²⁶ [Şekil 35]

³²³ World Energy Council / Dünya Enerji Konseyi, **2012 Yılı Türkiye Enerji Raporu**, Turkish National Committee / Türk Milli Komitesi, Ankara, Aralık 2012, s.13-17

³²⁴ T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, **2011 Yılı Kömür Sektör Raporu (Linyit)**, Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu (TKİK), Stratejik Planlama Koordinasyon Birimi, Ankara, Mayıs 2012, s.17

³²⁵ T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, **2012 Yılı Enerji Raporu**, World Energy Council / Dünya Enerji Konseyi, Turkish National Committee / Türk Milli Komitesi, Ankara, 12 Şubat 2012, s.12

³²⁶ *Ibid.*, s.11

[Şekil 34] 2010 Yılı Sonu İtibariyle Türkiye Birincil Enerji Üretiminin Kaynaklara Dağılımı ³²⁷

Ülkede, petrol ve doğalgaz rezervleri oldukça sınırlı olmasına rağmen, 2011 yılı sonu itibariyle yaklaşık 1,3 milyar ton taşkömürü ve son 10 yılda yaklaşık %50 artış göstererek 11,6 milyar ton linyit rezervi bulunmaktadır. ³²⁸ Ülke toplam kömür rezervleri 12,9 milyar tondur. ³²⁹ Bu miktar, dünya ispatlanmış işletilebilir kömür rezervlerinin %1,5'ini oluşturmaktadır. Linyit rezervleri ise dünya linyit rezervinin %6'sı büyüklüğündedir. ³³⁰

Linyit rezervlerin çoğunluğu 1976–1990 yılları arasında bulunmuş, bu dönemden sonra kapsamlı rezerv geliştirme etüt ve sondajları gerçekleştirilememiştir. 2005 yılında, Türkiye Kömür İşletmeleri (TKİ) koordinatörlüğünde, Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü'nün (MTA) sorumluluğunda ve ETİ Holding A.Ş. (şimdiki ETİ Maden İşletmeleri Genel Müdürlüğü), TPAO, Elektrik Üretim Anonim Şirketi (EÜAŞ), Türkiye Taşkömürü Kurumu (TTK) ve Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü'nün (DSİ) de katılımıyla başlatılan “Linyit Rezervlerimizin Geliştirilmesi ve Yeni Sahalarda Linyit Aranması Projesi” diye çalışması başlatılmıştır. Bu çalışmalar sonucunda, 2005-2012 yıllarını kapsayan dönem içinde önemli rezerv artışları sağlanmıştır. ³³¹

Linyit rezervlerin %86'sı EÜAŞ, TKİ ve MTA olmak üzere üç kamu kuruluşunda, geriye kalan %14'ü özel sektör ruhsat sınırları içinde bulunmaktadır. Ülke linyit rezervlerinin %41 ile en büyük kısmı EÜAŞ'de bulunmaktadır. Bu kurumu %23 ile MTA ve %22 ile TKİ izlemektedir. Taşkömürü rezervlerimizin tamamı ise TTK'nın ruhsatında bulunmaktadır. ³³² [Şekil 36]

³²⁷ Ibid., s.11

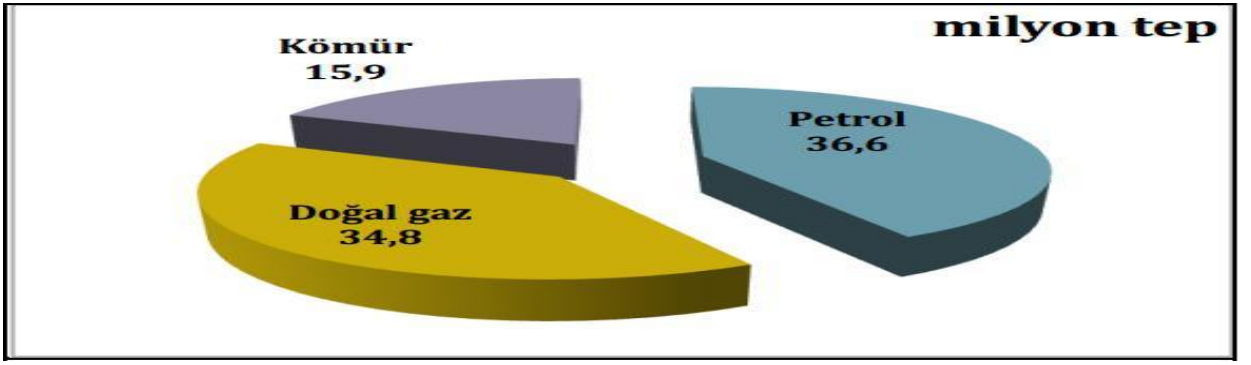
³²⁸ T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, **2011 Yılı Kömür Rezervlerinin Güncellenmesi Çalışması – Rapor**, Enerji İşleri Genel Müdürlüğü, Ankara, Eylül 2012, s.21

³²⁹ T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, **Dünyada ve Türkiye'de Enerji Görünümü**, Ankara, 2012, s.41

³³⁰ T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, **2011 Yılı Kömür Rezervlerinin Güncellenmesi Çalışması – Rapor**, Op. cit., s.13

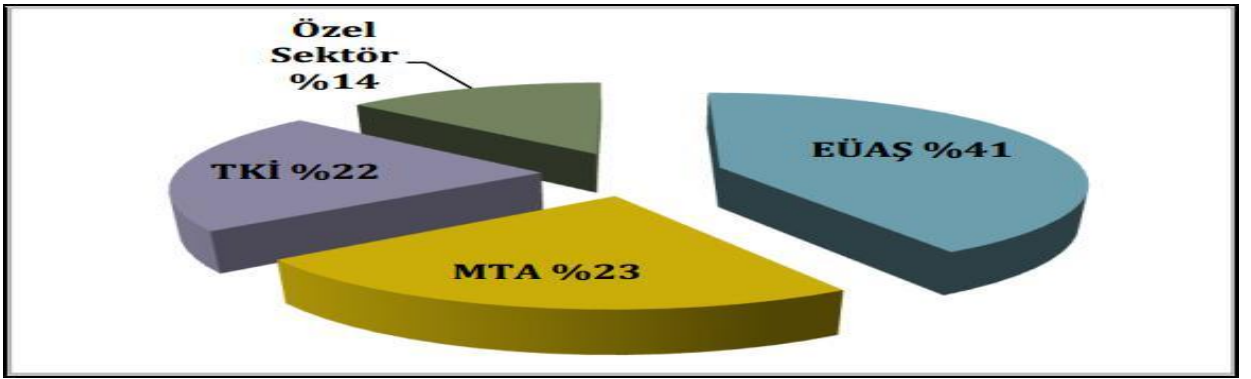
³³¹ Ibid., s.14

³³² Ibid., s.18-19

[Şekil 35] 2010 Yılı sonu itibariyle Türkiye İthal Kaynakların Dağılımı ³³³

Ülke, 2010 yılı satılabilir kömür üretimi; 69,7 milyon ton linyit, 2,5 milyon ton taşkömürü ve 1,2 milyon ton asfaltit olmak üzere, toplam 73,4 milyon ton olarak gerçekleşmişti. 2011 yılında ise 70 milyon ton linyit, 2,6 milyon ton taşkömürü ve yaklaşık 1,2 milyon ton asfaltit olmak üzere yaklaşık 73,8 milyon ton kömür üretilmiştir. ³³⁴

[Şekil 36] 2010 Yılı Sonu İtibariyle Türkiye Birincil Enerji Üretiminin Kaynaklara Dağılımı ³³⁵

1980’li yıllardan itibaren sürekli bir azalış eğilimine giren taşkömürü üretimleri 2004 yılında 1,9 milyon tona kadar gerilemiştir. Bu tarihten sonra tekrar hareketlenen satılabilir taşkömürü üretimi 2011 yılında 2,6 milyon ton büyüklüğündedir. ³³⁶ [Şekil 37]

Benzer bir gelişim çizgisi linyit üretimleri için de söz konusudur. Linyit üretimleri, özellikle 1970’li yılların başlarından itibaren, petrol krizlerine bağlı olarak elektrik üretimine yönelik linyit işletmeleri yatırımlarının başlaması ile hızlanmıştır. 1970 yılında 5,8 milyon ton olan linyit

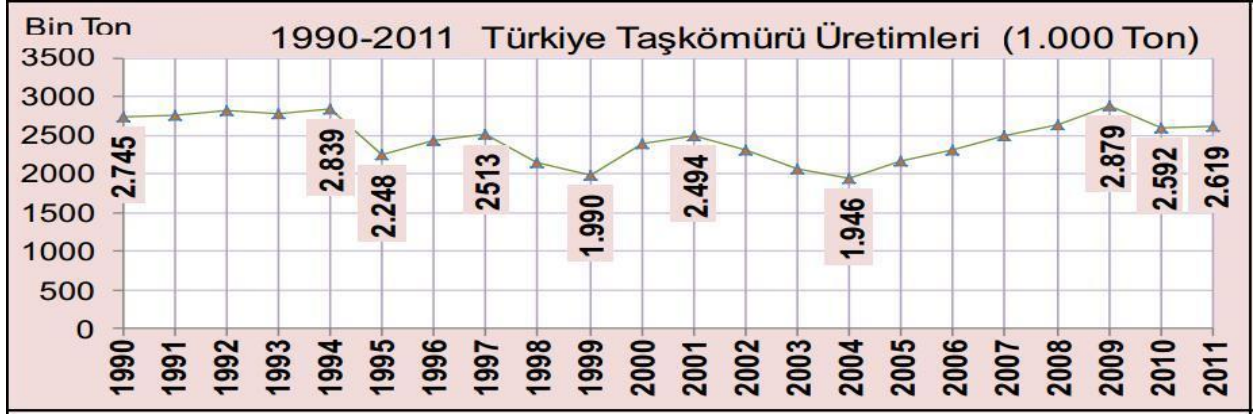
³³³ T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, **2010 Yılı Genel Enerji Dengesi**,
<http://www.enerji.gov.tr/EKLENTI_VIEW/index.php/raporlar/raporVeriGir/62173/2>, (15.04.2013)

³³⁴ **Ibid.**

³³⁵ **Ibid.**, s.22

³³⁶ T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, **2011 Yılı Kömür Rezervlerinin Güncellenmesi Çalışması – Rapor**, Op. cit., s.15

üretimi 1998 yılında yaklaşık 65 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Ancak, bu tarihten itibaren, özellikle doğalgaz alım anlaşmaları nedeniyle linyit üretimi sürekli azalmış, 2004 yılında 43,7 milyon ton ile en düşük seviyesini görmüştür. Bu tarihten sonra tekrar yükselen linyit üretimleri 2011 yılında 70 milyon ton olarak gerçekleşmiştir.³³⁷ [Şekil 38]

[Şekil 37] Türkiye Taşkömürü Üretimleri (1990 – 2011)³³⁸

2011 yılı itibariyle toplam 26,228 bin ton taşkömürü arzı olmuştur. En fazla taşkömürü tüketim miktarı, 10,150 bin ton veya 6,266 bin tep ile %38 oranında elektrik santrallerinde olmuştur.³³⁹

Diğer sektörlerdeki taşkömürü tüketimi ise ısınmada 6,773 bin ton veya 4,119 bin tep ile %25, kok fabrikalarına verilen miktar 5,201 bin ton veya 3,791 bin tep ile %23 ve sanayi deki tüketim miktarı ise 4,105 bin ton veya 2,490 bin tep ile %15 oranında olmuştur.³⁴⁰

2012 Yılı Türkiye Enerji Raporuna göre, 2011 yılında 73,933 bin ton olan linyit kömürleri arzında da en fazla tüketim elektrik santrallerindedir. Elektrik santrallerindeki linyit tüketim miktarı 60,323 bin ton veya 10,781 bin tep ile %66 oranındadır. Sanayideki linyit tüketim miktarı 6,634 bin ton veya 3,044 tep ile %19 olurken ısınma sektöründeki tüketimi 6,976 bin ton veya 2,596 bin tep ile %16 oranında olmuştur. Sanayideki tüketimlerde taş kömüründe olduğu gibi en önemli tüketim 3,145 bin ton ile çimento fabrikalarında olurken geriye kalan 3,489 bin ton diğer sanayilerde tüketilmiştir.³⁴¹

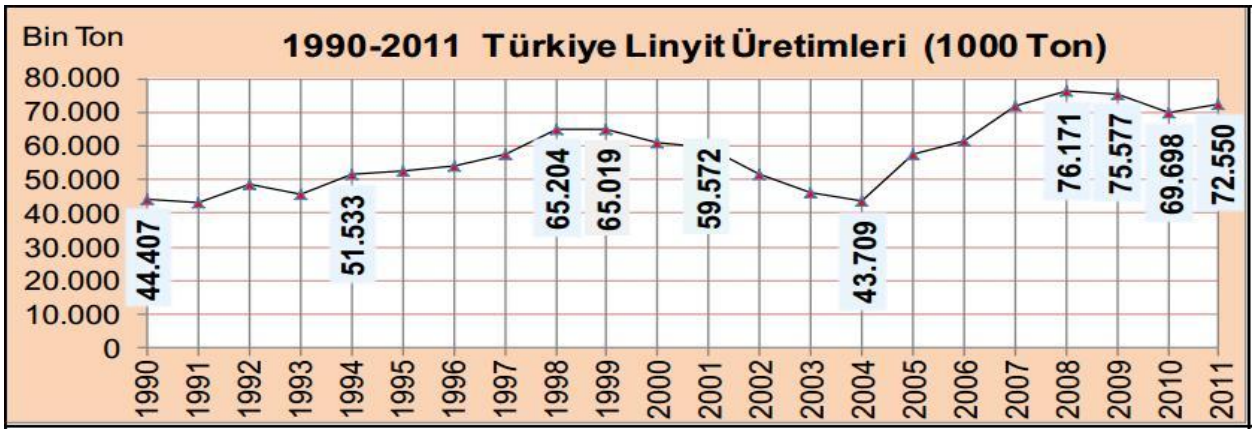
³³⁷ Türkiye Taşkömürü Kurumu Genel Müdürlüğü, **2011 Yılı Taşkömürü Sektör Raporu**, Ankara, Mart 2012, s.16

³³⁸ T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, **2012 Yılı Enerji Raporu**, Op. cit., s.21

³³⁹ World Energy Council / Dünya Enerji Konseyi, **2012 Yılı Türkiye Enerji Raporu**, Op. cit., s.35

³⁴⁰ *Ibid.*, s.36

³⁴¹ *Ibid.*, s.37

[Şekil 38] Türkiye Linyit Üretimleri (1973 – 2011) ³⁴²

2.3.1.4. Nükleer Enerji Piyasası

Halen Türkiye'de inşa edilmiş olan nükleer bir enerji santrali bulunmamaktadır. 1970 yılından itibaren nükleer santral kurulma girişimlerinde bulunuldu, fakat bu girişlerin çoğu sonuçsuz kaldı. 2002 yılı sonlarında, T.C. Başbakanlığa bağlı lisanslama otoritesi olarak görev yapmakta olan "Türkiye Atom Enerjisi Kurumu (TAEK)", Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığına bağlanmıştır. 2004 yılında, nükleer enerji santrali konusunu yeniden gündeme getirildi ve santraller için çalışmalar günümüzde devam etmektedir. ³⁴³

Mayıs 2004 yılında dönemin T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Hilmi Güler, "Yakında bu santrallerin üreticisi ülkelerle görüşeceğiz" diyerek nükleer enerji santrali konusunu yeniden gündeme getirmiştir. Güler yaptığı açıklamada nükleer santraller konusunda teknik incelemelerin sürdüğünü, kurulmasında şartname aşamasına geldiğini, santrallerin işletilmesi özel sektörde olacağı ve kısa zamanda görüşmelerin yapılacağını da açıklamıştır. Bu kapsamda, halkı bilgilendirmek amacıyla, TAEK altında "Nükleer Bilgi Birimi" oluşturulmuştur. ³⁴⁴

6 yılın ardından 12 Mayıs 2010 tarihinde "Akkuyu Sahasında Bir Nükleer Güç Santralının Tesisine ve İşletimine Dair İşbirliği Anlaşması" ³⁴⁵ T.C. Hükümeti ile Rusya Hükümeti arasında imzalanmıştır. Bu anlaşmanın uygun bulunduğuna dair 6007 sayılı kanun TBMM'de 15

³⁴² T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, **2012 Yılı Enerji Raporu**, Op. cit., s.21

³⁴³ Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği (TMMOB), **2011 Yılı Nükleer Enerji Raporu**, Fizik Mühendisleri Odası, Ankara, Aralık 2012, s.123-129

³⁴⁴ «Nükleer Santral İhalesi Yakında», Radikal Gazetesi websitesi, 08 Mayıs 2004, <<http://www.radikal.com.tr/radikal.aspx?atype=radikaldetayv3&articleid=710262&date=02.06.2011&categoryid=97>>, (22.04.2013)

³⁴⁵ «Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Rusya Federasyonu Hükümeti Arasında Türkiye Cumhuriyeti'nde Akkuyu Sahası'nda bir Nükleer Güç Santralının Tesisine ve İşletimine Dair İşbirliğine İlişkin Anlaşma», **12 Mayıs 2010 Tarihli Milletlerarası Andlaşma**, Resmi Gazete, T.C. Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü, Ankara, 6 Ekim 2010

Temmuz 2010 tarihinde kabul edilmiş ve 6 Ekim 2010 tarih ve 27721 sayılı Resmi Gazetede yayınlanmıştır. 24 Kasım 2010 tarihinde de anlaşma Rusya Federasyonu Konseyi tarafından onaylanmıştır.³⁴⁶

Bu anlaşmaya göre, Akkuyu’da kurulması tasarlanan nükleer santral, 4x1200 MW, toplam 4.800 MW gücünde VVER 1200 (AES 2006) tipinde olacak ve üretilen elektriğin 1. ve 2. üniteleri için %70, 3. ve 4. üniteleri için %30 oranına tekabül eden sabit miktarları, her güç ünitesinin ticari işletmeye alınma tarihinden itibaren 15 yıl boyunca 12,35 ABD senti/kWh ağırlıklı ortalama fiyattan (KDV dahil değil) satın alınması garanti edilmiştir. Rus tarafının kuracağı proje şirketi santralin sahibi olacak ve proje şirketinde Rus tarafının hissesi %51’den az olmayacaktır. 1. ünitelerin tamamının yapımıyla ilgili tüm izinler alındıktan sonraki 7 yıl içinde tamamlanacak, diğer ünitelerde birer yıl arayla devreye girecektir.³⁴⁷

İkinci nükleer santral yeri olarak Sinop’ta 2008 yılından beri çalışmalar sürmektedir. Buraya 1,7 milyar dolarlık Nükleer Teknoloji Merkezi kurulması projesine paralel olarak Hükümet Akkuyu Nükleer Santralından başka,³⁴⁸ Sinop’ta da bir nükleer santral için de çeşitli ülkelerle görüşmeler başlatmıştır.

Güney Kore Hükümeti ile yapılan görüşmeler sonucunda Mart 2010 yılında ikili işbirliğini geliştirmeye yönelik mutabakat zaptı imzalandı.³⁴⁹ Ancak Korelilerin, Akkuyu’da Rusların yaptığı gibi “Yap İşlet” modeline benzer bir modele sıcak bakmamaktadır.

Japon Hükümeti yetkilileri, bazı yapımçı firmalar ve Nükleer Santral işleticisi olan Tokyo Elektrik Şirketi’yle (*Tepco*) Sinop Nükleer Santralı konusunda 2010 yılı ve 2011 başlarında görüşmeler yapılmıştır. Ancak Fukuşima sonrası *Tepco* görüşmelerden çekilmiştir. Ancak Japonya henüz müzakere sürecinden tamamen çekilmemiştir. Nitekim Japon Dışişleri Bakanı Mart 2012 yılında Türkiye’yle bir Nükleer İşbirliği Anlaşması imzalanmasıyla ilgili gelişmeler

---

³⁴⁶ T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, **Nükleer Santraller ve Türkiye’de Kurulacak Nükleer Santrale İlişkin Bilgiler**, Nükleer Enerji Proje Uygulama Dairesi Başkanlığı, Yayın No 1, Ankara, 2012, s.7-8

³⁴⁷ World Energy Council / Dünya Enerji Konseyi, **2012 Yılı Türkiye Enerji Raporu**, Op. cit., s.193-195

³⁴⁸ «Türkiye’de Nükleer Enerjinin Tarihi», Nükleer Enerji Dünyası, Nükleer Enerji Forum websitesi, <<http://www.nukleer.web.tr/cgi-bin/showhtml.cgi?turkiye/tarihce>>, (23.04.2013)

³⁴⁹ Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği (TMMOB), **2011 Yılı Nükleer Enerji Raporu**, Op. cit., s.131

olduğunu açıkladı.³⁵⁰ 8-13 Mayıs 2012 tarihleri arasında Japonya'yı ziyaret eden T.C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanı, *Toshiba*'nın Sinop'a ilgisinin devam ettiğini açıklamıştır.³⁵¹

Türkiye başbakanı'nın Çin Halk Cumhuriyeti'ni Nisan 2012 yılında ziyareti sırasında 9 Nisan 2012 tarihinde iki ülke arasında "Nükleer Enerjinin Barışçıl Amaçlarla Kullanımına İlişkin İşbirliği Anlaşması" imzalandı.³⁵² Çin ziyaretine katılan Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanının, Çin Milli Enerji İdaresi Başkanı ile yaptığı görüşmelerde Çin'in Türkiye'de yapacağı bir santral için Türk Hükümetinden garanti istemeyeceği ve kendi finansmanını da sağlayacağı gündeme geldi.³⁵³

19-20 Nisan 2012 tarihleri arasında Dünya Enerji Liderleri Zirvesi ve T.C. Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nın ev sahipliğinde İstanbul'da düzenlenmiştir. Zirveye 40 ülkeden 100'ün üzerine bakan ve Chief Executive Officer (CEO) şirket düzeyinde Katılımcı iştirak etmiştir.³⁵⁴ Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi (DEK-TMK) tarafından organize ettiği bu Zirvede sırasında EÜAŞ Genel Müdür ve Kanada'nın *AECL* firması arasında Sinop Nükleer Santrali için müzakerelerin başlatılması konusunda bir protokol imzalandı. *AECL*'nin Sinop Nükleer Santralıyla ilgili bir fizibilite raporu hazırlamaya başlayacağı açıklandı.³⁵⁵

2.3.2. Türkiye'nin Enerji Stratejileri

Son 10 yıl içerisinde, dünyada doğalgaz ve elektrik enerji talebi artışı bakımından Çin'den sonra ikinci ülke konumuna Türkiye gelmektedir. Ülke önümüzdeki dönemde de, ekonomik ve sosyal gelişme hedefleri ile enerji talebi artışı açısından dünyanın en dinamik enerji ekonomilerinden

---

³⁵⁰ Taner YILDIZ, «Türkiye'nin Genel Enerji Durumu ve Enerji Politika ve Stratejileri», **2011 Yılı Plan ve Bütçe Komisyonu Konusması**, <http://www.enerji.gov.tr/yayinlar_raporlar/2011_Plan_ve_Butce_Komisyonu_Konusmasi.pdf>, T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, (23.04.2013)

³⁵¹ «**Toshiba Nükleer Yaptırıma Geliyor**», Hazer-TV, <http://www.hazer.tv/turkiye/nukleer_tr05.html>, (23.04.2013)

³⁵² T.C. Dışişler Bakanlığı, Enerji, Su ve Çevre İşleri Genel Müdür Yardımcılığı, **Enerji, Su Kaynakları ve Çevre Haber Bülteni**, Sayı 2, Ankara, Nisan 2012 – Haziran 2012, s.2

³⁵³ «**Çinle Nükleer Anlaşma**», USA Sabah Gazetesi websitesi, <<http://www.usasabah.com/Guncel/2012/04/09/cinle-nukleer-anlasma>>, (23.04.2013)

³⁵⁴ T.C. Dışişler Bakanlığı, Enerji, Su ve Çevre İşleri Genel Müdür Yardımcılığı, **Enerji, Su Kaynakları ve Çevre Haber Bülteni**, **Op. cit.**, s.2

³⁵⁵ World Energy Council / Dünya Enerji Konseyi, **2012 Yılı Türkiye Enerji Raporu**, **Op. cit.**, s.196

biri olmaya devam etmesi beklenmektedir. ³⁵⁶

UEA tahminlerine göre, üye ülkeler arasında enerji talebinin orta ve uzun vadede en hızlı artış kaydedeceği ülke Türkiye'dir. Hızla artan enerji talebi sonucunda Türkiye'nin başta petrol ve doğalgaz olmak üzere enerji ithalatına bağımlılığı artmaktadır. Türkiye'nin halihazırda toplam enerji talebinin yaklaşık %26'sı yerli kaynaklardan karşılanmaktayken, kalan bölümü çeşitlilik arz eden ithal kaynaklardan karşılanmaktadır. ³⁵⁷

Ülke enerji strateji ve politikaları; enerji arz güvenliği, alternatif enerji kaynakları, kaynak çeşitliliği, yerli kaynakların ekonomiye kazandırılması, sürdürülebilirlik, enerji piyasalarında serbestleşme ve enerji verimliliği temellerine dayanmaktadır. Bu politikalar, Türkiye'nin jeopolitik konumunun avantajları kullanılarak ve ülke gerçekleri ile küresel ölçekli dinamikler çerçevesinde yönetilmektedir. ³⁵⁸

Türkiye'nin enerji arz güvenliğini esas alan temel politika ve amaçları şöyle sıralanabilir:

- Yerli kaynaklara öncelik vermek suretiyle kaynak çeşitliliğini sağlamak,
- Yenilenebilir enerji kaynaklarının enerji arzı içindeki payını arttırmak,
- Enerji verimliliğini artırmak,
- Serbest piyasa koşullarına tam işlerlik kazandırmak ve yatırım ortamının iyileşmesini sağlamak,
- Petrol ve doğal gaz alanlarında kaynak çeşitliliğini sağlamak ve ithalattan kaynaklanan riskleri azaltacak tedbirleri almak,
- Jeostratejik konumumuzu etkin kullanarak, enerji alanında bölgesel işbirliği süreçleri çerçevesinde ülkemizi enerji koridoru ve terminali haline getirmek,
- Enerji ve tabii kaynaklar alanlarındaki faaliyetlerin çevreye duyarlı halde yürütülmesini sağlamak,
- Doğal kaynaklarımızın ülke ekonomisine katkısını artırmak,
- Endüstriyel hammadde, metal ve metal dışı madenlerimizin üretimlerini arttırarak yurt içinde değerlendirilmesini sağlamak,

---

³⁵⁶ T.C. Dışişleri Bakanlığı, «Türkiye'nin Enerji Profili ve Stratejisi», T.C. Dışişleri Bakanlığı'nın resmi websitesi, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-enerji-stratejisi.tr.mfa>, (23.04.2013)

³⁵⁷ Ibid.

³⁵⁸ T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, **Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Taner Yıldız'ın, Bakanlığın 2013 Yılı Bütçesini TBMM Plân ve Bütçe Komisyonuna Sunuş Metni**, Strateji Geliştirme Bakanlığı, Ankara, 14 Kasım 2012

- Maliyet, zaman ve miktar yönlerinden enerjiyi tüketiciler için erişilebilir kılmaktır. ³⁵⁹

Buna paralel olarak, Türkiye, enerjide dışa bağımlılığın azaltılması, yerel kaynakların kullanımında öncelik vermesi suretiyle ve iklim değişikliğiyle mücadele hedeflerinden yola çıkarak, ulusal enerji arz portföyünde yenilenebilir enerji kaynaklarının payını yükseltme ve nükleer enerjiden de yararlanılmaya başlanması çalışmalarını sürdürmektedir. ³⁶⁰

Türkiye, yenilenebilir enerji bakımından ise önemli bir potansiyele sahip olup jeotermal potansiyeli ile dünyada 7., Avrupa'da ise 1. sırada yer almaktadır. Buna ilaveten, hidroelektrik kaynakları, rüzgar ve güneş enerjisinin geliştirilmesine de öncelik verilmektedir. 2023 yılına kadar Türkiye'nin toplam enerji talebinin %30'unun yenilenebilir enerji kaynaklarından karşılanması öngörülmektedir. ³⁶¹

Diğer taraftan Türkiye, yenilenebilir enerji kaynaklarının geliştirilmesine verdiği önemin bir ifadesi olarak, 26 Ocak 2009 tarihinde Bonn'da düzenlenen konferans sonunda imzalanan anlaşmayla, Uluslararası Yenilenebilir Enerji Ajansı'nın (IRENA) kurucu üyeleri arasında yer almıştır. ³⁶²

Ülke, ulusal enerji kaynaklara ilaveten nükleer enerjinin de eklenmesi için hazırlıklarını sürdürmektedir. Bu çerçevede, 2030 yılına kadar Türkiye'nin nükleer enerjide 10 bin MW'lık kurulu güce ulaşması öngörülmektedir. Bu kapsamda, Rusya Hükümeti ile Akkuyu'da bir nükleer güç santrali tesisine yönelik bir Hükümetlerarası Anlaşma 12 Mayıs 2010 tarihinde imzalanmıştır. ³⁶³ İkinci nükleer santralin Sinop'ta inşası planlanmakta olup, Türkiye'de üçüncü bir nükleer santralin de kurulması öngörülmektedir.

---

³⁵⁹ T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, **2013 Yılı Bütçe Sunumu**, Op. cit, s.9

³⁶⁰ T.C. Dışişleri Bakanlığı, «**Türkiye'nin Enerji Profili ve Stratejisi**», Op. cit.

³⁶¹ T.C. Dışişleri Bakanlığı, **Türkiye'nin Enerji Stratejisi**, Enerji, Su, Çevre İşleri Genel Müdür Yardımcılığı (ESGY-I), Mayıs 2012, Ankara, s.4

³⁶² «Türkiye'nin Enerji Politikaları: Temel Politikalar», **Çevre ve Enerji**, Sakarya Üniversitesi, Sakarya, 3 Nisan 2013, s.31

³⁶³ T.C. Dışişleri Bakanlığı, «**Türkiye'nin Enerji Profili ve Stratejisi**», Op. cit.

2.3.3. Güvenli bir Transit Ülke olarak Türkiye'nin Rolü

Türkiye, kanıtlanmış petrol ve doğalgaz rezervlerinin dörtte üçüne sahip bölge ülkeleriyle, Avrupa'daki tüketici pazarları arasında jeostratejik bir doğal köprü konumuna sahiptir. Bu konumu itibariyle Türkiye'ye enerji güvenliği bağlamında çeşitli fırsatlar sağladığı gibi, aynı zamanda sorumluluklar da yüklemektedir.

Rusya, Norveç ve Cezayir'den sonra Türkiye, Doğu-Batı ve Kuzey-Güney eksenlerinde, üretici ve tüketici ülkeler arasında güvenilir bir transit ülke rolü üstlenmekte ve dinamik bir enerji terminali konumunu edinme yönelik girişimlerde de bulunmaktadır.³⁶⁴

2.3.3.1. Mevcut Yurtdışı Petrol Boru Hatları ve Projeleri

Bakü–Tiflis–Ceyhan (BTC) Ham Petrol Ana İhraç Boru Hattı. Doğu-Batı Enerji Koridorunun en önemli bileşenini oluşturan BTC Boru Hattı Projesi, Azeri-Çırac-Güneşli (AÇG) sahasından başlayarak, Azerbaycan ve Gürcistan üzerinden, çevresel açıdan hassas Karadeniz ve Türk Boğazlarını by-pass ederek, Türkiye'nin Akdeniz kıyısındaki Ceyhan terminaline ulaşmaktadır.

BTC, 1 milyon varil/gün kapasiteye sahip olup, 1.760 km ile dünyanın en uzun ikinci boru hattıdır. BTC boru hattından ilk petrol 4 Haziran 2006 tarihinde, Ceyhan'da tankere yüklenmiştir.³⁶⁵ Söz konusu hattın kapasitesi Mart 2010 tarihi itibariyle 1,2 milyon varil/güne çıkarılmış olup, Sangaçhal/Bakü yükleme tesislerinden yapılan yüklemeye göre ortalama günlük 650-700 bin varil petrol hattın taşınmaktadır. 12 Ekim 2012 tarihi itibariyle sözkonusu hat üzerinden yapılan petrol ihracatı 1,5 milyar varili aşmıştır.³⁶⁶

Irak–Türkiye (Kerkük–Ceyhan/Yumurtalık) Ham Petrol Boru Hattı. Irak - Türkiye Ham Petrol Boru Hattı, Kerkük'te üretilen petrol Ceyhan Terminaline sevk edilmektedir. Sırasıyla 986 km ve 890 km uzunluğa sahip birbirine paralel iki boru hattından oluşan proje, 1976 yılında işletmeye alınmış ve ilk tanker yüklemesi 1977 yılında gerçekleştirilmiştir. Yıllık taşıma kapasitesi toplam 70,9 milyon tondur.³⁶⁷

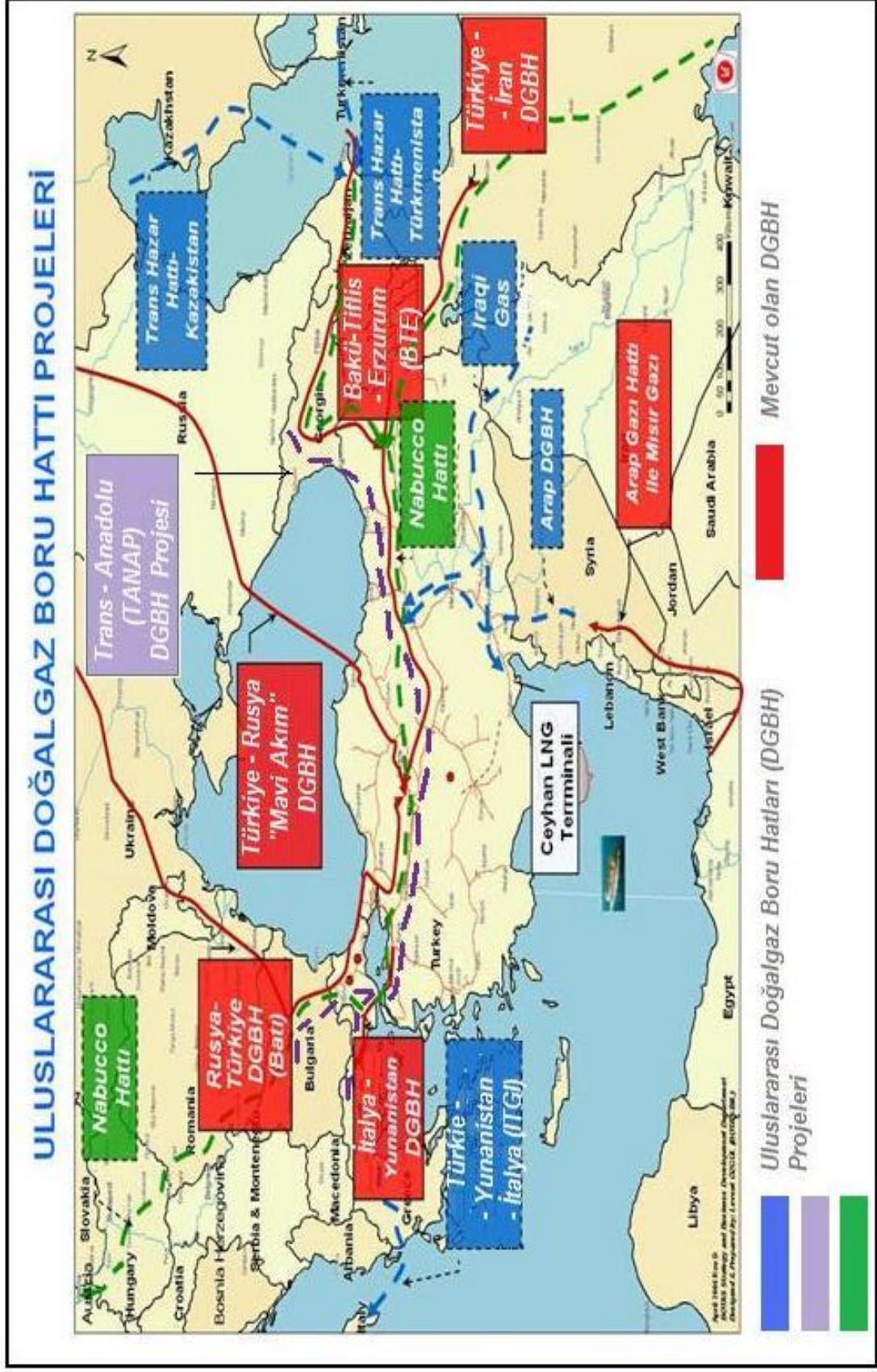
³⁶⁴ Ibid.

³⁶⁵ «Türkiye'nin Enerji Politikaları: Temel Politikalar», **Çevre ve Enerji, Op. cit.**, s.16

³⁶⁶ World Energy Council / Dünya Enerji Konseyi, **2012 Yılı Türkiye Enerji Raporu, Op. cit.**, s.83

³⁶⁷ T.C. Dışişleri Bakanlığı, «Türkiye'nin Enerji Profili ve Stratejisi», **Op. cit.**

[Şekil 40]

– Uluslararası Doğalgaz Boru Hattı ve Projeleri, Boru Hatları ile Taşıma A.Ş. / Petroleum Pipeline Corporation (BOTAS), <<http://www.botas.gov.tr/index.asp>>, (25.05.2013)

Körfez Krizi sırasında Birleşmiş Milletler'in (BM) Irak'a uyguladığı ambargo nedeniyle Ağustos 1990'da işletmeye kapatılan Irak-Türkiye Ham Petrol Boru Hattı, BM'nin 14 Nisan 1995 tarih ve 986 sayılı kararına istinaden, 16 Aralık 1996 tarihinde, sınırlı petrol sevkiyatı için tekrar işletmeye alınmış olup, altışar aylık dönemler itibariyle petrol sevkiyatına devam edilmektedir. ³⁶⁸

Sözkonusu hattan petrol taşımacılığına yönelik süresi 2010 yılında son bulan anlaşmanın süresinin 15 yıl uzatılmasına ilişkin anlaşma T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Taner Yıldız ile Irak Petrol Bakanı Şehristani tarafından 19 Eylül 2010 günü Bağdat'ta imzalanmıştır. ³⁶⁹

Birleşmiş Milletler tarafından Irak'a verilen izinler doğrultusunda 2012 yılında Irak-Türkiye Ham Petrol Boru Hattı ile taşınan ham petrol miktarı 145,626 Bin Varildir. ³⁷⁰

Türk Boğazları ve projeleri. Dünyadaki günlük petrol tüketiminin yaklaşık % 3,7'sinin Türk Boğazları yoluyla taşınması nedeniyle sözkonusu boğazların ayrı bir önemi vardır. İstanbul Boğazı'ndan geçen petrol ve petrol ürünlerinin miktarı 1996 yılında 60 milyon tonu aşmış, 2008 yılında olağanüstü bir artışla 150 milyon ton olurken, önümüzdeki dönemde, Hazar Denizi'nden Karadeniz'e ulaştırılması beklenen petrol ve büyük miktarlardaki Rus petrolüyle yaklaşık 190-200 milyon tonu bulacağı tahmin edilmektedir.

BTC projesinin hayata geçirilmesinin ardından Türkiye, çeşitli by-pass boru hattı projeleri arasında Samsun-Ceyhan by-pass boru hattı projesini destekleme kararı almıştır. ³⁷¹

Projenin temel atma töreni 24 Nisan 2007 tarihinde Ceyhan'da gerçekleştirilmiştir. Sözkonusu projenin desteklemesiyle ilgili olarak, dönemin Rusya Başbakanı V.V.Putin'in 2009 Ağustos ayında Türkiye'de gerçekleştirdiği ziyaret sırasında, Türkiye ile Rusya arasında petrol alanında protokol imzalanmıştır. ³⁷² Buna ilaveten, Türkiye, Rusya ile İtalya 19 Ekim 2009 tarihinde

---

³⁶⁸ Boru Hatları ile Petrol Taşıma A.Ş. (BOTAS) / Petroleum Pipeline Corporation, «Ham Petrol Boru Hatları», <<http://www.botas.gov.tr/index.asp>>, (23.04.2013)

³⁶⁹ T.C. Dışişleri Bakanlığı, «Türkiye'nin Enerji Profili ve Stratejisi», Op. cit.

³⁷⁰ Boru Hatları ile Petrol Taşıma A.Ş. (BOTAS) / Petroleum Pipeline Corporation, Op. cit.

³⁷¹ T.C. Dışişleri Bakanlığı, «Türkiye'nin Enerji Profili ve Stratejisi», <http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-enerji-stratejisi.tr.mfa>, Op. cit.

³⁷² «Rusya'yla Yakın Temas: Rusya ile Türkiye Arasında 20 İşbirliği Protokolü İmzalandı», 6 Ağustos 2009, NTVmsnbc websitesi, <<http://www.ntvmsnbc.com/id/24988352/>>, (23.04.2013)

Milano kentinde projeye yönelik desteklerini yinelemişlerdir. ³⁷³ Samsun-Ceyhan projesine yönelik bir Hükümetlerarası Anlaşma'nın (IGA) imzalanması için Rus tarafıyla 24 Eylül 2010 tarihinde Moskova'da müzakerelere başlanmış olup, görüşmeler sürdürülmektedir.

Yukarıda kayıtlı ve planlanmakta olan diğer projelerin tamamlanmasıyla, küresel petrol sevkiyatının yaklaşık %6 - 7'sinin Türkiye üzerinden geçeceği ve Ceyhan'ın önemli bir enerji merkezi konumuna geleceği beklenmektedir. Ayrıca, Ceyhan'ın Doğu Akdeniz'de en büyük petrol terminaline dönüşeceği öngörülmektedir. Ceyhan Terminali halihazırda farklı ülkelerden gelecek ham petrole uygun olarak faaliyet göstermek üzere tasarlanmıştır. ³⁷⁴ [Şekil 39]

2.3.3.2. Mevcut Yurtdışı Doğalgaz Boru Hatları ve Projeleri

Mavi Akım Doğalgaz Boru Hattı. «Rus Doğal Gazının Karadeniz Altından Türkiye Cumhuriyeti'ne Sevkiyatına İlişkin Hükümetlerarası Anlaşma» 15 Aralık 1997 tarihinde imzalanmıştır. Aynı tarihte, yılda 16 milyar metreküp doğalgaz alımına yönelik 25 yıl süreli üçüncü «Doğal Gaz Alım Satım Anlaşması» imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre, Rusya topraklarından başlayıp Karadeniz'den geçecek bir boru hattı ile Türkiye'ye yılda 16 milyar metreküp doğalgaz taşınması kararlaştırılmıştır. Projenin yaşanan gecikmelere rağmen başlangıçta doğalgaz verme miktarı 2 milyar metreküptür. ³⁷⁵

Mavi Akım Projesi'nin en önemli özelliği, Rusya ile yapılan iki anlaşmadan farklı olarak herhangi bir geçiş ülkesi ile muhatap olmaksızın, doğrudan Türkiye'ye Rus doğalgazının verilecek olmasıdır. Bu sebeple de Mavi Akım'dan alınacak gazın fiyatının daha ucuz olacağı belirtilmektedir. ³⁷⁶ Türkiye toplam 30 milyar metreküp/yıl üç kontrat ile Rusya'nın AB'den sonra 2. büyük doğalgaz pazarı haline gelmiştir. 1236 km (Samsun-Ankara kesimi: 501 km) uzunluktaki hat üzerinden doğalgaz alımını 2003 yılında başlanmıştır. ³⁷⁷

---

³⁷³ T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, **Bakanlığın 2010 Yılı Bütçesini TBMM Genel Kuruluna Sunuş Konuşması**, 19 Aralık 2009, s.25

³⁷⁴ T.C. Dışişleri Bakanlığı, «**Türkiye'nin Enerji Profili ve Stratejisi**», Op. cit.

³⁷⁵ TBMM, **Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Rusya Federasyonu Hükümeti Arasında Rus Doğal Gazının Karadeniz Altından Türkiye Cumhuriyetine Sevkiyatına İlişkin Anlaşmanın Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun**, Kanun No 4357, Ankara, Kabul Tarihi 01.04.1998, s.1438-1441

³⁷⁶ Sinan OĞAN, «**Mavi Akım: Türk-Rus İlişkilerinde Mavi Bağımlılık**», 02 Ocak 2006, Uluslararası İlişkiler Stratejik Analizler Merkezi (TÜRSAM), <<http://www.turksam.org/tr/yazdir627.html>>, (23.04.2013)

³⁷⁷ T.C. Dışişleri Bakanlığı, «**Türkiye'nin Enerji Profili ve Stratejisi**», Op. cit.

Sözkonusu boru hattının başlangıç tasarım kapasitesinin yıllık 16 milyar metreküptür olarak bilinmektedir. Dünyanın en büyük Rus enerji şirketlerinden *Gazprom*'nun (ОАО «Газпром») verilerine göre, «Mavi Akım» üzerinden toplam gelen doğalgazın miktarı 2009 yılında 20 milyar metreküp olurken, 2010 Eylül ayında bu rakam 51 milyar metrekübü aşmıştır.³⁷⁸

Bakü–Tiflis–Erzurum (BTE) Doğalgaz Boru Hattı. Doğu-Batı Enerji Koridoru'na ilave olarak BTE doğalgaz Boru Hattı, 3 Temmuz 2007 itibariyle faaliyete geçmiştir. Hazar Denizi'nin Azerbaycan'a ait kesiminde yer alan Şah Deniz sahasının geliştirilen bölümünden (Faz I) çıkarılan doğalgazı Türkiye bu hat üzerinden tedarik etmektedir. Faz I'e yönelik olarak Türkiye'nin Azerbaycan ile yılda 6,6 milyar metreküp doğalgaz alımını öngören bir anlaşması mevcuttur. Şah Deniz Faz II bağlamında ise, 7 Haziran 2010 tarihinde İstanbul'da imzalanan belgelerle, Türkiye üzerinden Avrupa'ya ihraç edilecek Azeri doğalgaz hem miktarlarına, hem de fiyat ve transit tarifeye ilişkin ortak bir anlayış sağlanmıştır.³⁷⁹

Bakü'deki terminalden başlayan boru hattı Türkiye'ye kadar BTC petrol boru hattı ile aynı araziden geçiyor. Bu hat yıllık 30 milyar metreküp doğalgaz taşıyacak kapasiteye sahip olmaktadır.³⁸⁰

İran–Türkiye (İT) Doğalgaz Boru Hattı. İT doğalgaz boru hattı 1131 km uzunluğunda olan bu boru hattından, İran'dan Türkiye'ye yılda 10 milyar metreküp doğalgaz sevkiyatına ilişkin 25 yıl süreli Doğal Gaz Alım-Satım Anlaşması, 8 Ağustos 1996 tarihinde imzalanmıştır. Bu hat üzerinden doğalgaz nakline 2001 yılında başlanmıştır.³⁸¹ Sözkonusu hattan İran'dan Türkiye'nin aldığı toplam doğalgaz miktarı 2010 yılında 7,765 milyar metreküp olurken, 2010 yılında ise bu rakam 8,190 milyar metreküp'e ulaşmıştır.³⁸²

---

³⁷⁸ ОАО «Газпром», «Поставки Газа в Турцию по Газопроводу «Голубой Поток»», *Gazprom* Şirketinin resmi websitesi, <<http://www.gazprom.ru/about/production/projects/pipelines/blue-stream/>>, (23.04.2013)

³⁷⁹ T.C. Dışişleri Bakanlığı, «Türkiye'nin Enerji Profili ve Stratejisi», *Op. cit.*

³⁸⁰ «Bakü-Tiflis-Erzurum Doğalgaz Boru Hattı», <<http://cografyalise.blogcu.com/12-sinif-sayfa-168-169-etkinlik-calismalari/5093687>>, (23.04.2013)

³⁸¹ T.C. Dışişleri Bakanlığı, **Türkiye'nin Enerji Stratejisi**, Enerji, Su, Çevre İşleri Genel Müdür Yardımcılığı (ESGY-I), *Op. cit.*, s.3

³⁸² «Türkiye Doğalgaz Piyasası», <<http://www.petform.org.tr/?lang=tr&a=3&s=1>>, Türkiye Petrol Platformu Derneği (PETFORM), (23.04.2013)

Nabucco Doğalgaz Boru Hattı Projesi. Nabucco projesi, Orta Doğu ve Hazar Bölgesi doğalgaz rezervlerini Avrupa pazarlarına bağlamayı öngören Türkiye-Bulgaristan-Romanya-Macaristan ve Avusturya güzergahlı Doğalgaz Boru Hattı Projesi'dir. Yıllık maksimum 31 milyar metreküp kapasiteye sahip olacak olan boru hattı projesi Avrupa'nın kaynak ve güzergâh çeşitliliğine önemli katkı sağlayacaktır. ³⁸³

Yaklaşık uzunluğu 4,000 km, taşıma kapasitesi 31 milyar metreküp yıl ve yaklaşık yatırım maliyeti 7,9 milyar euro olan doğalgaz boru hattının 2017 yılında ilk kapasite ile devreye alınması planlanmaktadır. ³⁸⁴

Doğalgazın Türkiye-Bulgaristan-Romanya ve Macaristan üzerinden Avusturya'ya taşınmasını öngören projeye ilişkin çalışmalar devam etmektedir. Bu çerçevede, Nabucco Hükümetlerarası Anlaşması 13 Temmuz 2009 tarihinde Ankara'da imzalanmıştır. Anlaşma, Taraf Devletlerin onay işlemlerini tamamlamaları neticesinde, 1 Ağustos 2010 tarihinde yürürlüğe girmiş bulunmaktadır. 3,300 km uzunluğundaki hattın 2,000 km'sinin Türkiye toprakları üzerinden geçmesi planlanmaktadır. Boru hattının nihai ve azami kapasitesinin 31 milyar metreküp/yıl doğalgaz olması öngörülmektedir. Projenin gerçekleştirilmesi için çalışmalar devam etmektedir. ³⁸⁵

Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı (TANAP) Projesi. TANAP projesi Şah Deniz 2 havzasından çıkarılan doğalgazı Türkiye üzerinden Avrupa'ya ulaştıracak TANAP'ın resmi anlaşması T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Taner Yıldız ve Azerbaycan Enerji Bakanı Natig Aliyev tarafından 25 Haziran 2012 tarihinde imzalanmıştır.

TANAP Projesi için öngörülen 4 aşamanın ilki 2018 yılında, ilk gaz akışıyla gerçekleşecektir. 2020 yılında yıllık 16 milyar metreküp, 2023 yılında 23 milyar metreküpe, 2026 yılında ise, 31 milyar metreküp seviyesine ulaşması hedeflenmektedir. Proje, gelecekte Türkmen gazının Türkiye ve Avrupa'ya iletimi için alternatif bir hat olma özelliği taşımaktadır. ³⁸⁶

---

³⁸³ T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, **2012 Yılı Enerji Raporu**, World Energy Council / Dünya Enerji Konseyi, **Op. cit.**, s.84

³⁸⁴ **Ibid.**, s.85

³⁸⁵ T.C. Dışişleri Bakanlığı, **«Türkiye'nin Enerji Profili ve Stratejisi»**, **Op. cit.**

³⁸⁶ **«Enerjinin İpek Yolu TANAP için imzalar atıldı»**, Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı (TANAP) Projesi'nin resmi websitesi, <http://www.tanap.com/haberler/gelecegin-enerjisi-hazir.aspx#!prettyPhoto>, (23.04.2013)

Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı ile Azerbaycan'dan çıkarılacak doğalgaz, Gürcistan'dan geçip Türkiye üzerinden satılacaktır. Şah Deniz 2 Konsorsiyumu'nun 16 milyar metreküplük gazının, 6 milyar metreküplük kısmı Türkiye'ye satılacaktır. Projeden elde edilecek 10 milyar metreküplük doğalgaz ise TANAP ile Avrupa'ya Bulgaristan ya da Yunanistan sınırından teslim edilecektir.³⁸⁷

Türkiye–Yunanistan–İtalya Doğalgaz Enterkonektörü (TYİE) Projesi. TYİE Türkiye ile AB enerji şebekelerinin bağlantısı TYİE Hükümetlerarası Anlaşması'nın 2003 Şubat ayında ve BOTAŞ ile DEPA arasında aynı yılın Aralık ayında imzalanan Alış ve Satış Anlaşmasının sonuçlandırılmasıyla gerçekleştirilmiştir. Güney Gaz Koridorunun hayata geçirilen ilk parçası olan TYİE, aynı zamanda Azeri gazının Güneydoğu Avrupa'ya ulaştırılması açısından da büyük önem taşımaktadır.³⁸⁸ “Türkiye-Yunanistan-İtalya Doğal Gaz Ulaştırma Koridorunun Geliştirilmesine İlişkin Hükümetlerarası Anlaşma” ise 26 Temmuz 2007 tarihinde Roma'da imzalanmıştır. Türkiye-Yunanistan Doğal Gaz Boru Hattı, 18 Kasım 2007 tarihinde hizmete girmiştir. Bunun yanı sıra, BOTAŞ, DEPA (Yunanistan) ve Edison (İtalya) arasında 17 Haziran 2010 tarihinde İstanbul'da bir Mutabakat Zaptı imzalanarak, sözkonusu şirketler arasındaki işbirliği alanları genişletilmiştir.³⁸⁹

Şah Deniz Faz 2'de üretilecek olan doğalgazın alım satımı ve sevkiyatına ilişkin olarak Türkiye ile Azerbaycan arasındaki müzakereler 25 Ekim 2011 tarihinde tamamlanmıştır. Buna göre, Türkiye'ye 6 milyar metreküp doğalgaz satılacak ve 10 milyar metreküp doğalgazın Avrupa'ya transit geçişine ilişkin koşullar belirlenmiştir.

Projenin Yunanistan-İtalya ayağının ise 2015 itibariyle tamamlanması öngörülmektedir. Güney Gaz Koridorunun hayata geçirilen ilk parçası olan TYİE, aynı zamanda Azeri gazının Güneydoğu Avrupa'ya ulaştırılması açısından da büyük önem taşımaktadır. Proje ile Türkiye üzerinden Yunanistan'a 3 milyar metreküp, İtalya'ya ise 8 milyar metreküp doğalgazın ulaştırılması beklenmektedir.³⁹⁰

---

³⁸⁷ T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, **2012 Yılı Enerji Raporu**, World Energy Council / Dünya Enerji Konseyi, **Op. cit.**, s.85

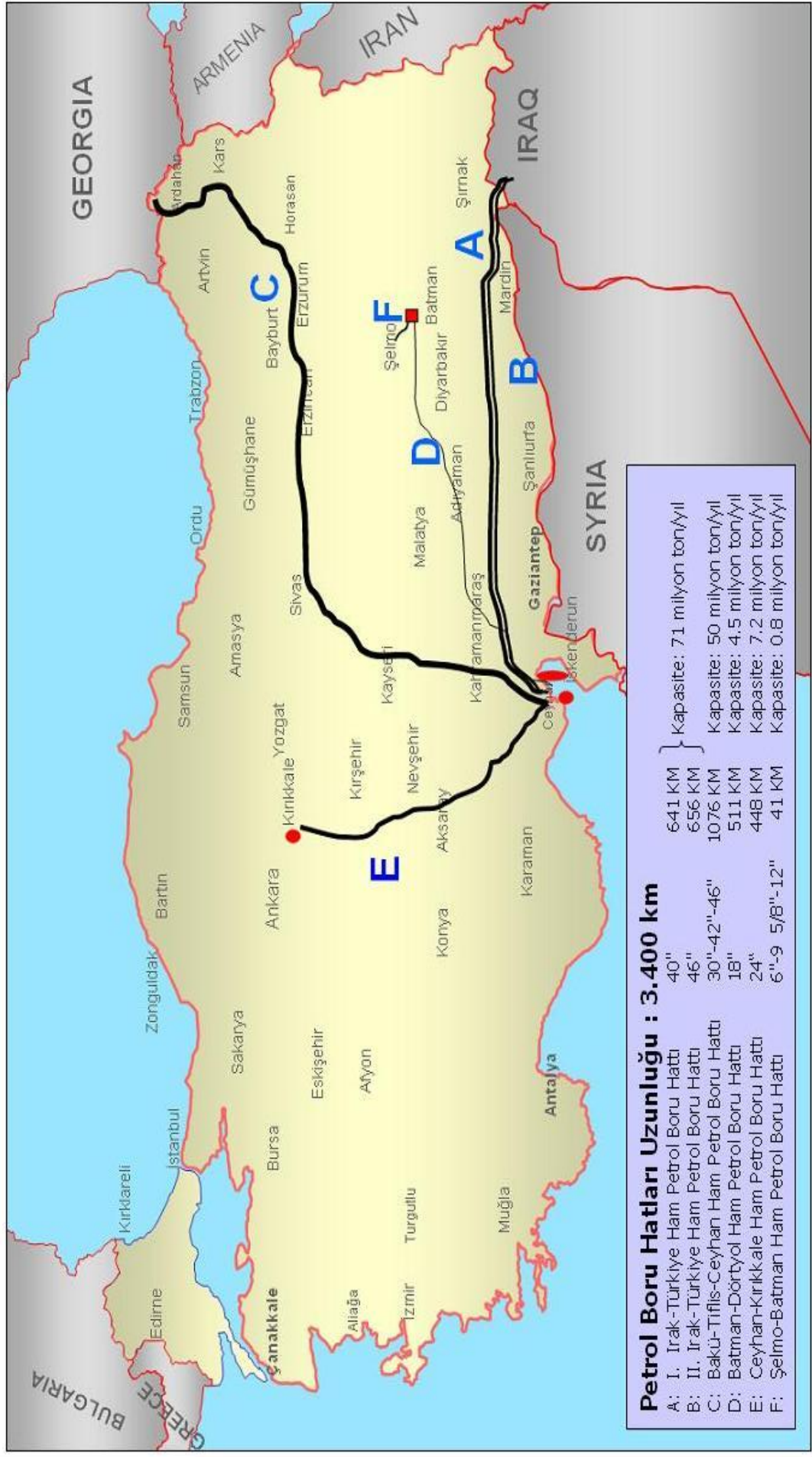
³⁸⁸ T.C. Dışişleri Bakanlığı, «**Türkiye'nin Enerji Profili ve Stratejisi**», **Op. cit.**

³⁸⁹ T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, **2012 Yılı Enerji Raporu**, World Energy Council / Dünya Enerji Konseyi, **Op. cit.**, s.85

³⁹⁰ «Türkiye'nin Enerji Politikaları: Temel Politikalar», **Çevre ve Enerji, Op. cit.**, s.20

[Şekil 39]

HAM PETROL BORU HATLARI

Mısır–Türkiye (Arap) Doğalgaz Boru Hattı Projesi. Mısır doğalgazının Ürdün ve Suriye üzerinden ülkemize ve ülkemiz üzerinden de Avrupa’ya ulaştırılmasını hedefleyen Arap Doğalgaz Boru Hattı Projesi kapsamında, Suriye 2008 yılı Temmuz ayından itibaren Mısır doğalgazını almaya başlamıştır.³⁹¹

Yıllık 10 milyar metreküp doğalgaz taşınması söz konusu olan projede, yıllık 3,4 milyar metreküp’lük kısmının plato döneminde Ürdün’e tahsis edilmesi, kalan 6,6 milyar metreküp’lük kısmının ise Suriye üzerinden Türkiye’ye iletilmesi planlanmaktadır. 1,236 km uzunluğundaki Arap Doğalgaz Boru Hattı’nın ilk iki fazı tamamen ve üçüncü fazı da yarı yarıya tamamlanmış durumdadır. Türkiye ve Suriye arasında 2009 yılında imzalanan mutabakat zabitleri çerçevesinde iki ülke doğalgaz şebekelerinin birbirine bağlanması çalışmaları devam etmektedir.³⁹²

Hazar–Türkiye–Avrupa Doğalgaz Boru Hattı (DGBH) Projesi. BTC Hattı’na paralel olarak, Hazar Bölgesi ülkelerinde üretilecek doğalgazın Türkiye’ye, buradan da diğer Avrupa ülkelerine taşınmasını öngören DGBH projesi de, Doğu-Batı Enerji Koridoru ülke politikasında önemli bir yere sahiptir. Bu kapsamda, Azerbaycan–Türkiye Doğalgaz Boru Hattı ile (Şah Deniz Projesi, Bakü-Tiflis-Erzurum DGBH) 2007 yılı Temmuz ayından itibaren doğalgaz tedarik edilmektedir. BTE Doğalgaz Boru Hattı yıllık 20 milyar metreküp azami tasarım kapasitesi ile sadece Türkiye’nin yurtiçi doğalgaz talebinin karşılanması açısından değil, aynı zamanda AB’nin hızla artan doğalgaz ihtiyacının bir kısmının karşılanması açısından da önemlidir.³⁹³ 25 Ekim 2011 tarihinde Türkiye ile Azerbaycan arasında, “Şah Deniz 2” projesi kapsamında Azerbaycan’dan gaz alımını ve iletimini öngören hükümetlerarası anlaşma imzalanmıştır. Bu antlaşma ile Türkiye’nin hem mevcut şebekeleriyle hem de yeni müstakil bir hatla Şah Deniz 2 gazını Avrupa’ya aktarabilecek iki tane büyük alternatif ortaya konmuştur. Bu proje ile 2018 yılından sonra Azerbaycan doğalgazının 6 milyar metreküp Türkiye’de, 10 milyar metreküp de batıda kullanılacaktır.³⁹⁴ [Şekil 40]

---

³⁹¹ T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, **2012 Yılı Enerji Raporu**, World Energy Council / Dünya Enerji Konseyi, **Op. cit.**, s.86

³⁹² **Ibid.**, s.86

³⁹³ **Ibid.**, s.84

³⁹⁴ «Azerbaycan’la Tarihi Anlaşma», Sabah Gazetesi websitesi, 26 Aralık 2011, <<http://www.sabah.com.tr/Ekonomi/2011/12/26/azeri-gazina-tarihi-imza>>, (23.04.2013)

III. BÖLÜM
TÜRKİYE CUMHURİYETİ VE RUSYA FEDERASYONU
ENERJİ İLİŞKİLERİNİN TÜRKİYE VE TÜRK DIŞ
POLİTİKASINA ETKİLERİ (2000-2012)

3.1. Genel

Türkiye Cumhuriyeti'nin ve SSCB'nin kuruluşundan bugüne ikili ilişkileri her zaman inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. II. Dünya Savaşının henüz resmen sona ermediği 7 Haziran 1945 günü, SSCB Dışişleri Bakanı Vyaçeslav Molotov; Yosif Stalin'in Kars ve Ardahan'ın Sovyetler Birliği'ne verilmesi ve Boğazların savunmasında Sovyetler Birliği'nin de ortak edilmesi için Boğazlarda deniz ve kara üslerinin verilmesi taleplerini, Türkiye Moskova Büyükelçisi Selim Rauf Sarper'e ilettiği günlerden,³⁹⁵ 2012 yılında Türk Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun, Moskova ziyaretinde, Rus meslektaşısı Sergey Lavrov ile sohbet ederken, 3,5 milyona ulaşan Rus turist sayısını kastederek «Ne güzel. Ruslar barışçıl yollarla sıcak denizlere kadar ulaştı. Artık savaşmaya gerek yok»³⁹⁶ dediği günlere gelinmiştir.

Bugün Türk–Rus ilişkilerinde geline bu nokta için siyasi birçok gelişme sıralamak mümkündür. Ancak 2012 yılı itibariyle 33,3 milyar dolara ulaşan ve Türkiye aleyhine 19,9 milyar dolar açık veren Türk–Rus ticaret hacmi (6,681 milyar dolar ihracat ve 26,625 milyar dolar İthalat)³⁹⁷ ve hiç kuşkusuz bu ticarettten enerji ithalatının aldığı payında etkisi olduğunu göz ardı etmemek gerekir.

Rusya'nın eski etkisi alanlarında hakimiyet kurma çabaları ve Kafkaslardaki problemler nedeniyle (I.Rus–Çeçen savaşı, Azeri–Ermeni Savaşı, Türkiye'nin Türki Cumhuriyetler yönelik Pantürkist söylemleri) 1990'lı yıllar Türk–Rus ilişkileri açısından genellikle gergin geçen yıllardır.

Türkiye, 1994 yılında Boğazlardan geçecek olan gemi (tanker) trafiğini, çevresel etkileri ve İstanbul'un güvenlik kaygıları ile azaltmak amacıyla «Boğazlar ve Marmara Bölgesi Deniz Trafik Düzeni Hakkındaki Tüzük»'ü yürürlüğe koymuştur.³⁹⁸ Deniz yoluyla yaptığı dış ticaretin

---

³⁹⁵ Metin TOKER, Türkiye Üzerinde 1945 Kâbusu. II. Dünya Savaşından Sonra Türk–Amerikan İlişkileri Üzerine bir inceleme, Akis Yayınları, Ankara, s.25-29

³⁹⁶ «Bakan Davutoğlu Rus Gelinlere Referans Verdi», Milliyet Gazetesi Resmi websitesi, Milliyet.com.tr., 27 Ocak 2012, <<http://siyaset.milliyet.com.tr/bakan-davutoglu-rus-gelinlere-referans-verdi/siyaset/siyasetdetay/27.01.2012/1494565/default.htm>>, (26.06.2013)

³⁹⁷ T.C. Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığı (TÜİK), T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, **2012 Yılı Dış Ticaret İstatistikler, Haber Bülteni**, Sayı 13428, Ankara, 31 Ocak 2013

³⁹⁸ **Boğazlar ve Marmara Bölgesi Deniz Trafik Düzeni Hakkında Tüzük**, T.C. Resmi Gazete, 11 Ocak 1994, No: 21815, <http://www.shodb.gov.tr/kanunlar/kanun_den_trafik.htm>, (26.06.2013)

%65'ini Türk Boğazları kanalıyla gerçekleştiren Moskova'nın tepkileri önceleri pek dikkate alınmamıştır. Ancak Mavi Akım projesinin gündeme gelmesiyle enerji jeopolitiğinin belki de Türk dış politikasına görülebilen ilk etkisini olarak birçok siyaset bilimcinin itirazına rağmen 1994 tarihli tüzük yumuşatılarak 06 Kasım 1998 tarihinde «Türk Boğazları Deniz Trafiği Düzeni Tüzüğü»³⁹⁹ yürürlüğe konulmuştur.⁴⁰⁰

1990'lı yılların sonunda Rusya Devlet Başkanı Boris Yeltsin çalkantılı bir dönemin ardından 31 Aralık 1999 yılında istifa ederek yerini, anayasa gereği o sırada başbakanlık görevini yürüten sertlik yanlısı Vladimir Putin'e devretmişti. Böylece Rusya Federasyonu için ekonomik ve siyasi açıdan büyük bir değişim ve gelişmenin yaşandığı bir dönemde başlamış oldu.

2000'li yılları öncesi iki ülke arasındaki ilişkilerin genel durumu ile 2000–2012 yılları arasında, Türk–Rus enerji ilişkilerini ve bu ilişkilerin Türk dış politikalarına etkilerini üç dönem halinde değerlendirmenin faydalı olacağı inanıyorum. Türkiye'de Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) iktidarı öncesi dönem (2000–2002), R.T. Erdoğan–V.V. Putin'li yıllar (2002–2008) ve Rusya'da Putin'in Başbakanlığında Medvedev dönemi (2008–2012).

3.2. II. Dünya Savaşı Sonrası, SSCB Dönemi, SSCB Dağılmasından Sonra Türk–Rus İlişkilerinin Genel Durumu (1945–2000)

Uluslararası politika bağlamında büyük önem taşıyan Türk–Rus ilişkilerinin tarihi çok eskilere dayanmaktadır. Uzmanlar tarafından Türkiye ve Rusya arasındaki diplomatik ilişkilerin ta 1492 yılında başladığı belirtilmektedir. 2012 yılı itibariyle Türk–Rus ilişkilerinin tarihi 520 yılı geride bırakmıştır. Türkiye ile Rusya Federasyonu arasındaki 1992 yılında başlayan ilişkiler ise, 20. yılını doldurmuş durumdadır.⁴⁰¹

---

³⁹⁹ **Türk Boğazları Deniz Trafik Düzeni Tüzüğü**, T.C. Resmi Gazete, 06 Nisan 1998, Mükerrer Sayı No: 23515, s.3497-3533, <<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/2.5.9811860.pdf>>, (26.06.2013)

⁴⁰⁰ İki Tüzüğün karşılaştırılması için bkz., Mensur AKGÜN, Turan AYDIN, **Türkiye–Rusya İlişkilerindeki Yapısal Sorunlar ve Çözüm Önerileri**, Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSAİD), Yayın No: TÜSAİD–T/99-264, Lebib Yalkın Yayınları ve Basım İşleri A.Ş., İstanbul, Haziran 1999

⁴⁰¹ Atilla SANDIKLI, «Türk–Rus İlişkileri», Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM), 21 Haziran 2013, <http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=2441:tuerk-rus-likileri&catid=188:tumraporlar&Itemid=75>, (26.06.2013)

II. Dünya Savaşı'ndan sonra ilk yıllarda (1952) Türkiye'nin NATO'ya girilmesi ve Soğuk Savaşı'nın başlanması nedeniyle Türk-Rus temasları sınırlı niteliği taşımıştır. Fakat sonraki dönemde ikili ilişkiler canlanmıştır. SSCB 1945 yılından başlayarak İzmir Uluslararası Fuarı'na katılmaya başlamıştır. 1950 yılların sonunda Sovyet kredisi ile Çayirova Cam Fabrikası'nın kuruluşu gerçekleştirilmiştir. 1960'lı yıllarda SSCB'nin Türkiye'ye bazı sanayi tesislerin kurulmasına yardım etmeye başlaması ve 1970'li yıllarda petrol, petrol ürünleri ve kimyasal gübreler sevkiyatlarının başlanmasıyla ticari ilişkiler de iyileşmiştir.

25 Mart 1967 yılında iki ülke arasında imzalanan Ekonomik-Teknik İşbirliği Anlaşması özel bir anlam taşımaktaydı. «Türkiye Cumhuriyeti ile SSCB Arasında Bazı Sanayi Tesislerin Kurulması için Sovyetler Birliği Tarafından Türkiye'ye Teslim Edilecek Teçhizat ve Malzeme ile Sağlanacak Teknik Hizmetlere ve Bunlarla ilgili Ödeme şartlarına Dair Anlaşma» ile Sovyetler Birliği tarafından 200 milyon Amerikan doları tutarında proje kredisi verilmiştir. Bu Anlaşma ile şu tesislerin kurulması sağlanmıştır: İskenderun Demir Çelik Tesisleri, Seydişehir Alüminyum Fabrikası, Aliğa Petrol Rafinerisi, Bandırma Asit Sülfürük Fabrikası, Artvin Levha Fabrikası. Söz konusu tesisler Türkiye'nin önemli ağır sanayi tesisleri içerisinde yer almaktadır. ⁴⁰²

Bu dönemlerde Başkan ve Dışişleri Bakanı düzeyindeki ziyaretler de artmıştır. Ayrıca Türkiye Cumhurbaşkanı Sunay'ın Kasım 1969 yılında yaptığı SSCB'yi ziyareti ve Nisan 1972 yılında Yüksek Sovyet Prezidyum Başkanı N.V. Podgorniy'nin Türkiye'yi ziyareti (bu ziyaret sırasında İyi Komşuluk İlkeleri Bildirgesi imzalanmıştı) özellikle vurgulamak gerekir. 1975 yılı sonunda

Başkan Aleksey Kosıgin, İskenderun Demir Çelik Fabrikası'nın açılışına katılmıştır. Ayrıca Nisan 1978 yılında Sovyet Genelkurmay başkanı N.V. Ogarkov, Türkiye'ye iki ay sonra ise Başbakan Bülent Ecevit SSCB'ye gitmiştir. ⁴⁰³

1970'li yıllar sonunda ve 1980'li yıllar başında, SSCB'nin Türkiye'ye ihracatının %25'ini makina ve donatım, yarısını ise, petrol ve petrol ürünleri oluşturmuştu. Türkiye ise, SSCB'ya ceviz, limon ve tütün gibi gıda ve tüketim mallarını ihraç etmiştir. ⁴⁰⁴

---

⁴⁰² Rusya Federasyonu, «Rus-Türk İlişkileri», Rusya Federasyonu Ankara Büyükelçiliği, Ankara 2012, s.41-42

⁴⁰³ *Ibid.*, s.42

⁴⁰⁴ «Türkiye-Rusya», Rusya Online Haber ve Yorum Sitesi, <<http://www.rusya.ru/TurkiyeRusya.htm>>, (26.06.2013)

Ticari ilişkilerin yeni canlanması 1987 yılından itibaren Batı Boru Hattı üzerinden Türkiye'ye doğalgaz sevkiyatlarının başlanması ile ilgiliydi. 1990'lı yıllar başında Rusya'nın Türkiye'ye tüm ihracatının %36'nı doğalgaz oluşturmaktaydı.

Mart 1981 yılında Seydişehir Alüminyum Fabrikası'nın geliştirmesine ilişkin bir Sözleşme imzalanmıştır. 1981 yılında da Türkiye'nin SSCB'ye ihracatı ve 1983 yılında Türkiye'nin SSCB'ye ithalatı, 1924 yılı sonrasındaki en üst düzeye ulaşmıştır. Ocak 1982 yılı Protokolü ile ticaret hacminin %30 arttırılmasına karar verilmiştir. Temmuz 1989 yılında Sınır ve Kıyı Ticareti Anlaşması imzalanmış, Sarp Sınır Kapısı ticarete açılmıştır. ⁴⁰⁵

1980'li yıllar sonunda imzalanan bazı anlaşmalar Rus doğalgaz ve diğer enerji kaynakları sevkiyatları için ödemelerin Türk malları ve mütteahitlik hizmetleri ile karşılanmasını düzenlemiştir. Bu durum, sonraki dönemlerde ticari-ekonomik temasların genişletilmesi ve çeşitlendirilmesine katkıda bulunmuştur.

1980'li ve 1990'lı yıllarda üst düzey ziyaretler sürmüştür. 1984 yılı sonunda, SSCB Başkanı N.A. Tihonov Ankara'ya gitmiştir. Şubat 1991 yılında Rusya Başkanı İ.S. Silayev, Türkiye'yi, bir ay sonra da Cumhurbaşkanı Turgut Özal SSCB'yi ziyaret etmişlerdir. T. Özal'ın ziyareti sırasında iki ülke arasında 1921 Anlaşması'nın 70. yılında «Dostluk, İyi Komşuluk ve İşbirliği Anlaşması» ve ayrıca da «Ticaret, Ekonomik, Bilimsel ve Teknik İşbirliği Anlaşması» imzalanmıştır. Mayıs 1992 yılında Başkan Süleyman Demirel Rusya ziyaretinde Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu Arasındaki İlişkilerin Esasları Hakkında Anlaşma imzalanmıştır. 24-25 Ekim 1996 yılında Cumhurbaşkanı Demirel Moskova'yı ziyaret etmişti. ⁴⁰⁶

1992 yılında Rusya ile Türkiye arasında ilişkilerin temellerine dair Anlaşma, yeni ticareti Anlaşma ve diğer ülkelerle beraber Karadeniz devletlerinin ekonomik işbirliğine ilişkin Deklarasyon imzalanmıştır.

Fakat Türk-Rus ilişkilerinde yeni ve daha önce bilinmeyen bir fenomen örgütsüz bireysel veya baval ticareti olmuştur. Böyle bir ticaret Rusya'nın bağımsızlığının ilan edilmesinden sonra, Rusya'da meydana gelen ekonomik kriz ve malların açığı koşullarında ortaya çıkmıştır. Bu

---

⁴⁰⁵ Ibid.

⁴⁰⁶ Rusya Federasyonu, «Rus-Türk İlişkileri», Op. cit., s.43

bağlamda, bavul tüccarları için gümrük kolaylıkları uygulanmaktaydı. Malların çoğu şahsi eşya ve gümrük tesciline muaf olarak ithal edilmekteydi.

Bu alanda Türkiye en önemli ticaret ortaklarından biri olmuştur. Türkiye'den deri ürünleri, kürk, giyim, ayakkabı ve diğer tüketim malları ithal edildi ve devam edilmektedir. Bazı değerlendirmelere göre 1990'lı yıllar ortasında bavul ticaretin hacmi 2–6 milyar dolar seviyesindeydi.⁴⁰⁷

Günümüzde Rusya ve Türkiye arasında en üst düzeydeki siyasi diyalog düzenli olarak yürütülmektedir. Rusya Federasyonu Dönem Başkanı Boris Yeltsin, Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ) (25 Haziran 1992)⁴⁰⁸ ve Türkiye ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilâtı (AGİT) (18–19 Kasım 1999)⁴⁰⁹ İstanbul zirvelerine katılıp bu toplantılar sırasında Türkiye Cumhurbaşkanı ile görüşmüştür.

15–16 Aralık 1997 yılında, Türkiye'de resmi ziyaret amacıyla Rusya Başbakanı Viktor Çernomyrdin bulunmuştur, bu ziyaret sırasında öncelikle ekonomi alanında işbirliğin geliştirilmesi için bir çok belge imzalanmıştır. Bu arada Ticari, ekonomik, sanayi ve bilim–teknoloji işbirliğine ilişkin uzun vadeli program, Çift vergilendirmeyi önleme Anlaşması, Yatırımların teşviki ve karşılıklı korunmasına dair Anlaşma ve Karadeniz su alanı üzerinden Türkiye'ye doğalgaz sevkiyatlarına ilişkin Anlaşmayı vurgulamak gerekir.⁴¹⁰

4–6 Kasım 1999 yılında, Türkiye Başbakanı Bülent Ecevit Rusya Federasyonu'na resmi ziyaretinde bulunmuştur. B ziyaretin sonunda Terörle Mücadelede İşbirliği Deklarasyonu kabul edilmiş, bir çok Hükümetlerarası sözleşmeler imzalanmıştır. Rusya Başbakanı Mikhail M. Kasyanov 23–25 Ekim 2000 tarihlerinde Türkiye'de resmi ziyarette bulunmuştur.

---

⁴⁰⁷ *Ibid.*, s.43

⁴⁰⁸ Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ), T.C. Dışişleri Bakanlığı, <<http://www.mfa.gov.tr/karadeniz-ekonomik-isbirligi-orgutu-kei.tr.mfa>>, (26.06.2013)

⁴⁰⁹ «Türkiye'nin AGİT ile Barış Ortaklık ve Avrupa Atlantik Ortaklık Konseyi'ne (AAOK) Bakış Açısı», Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM), 21 Haziran 2011, <http://www.tasam.org/trTR/Icerik/2319/turkiyenin_agit_ile_baris_icin_ortaklik_ve_aaokne_bakis_acisi>, (26.06.2013)

⁴¹⁰ **Rusya Federasyonu**, «Rus–Türk İlişkileri», **Op. cit.**, s.43-44

Üst düzey temaslarındaki yeni aşama, New York'ta 6 Eylül 2000 yılında Millenyum toplantısı sırasında, Rusya Federasyonu'nun Devlet Başkanı Vladimir V. Putin ile Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Ahmet N. Sezer arasındaki buluşması ile açılmıştır. ⁴¹¹

3.3. Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) İktidarı Öncesi Dönem (2000 – 2002)

İki kutuplu Soğuk Savaş dönemin sona ermesiyle ve SSCB'nin dağılmasından sonrasında uluslararası sistem yeni bir yapılanma dönemine girmiştir. Bazı uzmanlar tarafından 'Yeni Dünya Düzeni' olarak adlandırılan bu dönemin tartışmaları ilk yıllarda 'tek kutuplu' ya da 'çok kutuplu' konularına yoğunlaşmıştı. Soğuk Savaş'ın kazanı olarak yeni döneme giren ABD'nin dengelenmesi mümkün olmayan askeri, siyasi ve ekonomik gücünden dolayı uluslararası sistemin en güçlü aktörü konumuna gelmesiyle beraber, ilk yıllarda 'tek kutuplu' bir dünya sistemi ortaya çıkmış olmuştur. ⁴¹²

Süper gücü SSCB'nin mirasçısı Rusya Federasyonu, ilk yıllarda şiddetli bir ekonomik, toplumsal ve siyasi çöküş sürecine girmiştir. İçeride dağılma sonrası ekonomik sorunlarla, politik anlaşmazlıklarla ve etnik çatışmalarla meşgul olan Rusya, dışarıda ise, NATO'nun Doğuya doğru genişlemesi, eski etkisi alanlarından çekinmenin bıraktığı güç boşluğunun ortaya çıktığı tehditler ile mücadele etmekteydi.

1990'lı yılların ilk yarısında Rusya, önce Batı yanlısı politikalarla içerisinde, Batı ile uyum, işbirliği ve diyalog politikaları izlemiştir. Demokratikleşme, liberal ekonomi politikaları ve uluslararası sisteme entegrasyon öne çıkan konulardır. Rusya, SSCB'nin dağılmasından sonra meydana gelen jeopolitik güç boşluğunu doldurmaya hazır değildi. ⁴¹³

Bu dönemlerde RF ekonomik krizlerle, çok hızlı üretim düşmeleriyle, işsizlik oranının hızlı artışıyla, çok büyük oranlı devalüasyon ve enflyasyonla mücadele etmek durumunda kalmıştır.

---

⁴¹¹ *Ibid.*, s. 44

⁴¹² Bilgehan EMEKLİER, «Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistemin Analizi», Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM), 04 Haziran 2010, <http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=698:souk-sava>, (26.06.2013)

⁴¹³ Fatih ÖZBAY, «Türk-Rus İlişkileri», **Bilge Adamlar Kurulu Raporu**, Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM), Rapor No: 58, İstanbul, Haziran 2013, s.11 <<http://www.bilgesam.org/tr/images/stories/rapor/Turk-Rusliskileri.pdf>>, (26.06.2013)

Ayrıca Çeçenistan'daki savaş Rusya'nın başını ağrıtan ciddi problemler arasında olmuştur. ⁴¹⁴

Rusya'nın 1990'lı yılların ilk yıllarındaki Batı ile uyum politikası çok uzun sürmemiştir. 1991–1992 döneminde politik ve ekonomik reformlardan beklenen neticenin alınmamasından ve geçen birkaç yıllık Batı yanlılarının iktidarından sonra, Avrasyacı ekibin Orta Asya ve Kafkasya ülkeleriyle aktif ilişkiler kurma, eski Sovyet bölgelerinde yeniden etkisi kurma politikası sonrasında RF'nin ilk işi, 1993 yılında yeni bir «Askeri Doktrin»i ve hemen ardından da «Ulusal Güvenlik Doktrini»ni kabul edip yürürlüğe koymasındadır. Bu doktrinde, Rusya «Yakın Çevre» olarak belirlediği eski SSCB topraklarında Kafkaslar ve Orta Asya'yı stratejik çıkarları açısından kendisinin etkisi alanı olarak ilan etmekteydi. ⁴¹⁵ Bu politikalarının yürürlüğe konma nedenlerinden birisini, eski Sovyet cumhuriyetlerinde yaklaşık 25 milyon etnik Rus nüfusun yaşaması oluşturuyordu. ⁴¹⁶ Ayrıca, Rusya, Hazar Denizi havzasının petrol ve doğalgaz kaynaklarının dünya piyasalarına ulaştırmasında önemli rol oynamak istemekteydi.

Bu siyasetin hayata geçirilmesi için, Rusya, Orta Asya ve Güney Kafkas ülkeleri ile çeşitli antlaşmalar yapmaya, Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) sistemini yeniden örgütlemeye girişti. 1996 yılında Rusya, Çin, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan tarafından «Şanghay Beşliği» oluşturulmasıyla, Rus dış politikası yavaş yavaş yönünü Doğuya: Çin, Hindistan, İran gibi ülkelere çevirmeye başlanmıştır.

RF'nin ilk devlet başkanı Boris Yeltsin 1999 yılı sonunda görev süresi dolmadan iktidarını Başbakan Vladimir Putin'e bırakmıştır. İlk iş olarak, Ocak 2000 yılında ulusal Güvenlik Doktrini, Nisan 2000 yılında Askeri Doktrini ve Temmuz 2000 yılında yeni Dış Politika Doktrini kabul etmiştir. Kremlin politikalarına etki eden oligarhlar teker teker kontrol altına alınmaya başlamıştır. Böylece Rusya içerde ve dışarıda sert politikalar izleyeceğinin mesajlarını vermiştir.

⁴¹⁷

---

⁴¹⁴ Ali BAŞARAN, «Rusya Federasyonu'nda Hiper Enflyasyon, Bankacılık ve Ruble Alanında Para politikaları, 1992–1995»,

Bankacılık ve Sigortacılık Araştırmaları Dergisi (BSAD), Cilt 1, Sayı 5-6, Ankara, Nisan 2013, s.9-20,

<<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/58/1781/18815.pdf>>, (26.06.2013)

⁴¹⁵ Güner ÖZKAN, «"Yakın Çevre" Silinmeyen Rus Ayak İzleri», ANALİST, Dijital Sayı, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK), USAK Yayını, 2011 Haziran Sayısı, <<http://www.usakanalist.com/detail.php?id=439>>, (26.06.2013)

⁴¹⁶ Timur B. DAVLETOV, «Rusya'da Etnik Azınlıklar», Stratejik Araştırmalar Merkezi (TURAN–SAM), 24 Ocak 2010, <<http://www.turansam.org/makale.php?id=321>>, (26.06.2013)

⁴¹⁷ ÖZBAY, «Türk–Rus İlişkileri», **Bilge Adamlar kurulu Raporu, Op. cit.**, s.12

Böylece iç politikada, ekonomide ve dış politikada bir şekilde toparlanma yaşanmıştır. Şanghay Beşliği 2001 yılında Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİO) adını almıştır.⁴¹⁸ 2002 yılında Rusya, Beyaz Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Ermenistan arasında askeri ittifak şeklinde «Kollektif Güvenlik Örgütü Anlaşması» imzalanmıştır.⁴¹⁹

11 Eylül 2001 yılı saldırıları sonrasında ABD'nin yanısıra Rusya, Çin, Hindistan, AB gibi diğer aktörler de uluslararası sistemde etkin rol oynamaya başlamıştır. Bu dönemlerde jeopolitik mücadelenin hammadde ve enerji kaynakları zengin olan Afrika–Avrasya çerçevesinde yoğunlaştığı görmekteyiz. Bu eksende enerji kaynaklarının ve güzergahlarının önem kazandığı dinamik ve çok aktörlü bir uluslararası yapının ortaya çıktığı görülmektedir.⁴²⁰

Bu çok kutuplu yeni dünya düzeni ışında, Balkanlar'dan Orta Asya'ya, Afrika–Orta Doğu'dan Kafkasya'ya kadar bir yandan, ve Hazar'dan Karadeniz'e, Akdeniz'den Adriyatik Deniz'e kadar diğer yandan, hem bu geniş bölgede tarihsel, ekonomik, siyasi ve kültürel bağları, hem de bu geniş coğrafyada çakışan ve birleşen çıkarlara sahip olan Rusya ve Türkiye'nin ikili ilişkilerinin (ikisi de Avrasya ülkesi olma özelliği taşıyan ülkedir) yeniden değerlendirmek gerek.

1990'lı yılların başlarında iki ülke arasındaki ilişkilerde temel bir çelişki göze çarpmaktaydı. Bir taraftan, Avrasya coğrafyasında her iki ülke de birbirini rakip olarak görürken, diğer taraftan da hızlı artan ekonomik ilişkiler her iki ülkeyi de işbirliği yapmaya zorlamaktaydı. Bundan dolayı Türk–Rus ilişkileri, iki ülkenin işbirliği ve Orta Asya ve Kafkasya başta olmak üzere, rekabetin bir kombinasyonu olarak tarif edilebilir.⁴²¹

Bu rekabetin amacı, rakibi oyun dışı bırakmaya odaklıydı. Hazar petrollerinin Batı'ya taşıyacak enerji boru hattının seçiminde, petrol yüklü tankerlerin Boğazlardan geçmesi konusunda, Kürt ve

---

⁴¹⁸ Шанхайская Организация Сотрудничества (ШОС) / Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİO), Министерство Иностранных Дел Республики Беларусь, <<http://www.mfa.gov.by/multilateral/organization/list/e346cfc78351f7f2.html>>, (26.06.2013)

⁴¹⁹ Организация Договора о Коллективной Безопасности (ОДКБ) / Kollektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (KGAO), ОДКБ, <<http://www.odkb-csto.org/structure/>>, (26.06.2013)

⁴²⁰ Atilla SANDIKLI, «Türk–Rus İlişkileri», Yönetici Özeti, **Bilge Adamlar kurulu Raporu**, Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM), Rapor No: 58, İstanbul, Haziran 2013, s.7, <<http://www.bilgesam.org/tr/images/stories/rapor/Turk-RusIliskileri.pdf>>, (26.06.2013)

⁴²¹ ÖZBAY, «Türkiye–Rusya İlişkileri», **Op. cit.**, s.16-17

Çeçen sorunlarında görülen mücadele bu rekabetin en iyi örnekleridir. Kafkasya ve Orta Asya'daki etkisi mücadelesi, Rusya'nın Güney Kıbrıs Rum Kesimi'ne S-300 füzeleri satışı, Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Anlaşması tartışması da bunlar arasında sayılabilir.

Türkiye'nin Kafkaslar ve Orta Asya'daki aktif politikası ve Türk politikacı ve devlet adamlarının milliyetçi içerikli bazı söylemleri Rusya'yı rahatsız etmeye başlamıştır. Bu çerçevede, Rusya, kendi stratejik çıkarları açısından, eski SSCB topraklarında kendisine rakip olarak başka bir ülkeyi görmek istemediğini ve Kafkasya ve Orta Asya'yı kendi etkisi alanı olarak gördüğü için, 1993 yılında uygulandığı yeni dış politika ve askeri doktrini ile bu bölgeleri «Yakın Çevre»si olarak ilan etmiştir. Bundan sonra 1993 yılından itibaren Türkiye Rusya arasındaki rekabet iyice açığa çıkmıştır. Bosna Hersek, Dağlık Karabağ, Kosova ve Abhazya gibi Kafkasya ve Balkanlar'daki uluslararası ve etnik karakterli çatışmalarda, Türkiye ve Rusya'nın yaklaşımları birbirinden oldukça farklıydı.⁴²²

Fakat ekonomik alanlarda Rusya ve Türkiye, bir zamanlar Sovyetler döneminde yaptıkları gibi, ekonomik ilişkilerini kullanarak politik ilişkilerine de bir çeki düzen verme yolunu seçmiştir. 1990'lı yıllardaki ekonomik faktör Türk-Rus ilişkilerinin gelişiminde çok önemli rol oynayıp iki ülkeyi birbirine yakınlaştırmıştır. Başka alanlarda da iki ülke arasındaki ilişkiler bir gelişme seyri izlemiştir. Bunları «Mavi Akım» doğalgaz boru hattı, terörizmle mücadele alanında işbirliği, askeri-teknik ilişkiler ve Avrasya ölçeğinde işbirliği arayışları da sayılmak mümkündür. 1990'lı yılların sonundan itibaren ise, Türk-Rus ilişkilerinde 500 yıl boyunca görülmedik bir normalleşme döneminden bahsedilebilir.⁴²³

Öte yandan, Soğuk Savaş'ın sonrasında özellikle 1990'lı yılların başında iki ülke ilişkilerinde önemli ilerleme yaşanmış, fakat bu ilerleme politik değil, daha çok ekonomik ve ticari konuları kapsamıştır. 1990'lı yılların rekabet merkezi ilişkilerinden çıkartılan dersler, 2000'li yıllar ise her iki aralarındaki güven ilişkisi güçlendirme yönünde arayış içerisine girdikleri yıllardır. Genel çerçeveden bakıldığında, bu yıllarda Türk-Rus ilişkilerin alanının genişlediği, siyasi diyalogun arttığı, toplumsal ilişkilerin yaygınlaştığı ve genel anlamda karşılıklı güven kuvvetlendirilmeye çalışıldığı söylenmek mümkündür.⁴²⁴

---

⁴²² *Ibid.*, s.18

⁴²³ *Ibid.*, s.19-20

⁴²⁴ SANDIKLI, «Türk-Rus ilişkileri», *Op. cit.*, s.8

Türkiye ve Rusya'nın farklı güvenlik algılarına sahip olduğu ve ilgi, etki alanlarının çakışması ve bunlara dayalı olarak geliştirdikleri dış politika farklı anlayışları olduğu halde, genel baktığımızda, Soğuk Savaş sonrası bilhassa 2000'li yıllardaki iki ülke ilişkilerin adım adım gelişen çok boyutlu ilişkilerdir.⁴²⁵

Sosyalizmden kapitalizme geçmenin sancılarını, 1990'lı yılların tamamına yayılan küresel ekonomik krizlerin etkilerini en ağır şekilde hisseden ve 1998 yılında moratoryumunda etkisi ile %5,3 küçülerek en kötü günlerini yaşayan Rus ekonomisi, dünya genelinde krizlerin etkilerinin azalması, 10 dolar seviyelerine kadar düşen petrol fiyatlarının yeniden yükselişe geçmesi ile hızla toparlanmaya başlamıştır.⁴²⁶ Türkiye ise, dünya krizlerinin ardından 2000 ve 2001 yıllarını da Türk bankacılık sektöründe ortaya çıkan finansal krizler ve bunları getirdiği siyasi ve ekonomik sorunlar ile mücadele ederek geçirmiştir.⁴²⁷

1997 Yılında 4,097 milyon dolar olan Türk-Rus ticaret hacmi yaşanan krizlerin etkisiyle 2000 yılına kadar düşüş eğilimine girmiş, 1999 yılında %0,25 oranında azalarak 2,958 milyon dolara gerilemiştir.⁴²⁸

2000–2002 dönemi, Türkiye–Rusya Federasyonu ekonomik büyüklüklerinin birbirine yaklaştığı (2001 yılı Gayri SaFi Yurtiçi Hasılası (GSYH): Türkiye 195 milyar dolar, Rusya Federasyonu 306 milyar dolar, Tüketici Fiyatları Endeksi (TÜFE): Türkiye %68,9, Rusya %75,3) ve siyasi ve ekonomik ilişkilerin de nispeten dengelendiği bir dönemdir.⁴²⁹

2000–2002 yıllarında Türkiye'de ekonomik krizle mücadele ederken yeniden yükselişe geçen Rusya'da Putin, halen uygulanmasına devam edilen; Ulusal Güvenlik Doktrini (Ocak 2000), Askeri Doktrin (Nisan 2000) ve Yeni Dış Politika Doktrini'ni (Haziran 2000) hayata geçirmiştir.⁴³⁰

---

⁴²⁵ *Ibid.*, s.10

⁴²⁶ A. Sait SÖNMEZ, «Moskova'nın Kutuplaşma Çabaları: Putin Dönemi Rus Dış Politikası», **AVRASYA ETÜDLERİ**, Yıl: 16, Sayı: 37 (2010/1), T.C. Başbakanlık, Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA), Ankara, 2010, s.39-46

⁴²⁷ A. Tolga AKPINAR, «Türkiye'de Ekonomik Krizler – 1994, 1998–1999 ve 2001 Krizleri», **Sinestezi E Dergi**, 04 Nisan 2009, <<http://sinestezi.wordpress.com/2009/04/04/turkiye-de-ekonomik-krizler-1994-1998-1999-ve-2001-krizleri/>>, (26.06.2013)

⁴²⁸ T.C. Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığı (TÜİK), **Temel İstatistikler**, İhracat–İthalat Yıllara Göre Dış Ticaret Verileri, <<http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>>, (26.06.2013)

⁴²⁹ T.C. Kalkınma Bakanlığı, **Uluslararası Ekonomik Göstergeler Raporu**, Ankara, 2012, s.9 <<http://www.mod.gov.tr/en/iei/International%20Economic%20Indicators%202012.pdf>>, (26.06.2013)

⁴³⁰ László PÓTI, «Evolving Russian Foreign and Security Policy: Interpreting the Putin-Doctrine», **Acta Slavica Japonica**, Tomus 25, s.29, <<http://src-h.slav.hokudai.ac.jp/publicctn/acta/25/poti.pdf>>, (26.06.2013),

Doktrinlerde, Rusya'nın çıkarlarının ve ekonomik araçların dış politikada temel öncelikler ve araçlar olacağı açıkça ifade edilmiştir. Esasında bu doktrinler Rus dış politikasındaki önemli bir değişikliğin ilanı gibi kabul edilebilir. Bu değişim aynı zamanda Aralık 1999 yılına kadar Rus dış politikasının karar verme sürecinde temel etken rolü oynayan askeri çevrelerin egemenliğinin de giderek azalacağı anlamına gelmektedir. Doktrinler Rus dış politikasında etkin olma mücadelesi yaşayan önemli güçlerden biri olan Rus enerji sektörünün önemli bir üstünlük sağladığını da ortaya koymaktadır.⁴³¹

3.4. R.T. Erdoğan – V.V. Putin’li Yıllar (Ocak 2002 – Şubat 2008)

Mart 2003 yılında Irak savaşının başlamasıyla petrol ve gaz fiyatlarında beklenmedik artış, gelirlerinin yarısından fazlasını enerji sektöründen karşılayan Rusya Federasyonu ekonomik göstergelerini hızla düzeltti. Rusya’da siyasi istikrarın yakalanması, enerji de yabancı yatırımlarını da büyük oranda arttırdı. 11 Eylül terörü sonrası ABD–Rusya arasındaki teröre karşı ortaya konulan işbirliği ve ABD’nin OPEC üyesi ülkelerin petroldeki tekeli kırma çabaları iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesine ve ABD’nin Rus enerji sektörüne yatırım yapmasına neden oldu. Bu etkenlerle Rusya Federasyonunun enerji sektöründe agresif bir şekilde üretimini artırmıştır.

Putin, ülke menfaatlerini öne alan ve enerji sektörünü bunun için araç yapan yaklaşımını, bölgesindeki güçlerle yaptığı gizli açık anlaşmalar desteklemektedir. Siyasi yaklaşımlarını dikkate almadan, İran’dan-İsrail’e, ABD’ den Almanya’ya, Macaristan’dan-Çin’e kadar enerji ihtiyacı içindeki tüm ülkelerle yakın ilişki içerisindedir. Yeraltı kaynaklarının çıkarılması ve işlenmesi konusundaki mevcut teknolojik bilgi ve insan kaynağı da bunu desteklemektedir.⁴³²

Bu dönem Rusya’nın enerji kartını ülkelerin siyasi yapısının değişmesinde açıkça kullanmasının örneklerini de görülmeye başlanmıştır. Rusya, enerjideki avantajını kendi politik çıkarları doğrultusunda kullanmaktan çekinmemektedir. 2006 ve 2009 yılında doğalgaz ihtiyacının %66’sını Rusya’dan sağlayan Ukrayna’ya doğalgaz sevkiyatını durdurmuş ve Ukrayna ekonomisini zor durumda bırakmıştır. (Türkiye’nin ithalatı şu anda yaklaşık %60

---

⁴³¹ Nazım CAFERSOY, «Enerji Diplomasisi: Rus Dış Politikasında Stratejik Araç Değişimi», Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Analizler Merkezi (USAK), <<http://www.turksam.org/tr/a709.html>>, (26.06.2013)

⁴³² SÖNMEZ, «Moskova’nın Kutuplaşma Çabaları: Putin Dönemi Rus Dış Politikası», **Op. cit.**, s.47-76

seviyesindedir).⁴³³ Krizin sebep olduğu bunalım sonucu Turuncu Devrim'in ardından iktidara gelen Rusya karşıtı Yuliya Timoşenko yerini Rusya yanlısı Viktor Yanukoviç almıştır.

Türkiye ekonomisi, AKP iktidarı ile birlikte siyasi istikrarı yakalamış, GSYH büyüme hızı yeniden %5 üzerine çıkmış, bu da beraberinde enerji ihtiyacının katlanarak artmasına neden olmuştur.⁴³⁴ Rusya ile yakın ilişkiler, sıklaşan ziyaretler ve yapılan enerji anlaşmaları Türkiye'nin Rusya'ya olan bağımlılığını giderek artırmıştır. Enerji ithalatının artmasıyla birlikte Rus petrol ve doğalgazını Türkiye üzerinden üçüncü taraflara aktarma çabaları artsa da, Rusya'nın enerji pazarını, transit anlaşması yaptığı ülkeleri ve alternatif taşıma kanallarını çeşitlendirmesi ile giderek Türkiye'nin pazar ve transit taşımadaki önemi azalmaktadır. (Baltık Petrol Boru Hattı Sistemi (BTS-I ve BTS-II), Murmansk Petrol Boru Hattı Projesi, Adria-Drujba Petrol Boru Hattı Projesi, Uzak-Doğu Petrol Boru Hattı, Burgas-Aleksandropolis Hattı Projesi, Yamal – Avrupa –II Doğalgaz Boru Hattı Projesi, Güney Akım Doğalgaz Boru Hattı Projesi, Kuzey Akım Doğalgaz Boru Hattı).⁴³⁵

3.4.1. Türkiye'nin Kafkas Politikaları ve Rusya

Türkiye, 1990'lı yıllar boyunca Kafkaslarda ve Türkî Cumhuriyetlerle kurmaya çalıştığı ilişkilerde, yöntemdeki stratejik hatalar nedeniyle, bölge ülkelerinin tepkileri ve Rusya'nın baskıları ile geri adım atmış, bu bölge enerji politikaları açısından nerdeyse tamamen Rusya'nın inisiyatifine terk edilmiştir. Yapılan anlaşmalar ile Türkmen ve Azeri gazını ödediği fiyatın 2-3 katı fiyatlarla Avrupa'ya satması da Rusya'nın bu konuda ne kadar başarılı olduğunun bir göstergesidir. Yapılan enerji anlaşmalarının arka planları pek fazla bilinmese de, Rusya Kafkas enerji sektörünün de en önemli aktörü haline gelenmiş, Türkiye'nin bu bölge ile ilgili hesapları pek tutmamış gibi görünmektedir.

Yapılan enerji anlaşmalarının arka planları pek fazla bilinmese de, Rusya bu bölgede enerji sektörünün en önemli aktörü haline gelmiştir. Türkiye'nin SSCB'nin dağılması ile birlikte bu

---

⁴³³ Tuğçe VAROL SEVİM, «Kuzey Akım Boru Hattı Açıldı, Sıra Güney Akım'da», XXI. YüzYıl Türkiye Enstitüsü, Bilim Birlik Barış, Güney Kafkasya-İran-Pakistan Araştırma Merkezi, 14 Kasım 2011, <<http://www.21yyte.org/arastirma/guney-kafkasya-iran-pakistan-arastirmalari-merkezi/2011/11/14/6364/kuzey-akim-boru-atti-acildi-sira-guney-akimda>>, (26.06.2013)

⁴³⁴ Ahmet ŞENGÖNÜL, Mehmet SONGUR, **Türkiye'de Mali Kural: Olsaydı ya da Olacaksa**, SETA Analiz, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, Sayı: 29, Ankara, Kasım 2010, s.4-22, <<http://arsiv.setav.org/ups/dosya/51325.pdf>>, (26.06.2013)

⁴³⁵ Mevcut Petrol ve Doğalgaz Boru Hatları ve Projeleri ile ilgili işbu çalışmanın II. Bölümünün 71-76 sayfalarına bkz.

bölgede ortaya çıkan fırsatlar ve bu fırsatları ile ilgili hesapları pek tutmamış gibi görünmektedir. Bölgede henüz oluşmayan istikrar (Ermenistan–Azerbaycan, Türkiye–Ermenistan arasındaki problemler, Gürcistan’daki istikrarsızlık) nedeniyle Azerbaycan ve Orta Asya enerji kaynaklarının Türkiye ve AB ye ulaştırılması konusundaki hazırlıkların ve projelerin hayata geçirilmesinde sıkıntılar yaşanmaktadır.

Özellikle Avrasya enerji kaynakları üzerinde yaşanan mücadele Rusya ve Türkiye arasındaki önemli bir gerilim hattıdır. Bölgedeki doğalgaz ve petrolün hangi güzergâh üzerinden taşınacağı, sadece ekonomik açıdan değil, siyasi ve askeri açıdan da etkisini göstermektedir. Bu bağlamda, olası boru hatları üzerindeki etnik çatışmalar ve Dağlık Karabağ gibi sorunlar enerji konusundan bağımsız düşünülemez; bu gibi sorunlar enerji politikalarının bir parçası olmaktadır.⁴³⁶

Rusya ve Türkiye, Kafkasya petrol ve doğalgazının taşınma hattı konusunda birbirlerine rakiptirler. Bu anlamda, Rusya ve Türkiye, bir çeşit boru hattı mücadelesi sürdürmektedirler. Bölge petrol ve doğalgaz üretiminde çok önem arz etmese de, Hazar Havzası ve Orta Asya doğalgazının Türkiye ve AB ülkelerine ulaştırılmasındaki stratejik konumu nedeniyle büyük önem arz etmektedir. Esasen RF, bölgede petrol ve doğalgaz üzerinde kurduğu hakimiyeti doğalgazın pazara iletimi aşamasında ne Türkiye ne de başka bir ülke ile kendi inisiyatifi dışında paylaşmak istememektedir.⁴³⁷

3.4.2 Türkiye’nin Orta Asya Politikaları ve Rusya

Dünya doğalgaz rezervinin %13,4’ünü elinde tutan Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan (Türkmenistan %11,7, Kazakistan %0,9, Özbekistan %0,8) Orta Asya’da enerji sektörünün etkin oyuncularındır.⁴³⁸

Eski SSCB içerisinde olduğu 1960’lı yılların sonunda, Orta Asya–Merkez (Rusya) doğalgaz boru hattı üzerinden Rusya’ya başlamış olduğu doğalgaz ihracatını sürdüren Türkmenistan ve

---

⁴³⁶ Hakan TAŞDEMİR, Refet YINANÇ, **Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye**, Seçkin Yayınları, Ankara, 2002, s.197-201

⁴³⁷ İlyas KAMALOV, «Rusya’nın Orta Asya Politikaları», **Türk Cumhuriyetleri’nin Bağımsızlıklarının 20.Yılında, Rapor**, Ahmet Yesevi Üniversitesi, Sayı: 02, SFN Televizyon Tanıtım Tasarım Yayıncılık Ltd., Haziran 2011, s.13-21, <http://yayinlar.yesevi.edu.tr/static/kitaplar/rusya_ortaasya_raporu.pdf>, (26.06.2013)

⁴³⁸ T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Petrol İşleri Genel Müdürlüğü (PiGM), **Dünya Ham Petrol ve Doğalgaz Rezervleri**, <http://www.pigm.gov.tr/dunya_ham_petrol_ve_dogalgaz_rezervleri.php>, (26.06.2013)

Özbekistan, halen Rusya'ya doğalgaz ihraç etmeye devam etmekteydi. 2009 yılında Rusya ve Türkmenistan arasında baş gösteren doğalgaz alımıyla ilgili bazı anlaşmazlıkların ardından, Türkmenistan en önemli stratejik ihraç ürünü olan doğalgazı, diğer alternatif güzergahlar üzerinden ihraç etme arayışına girmişti.⁴³⁹

Asya'da hızla büyüyen ve enerji ihtiyacı katlanarak aratan Çin, RF ile beraber bu ülkelerin en büyük alıcısıdır. 2000 yılında yıllık ortalama 24,5 milyar metreküp olan doğalgaz talebi, 2008 yılında 80 milyar metreküpe ulaşmıştır. İhtiyacını önceleri Kazakistan'dan karşılayan Çin, Rusya ve Türkmenistan arasındaki anlaşmazlıklarında yardımıyla, Türkmenistan ve Özbekistan ile de görüşmeleri hızlandırıp anlaşma sağlayarak 2008 yılında Türkmenistan'dan başlayarak Özbekistan ve Kazakistan üzerinden Çin'e doğalgaz taşıyacak olan Orta Asya-Çin doğalgaz boru hattı inşaatına başlamıştır. İlk Türkmen doğalgazını Aralık 2009 yılından itibaren almaya başlayan Çin, kısa zamanda Türkmenistan'da üretilen doğalgazın en büyük alıcısı durumuna gelmiştir. Böylece giderek artan enerji ihtiyaçlarını başta Türkmenistan olmak üzere Orta Asya ülkelerinden karşılamaya başlamıştır.⁴⁴⁰

Çin, taraflar arasında sağlanan mutabakat çerçevesinde, 2012 yılında 22 milyar metreküp, 2013 yılında 33 milyar, 2014 yılında 37 milyar ve 2015 yılından itibaren ise yılda 65 milyar metreküpe kadar Türkmen doğalgazını satın almayı planlamaktadır.⁴⁴¹

Bu arada, Çin'in *CNPC* şirketine, 2007 yılında Türkmen ve Çin Hükümetleri arasında imzalanan anlaşmaya göre, ilk defa yabancı bir şirkete, Türkmen gaz sahalarında arama izni verilirken, *CNPC* şirketi, dünyanın en büyük doğalgaz yataklarından biri olduğu açıklanan Güney Yolöten-Osman sahasında 3 milyar dolarlık arama ve arıtma tesisleri inşaatını üstlenmiş bulunmaktadır.

Orta Asya-Çin boru hattı üçüncü şebekesinin, Ocak 2014 yılından başlayarak Türkmenistan ve kısmen Özbekistan doğalgazını Çin'e taşımaya başlaması planlanırken, söz konusu şebekenin de faaliyete açılmasıyla bu doğalgaz hattı üzerinden Çin'e gidecek Orta Asya doğalgazı toplam

---

⁴³⁹ KAMALOV, «Rusya'nın Orta Asya Politikaları», *Op. cit.*, s.30-41

⁴⁴⁰ «Çin ve Rusya'nın Doğalgaz Savaşı», Sabah Gazetesi Resmi websitesi, Ekonomi Haberler, 04 Şubat 2013, <<http://www.sabah.com.tr/Ekonomi/2013/02/04/cin-ve-rusyanin-dogalgaz-savasi>>, (26.06.2013)

⁴⁴¹ «Çin ve Rusya'nın Doğalgaz Savaşı. Türkmen Doğalgazının En Büyük Alıcısı Çin», Sabah Gazetesi Resmi websitesi, Ekonomi Haberler, 04 Şubat 2013, <<http://www.sabah.com.tr/Ekonomi/2013/02/04/cin-ve-rusyanin-dogalgaz-savasi>>, (26.06.2013)

hacminin yıllık 65 milyar metreküpe kadar ulaşması hedeflenmektedir. ⁴⁴²

Türkmenistan'ın, son yıllarda kurduğu Çin ve İran'a uzanan doğalgaz boru hattı güzergahları, bu çerçevede Rus doğalgaz devi *Gazprom* ile doğalgaz fiyatı konusunda yapacağı pazarlıklarda, bu ülkenin daha emin hareket etmesine sağlarken, Türkmenistan–Çin boru hattı ise, Rusya'nın da Batı ve Doğu Sibirya'da ürettiği doğalgazın Çin'in kuzey eyaletlerine taşıyan Rusya–Çin doğalgaz boru hattını da etkilemesi ve bir rekabet ortamı doğurması beklenmekte.

Son yılların en önemli doğalgaz boru hattı projesi olarak bilinen Türkmenistan–Çin boru hattının hayata geçirilmesi, dünya doğalgaz piyasasının önemli aktörlerinden Rusya'nın da bu bölge doğalgaz piyasasındaki mevkiisini sarsmış oldu. Eskiden Orta Asya doğalgazının tek ve değişmez alıcısı konumunda olan Rusya, artık Türkmen ve Özbek doğalgazının alımı konusunda, Çin'in yanı sıra İran ve diğer bölge ülkeleriyle yarışmak zorunda. ⁴⁴³

Türkmen doğalgazının diğer bir alıcısı ise komşusu İran olurken, dünyanın en çok doğalgaz üreten ülkelerinden İran, ülkenin kuzey ve kuzeydoğu kesimlerinin doğalgaz ihtiyacını coğrafi yakınlıktan dolayı Türkmenistan'dan karşılıyor.

Yıllık ortalama 20 milyar metreküp doğalgaz taşıma kapasitesine sahip Türkmenistan–İran doğalgaz boru hattı üzerinden yıllık ortalama 10–12 milyar metreküp Türkmen doğalgazı sevkiyatı gerçekleştiriliyor. ⁴⁴⁴

3.4.3. Türkiye – İran İlişkileri ve Rusya

Türkiye'nin önemli bir enerji tedarikçisi olan İran ile ilişkileri, ABD ve AB ülkelerinin bu ülkeyle olan problemleri ve Türkiye'nin batıya yakın politikaları nedeniyle çok hassas bir dönemden geçmektedir. Türkiye'nin bu durumu İran'ı Rusya ve Çin tarafına yaklaştırmış, Rusya'nın elini biraz daha güçlendirmiştir. ⁴⁴⁵

---

⁴⁴² *Ibid.*

⁴⁴³ «Çin ve Rusya'nın Doğalgaz Savaşı. İran ve TAPI Doğalgaz Boru Hattı Projesi», Sabah Gazetesi Resmi websitesi, Ekonomi Haberler, 04 Şubat 2013, <<http://www.sabah.com.tr/Ekonomi/2013/02/04/cin-ve-rusyanin-dogalgaz-savasi>>, (26.06.2013)

⁴⁴⁴ *Ibid.*

⁴⁴⁵ «Rusya, İran ve Türkiye'nin Kafkaslar için Mücadelesi», Rusya Analiz, 08 Nisan 2013, <<http://rusyaanaliz.com/rusya-iran-ve-turkiyenin-kafkaslar-icin-mucadelesi/>>, (26.06.2013)

İran, Rusya'nın bu büyük stratejisinin üçüncü ayağında en önemli rollerden birini oynamaktadır. Mevcut koşullarda, Rusya için İran'ın önemini artıran faktörler şunlardır. Öncelikle, İran ABD'yi "büyük şeytan" olarak görmekte, onun dünyada ve özellikle de Orta Doğu'da hegemonya kurma politikasına açıkça ve hem de radikal şekilde karşı çıkmaktadır. İkincisi, ABD'nin küresel hakimiyetinin önemli taktik hedefleri olan enerji unsuru ve İslam dünyası açısından da İran önemli role sahiptir. Rusya İran'ı uluslararası sistemde giderek güçlenen din faktörünün yanında ABD'ye karşı İslam dünyasındaki potansiyel stratejik müttefiklerden biri olarak görmektedir. Bu çerçevede özellikle de, Şii mezhebinin en önemli devleti ve Orta Doğu'daki bölgesel güçlerden biri olarak İran'ın rolü çok önemlidir. Ayrıca hem ispatlanmış gaz rezervlerine, hem de petrol rezervleri açısından ikinci sırada olması da İran'ın Rusya için önemini ortaya koymaktadır. İran'ın dünya enerji kaynaklarının yaklaşık %70–75'nin yerleştiği Orta Doğu ve Hazar bölgesinin ikisine de ait devlet olması onun stratejik önemini Rusya için daha da artırmaktadır.⁴⁴⁶

Rusya'nın İran politikası bir çeşit kazan–kazan politikasına dönüşmüştür. Rusya İran'ı herhangi bir saldırıdan koruyabildiği sürece bölgede güçlü görünüp önemli bir ortak kazanacak; bunu engelleyemez ve istikrar bozulursa artan petrol fiyatları yine Rusya'nın ekonomisine yarayacaktır.

Kendisine Rusya gibi güçlü bir müttefik bulan ve ortak bir enerji politikası yürüten İran'ın, batı yanlısı Türkiye ile mesafeli ilişkiler kurması normal karşılanmalıdır.

Putin bölge devletleriyle ortak çıkarlar ve tehdit algıları temelinde şekillendirdiği pragmatik ilişkilerde dengeli bir siyaseti tercih etmiştir ve tüm taraflarla bağlantı halinde olmaya çabalamıştır. Putin'in daha güçlü bir parlamento desteği ile ikinci döneminde bölgede daha iddialı bir politika izlediği söylenebilir. Medvedev dönemi Putin döneminin devamı gibi kabul edilebilir. Bu durumda farklılar mevcut olmasına rağmen, temel argümanlar değişmemiştir. Değişen Rusya'nın daha da artan gücü ve kendine güveni olmuştur.⁴⁴⁷

---

⁴⁴⁶ Nazim CAFERSON, «Rusya–İran İlişkilerinde Stratejik Boyut», Kafkasya Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Merkezi (QAFSAM), 1 News.com.tr, the First News, 08 Haziran 2011, <<http://www.1news.com.tr/yazarlar/20110608010104260.html>>, (26.06.2013)

⁴⁴⁷ Sedide KAYRAK, «Rusya Federasyonu'nun Orta Doğu Politikası», Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM), 27 Şubat 2012, <http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=2092:rusya-federasyonunun-ortadogu-politikasi&Itemid=136>, (26.06.2013)

3.4.4. Türkiye – Irak İlişkileri ve Rusya

Irak ile ilişkiler PKK terör örgütü nedeniyle, Türkiye'nin askeri operasyonlarının yarattığı tatsızlık, bölgede etkinliği azalan Amerika'dan sonra Irak'ı eski müttefiki Rusya'ya yaklaştırmıştır. Irak işgali sonrası kesin olarak Irak'ın bütünlüğünde yana tavır alan Türkiye, Irak'taki dengelerin değişmesi, sonucu politikalarını değiştirerek bu dönemde kimi zaman Merkezi hükümete, kimi zaman Kuzey Irak Kürt Yönetimine yakın politikalar içerisine girmiştir. Moskova, Irak'taki petrol kuyularının işletilmesinde *Lukoil*, *Rosneft*, *Zarubejneft* ve *Neftgazeksport* gibi Rus şirketlerinin yer almasını talep etmekte, bunun karşılığında da, Irak'ın Rusya'ya olan 10 milyar dolarlık borcunun tamamen veya kısmen silinmesini önermektedir. ⁴⁴⁸

Öte yandan, Türkiye, Kerkük–Yumurtalık petrol boru hattının tam kapasiteli çalışması ve Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı'nın (*TPAO*) Irak'taki enerji ihalelerine davet edilerek, Irak petrol ve doğalgazının Türkiye üzerinden Avrupa'ya açılması yönünde çalışmalar yürütmektedir. ⁴⁴⁹ Ancak batılı petrol şirketleri ve Rusya'nın Irakla geçmişten gelen bağları Türkiye'nin buradaki hamlelerini de şimdilik gerçekleşmesine imkan vermeyecek gibi görünmektedir.

3.4.5. Türkiye – Suriye İlişkileri ve Rusya

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Rusya açısından iç politikada federasyonu dağılmaktan kurtarmak, dış politikada ise, eski Sovyet coğrafyası olarak tanımlanan «yakın çevre»sinin kontrolünden çıkmasına engel olmaktı. İlerleyen yıllarda Afrika, Latin Amerika ve Orta Doğu gibi bölgelere geri dönüş politikasını başlatmıştır. ⁴⁵⁰

Suriye ile Sovyetler Birliği'nin iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler, Suriye bağımsızlığına yeni kavuşmuş fakat henüz işgal altındayken, 1944 yılında başlatmıştır. 1950'li yıllardan itibaren Suriye'nin Sosyalist eğilimleri artınca Sovyetler Birliği'nin bölgedeki en önemli ortağı haline gelmiştir. 1970 yılında Hafız Esad Suriye devlet başkanlığına gelince ilk ziyaretini Moskova'ya

---

⁴⁴⁸ Emre BAYSOY, «Rusya, AB, ABD İlişkileri Bağlamında Enerjinin Ekonomi Politiliği ve Küreselleşmenin Jeopolitiği», **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Harp Akademileri Basımevi, Volume 5, No: 10, İstanbul, Aralık 2009, s.68

⁴⁴⁹ *Ibid.*, s.68

⁴⁵⁰ KAYRAK, «Rusya Federasyonu'nun Orta Doğu Politikası», **Op. cit.**

gerçekleştirmiştir. ⁴⁵¹ 8 Ekim 1980’de imzalanan Sovyetler Birliği–Suriye Dostluk ve İşbirliği Antlaşması’nın 5. maddesi taraflardan herhangi birinin barış ve güvenliğinin tehdit edilmesi durumunda tehdidin bertaraf edilmesini öngörüyordu. Ayrıca antlaşmanın gizli maddesi olası İsrail saldırısı durumunda Sovyetler’in Suriye’ye tüm gücü ile yardım edeceğini ifade etmekteydi. ⁴⁵²

SSCB’de M. Gorbaçov iktidarı döneminde, Batı ile yumuşama ve Glasnost–Perestroyika (açıklık ve yeniden yapılanma) politikaları, reformlar için siyasi ve ekonomik destek arayışları olduğundan dolayı, 1980’li yılların ikinci yarısından itibaren Sovyetler’in bölgeye olan ilgisini azaltmış ve iki ülke ilişkileri soğumaya başlamıştır. ⁴⁵³

1990’lı yıllarda ilişkiler Suriye’nin Sovyetler Birliği döneminden kalan borçları nedeniyle neredeyse donmuş olmuştur. Haziran 1997 yılında Rusya’nın Suriye elçisi Viktor Gogitidze borç meselesinin iki ülkenin çeşitli alanlarda işbirliğini ayağa kaldırmak için bir engel olmayacağını açıklamıştır. 1998 yılının başlarında, Rusya, Suriye ile hava kuvvetlerini ve zırhlı tugaylarını güçlendirmek üzere, 3 milyar dolarlık anlaşmaya varmışlardır. 1999 yılında Hafız Esad’ın Moskova’yı ziyareti etmesiyle, Şam’a karşı Moskova’nın yeniden yumuşamaya dönemi başlamıştır. ⁴⁵⁴

Rusya’nın *İzvestiya* resmi gazetesine göre, Rusya’nın Suriye ile ilişkilerini yeniden canlandırmasının üç nedeni vardır. İlki, Orta Doğu’da, Moskova’nın Orta Doğu bölgesinde barış sürecine arabulucu olarak dâhil olmak istemesi ve bu nedenle Suriye cephesine gereksinim duymasındır. İkinci sebep, Suriye’nin 2.büyük olan Tartus Limanı, Rusya’nın Akdeniz’deki tek ayağıdır. Son olarak, Suriye’nin eski Sovyet silahlarının yenilenmesine, Rusya’nın ise bu türden bir ekonomik işbirliğine ihtiyacını bulunmaktadır.

---

⁴⁵¹ Alex KHLEBNİKOV, «Why is Russia Standing by Syria?», **Tel Aviv Notes**, An Update on Middle Eastern Developments by the Moshe Dayan Center, Volume 5, Number 18, 26 Eylül 2011, s.1-4, <http://www.aftau.org/site/DocServer/TANotes_Syria_Khlebnikov.pdf?docID=15561>, (26.06.2013)

⁴⁵² Bilal KARABULUT, «Karadeniz’den Orta Doğu’ya Uzanan bir Dış Politika: Geçmişten Günümüze Suriye–Rusya İlişkileri», **Karadeniz Araştırmaları**, Sayı 15, Güz 2007, s.75, <http://www.karam.org.tr/Makaleler/678960936_karabulut.pdf>, (26.06.2013)

⁴⁵³ KAYRAK, «Rusya Federasyonu’nun Orta Doğu Politikası», **Op. cit.**

⁴⁵⁴ Ilan BERMAN, «Russia and the MidEast Vacuum», **IASPS Reasearch Papers in Strategy**, The Institute for Advanced Strategic and Political Studies, Number 12, Haziran 2001, s.16-17, <<http://www.israeleconomy.org/strategic/strat12.pdf>>, (26.06.2013)

2000 yılında RF Dışişler Bakan Yardımcısı Vasiliy Çerdin, Rusya'nın Şam ile askeri işbirliğini geliştirme isteğinde olduğunu açıklamıştır. Aynı yılda Hafız Esad'ın ölümünün ardından devlet başkanlığına oğul Beşar Esad'ın gelmesi ve Rusya'da aynı yıl Putin'in seçimle devlet başkanlığına gelmesinden sonra iki ülke ilişkileri adım adım ısınmaya başlamıştır. Suriye'nin ABD'ye karşı güçlü bir uluslararası aktör olarak dengeleyici unsur olarak, Rusya'ya yakınlaşmasının sebeplerinden, ABD'nin 11 Eylül 2001 sonrası Orta Doğu'da sert bir politik tavrı sergilemesi ve İsrail'in kararlı işgal politikalarını desteklemesi olmuştur. ⁴⁵⁵

Sovyetler Birliği zamanından kalan borçlarını silme konusu gündeme gelince 2005 yılında B.Esad'ın Moskova'ya gerçekleştirdiği ziyaret sırasında, Suriye'nin SSCB zamanından kalan borçlarının %73'ünün yeni silah anlaşmaları karşılığında silinmesi iki ülke ilişkilerinin gelişmesine ivme kazandıran etken olmuştur.

Rusya, İsrail ve ABD'nin karşı çıkmasına rağmen Suriye'ye hava savunma füzeleri satmayı kabul etmiştir. Bu gelişmeler Rusya'nın NATO'nun doğuya doğru genişlemesine, Çek Cumhuriyeti'ne füze savunma sistemi yerleştirme planları yapmasına ve Rusya'nın arka bahçesi sayılabilecek Ukrayna'da "turuncu devrim" ile etki kurmaya çalışmasına bir yanıt niteliğinde görülebilir.

Suriye ile ilişkilerde borç engelini kaldırdıktan sonra enerji alanında da işbirliğine gidilmiştir. 2005 yılında Rus şirketi "Taftneft", petrol ve gaz arama çalışmaları için anlaşma imzalamış ve bir başka Rus şirketi "Stroytransgaz", Suriye ile petrol işletme tesisi kurma konusunda anlaşmıştır. Ayrıca aynı yılda, Putin İsrail'i ziyaret etmeden hemen önce Suriye ile karadan havaya kısa menzilli füzelerin sağlanması konusunda anlaşma imzalanmıştır. ⁴⁵⁶

Moskova, birçok kez Suriye'yi BM'nin yaptırımlarından kurtarmıştır. 31 Ekim 2005 tarihinde yapılan Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi toplantısında Refik Hariri suikastı dolayısıyla Suriye'yi ekonomik yaptırımlardan kurtaran yine Rusya olmuştur. O tarihten sonra Suriye gerek BM bünyesinde gerekse de genel olarak uluslararası arenada Suriye'nin koruyucusu haline gelmiştir. Bunun önemli nedenlerinden biri de Suriye ile geliştirdiği işbirliğidir.

---

⁴⁵⁵ Özkan GÖKCAN, «Rusya'nın Orta Doğu Politikası», Uluslararası Orta Doğu Barış Araştırmaları Merkezi, 13 Temmuz 2012, <<http://www.impr.org.tr/rusyanin-orta-dogu-politikasi/#.UdxsZB0vlpA>>, (26.06.2013)

⁴⁵⁶ KAYRAK, «Rusya Federasyonu'nun Orta Doğu Politikası», **Op. cit.**

Son dönemde iki ülke arasında ticari münasebetler hızla gelişmektedir. 2005–2010 yılları arasında Moskova, Suriye'ye 2,5–3 milyar dolar değerinde silah ihraç etmiştir. Ayrıca Suriye, 2005 yılından itibaren Rusya'ya olan 1,5 milyar dolar civarındaki borcunu taksit olarak ödemeye başlamıştı. Rusya ile Suriye arasındaki ticaret hacmi son yıllarda artmış ve 2010 yılında yaklaşık 2 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. Ticaret hacminin artmasında Rusya'nın Suriye'den ithal ettiği tekstil ürünlerinin gümrük vergisini %25 oranında indirmesi de etkili olmuştur. Askeri teknolojilerin yanı sıra enerji alanında da taraflar işbirliğini geliştirme yönünde adımlar atmaktadırlar. 2005 yılında Rusya ile Suriye, Ürdün, Mısır ve Suriye'yi enerji alanında birbirine bağlayacak doğalgaz boru hattının Suriye'deki uzantısının Ruslar tarafından inşa edilmesi konusunda anlaşmaya varmıştı. Yine diğer Rus enerji şirketlerinin de Suriye'de petrol arama işlemlerine katıldığı bilinmektedir.

Rusya–Suriye münasebetlerinde Suriye'deki Tartus limanı ve buradaki Rus askeri varlığı da önemli rol oynamaktadır. Suriye'deki Tartus limanı, Soğuk Savaş sırasında Ruslar tarafından bir ikmal ve bakım üssü olarak kullanılmıştır. Her ne kadar bugün bu üs Ruslara ait olmasa da, çok sayıda Rus askeri görevlisi, Suriye ordusunda danışman sıfatıyla görev yapmaktadır. ⁴⁵⁷

Suriye'nin Lazkiye'den sonra 2. büyük limanı olan Tartus Limanı Şam'ın kuzeybatısında 220 km uzaklıkta stratejik bir bölgede 1971 yılından beri Sovyet/Rus deniz üssüne ev sahipliği yapmaktadır. Sovyetler Birliği zamanında liman daha çok Sovyet donanmasına maddi–teknik ikmal/donanım ve gemi onarımı için kullanılmış ve üsse olan yatırım sınırlı kalmış olsa da, 2008 yılındaki Rusya–Gürcistan Savaşı sonrası üsteki Rus donanmasının durumu iyileştirilmeye başlanmış ve Akdeniz'deki tek Rus askeri deniz üssü olarak önemi artmıştır. ⁴⁵⁸

2010 yılından itibaren Rusya Tartus limanını yenileme ve modern teknolojilerle donatmak için bölgedeki çalışmaları hızlandırmış bulunmaktadır. Ruslar, Tartus limanını Rusya'nın Karadeniz Askeri Donanması'nın ihtiyaçlarını karşılayacak hale getirmektedir. Rusya'nın bu limanının yeniden yapılandırmasının sebebi hiç şüphesiz sadece gemilerinin ihtiyaçlarını karşılamak değildir. Ruslar aynı zamanda burada kendi bayraklarını dalgalandırarak bölgede etkilerini

---

⁴⁵⁷ İlyas KAMALOV, «Arap Baharı Öncesinde Rusya–Suriye İlişkileri», Rusya'nın Orta Doğu politikası / Политика России на Ближнем Востоке, Orta Doğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM), Rapor No: 23, Ankara, Temmuz 2012, s.13 <http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/2012714_rapor125.pdf>, (26.06.2013)

⁴⁵⁸ Kerim HAS, «Rusya'nın Suriye Denklemindeki Yeri: İkili ve Bölgesel Çıkarlar», Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK), 05 Eylül 2011, <http://www.usak.org.tr/analiz_det.php?id=17&cat=365366461#.UdAifx0vlpA>, (26.06.2013)

artırmak ve Kırım'daki üssünü kaybettikleri takdirde bunu Akdeniz'de telafi etmek istemektedirler. Netice itibarıyla Suriye ile geliştirilen çok yönlü işbirliği, bu ülkeyi, Rusya'nın bölgedeki en önemli dayanağı haline getirmiştir. ⁴⁵⁹

Türkiye–Suriye ilişkileri ise 1998 yılındaki Adana Anlaşması ile düzelmeye başlamış ve 2002 yılında Türkiye'de iktidara gelen AKP'nin «komşularla sıfır sorun politikası»nı uygulamaya koymasıyla daha da sıcaklaşmıştır. ⁴⁶⁰ Söz konusu politika beraberinde Türkiye'nin geçmişten süregelen batı ülkelerine yakın ve doğu ülkelerine mesafeli olan yaklaşım sona ermiştir. Doğu ülkeleriyle de batı ülkeleriyle olduğu kadar sıkı ilişkiler kurulmaya başlanmıştır. ⁴⁶¹

Komşularıyla ilişkilerini daha da sıkılaştırmak isteyen Türkiye'nin düşünce değişimi Suriye'de de olumlu bir şekilde karşılanmıştır. ⁴⁶² Suriye'nin dünyaya açılan kapısı konumunda bulunan Türkiye, İsrail ve Suriye arasında arabuluculuk yapmış ⁴⁶³ Lübnan devlet başkanlığı krizinde yapıcı rol oynamış ve Suriye'nin koruması altında bulunan Hamas odaklı İsrail– Filistin sorunun çözümünde önemli rol oynamıştır. ⁴⁶⁴

2003 yılında ABD'nin Irak'ın işgali sonrası bölgedeki ortak güvenlik kaygıları Türkiye ve Suriye işbirliğini derinleştirmiştir. ⁴⁶⁵ Irak'ın parçalanmasının iç istikrarlarını olumsuz etkileyeceği kaygısını paylaşan her iki ülke, İran'ı da içine alacak şekilde yakınlaşmaya başlamıştır. Ancak Suriye açısından Irak'ın parçalanmasının yanı sıra ABD'nin Irak'taki askeri varlığı daha büyük bir tehdit olarak algılanmıştır. Böylece Irak politikasının temelini «Irak'ın

---

⁴⁵⁹ KAMALOV, «Arap Baharı Öncesinde Rusya–Suriye İlişkileri», **Op. cit.**

⁴⁶⁰ «Komşularla Sıfır Sorun Politikamız», T.C. Dışişleri Bakanlığı resmi websitesi, <<http://www.mfa.gov.tr/komsularla-sifir-sorun-politikamiz.tr.mfa>>, (26.06.2013)

⁴⁶¹ «Finlandiya'dan Türk Dış Politikasına Övgü», HaberTürk.com, 17 Mayıs 2009, <<http://www.haberturk.com/dunya/haber/147324-finlandiyadan-turk-dis-politikasina-ovgu>>, (26.06.2013)

⁴⁶² Veysel AYHAN, «Türkiye–Suriye İlişkilerinde Yeni bir Dönem: Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi», Orta Doğu Analiz, Cilt 1, Sayı 11, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA), Kasım 2009, s.33, <<http://arsiv.setav.org/ups/dosya/28769.pdf>>, (26.06.2013)

⁴⁶³ «İsrail: Türkiye'nin Arabuluculuğu Memnuniyet Verici», TürkçeBilgi, Genel Bilgi ve Başvuru Sitesi, 09 Mart 2010, <<http://www.turkcebilgi.org/haberler/guncel/israil-turkiyenin-arabuluculugu-memnuniyet-verici-344013.html>>, (26.06.2013)

⁴⁶⁴ «Siz Hamas'ı İkna Edin», Sabah Gazetesi websitesi, 09 Haziran 2010, <http://www.sabah.com.tr/Dunya/2010/06/09/istanbulda_gorusun_kahirede_imzalayin>, (26.06.2013)

⁴⁶⁵ AYHAN, **Op. cit.**, s.27-33

toprak bütünlüğünün korunması» yerine «ABD'nin Irak'ta başarısızlığa uğratılması» oturmuştur. Temelde farklı konular yatmasına rağmen iki ülkenin de Irak'taki durumu kendi güvenliklerine karşı tehdit olarak algılaması yakınlaşmaya neden olmuştur. ⁴⁶⁶

ABD'nin Irak'a girmesiyle beraber, Suriye'nin Irak Kürtleri ile ilişkilerinde de değişim yaşanmıştır. Daha önceleri Suriye'nin Saddam Hüseyin yönetimine karşı desteklediği Iraklı Kürt gruplar, işgal sonrası ABD'nin Irak'taki en yakın müttefiki olmuştur. Bu da Irak'taki Kürt grupları, Suriye açısından desteklenebilir bir araç olarak kullanabilmenin yanısıra tehdit pozisyonuna sokmuştur. ⁴⁶⁷ 2004 yılında Kamışlı'da yaşanan Kürt ayaklanması Suriye'nin bu algısını kışkırtmıştır. ⁴⁶⁸ Bütün bunlar Suriye'yi ve Türkiye'yi bölgedeki Kürt hareketlere karşı mücadele noktasında yakınlaştırmıştır. ⁴⁶⁹

Siyasi nedenlerin yanında ekonomik ortaklık da ilişkilerin olumlu yönde gelişmesine fayda sağlamıştır. Türkiye'nin uyguladığı karşılıklı ekonomik bağımlılığının yaratılması politikası, iki ülkenin daha sıkı ekonomik ortaklık kurmasına yardımcı olmuştur. Irak Savaşı sonrasında etkin olduğu Irak pazarını kaybeden, ABD'nin 2003 yılında uygulamaya başladığı ekonomik ambargo, Lübnan eski başbakanı R. Hariri suikasti sonucu, Körfez ülkelerinden gelen sermayenin kesilmesi, Suriye'yi İran pazarına zorunlu kılmıştır. ⁴⁷⁰ Ticaret yapmakta ve yatırım çekmekte zorlanan Suriye, ekonomik çıkış açısından Türkiye'ye daha fazla önem vermeye başlamıştır. Türkiye ise, ekonomik istikrar ve büyümenin sürmesi çerçevesinde Orta Doğu pazarını Türk mallarına açma arzusuyla Suriye'ye önem vermiştir. ⁴⁷¹ 2004 yılında her iki ülke arasında serbest ticaret anlaşması imzalanmış iki ülke arasındaki ticaret hacmi

---

⁴⁶⁶ Oytun ORHAN, «Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Şam Ziyareti Işığında Türkiye–Suriye İlişkileri», Orta Doğu Analiz, Cilt 1, Sayı 6, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA), Haziran 2009, s.41-42, <http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/2009611_oytun34rhan.pdf>, (26.06.2013)

⁴⁶⁷ Ömer TAŞPINAR, «Kürt Meselesi ve Suriye», Sabah gazetesi websitesi, 30 Temmuz 2012, <<http://www.sabah.com.tr/Yazarlar/taspinar/2012/07/30/kurt-meselesi-ve-suriye>>, (26.06.2013)

⁴⁶⁸ İlyas KAMALOV, «Suriye'de Kürt Muhalefetinin Genel Görünümü», Suriye'de Kürt Hareketleri / Kurdish Movements in Syria, Orta Doğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM), Rapor No: 127, Ankara, Ağustos 2012, s.17, <http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/201286_127%20yeniraporson.pdf>, (26.06.2013)

⁴⁶⁹ Mustafa DAĞ, «Beşar Esad Dönemi Suriye Kürtleri 2000–2012 (Kim bu Kürtler?)», Erciyes Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi (ERUSAM), <<http://www.erusam.com/makale.php?id=95#>>, (26.06.2013)

⁴⁷⁰ Zeynep TOĞAY, «Beşar Esad Dönemi Türkiye–Suriye İlişkileri», Orta Doğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM), <<http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=793>>, (26.06.2013)

⁴⁷¹ ORHAN, **Op. cit.**, s.44

2 milyar düzeyine ulaşmıştır.⁴⁷²

Suriye ve Türkiye arasındaki işbirliği siyasi ve ekonomik alanlarla sınırlı kalmamış, enerji alanında da ortak projeler geliştirilmiştir. Arab Boru Hattı, ortak petrol arama şirketlerinin kurulması petrol ürünlerinin değişimi ve uygulamaya geçirilemeyen nükleer enerji işbirliği projeleri bunlardan birkaçıdır.⁴⁷³

Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, 2007 yılında Türkiye'ye gelen Suriye Cumhurbaşkanı B. Esad'ın daveti sonucu,⁴⁷⁴ 15 Mayıs 2009 tarihinde Suriye'yi ziyaret etmiştir. Bu, Türkiye'den Suriye'ye cumhurbaşkanlığı düzeyinde gerçekleşen ilk ziyarettir.⁴⁷⁵

İkili ilişkiler bağlamında ekonomi, enerji ve ulaşımda işbirliği konularının görüşüldüğü ziyaretin öne çıkan konusu ise ekonomi olmuştur.⁴⁷⁶ Bunların yanında enerji alanındaki işbirliğinin derinleşerek devamı ve ulaşım konusunda yeni işbirliği olanakları da konuşulmuştur.⁴⁷⁷ Böylece 2002 –2008 döneminde Türkiye Suriye ilişkileri de en iyi dönem yaşamıştır. Suriye, Türkiye ve Rusya Federasyonu'nun Orta Doğu'daki en iyi dostu olmuştur.

3.4.6. Türkiye – AB İlişkileri ve Rusya

AB ile Rusya arasındaki enerji bağıntısı, “ulusal” ve “uluslararası” politikalar arasındaki ilişkiye net bir örnek oluşturmaktadır. Rusya nüfusunun dörtte biri yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Bu nedenle, Rusya, ısınma ve elektrik fiyatlarını düşük tutarak toplumu teşvik

---

⁴⁷² T.C. Ekonomi Bakanlığı, **Türkiye'nin Serbest Ticaret Anlaşmaları**, Serbest Ticaret Anlaşmaları, <<http://www.ekonomi.gov.tr/sta/index.cfm>>, (26.06.2013)

⁴⁷³ «Suriye'de 7 kuyuda petrol aracağız», Ekonomi Haberler, Haber7.com, 04 Ekim 2010, <<http://ekonomi.haber7.com/ekonomi/haber/615619-suriyede-7-kuyuda-petrol-arayacagiz>>, (26.06.2013)

⁴⁷⁴ «Hafız Esad, Türkiye'ye geldi», Milliyet.com.tr, 16 Ekim 2007, <<http://www.milliyet.com.tr/2007/10/16/son/sonsiy42.asp>>, (26.06.2013)

⁴⁷⁵ T.C. Cumhurbaşkanlığı, Suriye'ye Ziyareti, 15 Mayıs 2009, <<http://www.tccb.gov.tr/yurt-disi/254/49604/suriye.html>>, (26.06.2013)

⁴⁷⁶ ORHAN, **Op. cit.**, s.44-45

⁴⁷⁷ T.C. Cumhurbaşkanlığı, Suriye Cumhurbaşkanı Sayın Beşar Esad'ın Onurlarına Verdikleri Aşam Yemeğinde Yaptıkları Konuşma, 15 Mayıs 2009, <<http://www.tccb.gov.tr/konusmalar/371/56300/suriye-cumhurbaskani-sayin-besar-esadin-onurlarina-verdikleri-aksam-yemeginde-yaptiklari-konusma.html>>, (26.06.2013)

etmektedir. Nitekim Rusya’da, özellikle doğalgaz fiyatları Avrupa’ya oranla, 4 kat daha ucuzdur. AB ise, bu tür politikaların uluslararası enerji fiyatlarını arttırdığını öne sürerek, Rusya’nın destek politikalarını sona erdirmesini talep etmektedir. Dahası da, bu talebini Rusya’nın Dünya Ticaret Örgütü’ne (DTÖ) üyeliği için ön şart olarak öne sürmektedir. ⁴⁷⁸

AB, 2007 yılında dünyada üretilen doğalgazın %6,5’ini üretmişken dünyada tüketilen doğal gazın %16.44’ünü tüketmiştir. ⁴⁷⁹ İthalatta en büyük pay %50 civarında bir oranla Rusya’nındır. ⁴⁸⁰

Türkiye, Rusya için önemli bir ülke konumunda çünkü Rusya AB’nin başlıca petrol ve doğalgaz sağlayıcısı konumunda kalmak istemektedir. Ayrıca Anadolu, Avrupa Birliği’ni, pek çok petrol ve doğalgaz yatağının bulunduğu Orta Doğu ve Orta Asya’ya bağlayan bir köprü olarak da ön plana çıkmakta. Öte yandan Türkiye, Rusya’dan gelenler de dahil olmak üzere olabildiğince çok doğalgaz ve petrol boru hattının kendi topraklarından geçmesini sağlamak için çaba harcamakta. Ankara’nın çabası, kısmen gerçekleşebilecek olsa da, Türkiye’yi bir enerji dağıtım merkezi haline getirmek. Bu politikanın bir parçası olarak, Türkiye Rusya’ya pek çok kez işbirliği teklifinde bulundu, fakat hepsi Moskova tarafından reddedilmiştir. Sonuç olarak, Türkiye, enerji altyapısının inşası konusunda, kendisini Rusya ile bir çıkar savaşı içerisinde buldu. ⁴⁸¹

AB enerji sektöründe kendisini Rusya’nın tekelinden kurtarmak için ne kadar çaba sarfetse de, bu dönemde bir başarı sağlayamadığı açıktır. AB’ye doğalgaz aktarımı konusunda gösterdiği çabalardan şu ana kadar iyi bir netice alamasa da, Kafkasya ve Orta Doğu doğalgazını RF’nuna alternatif olabilecek şekilde tedarik ve aktarmasının mümkün olması halinde, TR’nin AB’ye üyelik ve konusunda elini güçlendireceği açıktır.

---

⁴⁷⁸ BAYSOY, *Op. cit.*, s.70

⁴⁷⁹ BP, **Statistical Review of World Energy June 2008**, The Edition BP Statistical Review of World Energy, UK, London, Haziran 2008, s.24, <http://www.bp.com/liveassets/bp_internet/globalbp/globalbp_uk_english/reports_and_publications/statistical_energy_review_2008/STAGING/local_assets/downloads/pdf/statistical_review_of_world_energy_full_review_2008.pdf>, (26.06.2013)

⁴⁸⁰ BAYSOY, *Op. cit.*, s.88

⁴⁸¹ Adam BALCER, «Türkiye–Rusya İlişkilerinin Geleceği: Stratejik bir Bakış», Demos-EUROPA Avrupa Stratejileri Merkezi Analisti, 21 Ağustos 2009, <http://www.demoseuropa.eu/archive/modules.php?op=modload&name=PagEd&file=index&topic_id=13&page_id=983>, (26.06.2013)

3.4.7. Türkiye – ABD İlişkileri ve Rusya

ABD ise, 2002 (ABD Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi, 2002) ve özellikle 2006 yılı Ulusal Güvenlik Strateji Belgeleri'nde, otoriter yönetimlerin (Güvenlik Strateji Belgesi'ne göre 'tiranlığın') yok edilmesini ve liberal demokrasinin tüm dünyada yayılmasını asıl amaç olarak ilan etmiştir (ABD Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi, 2006). Bu bağlamda, neo-liberal küreselleşme, ABD'nin dünya kaynaklarına (özellikle enerji sektörüne) ve pazarlarına egemen olmasının stratejik aracı olarak işlev görmektedir. ⁴⁸²

Batı standartlarına göre pek de demokratik sayılmayan Rusya yönetimi ise, demokratik reform yapmak yerine Rusya'nın gücünü arttırmaya çalışmakta ve ekonomi alanında liberal politikalar yerine merkezi devlet korporatizmi uygulamaktadır. Bu durumda, Rusya'nın Batı için "güvenilir bir ortak" olarak kabul edilip edilmemesinin jeopolitik mücadelenin sonucuna bağlı olduğu görülmektedir. ⁴⁸³

11 Eylül sonrası uluslararası terörizm konusunda sıkı işbirliği içerisindeki Rusya ve ABD, RF'nun kendi kaynakları dışında Kafkaslar ve Orta Doğu enerji alanlarındaki tekelleri yaklaşımını nedeniyle sıkıntılı dönemler geçirmektedir. ABD'nin NATO aracılığıyla bölgede etkisi kurmak istemesine karşılık, Rusya enerji kartını çok etkin bir şekilde kullanarak, ABD'nin bu çabalarına bir çok yerde engellemektedir. Rusya'nın enerji sektöründeki etkinliği TR'nin bu bölgedeki ABD ile ortak çıkarlarını gerçekleştirmesini de engellemektedir.

Friedman, gelecek on yılda ABD'nin Gürcistan ve Kafkaslardan çekilmesinin bölgede boşluğa yol açabileceğini değerlendirmektedir. Friedman'a göre, Gürcistan'ın ABD için fazla önemi yoktur, ama bu ülke, güney sınırlarının güvenliği bakımından Ruslar için oldukça önemlidir. Ruslar, Gürcistan için bedel ödemeye hazır durumdadır. ABD ise, Gürcistan'ı Orta Asya ve İran ile ilgili konularda Rusya ile yürütülen pazarlıklarına konu etmek istemektedir. ⁴⁸⁴

ABD içinde Demokratların, Cumhuriyetçilere rağmen, bu politikaları savunabilecek güçleri yoktur. Bu sebeple Demokratların Rusya'yla ilişkilerde yenilenme sürecini dengeli bir şekilde yürütmesi gerekmektedir. Ancak Demokratlar, bu denge politikasıyla ABD iç kamuoyunda

---

⁴⁸² BAYSOY, *Op. cit.*, s.74

⁴⁸³ *Ibid.*, s.73

⁴⁸⁴ George FRIEDMAN, *Gelecek 10 Yıl: Neredeydik ... Nereye Gidiyoruz*, Pegasus Yayınevi, İstanbul, 2011, s.183

kararsızlık görüntüsü oluşmasına yol açabilir. Demokratlar Kafkasya'dan politik olarak çekildikleri takdirde ekonomik olarak kalmak isteklerini gizlememektedir. Güney Kafkasya'da Nabucco gibi yeni bir projenin geliştirilmesi bu anlamda ABD için çok önemlidir. ⁴⁸⁵

3.4.7.1. NATO – Rusya Konseyi İlişkileri ve Türkiye

Soğuk Savaş sonrasında, Rusya ve NATO'nun etrafındaki dünya değişmekteydi. Soğuk Savaş'ın yarattığı «tehdit»in ortadan kalkmasından sonra, gerek Rusya, gerekse NATO kendilerini uluslararası terörizme kadar yeni tür tehditlerle karşı karşıya bulmuştur. ⁴⁸⁶

RF ile NATO arasındaki resmi ilişkiler, 1997 Madrid Zirvesi'nde Avrupa–Atlantik Ortaklık Konseyi'ne (AAOK) dönüştürülen Kuzey Atlantik İşbirliği Kurulu'nun (KAİK), 1991 yılında yapılan kuruluş toplantısında başlamıştır. Bu Kurul, Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile yeni işbirliği ilişkilerinin pekiştirilmesi için çalışmalar yapan ve gerekli yardımı gösteren bir kurum haline gelmiştir. ⁴⁸⁷

Birkaç yıl sonra, 1994 yılında RF NATO ile müstakil ortak statüsünde olan devletler arasında güvenlik ve savunma alanlarında, pratik işbirliğine ilişkin ana program olan «Barış İçin Ortaklık» (BİO) programına katılmıştır. Böylece son yıllarda ortaya çıkan yeni NATO stratejisi ile, NATO'nun alan dışı operasyon yapabilmesi için ve NATO üyesi olmayan BİO projesi çerçevesinde operasyon yapabilme imkanı doğmuştur. ⁴⁸⁸

Yeltsin döneminde Rusya ve NATO'yu bir araya getiren en önemli gelişme, 21 Kasım 1995 yılında imzalanan ve dört yıllık Bosna Savaşı'na son veren Dayton Anlaşması'dır. B anlaşma

---

⁴⁸⁵ Orhan GAFARLI, «ABD – Rusya İlişkilerinde Yenilenme Süreci ve Kafkasya Faktörü», Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM), 08 Ağustos 2011, <http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=1115:abd-rusya-likilerinde>, (26.06.2013)

⁴⁸⁶ Paul FRITCH, «Umutları Deneyimlerin Üzerine Oturtmak», **NATO'nun Stratejik Ortaklıkları**, NATO Review, Sonbahar 2003, <<http://www.nato.int/docu/review/2003/issue3/turkish/art3.html>>, (26.06.2013)

⁴⁸⁷ Serhan YALÇINER, «Putin Dönemi Rusya Federasyonu–NATO İlişkileri», **İİBF Dergisi**, Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Cilt 12, Sayı 2, Isparta, 2007, s.342, <<http://sablon.sdu.edu.tr/fakulteler/iibf/dergi/files/2007-2-19.pdf>>, (26.06.2013)

⁴⁸⁸ P.V. STEGNIY, «Rusya ile NATO Arasındaki İşbirliği», Rusya Federasyonu'nun Türkiye Büyükelçiliği, 05 Temmuz 2004, <http://www.turkey.mid.ru/text_t64.html>, (26.06.2013)

doğrultusunda bölgeye yerleştirilen barış gücünde (Impementation Force, IFOR) Rus askeri de yer almıştır. IFOR çerçevesinde 16 NATO üyesi ülke, Rusya dahil 18 BİO projesinin ortağı ülke ve diğer bazı ülkelere birlikler bulunmaktaydı.

Yugoslaviya olayında, Rusya'nın ortaklığı IFOR görevinin başarısı ve Rusya–NATO ilişkilerinin olumlu yönde gelişmesi açısından önemli olmuş, Soğuk Savaş'ta gerçekleşemeyen barışı koruma operasyonlarının gerçekleşmesini sağlamıştır.

1997 yılında «Karşılıklı İlişkiler, İşbirliği ve Güvenlik Hususundaki Ana Kararname» nin imzalamasıyla, Rusya'nın NATO ile ilişkilerinde ileriye dönük bir adım daha atılmıştır. Ana Kararname'de Avrupa Atlantik Bölgesi'nde sağlam ve evrensel barışı kurmak üzere ortak amaca yönelik kararlığı tespit ederek uzun vadeli ortaklık için samimi bir esas oluşturdu. Bu kararname gereğince kurulan NATO–Rusya Daimi Ortaklık Konseyi, ortak endişeler uyandıran güvenlik konularında düzenli bilgi alışverişi yapılmasına hizmet etmiştir. Konsey, 1999 yılının başlarından itibaren, terörizm, Avrupa'da Konvansyonel Kuvvetlerin Azaltılması Anlaşması (AKKA), Bosna, Kosova gibi Avrupa güvenlik konularının tartışıldığı, dışişleri bakanları ve büyükelçilerin katıldığı oturumların yapıldığı bir forum haline gelmiştir. Konsey, diyalog yoluyla karşılıklı güven artırılmasına yardımcı olmayı amaçlamıştır. ⁴⁸⁹

Eski Yugoslaviya'nın dağılmasından sonra 1991 yılında yapılan halk oylaması ile bağımsızlık kararı alınan Kosova bölgesinde, bağımsızlık süreci ile siyasi bulanımı getirmiştir. 1998 yılında gerilimin savaşa dönüşmesi ve Arnavutluk'un savaşa girme eğilimi göstermesi nedeniyle yeni bir Balkan savaşı ihtimalinin doğması üzerine, BM'nin 1244 sayılı kararı çerçevesinde NATO öncülüğünde Haziran 1999 yılında barış gücü oluşturulmuştur. Krizin politik yollarla çözümünün söz konusu olmadığına anlaşılması üzerine, NATO 24 Mart aynı yılda hava hareketini başlatmıştır.

NATO'nun hava hareketi ile ilgili olarak meydana gelen görüş ayrıklarının ortaya çıktığı 1999 yılının başından, Rusya Ortak Daimi Konsey'e katılımının askıya almıştır. ⁴⁹⁰ Bu aşamadan sonra Balkanlar'daki sorunlara askeri değil, diyaloga dayalı çözüm anlayışı ile yaklaşılmasını savunan Rusya ile NATO arasındaki ilişkiler gerginleşmeye başlamıştır. Buna rağmen Rusya Federasyonu bu krizin çözümünde kilit diplomatik bir rol oynamıştır. Bu dönemde Rus askerleri,

---

⁴⁸⁹ YALÇINER, «Putin Dönemi Rusya Federasyonu–NATO İlişkileri», **Op. cit.**, s.344

⁴⁹⁰ STEGNIY, «Rusya ile NATO Arasındaki İşbirliği», **Op. cit.**

NATO birlikleriyle birlikte Bosna Hersek'te çeşitli görevlerde bulunmuş, NATO Bilim Programı çerçevesinde Rus bilim adamları ile işbirliği sürdürülmüştür. Haziran 1999 yılında KFOR güçlerinin Kosova'ya yerleştiği zaman bunlara Rus barıştırmacı birlikler de katılmıştır.

1999 yılı sonundan itibaren, Rusya ile NATO arasındaki ilişkilerde belirgin bir iyileşme başlamıştır. Bir yandan, Ekim 1999 tarihinde NATO Genel Sekreterliğine atanan Lord Robertson, tıkanan Rus–NATO temaslarını canlandırması, diğer yandan da 2000 yılında RF Devlet Başkanlığına seçilen V. Putin, NATO ile ilişkilerin pragmatizm ruhunda yeniden tesis edilmesi için gerekli adım atması gerektiğini.⁴⁹¹

1997 yılında kurulan NATO–Rusya Daimi Ortak Konseyi, 5 Aralık 2000 tarihinde Brüksel'de savunma bakanları düzeyinde toplanmıştır. Bakanlar, Kurucu Senet'te de belirttiği üzere, Avrupa–Atlantik istikrarı ve güvenliğini güçlendirmeyi amaçlayan sağlam bir NATO–Rusya ortaklığı için yapmış oldukları anlaşmalarını vurgulamış, askeri ve savunma ile ilgili konularda ve NATO–Rusya diyalogu ve işbirliğine ilişkin bakış açıları üzerinde fikir alışverişinde bulunmuşlardı. İlerleyen dönemde görüşmeleri sürdürmeye ve aralarındaki işbirliğini geliştirme yolları üzerinde durmaya karar verdiler. Moskova'da bir «NATO Askeri İrtibat Misyonu» açılması konusunda çalışmalarda bulunma kararı almışlardı.⁴⁹²

20 Şubat 2001 yılında Moskova'da NATO Danışma Ofisi'nin açılışını yapan Örgütü Genel Sekreteri L. Robertson: «Soğuk Savaş'ın bitiminden bu yana 10 yılın geride kaldığı ve XXI. yüzyılda girdiğimiz bu dönemde NATO–Rusya ilişkisi, doğru bir stratejik ortaklığa doğru yavaş yavaş ilerlemelidir. Danışma Ofisi, bu yola öncülük eden bir adımı temsil ediyor» demiştir.⁴⁹³

11 Eylül 2001 yılında ABD'ye düzenlenen terör saldırısı, küresel terör tehdidini devletlerin gündemine taşımıştır. Özellikle Çeçen sorunu ile uzun zamandır başı dertte olan Rusya ile NATO arasındaki ilişkilerde iyileşme gözlenmiş ve iki taraf küresel terör tehdidine karşı işbirliği yapma kararı almıştır. Rus hükümetinin Çeçenistan'daki savaşı, «terörizme karşı mücadele» adı altında meşrulaştırması ve Rusya'nın toprak bütünlüğü ve egemenliğine yönelik tehditler ile dış tehditle arasında bağ kurması, bu sürecin bir sonucuuydu.⁴⁹⁴ Bu bağlamında, Rusya–NATO

---

⁴⁹¹ Ibid.

⁴⁹² YALÇINER, «Putin Dönemi Rusya Federasyonu–NATO İlişkileri», *Op. cit.*, s.347

⁴⁹³ «New Information Office in Moscow», NATO Update, Week of 19-25 Şubat 2001, <<http://www.nato.int/docu/update/2001/0219/e0220a.htm>>, (26.06.2013)

⁴⁹⁴ YALÇINER, «Putin Dönemi Rusya Federasyonu–NATO İlişkileri», *Op. cit.*, s.348

ilişkilerinde önemli bir gelişme yaşanmıştır. 28 Mayıs 2002 tarihinde NATO'nun Roma Zirvesi'nde benimsenen deklarasyon ile yeni NATO–Rusya Konseyi (NRK / RNK) kurulmuştur. Yeni Konsey, 1997 yılındaki Kurucu Senet'in öngördüğü Daimi Ortaklık Konseyi'nin yerini almıştır. 1997 tarihli Kurucu Senet ile belirlenen üzerine yeniden inşa edilmiş olan Konsey ve "19+1 / NATO + Rusya" formülüyle iki taraf arasındaki ilişkilerde yeni bir sayfa açılmıştır. Temel amacı, Avrasya bölgesinin güvenlik sorunlarına yönelik işbirliği zeminini geliştirmek olan bu Konsey, bir çeşit danışma, ortak karar alma ve eylem mekanizması olarak tanımlanmıştır. ⁴⁹⁵

Diğer taraftan, Aralık 2000 yılında Brüksel'deki Rusya–NATO Daimi Ortak konseyi toplantısında üzerine çalışmasına karar verilen «NATO Askeri İrtibat Misyonu», Moskova'da 27 Mayıs 2002 yılında tesis edilmiştir. Ayrıca, 2002 yılındaki Moskova Zirvesi'nde, kriz yönetimine ilişkin ortak bir yaklaşım benimsenmiş ve ikili askeri teması geçildiği ilan edilmiştir.

⁴⁹⁶

Bu çerçevede NRK'nin NATO–Rusya yapılarının pratikte nasıl yürüdüğünün başarılarından bazıları şunlardır:

- Terörle ilgili tehditleri çeşitli açılardan değerlendirmekte müşterek istihbarat
- Gelecekteki NATO–Rusya barışı koruma operasyonları için uygulanacak politik metodlar;
- Denizaltı personelinin kurtarılması için bir çerçeve anlaşması;
- Füze savunma sistemlerinin hareket alanında uyumlu çalışabilmesi için bir yol haritası;
- Askeri birlikte çalışabilirliği geliştirmek amacıyla düzenlenmiş geniş kapsamlı eğitim ve tatbikat programı;
- Başarılı sivil olağanüstü hal planlama tatbikatları ve Savunma reformu ile ilgili işbirliğinin genişletilmesi. ⁴⁹⁷

NRK Kurul toplantıları büyükelçi ve askeri temsilcileri düzeyinde ayda en az bir kez, Dışişleri Bakanları, Savunma Bakanları, Genelkurmay Başkanları düzeyinde senede iki kez yapılmaktadır. En önemli yeniliklerden biri, gündemdeki konuları ele almak ve Rusya–NATO Konseyi'nin himayesinde birliktişilerin faaliyetlerini denetlemek üzere büyükelçiler seviyesinde ayda iki kere toplantı yapan RNK'nin Hazırlama Komitesi'nin çalışmalarıdır.

---

⁴⁹⁵ «Rome Summit Lays the Foundations for a Stronger NATO–Rusya Relationship», NATO Update, Week of 27 May – 2 June, <<http://www.nato.int/docu/update/2002/05-may/e0528a.htm>>, (26.06.2013)

⁴⁹⁶ YALÇINER, «Putin Dönemi Rusya Federasyonu–NATO İlişkileri», **Op. cit.**, s.348

⁴⁹⁷ FRITCH, «Umutları Deneyimlerin Üzerine Oturtmak», **Op. cit.**

- Yeni güvenlik tehditleri. Rusya ile NATO arasındaki sağlam ilişkilerin ilk iyi sonuçlarının elde edildiği terörizme yönelik mücadele ve yeni güvenlik tehditlerine karşı koyma faaliyetleri. Ayrıca Nükleer, biyolojik, kimyasal silah ve balistik füzelerin yayılmasına karşı mücadele konularında işbirliği daha aktif hale gelmektedir.

- Askerler arasında işbirliği. NRK'nin başkanlığında savaş ve silahlı kuvvetler tatbikatlarına ilişkin geniş kapsamlı program gerçekleştirilmektedir.

- Sivil olağanüstü durumlar. 1996 yılından bu yana Rusya ve NATO, deprem ve su baskını gibi olağanüstü hallerde ortaklaşa hareket etmek için gerekli potansiyelin sağlanması amacıyla afetlerin önceden keşfetme ve önleme çalışmalarında eşdümlü olarak işbirliği devam ettirmektedir.

- Bilim ve çevre konuları. 1998 yılında NATO ile başlayan bilim ve teknik işbirliğinde, Rusya'nın özel bir ilgisini çeken ve başta plazma fiziği, biyoteknoloji ve doğal ve teknolojik afetlerin tahmini ve önlenmesi olmak üzere üç somut konulara ağırlık verilmektedir. ⁴⁹⁸

Bütün bunlara rağmen, Rusya, NATO ile tüm konularda tam bir mutabakat içinde değildir. Avrupa'da Konvansiyonel Kuvvetlerin Azaltılması Anlaşması (AKKA) önemli problemlerden biridir. Rus Tarafı, bu anlaşmanın ratifikasyonunu uzatmaktan yana değil ve AKKA'nın Uyarılma Anlaşmasının onaylanması için 2002 yılında Devlet Dumasına gerekli belgeleri sunmuştu. Fakat NATO ortakları, bu girişimi açık bir şekilde frenlemektedir. Rusya'ya Anlaşma gereğince ne şartta olursa olsun kanat sınırlamalarının yapılması için çağrıda bulunmuş, fakat Rus Tarafı gerekeni yapınca NATO bu anlaşmanın onayına dönük bir adım bile yapmadı. Rus Tarafı, Kuzey Kafkasya'dan silahlı kuvvetlerini çekerken şeffaflık göstermiş, fakat bunun karşılığında hiç bir şey alamamıştır. Rusya, AKKA'nın bir an önce yürürlüğe girmesinden başka makul bir alternatif görmemektedir. Kısacası, Konsey'in çalışmalarında bir anda çözülmesi zor bazı problemler ile ilgili olarak görüş ayrılıkları mevcuttur. Örneğin, İttifakın genişlemesi ile ilgili olarak Rusya Federasyonu Savunma Bakanı, NATO Temsilcilerine, NATO'nun artık Rusya'nın hayati önemini taşıyan alanında hareket etmeye başladığını hatırlattı. Bunun için NATO, sözde değil, fiilen Rusya'nın kaygılarını hesaba katmalı ve İttifak'ın Rusya'yı davet ettiği aynı açıklık göstermelidir. ⁴⁹⁹

---

⁴⁹⁸ STEGNIY, «Rusya ile NATO Arasındaki İşbirliği», *Op. cit.*

⁴⁹⁹ *Ibid.*

2003 yılındaki Irak savaşı ile su yüzüne çıkan anlaşmazlıklar, NATO'yu bir tarafta Fransa ile Almanya, diğer tarafta ise, ABD ve İngiltere'nin bulunduğu iki gruba bölmüştü. Eylül ayında Örgüt'ün yeni Genel Sekreteri olarak Jaap de Hoop Scheffer'i seçilmesiyle, AB ordusunun kurulması yönünde tartışmaların yaşanması, ABD ile Avrupa'yı karşı karşıya getirmiştir. Rusya açısından ise, bu dönem ile ilgili kaygılar, özellikle yeni GenSekreter üzerine yoğunlaşmaktaydı. Scheffer'in Maastrich'te gerçekleşen AGİT toplantısında sarfettiği ve birkaç gazetede de yayınlanan «Rusya'nın müttefiki yoktur!» şeklindeki sözleri, Rusya'da rahatsızlık uyandırmıştı.

500

28 Haziran 2004 tarihinde İstanbul'da RNK'nin olağan toplantısı yapılmıştır. Bu toplantı sırasında, Rusya Dışişleri Bakanı Sergey V. Lavrov, Roma Zirvesi'nden bu yana geçen iki yıl içerisinde Tarafların, Rusya ile NATO arasındaki işbirliği mekanizmasının gerekli ve kalıcı olduğuna inandığını tespit etmiştir. Ayrıca, ne Rusya'nın NATO için, ne de NATO'nun Rusya için bir tehdit oluşturduğu bir kez daha teyit edilmiş, çatışma için herhangi bir önkoşulun bulunmadığı ve Rusya'nın NATO ile normal, samimi, ortaklık ve iş ilişkilerini devam ettirdiğinin altı çizilmiştir.

Bunun yanısıra, Rusya'nın sınırları boyunca İttifak'ın askeri varlığının artırılmış olması ve üye ülkelerin sınır ve hava sahasını korumaya ilişkin NATO'nun eski iç yönergeleri doğrultusunda hareket ettiği düşüncesini yaratmaktadır. Bu bağlamda, Rusya–NATO Konseyi sırasında Rus heyeti, bu kaygıların ortak bir şekilde ele alınması konusunu ortaya koymuştur. Rus Tarafı, güven artırıcı ek tedbir, karşılıklı kontrol önlemleri, tehlikeli askeri etkinliklerinin önlenmesine ilişkin tedbirlerin alınması gerektiği düşüncesindedir. Böylece, Rusya ile NATO'nun sınırlarının kesiştiği noktalarda sınır boyu güvenliğinin mevcut durumunu göz önünde bulundurarak teknik ve hava şartlarının neden olabileceği çeşitli olaylardan kaçınmasına imkan tanınacaktır. ⁵⁰¹

Toplantıda, kilit konumdaki uluslararası ve bölgesel güvenlik konularında, siyasi diyalogun geliştirilmesine özel bir önem verilmiştir. Uluslararası teröristlere yönelik ortak tehdit değerlendirilmesine ilişkin yapılan çalışmaların esasında terörizm tehlikesiyle mücadele mekanizmasına katılan tüm katılımcıların ortak pratik hareketlerini sağlayacak olan yıllık somut etkinlikler takvimini hazırlaması üzerinde anlaşmaya varılmıştır. Bunun dışında, bölgesel kriz hususları ele alınırken Rusya–NATO ortak barıştırmacılık esas konsepsiyonu üzerinde çalışmanın

---

⁵⁰⁰ İlyas KAMALOV, «Putin'in Rusyası: KGB'den Devlet Başkanlığına Vladimir Putin», Kaknüz Yayınları, 1. Basım, İstanbul, 2004, s.150

⁵⁰¹ STEGNIY, «Rusya ile NATO Arasındaki İşbirliği», **Op. cit.**

hızlandırılmasına karar verilmiştir. Ayrıca Rus Tarafı, 18 Haziran 2004 tarihinde Astana'da Kollektif Güvenlik Antlaşması Örtü (KGAÖ) Zirvesinde alınan ve NATO ile çeşitli alanlarda işbirliği yapmak üzere teklif yenilemiştir. Böyle bir teklif, Afganistan, barıştırmacılık hareketleri, terör, uyuşturucu trafiği, kitle imha silahlarının yayılması ile mücadelede ve olağanüstü durumlarda işbirliği dahil olmak üzere iki örtün ortaklaşa hareket edebilecekleri bir dizi işbirliği alanını kapsamaktadır.

Geçmiş dönemlerde, Kosova ve Çeçen savaclarının Avrupa, ABD ve Rusya arasında yarattığı soğukluk geride kalmış gibi görünmekte, bu nedenle Rusya'nın XXI. yüzyılın ilk döneminde uluslararası sorunların çözümünde daha etkin bir rol oynayabileceği değerlendirilmektedir. Ancak, Rusya'nın kısa vadede yapısal sorunlarını çözümüne kavuşturmadan ve Batı ile bazıları Soğuk Savaş döneminden kalma güvensizlikleri gidermeden, özellikle kriz durumlarındaki karar alma sürecinde yer alması uzak bir ihtimal olarak gözükmektedir. Rusya ile İttifak arasındaki ilişkilerin gelişmesi ve yapıcı bir işbirliği, ancak tarafların birbirlerinin hassasiyetlerini göz önüne alması ve karşılıklı yükümlülüklerini koşulsuz ve tam olarak yerine getirmesi ile mümkün olabilecektir. NATO bünyesindeki her ülkenin Rusya ile olan ikili münasebetleri de Rusya-NATO ilişkisini etkileyecek ve Rusya'nın Batı'ya entegrasyonunda belirleyici olacaktır.

Rusya Federasyonu Devlet Başkanı V.V. Putin: «NATO ile ilişkilerimizde kavgadan diyaloga ve çatışmadan işbirliğine giden çok uzun bir mesafe aldık» diye ifade etmiştir. Bazı anlaşmazlıklara karşın Rusya ve İttifak'ın XXI. yüzyılın yeni tehditlere karşı mücadelede birbirine ihtiyacı bulunmaktadır. Böyle bir mücadelenin yolu sadece açık bir diyalogtan, karşılıklı güven ve ortak menfaatleri gözeterek pratik işbirliğinden geçmektedir. ⁵⁰²

Türkiye'nin NATO'ya girmesi, Örgüt'ün kurulduğu 1949 yılından 3 yıl sonra mümkün olabilmektedir. Türkiye'nin NATO'ya üyeliğinin en önemli sebebi, hemen yanındaki SSCB'nin yayılmacı politikaları olmuştur. Türkiye'den toprak ve Boğazların yönetiminde hak talep eden SSCB Türkiye'yi NATO'yla ittifak arayışına itmiştir. ⁵⁰³

SSCB ve Türkiye Cumhuriyeti arasında yakın işbirliği temeline dayalı ilişkiler 2. Dünya Savaşı'nın bitimine dek devam etmiştir. Savaşın ardından durum keskin bir şekilde değişmiştir.

---

⁵⁰² *Ibid.*

⁵⁰³ Okan YÜKSEL, «Türkiye'nin NATO ile ilişkileri», Politik Akademi, 07 Mayıs 2013, <<http://www.politikakademi.org/2013/05/turkiyenin-nato-ile-iliskileri/>>, (26.06.2013)

Savaş bittikten sonra Sovyet hükümetinin ikili anlaşmaların iptali yönündeki beyanı ve Türkiye'ye karşı öne sürdüğü toprak ve ortak üs talepleri SSCB–Türkiye ilişkilerinde krize neden olmuştur. SSCB gibi tehlikeli bir komşuya sahip olan Türkiye destek bulmak arzusuyla Batı ülkeleri, özellikle de ABD ile yakınlaşma politikaları izlemeye başlamış ve neticesinde 1952 yılında NATO'ya katılmıştır.

Türkiye'nin Batı bloğuna girmesiyle birlikte iki ülke düşman kamplarda yer almıştır. XX. yüzyılın ortalarında bozulmaya başlayan ikili ilişkilerde “Soğuk Savaş” dönemine girilmiştir. NATO üyesi olan Türkiye kuzey yönünde güvenliğin sağlanması görevini üstlenmiştir. Önemli jeopolitik konumu sayesinde Türkiye, Soğuk Savaş yıllarında Batı bloğu ve NATO'nun başlıca düşman olan SSCB'ye karşı mücadelesinde büyük stratejik öneme sahip olmuştur.⁵⁰⁴ Bunun sonucu olarak on yıllar süren soğuk savaş döneminde Moskova ile Ankara arasındaki ilişkiler küresel boyuttaki “SSCB–ABD” mücadelesi çerçevesinde şekillenmiştir.

Çoğu zaman Türk–Rus ilişkilerinin Soğuk Savaş'ın bitimiyle gelişmeye başladığı bilinmekte. Türkiye ile SSCB arasındaki ekonomik ilişkilerin yeniden canlanması döneminin 1960'lı yıllardan itibaren başlanmıştır. İşbirliği konusundaki ilk somut adımlar 1960'lı yılların ikinci yarısında atılmış, bu dönemde SSCB'nin yardımıyla Türkiye'de birçok sanayi tesisinin inşasına başlanmıştır. 1970'li yıllarda Türk–Sovyet ilişkilerinde yeni ve daha aktif aşamaya girilmiştir.^{505, 506}

3.5. R.T. Erdoğan – D.A. Medvedev Dönemi (Mart 2008 – Mayıs 2012)

3.5.1. Genel

Rusya Devlet Başkanlığında görev süresini dolduran Putin'in desteklediği Dimitri Medvedev Mart 2008 tarihinde görevi devraldı. Putin bölge devletleriyle tüm taraflarla bağlantı halinde olmaya çabalar göstererek, ortak çıkarlar ve tehdit algıları temelinde şekillendirdiği pragmatik ilişkilerde dengeli bir siyaseti tercih etmiştir. Böylece Putin'in daha güçlü bir parlamento desteği ile 2008 yılında Devlet Başkanı seçimleri kazanarak, ikinci döneminde bölgede daha iddialı

---

⁵⁰⁴ ÖZBAY, «Türk–Rus İlişkileri», *Bilge Adamlar Kurulu Raporu, Op. cit.*, s.5

⁵⁰⁵ *Ibid.*, s.6

⁵⁰⁶ Bu konuda daha ayrıntılı olarak bu çalışmanın III. Bölümü, 3.2. II. Dünya Savaşı Sonrası, SSCB Dönemi, SSCB dağılımından Sonra Türk–Rus İlişkilerinin Genel Durumu (1945–2000 yılları arasında) ayrıca bakınız

bir politika izlediği söylenebilir. Medvedev dönemi, Putin döneminin devamı gibi kabul edilebilir. Bazı farklılar mevcut olmasına rağmen, temel politikalar değişmemiştir. Değişen Rusya'nın daha da artan gücü ve kendine güveni olduğunu söylenebilir. ⁵⁰⁷

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsızlığını kazanan ülkeler uluslararası sisteme entegre olma ve devlet yapısının geliştirilmesi faaliyetleriyle meşgul olurken, bir yandan bölgesel sorunlarla da ilgilenmek durumunda kalmışlardır. Bu ülkelerden Kazakistan Orta Asya'da petrol (5,4 milyar ton rezerv) ve doğalgaz (3 trilyon metreküp rezerv) kaynaklarıyla, yüzölçümüyle öne çıkmasının yanı sıra diplomaside aktif bir ülke olarak da kendisinden söz ettirmiştir. ⁵⁰⁸

Rusya'nın Orta Asya'daki etkinliği bir anlamda Kazakistan ile gerçekleştirdiği ilişkilerin düzeyi ile paralellik arz etmektedir. Bu nedenle, BDT, Şanghay İşbirliği Örgütü, AGİT, Avrasya Ekonomi Topluluğu (EURAZES) ve İKÖ gibi önemli uluslararası örgütlerin aktif bir üyesi olan Kazakistan'ın Rus dış politikasındaki ayrıcalıklı konumunu Medvedev döneminde devam ederken, bundan sonrası için de bu şekilde devam etmesi kuvvetle muhtemeldir. ⁵⁰⁹

Bu noktada özellikle öne çıkan iki konu bulunmaktadır: Kazak doğalgaz ve petrolünün Rusya üzerinden geçişi ve iki ülkenin Hazar Denizi'ndeki üç ortak petrol alanı girişimi. 2007 yılında Kazakistan 60 milyon tondan fazla petrolü Rusya üzerinden ihraç etmişti. Bu rakamlar Rusya'yı Kazak petrolünün geçişi için en önemli ülke kılmaya yetmekte. İki ülke arasındaki geçiş anlaşması ise 2002 yılında yapılmıştır. ⁵¹⁰

Zengin hammadde kaynaklarına sahip Kazakistan, bu açıdan sadece Rusya'nın değil, ABD, AB, Çin ve diğer ülkelerin de dikkatini üzerine çekmeyi başarmış durumda. Kuzey-güney ve doğu-batı çerçevesinde inşaatı planlanan boru hatlarının hemen hepsinde sürekli gündeme gelen

---

⁵⁰⁷ KAYRAK, «Rusya Federasyonu'nun Orta Doğu Politikası», **Op. cit.**

⁵⁰⁸ Kamer KASIM, «Kazakistan: Avrasya'dan Dünyaya Açılan Bölgesel Güç», Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK), 15 Aralık 2010, <http://www.usak.org.tr/analiz_det.php?id=5&cat=1111#.UdBSYR0vlpA>, (26.06.2013)

⁵⁰⁹ Ferit TEMUR, «Rusya İnisiyatifli Örgütler ve Kremlin'in Stratejik Hesapları», Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM), 12 Mayıs 2010, <http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=678:rusya-nisiyatifli-oerguetler-ve-kremlinin-stratejik-hesaplar&catid=104:analizler-rusya&Itemid=136>, (26.06.2013)

⁵¹⁰ Habibe ÖZDAL, «Medvedev Döneminde (Ayrıcalıklı) Rus-Kazak İlişkileri», Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK), 03 Nisan 2010, <http://www.usak.org.tr/analiz_det.php?id=10&cat=1594#.UdBakR0vlpA>, (26.06.2013)

Kazakistan'ın hammadde kaynakları, bölgedeki enerji oyununda en etkili faktörlerden biri olarak öne çıkıyor. Bu bağlamda, elektrik enerjisi ve kömür sektöründe ortak projeler ve nükleer alanda yıllık 500 ton ortak uranyum çıkarımının yanısıra, Kazak petrol ve doğalgazının uluslararası pazarlara erişiminde Sovyetler zamanından kalma altyapı dolayısıyla Rusya'nın transit rolü önemini korumakta. Örneğin, 2010 yılında Kazakistan'ın sattığı doğalgazın tamamı (11,95 milyar metreküp) boru hatları yoluyla ya Rusya'ya, ya da Rusya üzerinden diğer ülkelere pazarlanmış durumdaydı. ⁵¹¹

Türkiye'nin bu coğrafyada iyi ilişkiler geliştirdiği ve bunu sürdürülebilir kıldığı tek ülke olan Kazakistan, özellikle son birkaç yıldır bu yönde somut adımlar atmakta. Örneğin 2009 yılında imzalanan Stratejik Ortaklık Anlaşmasıyla birlikte liderler birbirlerine verdikleri önemi göstermek adına Ankara–Astana hattını daha sık aşındırmaya başlamıştır. ⁵¹²

Gürcü askeri birlikleri, 7 Ağustos 2008'de Gürcistan'dan ayrılarak RF'nun desteği ile tek taraflı olarak bağımsızlığını ilan eden Güney Osetya'nın başkenti Tshinvali'ye girmişti. Gürcistan'ın bu harekâtında RF, ekonomik ve askeri destek sağlayan ABD, AB ve Türkiye'yi suçlu görmekteydi. ⁵¹³

Kafkasya'da yaşanan çatışma için devreye giren Başbakan Erdoğan, 13 Ağustos 2008 günü Rusya'ya gitmiştir. ⁵¹⁴ Moskova'nın ardından 14 Ağustos 2008 günü de Tiflis'te temaslarda bulunmuştur. Erdoğan, «Gürcistan'ın da içinde olmasını temenni ettiğimiz böyle bir yapılanmanın, coğrafya esaslı, bölge barışı ve ortak güvenliğe önem veren, ekonomik işbirliği ve enerji güvenliğini içeren, AGİT ilke ve prensiplerine dayalı ortak kriz çözme ve yönetme mekanizmasını kapsayan bir istikrar ve işbirliği platformu olmasını öngörüyoruz». Geçmişte Gürcistan ile birlikte gerçekleştirdikleri Bakü–Tiflis–Ceyhan, Bakü–Tiflis–Erzurum ve Bakü–Tiflis–Kars gibi projelerin bunun en güzel örnekleri olduğunu kaydeden Erdoğan, «Bu bölgesel işbirliği projelerini Kafkasya'da yaşayan halkları birbirine bağlayacak şekilde geliştirmeliyiz.

---

⁵¹¹ Kerim HAS, «Moskova–Astana Hattında Pragmatik Tercihler», **ANALİST**, Dijital Sayı, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK), Ankara, Temmuz 2012, <<http://www.usakanalist.com/detail.php?id=120>>, (26.06.2013)

⁵¹² Gülay MUTLU, «Türkiye–Kazakistan: Çok Yönlü İşbirliği», 15 Ekim 2012, USAK Stratejik Gündem, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Yayındır, <<http://www.usakgundem.com/yazar/2531/t%C3%BCrkiye-kazakistan-%C3%A7ok-y%C3%B6nl%C3%BC-%C4%B0%C5%9Fbirli%C4%9Fi-.html>>, (26.06.2013)

⁵¹³ Reha YILMAZ, «Bağımsızlık Sonrası Dönemde Rus–Gürcü İlişkileri», Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK), 16 Eylül 2011, <http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=1130:bagim..>, (26.06.2013)

⁵¹⁴ «Başkan Erdoğan Rusya'ya gitti», Hürriyet Gazetesi Resmi websitesi, 13 Ağustos 2008, <<http://www.hurriyet.com.tr/dunya/9653592.asp>>, (26.06.2013)

Unutulmamalıdır ki bölgede ortak bir refah ve istikrar anlayışı tesis edilmeden ülkelerin tek tek refah ve istikrarını sağlayamayız» diye konuşmuştur. ⁵¹⁵

Gürcistan Cumhurbaşkanı Mihail Saakaşvili, Bakü–Tiflis–Ceyhan (BTC) boru hattının askeri bir hedef olmadığını, ancak yine de Rusya'nın bu hatta saldırı girişiminde bulunduğunu söylemiştir. Yapılan görüşmelerde enerji hatlarının önemli bir yer tuttuğu yapılan açıklamalardan da anlaşılmaktadır.

16 Ağustos 2008 tarihinde, ABD'nin Gürcistan'a göndermek istediği yardım gemilerinin Boğazlardan geçişine Montrö Sözleşmesi'nin maddeleri ihlal ediyor gerekçesi ile Türk Hükümeti tarafından izin verilmemesinde göze çarpan bir gelişme idi. Gemilerin tonajları Boğazları geçmeye uygun değildi ve ABD'nin gemiler için en az 8 gün önceden Türkiye'ye bildirimde bulunması gerekiyordu. Savaş sonrası bu durum kendi müttefikleri aleyhine Türkiye'nin barışçıl ve dengeleyici bir hamlesi olarak görülecekti. ⁵¹⁶

Bu dönemde, Başbakan Erdoğan ve Dışişleri Bakanı Babacan'ın bölge ülkeleri ve ABD ile yaptığı bir dizi görüşmelerde Türkiye'nin Kafkaslarda barışın sağlanması için önerdiği «Kafkasya İstikrar ve İşbirliği Platformu» taraflarca istenen hararetle karşılanmadıysa da, Türkiye'nin yerini belli etmeye yaramıştır. ⁵¹⁷ Bu çabalar esnasında; Ankara'nın büyük önem atfettiği Nabucco projesini devre dışı bırakacak şekilde Rusya'nın bütün Azeri gazına talip olmasına, Bakü yönetiminin nasıl tepki vereceği konusu da gündeme gelmiştir. Türkiye Ermenistan ilişkilerine Azerbaycan'ın duyduğu tepki nedeniyle Azerbaycan'ın Türkiye'yi sıkıştıracağı anlaşılmıştır. Türkiye'yi ziyaretinde Rusya'ya verilecek 'evet' cevabının Nabucco'yu devre dışı bırakmak anlamına gelebileceğinin hatırlatılması üzerine Azeri bakan, «Bu bir ticaret ve kâr meselesi» değerlendirmesinde bulunmuştur. ⁵¹⁸

---

⁵¹⁵ «Erdoğan Tiflis'te», CNN TÜRK, 14 Ağustos 2008, <http://www.gazeteci.tv/print.php?haber_id=29950>, (26.06.2013)

⁵¹⁶ Mehmet CAN, «Türkiye Dış Politikasının Gürcistan–Rusya Savaşı ile Sınava», International University of Sarajevo, Graduate Program on Strategic Analysis and Risk Assessment, s.10-13, <http://www.gazeteci.tv/print.php?haber_id=29950>, (26.06.2013)

⁵¹⁷ «Kafkas Platformu'nun Yeni Taliplisi İran», CNN TÜRK, 13 Eylül 2008, Dünya Bülteni / Haber Merkezi, <<http://www.dunyabulteni.net/index.php?aType=haberArchive&ArticleID=52914>>, (26.06.2013)

⁵¹⁸ CAN, «Türkiye Dış Politikasının Gürcistan–Rusya Savaşı ile Sınava», **Op. cit.**, s.13-14

3.5.2. Rusya'nın Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) Üyeliği ve Türkiye

Medvedev Döneminin en önemli çalışmalarında biri Rusya'nın 1995 yılından itibaren devam eden DTÖ üyelik müzakerelerinin nihayet tüm üye devletlerin onayının alınarak 2011 yılı sonunda gerçekleşmesidir. ABD ve AB'nin yıllardır bir tehdit olarak elinde tuttuğu DTÖ üyeliğinin tamamlanması ile RF batı ile entegrasyonunda bir engeli daha ortadan kaldırmış oldu.

519

Rusya'nın DTÖ üyeliğine, ülke içinden bazı küçük itirazlar olsa da, genelde ciddi ekonomistler ve politikacılar bu olayı olumlu karşılamaktalar. Başta eski maliye bakanı Aleksey Kudrin olmakla çok sayıda saygın ekonomi uzmanı ise bu üyeliğin Rus ekonomisinin gelişimine hız kazandıracığını düşünmekte. Politik anlamda ise, DTÖ üyeliği, İran, Suriye ve füze savunma sistemi sebebiyle iyice gerginleşen Rusya–Batı ilişkilerinde küçük de olsa bir yumuşama sayılabilir.⁵²⁰

«RF gelirlerinin büyük bölümünü doğalgaz, petrol ve diğer hammadde ihracatından elde etmektedir. Bu gelirler devlete ulaşmak, siyasi sebepleri içinde ağırlıklı olarak yer aldığı biçimlerde kullanılmaktadır. Keza Rusya, eski Sovyet Cumhuriyetleri için, doğalgaz ve petrolü siyasi olarak fiyatlandırmakta, Rus dış siyasetine uygun olarak hareket etmeyen ülkelere fiyat yükseltme, gaz sevkiyatını durdurma ve benzeri yaptırımlar uygulamaktadır. Rusya'da yatırım yapan şirketlerde güvende değildir. Karmaşık yasal sorumlulukların yerine getirilmediği ileri sürülerek şirketlerin Rusya'dan çekilmeleri için baskı yapılabileceği, en son *British Petrol*'ün bu ülkeden çekilmeye zorlanması ile bir defa daha doğrulanmıştır. Rus rejiminin giderek otoriterleşmesi, iktisadi anlamazlıklarda hak aramayı zorlaştırmaktadır».⁵²¹

RF'nin DTÖ'ne üyeliği ile, Prof. Dr. İlter Turan'ın 2009 yılı Şubat ayında Rusya'nın uluslararası ticari ilişkilerindeki durumu tanımlayan yukarıdaki değerlendirmesinde bahsettiği sıkıntıların,

---

⁵¹⁹ «Rusya Federasyonu'nun DTÖ'ye Katılımı», T.C. Ekonomi Bakanlığı Resmi Web Sitesi, <<http://www.ekonomi.gov.tr/upload/34D0C4FE-A310-8FC4-FBD7F40748D20CB8/Rusya%20kat%C4%B1%C4%B1m-Bakan%20bilgi%20notu3-2.doc>>, (26.06.2013)

⁵²⁰ Nazim CAFERSOY, «Rusya'nın DTÖ üyeliği», Kafkasya Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Merkezi (QAFSAM), 1 News.com.tr, The First News, 23 Ağustos 2012, <<http://www.1news.com.tr/yazarlar/20120823053430667.html>>, (26.06.2013)

⁵²¹ İlter TURAN, «Türk – Rus ilişkileri: Sorunlar ve Fırsatlar», Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM), 11 Şubat 2009, <http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=278:turk-rus-ilikileri-sorunlar-ve-firsatlar&catid=104:analizler-rusya&Itemid=136>, (26.06.2013)

özellikle Rusya'nın enerji sektöründe hâkimiyetini kullanarak uluslararası ticaretin kuralları dışına çıkan uygulamalarının bir ölçüde aşılması ve medeni dünyanın ticari kuralları içerisine çekilmesini ve kontrol edilebilir hale gelmesini de sağlamıştır.

Rusya'nın 18 yıl süren zorlu müzakereler sonunda DTÖ'ne tam üyelik statüsüne kavuşmuş oldu. Ülkenin 2000'li yıllardan sonra hız kazanan global ekonomiye entegrasyon çabalarına önemli katkı sağlamıştır. Bu konuda, *DenizBank* Moskova Genel Müdürü H. Cansever: «Bu üyelikle, Rusya'nın uluslararası ticaret koşullarında daha standart, daha şeffaf, rekabete açık, uzun vadeli plan yapılabilen ve daha güvenli bir ticaret ve yatırım limanı haline gelmesi yönündeki adımların hızlanacağını düşünüyoruz»⁵²² demiştir.

Gümrük vergilerinin ve uluslararası ticarete uygulanan kotalar gibi diğer sınırlayıcı tedbirlerin, DTÖ standartlarına çekilmesinin, bu üyeliğin kısa ve orta vadede etkisi görülebilecek katkıları olacağını söyleyen uzmanlar, DTÖ üyeliğinin, Rusya–Türkiye ikili ilişkilerine de çok olumlu katkısı olacağını düşündüğünü kaydetmektedir. Bu durum, özellikle Türkiye'den Rusya'ya yönelik ihracatta önemli bir avantaj sağlayacaktır. Ayrıca iki ülkenin potansiyellerine baktığımızda, mevcut yatırım rakamlarının çok daha yüksek seviyelere çıkartılmasının mümkün olduğu görülmektedir.⁵²³

Önümüzdeki dönemde Türkiye ile Rusya arasında, enerji, doğalgaz, turizm, tarım, gayrimenkul sektöründe ve Rusya pazarına ürün sağlamak için sanayi ve üretim alanlarındaki yatırımlar ön plana çıkacağını söylemek mümkündür.

3.5.3. Arap Baharı ve Suriye'nin Durumu Yeniden Şekillenen Orta Doğu

2010 Aralık'ta Tunus lideri Zeynel Abidin'i hedef alan gösterilerle başlayan Arap Baharı, Mısır'a oradan Libya ve Suriye başta olmak üzere, çeşitli Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkelerine yayılmıştır.⁵²⁴

Küresel Araştırma Merkezi'nin (KAM) Mart 2012 yılında düzenlenen Avrasya Konuşmaları etkinliğinde Arap Baharı'nı Rusya bağlamında değerlendiren Aleksandr Sotniçenko «Vladimir

---

⁵²² Didem DEMİRKENT, «Rusya'nın DTÖ üyeliği Türkiye'ye Fayda Sağlayacaktır», *Ayrıntılardaki RUSYA / РОССИЯ в*

Подробностях, Ülke Dosyası, Globus Dünya Basımevi, İstanbul, Ekim 2012, s.40

⁵²³ *Ibid*, s.40

⁵²⁴ Tuğçe VAROL SEVİM, «Arap Baharı» Rusya Kapılarında», *XXI. Yüzyıl*, Sayı 36, Aralık 2011, s.35-36

Putin, modern dönemden kalma milliyetçi ve laik bir lider; tıpkı Hüsnü Mübarek, Muammer Kaddafi ve Beşar Esed gibi. Mevcut Rus eliti de, Putin'le benzer bir arka plana sahip. Diğer yanda liberal bir elit kadro var; Dmitriy Medvedev ve arkadaşlarının yüzü tamamen Avrupa'ya dönük. Bu kesim 'Arap Baharı'nın etkilerinin Rusya'ya da sıçrayabileceğinden ciddi bir şekilde endişe ediyor, ama bu vesileyle ilk kez yüzlerini Orta Doğu'ya çevirmiş durumdadır» şeklinde değerlendirmekte.⁵²⁵

Mısır'da meydana gelen hareketler konusunda tarafsız kalan Rusya'nın, Libya konusunda BM'deki oylamada da çekimser kalmayı tercih etmiştir. Libya ile yürütülen milyar dolarlık projeleri belirsizliğe terk eden RF, kendisi için daha da özel bir konumda olan Suriye'de B. Esad'ın yanında ve batının politikaları karşısında yer almıştır. Suriye ile uzun zamandır iyi ilişkiler içerisinde olan ve bu ülkede bir de donanma üssü bulunan RF, silah ticareti açısından önemli bir pazarını da kaybetmek istememektedir. Doğu Akdeniz'de yeni keşfedilen petrol ve doğalgaz alanlarında etkinliği açısından da, Suriye ayrıca daha da bir önemli haline gelmektedir.

Rusya, Suriye'de sorunun diplomatik yollardan çözümünden yanadır ve arabuluculuk faaliyetleri ile sürecin dışında kalmamak ve etkinliğini artırmak istemektedir. Ancak tarafların ölümüne çatışmaları, diyaloga yakın olmamalarının yanı sıra, sivil kayıplarında fazla olması, diplomatik yollardan çözümü zorlaştırmaktadır.⁵²⁶ Batının ve İsrail'in bütün muhalefetine karşı RF, Suriye'ye ayaklanmanın bastırılması için her türlü desteği vermektedir.

Avrupa, enerji pazarını doğudan ve güneyden çevrelemeyi, Cezayir ve Libya yatırımları dolayısıyla da Avrupa'nın Rusya'ya olan enerji bağımlılığını arttırmayı hedefleyen Rusya'nın enerji stratejisindeki Libya kalesinin yıkıldığı düşünülebilir. Bu nedenle Rusya, Çin, Japonya ve Hindistan pazarlarına yönelme stratejisini daha da hızlandırmak zorunda kalacaktır. Diğer yandan "Renkli Devrimler" ve "Arap Baharı" sırasında işsiz gençliğin oynadığı rol, Rusya tarafından kabul edilmiş ve buna yönelik önlemler alınmaya başlanmıştır.⁵²⁷ Özellikle Mayıs 2012 Devlet Başkanı seçimlerinde tekrar Başkan olması beklenen Başbakan Putin'in önümüzdeki dönemlerde Rus gençler için 25 milyon yeni iş olanağı planlandığı sözleri,

---

⁵²⁵ Aleksandr Sotniçenko, «Arap Baharı» Sürecinde Rusya'nın Orta Doğu Politikası», Bilim ve Sanat Vakfı, 10 Nisan 2012, <<http://bisav.org.tr/merkez.aspx?module=yuvarlakmasaayrinti&altturid=24&dizi=1&merkezid=6&yuvarlakmasaid=953>>, (26.06.2013)

⁵²⁶ İlyas KAMALOV, «Rusya'nın Orta Doğu'daki Gelişmelere Bakışı», Orta Doğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM), 04 Ağustos 2011, <<http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=2498>>, (26.06.2013)

⁵²⁷ VAROL SEVİM, «Arap Baharı» Rusya Kapılarında», **Op. cit.**, s.41

Rusya'nın "Arap Baharı"ndan ne derece etkilendiğinin bir göstergesidir.⁵²⁸ Sonuç olarak Rusya, "Arap Baharı"na sürpriz bir şekilde yakalanmışsa da, "Renkli Devrimler" sırasında edindiği tecrübeyle diplomatik ve uluslararası meşruiyet zemini çerçevesinde bir politika izlemiştir.

3.5.3.1. Rusya'nın Orta Doğu Politikası Çerçevesinde Mısır, Libya ve Tunus

2010 yılı sonundan beri Tunus, Mısır, Libya ve Suriye'de halk ayaklanmalarıyla başlayan ve Tunus, Mısır ve Libya'da iktidarların devrilmesiyle sonuçlanan Arab Baharı gelişmeleri, zengin enerji kaynaklarına sahip olan ve dolayısıyla çıkar çatışmalarının odaklandığı bölge olan Orta Doğu, her zamankinden fazla dünya gündemine girmiştir. Arab ülkelerinin birçoğu ile yakın ilişkisi olan Rusya da, bu bölgede gelişmeleri çok yakından takip etmektedir.⁵²⁹

Rusya'nın tekrar toparlanmasıyla, bölgeye ilgisi ve bölgedeki etkisi artmıştır. Bu süreçte Rusya'nın Orta Doğu politikasının en önemli amaçları, kendi etkisini artırmanın yanısıra, bölgedeki ABD etkisini kırmak, bölge ülkelerine sattığı askeri teknolojiden gelir elde etmek, dünya enerji piyasalarına hakim olmak ve Rusya'nın dünyada tekrar söz sahibi olduğunu göstermek şeklinde özetlenebilir. Bu amaçları hayata geçirme konusunda Rusya'nın yakın zamana kadar başarılı olduğunu da söylemek mümkündür.

Genel olarak, Rusya'nın Orta Doğu'daki gelişmeler karşısında izlediği siyaset, bölgedeki sorunlara yaklaşımı ise şöyle özetlenebilir:

- Rus yetkililer, İran'ın nükleer programı ile, Suriye'deki gelişmeler başta olmak üzere bütün sorunların diplomatik yollarla çözülmesini istemektedirler,
- Rusya, bölgeye dışarıdan yapılan müdahalelere karşı çıkmakta ve mümkün olduğunca da bunları engellemeye çalışmaktadır,
- Rusya, sorunların BM çatısında çözülmesini istemektedir,
- Rus yetkililer, uygulanan ve uygulanmak istenilen yaptırımların, sorunların çözümüne yardım etmediği görüşündedirler,

---

⁵²⁸ «Prime Minister Vladimir Putin meets with Boris Titov, Chairman of the public organisation Delovaya Rossiya (Business Russia)», Archive Of The Official Site of the 2008-2012 Prime Minister of The Russian Federation Vladimir Putin, 19 Eylül 2011, <<http://archive.premier.gov.ru/eng/events/news/16504/>>, (26.06.2013)

⁵²⁹ Sedide KAYRAK, «Rusya'nın Arap Baharı'na Bakışı», Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM), 21 Aralık 2011, <http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=1981:rusyanin-arap-baharina-bakisi&catid=104:analizler-rusya&Itemid=136>, (26.06.2013)

- Rusya, belki de saldırıları ve askeri operasyonları engelleyemeyecek, ancak bu tür müdahalelerin BM çatısı altında gerçekleşmesine de izin vermeyecektir,
- Rusya, neredeyse bölgedeki bütün sorunlarda arabulucu olma girişiminde bulunmaktadır.

Bu politikasıyla Moskova, kısa zamanda Orta Doğu ülkelerinin de güvenini kazanmış ve bölgede etkisini artırmıştır. Aynen SSCB zamanında olduğu gibi Rusya'nın bölgedeki rejimleri destekleyerek, Orta Doğu ülkelerine silah satarak, bazı ülkelerin daha SSCB zamanından kalan borçlarını silerek ve özellikle enerji alanında olmak üzere, önemli ekonomi projeleri hayata geçirerek, XXI. yüzyılın başında tekrar bölgede önemli güç haline gelmişti. Ancak "Arap Baharı", Rusya'nın Orta Doğu'nun politikasını doğrudan etkilemiş ve Rusya'yı da zor durumda bırakmıştır.

Son dönemde Orta Doğu'da yaşanan olayların, başlangıçta Moskova'nın bölgedeki varlığına zarar vermeyeceği, hatta bölgenin kısa bir süre istikrarsız kalmasının Rusya'nın işine yarayacağı düşünülmekteydi. Zira Orta Doğu'nun daha fazla istikrarsızlaşması ve buna paralel olarak enerji kaynaklarının fiyatlarının artması, Rusya'nın kısa vadede işine yarayan gelişmelerdi. Ancak gittikçe Arap Baharı'nın genişlemesi ve uzaması, Rusya'nın Orta Doğu politikasına da zarar vermeye başlanmıştır. ⁵³⁰

En başta Rusya'nın Orta Doğu'da yaşanan gelişmelere hazırlıksız yakalandığı söylenebilir. Bunun göstergelerinden biri de Rusya'nın Tunus, Libya ve Mısır'daki olayların başlaması karşısında adeta sessiz kalması ve "bekle ve gör" politikası izlediği söylenebilir. Moskova'nın bu siyaseti izlemesinin nedeni, bu gelişmelerin çok hızlı bir şekilde yayılmasına hazırlıksız yakalanması ve buna bağlı olarak üst düzey Rus yetkililerinin Rusya'nın izlemesi gerektiği politikayla ilgili ortak bir görüşe sahip olmamalarıdır. Libya ile ilgili D. Medvedev ile V. Putin arasında yaşanan fikir ayrılığı, bunun önemli göstergelerinden biri olmuştur. Bu süreçlerde Rus yetkililer, yine birkaç kez birçok ülkede arabulucu rolünü üstlenmiş ve tarafları Moskova'da bir araya getirmeye gayret etmişlerdir. Rus yetkililerinin önem verdiği husus, sorunların barışçıl yollarla çözülmesi ve dış müdahalenin mümkün olduğu kadar engellenmesidir. ⁵³¹

---

⁵³⁰ KAMALOV, «Arap Baharı Öncesinde Rusya–Suriye İlişkileri», *Op. cit.*, s.14

⁵³¹ KAYRAK, «Rusya Federasyonu'nun Orta Doğu Politikası», *Op. cit.*

Böylece Rusya, bir taraftan, isyan ve iktidar değişimleri ile bölgenin istikrarsızlaşmasını ve NATO'nun bölgede genişlemesini ve ABD'nin bölgeye girerek yerleşmesi istememekte, diğer taraftan da, arabuluculuk yaparak kendi etkisini arttırmaya çalışmaktadır. Ancak izlenen bu politikanın bugüne kadar önemli bir sonuç vermediğini, hatta Moskova'yı bir takım zararlara uğrattığını söyleyebiliriz. Bunun en önemli nedeni ise, Moskova'nın böyle bir politikayı izlerken mevcut rejimleri fazlasıyla desteklemeye devam etmesidir. Rusya birçok kez böyle olaylarda zaten kaybeden taraf olmuştur. Bunun örneklerinden biri de Irak'tır. Rus petrol şirketi *Lukoil*, Batı Kurna'daki petrol arama-çıkarma hakkını büyük çabalar neticesinde ancak Saddam Hüseyin'in ölümünden altı yıl sonra tekrar elde etmiştir. ⁵³²

Benzer bir durum M. Kaddafi olayında da söz konusuydu. Libya'da olayların başlamasından sonra, Rusya'nın dış siyasetinde "bekle ve gör" politikası izlemekte ve halk ayaklanmalarını iç politika meselesi olarak görmektedir. RF aynı zamanda, hem AB ve ABD ile ilişkilerini olumsuz etkileyecek adımlar atmamakta, hem de onlara açık bir destek de vermemektedir. Rusya, Libya'da BM ve Afrika denetiminde, barışçıl güçlerin olması gerektiğini savunmuştur. 17 Mart 2011 yılında, BM Güvenlik Konsey'in çoğu üyesi tarafından, Uluslararası toplumun Libya'da uçuşa yasak bölge oluşturmasını öngören 1973 sayılı karar alınmıştır. Bu kararını veto etmesini beklerken, Rusya karara çekimser oy vermiştir.

Rusya, çekimserlik kararı aldığından, ülkeye müdahalelere, sivil kayıplara ve ülkenin altyapısının harap edilmesine yol açılmış oldu, bu sebeple de Rusya eleştirme hakkını sürdürmüştür. Aynı zamanda, Arab dünyasında koalisyon güçlerinin neden olduğu sivil kayıpların sorumluluğu yüzünden imajını kirletmemiştir.

Diğer taraftan, veto hakkını kullanmayarak Batı ile ilişkilerin soğumasını da engellemiştir. Söz konusu karar, Rusya için iki sebepten savunabilir. İlki, kararın hemen sonrasında Kaddafi'nin güçlerinin Bingazi'ye saldırmasıdır. Bu durumda, Rusya uçuşa yasak bölge kararını veto etmiş olsaydı, uluslararası kamuoyu ve basında suçlu ve sorumlu duruma düşecekti. İkinci olarak ise, veto zaten Füze Savunma Sistemi konusu nedeniyle gergin olan NATO-Rusya ilişkilerine zarar verecekti. ⁵³³

---

⁵³² KAMALOV, «Arap Baharı Öncesinde Rusya-Suriye İlişkileri», **Op. cit.**, s.15

⁵³³ KAYRAK, «Rusya'nın Arap Baharı'na Bakışı», **Op. cit.**

Libya’da yaşanan istikrarsızlıklardan dolayı petrol fiyatlarındaki artış açısından kısa vadede RF’nin çıkarına olmuştur. ⁵³⁴ Buna rağmen Rusya’nın Libya harekatı konusunda eleştirileri sert olmuştur. RF Dışişleri Bakanı S. Lavrov müdahalenin uluslar arası terörizmi tetikleyebileceğini söylemiş, RF dönem Başbakanı V. Putin ise, müdahaleyi Ortaçağın Haçlı Seferlerine benzetmiştir. Ancak RF dönem Devlet Başkanı D. Medvedev’in Rusya’nın BM Güvenlik Konseyi’nin 1973 sayılı kararını veto etmemesi ile, Rusya’nın Libya konusunda fazla sertleşmesini engellemiştir. ⁵³⁵

Rusya’nın Kaddafi ile yakın münasebetler içerisinde olduğu bir gerçektir. Ancak daha ilkbaharda Kaddafi’nin iktidarda kalma perspektiflerinin zayıf olduğu ve en kısa zamanda onun rejiminin düşeceği anlaşılmıştı. Bu durumda, kesinlikle yapılmayacak şey, Libya’daki Ulusal Geçiş Konseyi (UGK) ile temas kurmaktan uzaklaşmaktır. Kaddafi için, her şeyin bittiği bir dönemde, Rusya, UGK’ni tanımış, ancak yeni Libya yöneticileri, Rusya’nın önceki tutumunu unutmamışlardır. ⁵³⁶ UGK tarafından kontrol altında tutulan *AGOCO* petrol şirketinin temsilcileri, açık olarak Rusya ile Çin’in Kaddafi rejimini desteklemelerinden dolayı, bu ülkelerin petrol ve gaz şirketlerinin Libya’da yeni kontratlar elde etme konusunda sorun yaşayacaklarını belirtmişlerdir. ⁵³⁷

3.5.3.2. Rusya’nın Orta Doğu Politikası Çerçevesinde Suriye ve Türkiye ile İlişkileri

Irak ve Libya’dan sonra Rusya’nın Suriye konusunda da benzer sıkıntılar yaşaması ihtimal dahilindedir. Suriye’de olaylar 2011 yılın başında Der’da kentinde başlamıştır. Rusya’nın politikası, genel olarak o tarihten beri Suriye lideri B. Esad’a destek vermesidir. Rusya için öncelikli olan, diplomatik çözüm bulunması ve dış müdahalenin mümkün olduğunca kadar engellenmesidir. Bunun için, ortaya koyacağı arabuluculuk çabalarıyla bölgede kendi etkisini de artırmak istemektedir. Nitekim Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov, New York’ta

---

⁵³⁴ İlyas KAMALOV, «Rusya’nın Libya Planları», Orta Doğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM), 23 Mayıs 2011, <<http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=1924>>, (26.06.2013)

⁵³⁵ KAYRAK, «Rusya Federasyonu’nun Orta Doğu Politikası», **Op. cit.**

⁵³⁶ KAMALOV, «Arap Baharı Öncesinde Rusya–Suriye İlişkileri», **Op. cit.**, s.15-16

⁵³⁷ Vladimir MALOV, «Eski Diplomasi: Rusya’nın Arap Dünyasındaki Gelişmelere Bakışı», Orta Doğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM), 06 Eylül 2011, <<http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=2596>>, (26.06.2013)

gerçekleştirilen 66. BM Genel Kurulu toplantısında, yaptırım ve askeri müdahale öngörmeyen Suriye konulu her çeşit kararı desteklemeye hazır olduklarını belirtmiştir.

Hiç şüphesiz Libya'dan sonra, Rusya, Suriye'deki konumunu da yitirmek ve bir kez daha bölgedeki milyar dolarlar değerindeki yeni projeleri kaybetmek istememektedir. Rusya'nın, Suriye konusunda, Libya'dan farklı olarak Batı ile karşı karşıya gelmesinin sebebi, Suriye'nin bölgede çok önemli bir siyasi ve ticari partner olması, bu ülkede ekonomik çıkarlar bulunması ve Suriye'nin Tartus Limanı'ndaki askeri üssü bulunmasıdır. ⁵³⁸

Suriye'nin Rusya açısından arz ettiği önem daha da büyüktür. Suriye, Rusya'nın Orta Doğu'ya açılan penceresi konumundadır. Ruslar tarafından hem enerji, askeri, ticari münasebetleri, hem de Suriye'deki Tartus şehri, bir ikmal ve bakım üssü olarak kullanılmaktadır. Bu bağlamda, Suriye'den sonra, başta İran olmak üzere, “bahar”ın başka ülkelerde de yayılma, hatta Rusya'nın “arka bahçe”si olarak adlandırılan Kafkasya ile Orta Asya'da da benzer senaryoların uygulanma tehlikesi mevcuttur. Suriye'de yönetimin değişimi, Rusya'nın bu ülkedeki ve genel olarak bölgedeki bütün varlığını tehdit etmektedir. Rusya'nın uluslararası arenada, B. Esad'a destek vermesinin asıl nedenleri de, bu hususlarla açıklamak mümkündür. Dolayısıyla Rusya, B. Esad yönetimini desteklemeye devam edecektir. Bu desteğin göstergelerinden biri de, Rusya'nın gemilerini, Tartus limanına göndermesidir.

Bu bağlamda, Rus yetkililerin Suriye'ye bundan sonra ülkede çatışmalar sona ermedikçe silah ve asker, teknolojiler satmayacağına dair yaptıkları açıklamalar da çelişkili bir durum yaratmamaktadır. Ancak bu adım, Rusya'nın Esad yönetimine verdiği desteği geri çektiği anlamına da gelmemektedir. Bu silahlar Rusya tarafından çok önceden teslim edildiği için, Rusya'nın bugün Suriye'ye silah satmasının ve Suriye'nin de bu silahlara ihtiyacı yoktur. ⁵³⁹

Sadece 2005–2010 yılları arasında Moskova, Suriye'ye 2,5–3 milyar dolar değerinde silah ihraç etmiştir. Taraflar arasında Rus silahlarının ihracatını öngören son anlaşma 2007 yılında imzalanmıştı. Bu anlaşmanın değerinin de, en az 300 milyon dolar civarında olduğu belirtilmişti. Rusya'nın bugüne kadar da “Yahont” adlı 72 füze teslim ettiği iddia edilmektedir. Bu füzeler

---

⁵³⁸ KAYRAK, «Rusya Federasyonu'nun Orta Doğu Politikası», **Op. cit.**

⁵³⁹ KAMALOV, «Arap Baharı Öncesinde Rusya–Suriye İlişkileri», **Op. cit.**, s.16

gezici kıyı askeri sistem çerçevesinde yer almaktadırlar. Bunların, Suriye kıyılarını deniz tarafından yapılacak muhtemel saldırılardan koruması beklenilmektedir.

Söz konusu füzelerin yanısıra diğer askeri teknolojilerin satışı ve mevcut teknolojilerin tamiri ile ilgili de aynı şeyi söylemek mümkündür. Yani bugüne kadar Rusya ile Suriye arasında askeri alanda geliştirilen işbirliği, Suriye'nin önümüzdeki dönemde bu alandaki ihtiyaçlarını karşılamasını sağlayacağını düşünülmektedir. Dolayısıyla, Rus yetkililerin silah satışının durdurulması ile ilgili açıklamalarını geri adımdan ziyade Rus diplomasisinin “akıllı oyunu” olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır. Rusya, bu siyasetiyle hem Esad'a desteğini devam ettirmekte, hem de yaptığı son açıklamayla Batı'nın baskısını azaltmaya çalışmaktadır. ⁵⁴⁰

Tür-Rus ilişkileri – eğer Suriye konusu sayılmazsa – gerçekten de çok iyi düzeyde ilerlemektedir. Suriye krizinde genel olarak iki ülke farklı yaklaşımlar sergilemekte. Türkiye, Esad'sız bir yönetim istemekte ve muhaliflerle görüşmektedir. Rusya ise, Suriye'de bir rejim değişiminden yana değildir. Rusya, Suriye'ye yapılacak bir askeri müdahalenin veya Esad'sız bir geçiş döneminin ülkede çok daha olumsuz gelişmelere yol açacağını düşünmektedir. Türkiye, bu ülkeye daha sert bir politika izlenmesini istemektedir. Rusya ise, Suriye'ye yapılacak her türlü müdahaleye karşı çıkmaktadır.

Suriye konusunda, iki ülke arasındaki görüş farklılığının temelleri temelde, iki ülkenin farklı dış politika hedeflerine dayanmaktadır. Suriye, Rusya açısından Orta Doğu'da vazgeçilemez derecede önemli bir mütteftir. Türkiye açısından Suriye, hem Ortadoğu politikasının önemli bir parçası olması, hem de tarihsel, kültürel ve ticari bağları olduğu yakın bir komşusu ülkesidir. Ancak, Türkiye için, Esad yönetiminde bir Suriye ile artık normal ilişkiler kurulması mümkün görünmemektedir. Son planda bakıldığında, aslında iki ülke de, Suriye'de akan kanın durmasından, istikrar, barış ve güven ortamının kurulmasından yanadır. Her iki ülke de, Suriye'de bir geçiş döneminin olması gerektiği konusunda aynı görüşe sahip olmalarına rağmen, bu durumun sağlanması için farklı yaklaşımlara sahiptir. ⁵⁴¹

Suriye krizi ile alakalı olarak, iki ülke arasındaki ilişkilerde ilk ciddi gerilim, 22 Haziran 2012 tarihinde bir Türk savaş uçağının uluslararası sularda Suriye tarafından düşürülmesinin ardından

---

⁵⁴⁰ *Ibid.*, s.16-17

⁵⁴¹ SANDIKLI, «Türk-Rus ilişkileri», *Op. cit.*, s.36

yaşanmıştır. Uçağın nasıl ve kim tarafından düşürüldüğü konusunda yapılan tartışmalarda, Suriye'nin Tartus limanından Rus teknisyenlerce ateşlenen bir füzenin kullanılarak Türkiye'ye mesaj verilmek istendiği iddiaları gündeme gelmişti. Bu iddialar Rusya tarafından yalanlandı, kısa süre sonra Türkiye tarafından da böyle bir ihtimalin hiç bir şekilde düşünülmediği açıklanmıştı. ⁵⁴²

İki ülkenin karşı karşıya kaldığı bir diğer ciddi gerilim ise, Moskova'nın Vnukovo havaalanından kalkan, Suriye havayolu şirketine ait olan Airbus A-320 tipi yolcu uçağının silah taşıdığı şüphesi ile, 10 Ekim 2012 tarihinde Türkiye tarafından Ankara Esenboğa Havalimanı'na zorunlu olarak indirilmesidir. ⁵⁴³ Suriye uçağı ile ilgili gelişme Rus basınının ön sayfalarında yer aldı ve ateşli tartışılmıştır. Uçağın kargosunda yapılan incelemenin ardından Türkiye, silah parçalarına rastlandığını açıklarken, Rusya ise uçağın taşıdığı yükün askeri malzeme olmadığını açıklamıştır.

Bu krizden hemen sonra, Rusya Dışişleri Bakanı S. Lavrov, Moskova'dan Şam'a giden Suriye Havayolları'na ait uçağın Ankara'da indirilmesinin Rusya-Türkiye ilişkilerine zarar vermeyeceğini açıklamıştır. Bu arada, Suriye uçağının indirildiği günün sonrasında, Rusya Devlet Başkanı Putin'in 14-15 Ekim 2012 tarihleri arasında Türkiye'ye beklenen ziyaretinin ertelenmiştir. Türkiye de, bunu Rusya'nın tepki mesajı olarak algılanmıştır. Nitekim Türkiye ziyareti 3 Aralık 2012'de gerçekleşmiştir. Putin'in 2012 yılı sonunda gerçekleşen bu ziyareti kapsamında iki ülkenin şirket, kurum ve bakanlıkları arasında toplam 11 işbirliği anlaşması imzalanmıştır. Ziyaret sırasında, Türkiye-Rusya arasında gerçekleştirilen Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Toplantısı, her iki ülke tarafından yapılan karşılıklı olumlu açıklamalar, imzalanan anlaşmalar bütün dünyaya iki ülke arasındaki ilişkilerin uçak krizinden etkilenmeyecek kadar güçlendiğini, derinlik kazandığını, istikrarlı ve sağlam bir şekilde devam ettiğini gösterdi. Bu davranışlarıyla beraber, iki ülke Suriye krizinin başından itibaren ilişkilerde yaşanan bütün sıkıntılara rağmen ilişkilerin en az düzeyde etkilenmesi için maksimum çaba sarf ettiler. Bir anlamda Başkan Putin'in ziyareti iki ülke arasında güven tazelenmesine ortam sağlanmış oldu. ⁵⁴⁴

---

⁵⁴² *Ibid.*, s.37

⁵⁴³ Chicago Uluslararası Sivil Havacılık Sözleşmesi'nin 35. Maddesine göre, bir devlet kendi hava sahasını kullanan uçaklarda "savaş malzemesi, silah ya da araçların" bulunduğu yönünde kuvvetli şüphe duyarsa müdahale hakkına sahiptir. Askeri malzemelerin taşınması ancak hava sahası kullanılan ülkenin izni ile gerçekleşebiliyordu.

⁵⁴⁴ SANDIKLI, «Türk-Rus ilişkileri», *Op. cit.*, s.37-38

3.5.4. Nabucco, Güney Akım ve Trans – Anadolu Doğalgaz Boru Hattı (TANAP), Trans – Adriyatik Doğalgaz Boru Projesi (TAP)

Rusya, Orta Asya'daki doğalgazın Avrupa'ya nakli üzerindeki monopol konumundadır. Bu boru hatları, Batı Sibirya, Orta Asya ve Hazar Bölgesi'nden çıkarılan doğalgazın sanayi merkezlerine bağlanması için inşa edilmişti. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra da, *Gazprom* eski Sovyet Cumhuriyetleri topraklarından geçen boru hatlarının önemli bir bölümünü kontrolünde tutmaya devam etmektedir. Bu bölgelerden çıkarılan doğalgazın Rusya'nın kontrolündeki boru hatları kullanılmadan, Avrupa pazarlarına ulaştırılması oldukça güçtür.

Rusya'nın Avrupa doğalgaz arzındaki egemen konumunu azaltmaya yönelik bir proje olan Nabucco projesi ile, Hazar bölgesindeki doğalgazın Türkiye üzerinden Avrupa pazarlarını açılmasını planlanmaktadır. Türkiye, bu projenin hayata geçmesi ile, Avusturya'nın Baumgarten kentine kadar 3300 km'lik bir boru hattının inşasıyla, Hazar, Orta Asya ve Orta Doğu gazlarını Avrupa pazarlarına taşıyacaktı. ⁵⁴⁵

Bu proje ilk darbeyi, 2010 Eylül ayında, *BP*'nin beklenmedik bir "öneri" ile yeni bir projeyi gündeme getirmesi vurdu. Şah Deniz konsorsiyumunda ağırlığı olan *BP*'nin bu önerisi, başta Azeri şirketi *SOCAR* olmak üzere, konsorsiyumun büyük ilgisini çekti. SEEP olarak adlandırılan bu proje, Şah Deniz-II gazını AB'ye taşımada Türkiye üzerinden yeni bir boru hattı yapımına ihtiyaç duymuyor, *BOTAŞ*'in mevcut iletim şebekesinden yararlanmayı öngörmekteydi. ⁵⁴⁶

Nabucco'ya ikinci darbe, Rusya'nın Güney Akım projesi ile gelmiştir. Güney Akım'la, Beregovaya doğalgaz istasyonundan verilecek Rus ve Orta Asya doğalgazının Karadeniz'in altından dönecek boru hatlarıyla, Bulgaristan üzerinden Avrupa pazarlarına satılmasını amaçlamaktadır. Güney Akım'ın hayata geçmesi için, Türkiye'nin kendi karasularından kullanacak bu projeye izin vermesi gerekiyordu. Türkiye bu izni Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, Rusya Başbakanı Vladimir Vladimiroviç Putin ve İtalya Başbakanı Silvio Berlusconi'nin 6 Ağustos 2009 tarihinde imzaladığı protokolle vermiştir. ⁵⁴⁷

---

⁵⁴⁵ Ufuk KANTÖRÜN, «Rusya'nın Bölgesel Politikaları», Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM), 22 Nisan 2010, <http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=652:rusyann-boelge..>, (26.06.2013)

⁵⁴⁶ Ferruh DEMİRMEN, «Nabucco Projesine Ne Oldu», Cumhuriyet.com.tr, 02 Ocak 2012, <<http://www.cumhuriyet.com.tr/?hn=304732>>, (26.06.2013)

⁵⁴⁷ KANTÖRÜN, «Rusya'nın Bölgesel Politikaları», **Op. cit.**

Nabucco'ya son darbe, TANAP projesi ile gelmiştir. Türkiye'ye ait *Petkim Petrokimya Holding A.Ş.*'nin, %51 oranındaki kamu hissesini 30 Mayıs 2008 tarihinde satın alan *SOCAR* (Azerbaycan devletine ait petrol ve doğalgaz şirketi) Başkanı Rovnag Abdullayev 17 Kasım 2011 yılında "Trans-Anadolu" (TANAP) adının verdiği yeni bir boru hattının yapımına karar verildiğini açıkladı. 26 Haziran 2012 tarihinde de, Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ile Türkiye Başbakanı R. Tayyip Erdoğan iki ülke arasında Trans-Anadolu Doğalgaz Boru Hattı (TANAP) ile ilgili anlaşmaya imza atmış. Bu anlaşmaya Gürcistan da transit ülke olarak katılmıştır. ⁵⁴⁸

«Trans-Anadolu hattı, Nabucco'nun Türkiye toprakları üzerindeki varlığını, başka bir deyişle %70'e yakın bölümünü ortadan kaldırıyor, pratik anlamda bu projeyi haritadan siliyordu. Bundan böyle, Nabucco, Türkiye-Bulgaristan sınırından itibaren küçülmüş bir şekilde faaliyet gösterebilse bile, proje bugünkü statüsü ile geçerliliğini büyük ölçüde yitirmiştir. Azeri gazından yoksun kılınmış bir Nabucco projesinin yalnız Türkmen gazını hedeflemesi de artık düşünülemezdi. 26 Aralık 2011 yılında Türkiye ve Azerbaycan arasında Ankara'da imzalanan mutabakat zaptı Trans-Anadolu hattına (TANAP) resmiyet kazandırmıştır. Projede *SOCAR*'ın payının %80, Türk tarafının payının %20 olacağı açıklandı». ⁵⁴⁹

Nabucco projesi ile ilgili Batı basınındaki pesimist düşüncelere açıkça yer verilmekte. *İL Foglio* İtalyan gazetesine göre, AB, Rus doğalgazına bağımlılığı azami derecede azaltmak amacı ile hazırlanan bu enerji projesini uygulamaktan vaz geçmek zorunda kalabilir. ⁵⁵⁰

Güney Akım projesinin hissedarları arasında, geçen yıl bu doğalgaz boru hattının Kuzey kesiminin yapımı üstüne mutabakata varıldıktan sonra, AB projesinin uygulanması yolunda zorluklar oluşmaya başlamıştı. Güney Akım projesi ile ilgili anlaşmaların imzalanmasından birkaç gün sonra, *MOL* Macar şirketi, Nabucco projesinden ayrılmıştır. Bir süre önce de,

---

⁵⁴⁸ Gulmira RZAYEVA, «TANAP-Hazar Gazını Avrupa'ya Taşıyan Atılım Projesi», **Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı (TANAP) Raporu**, Hazar Strateji Enstitüsü Enerji Araştırmaları Merkezi (HASEN), Kasım 2012, s.4-8

⁵⁴⁹ Atilla SANDIKLI, «Doğalgaz Boru Hatları Projelerinde Büyük Oyun: NABUCCO, Güney Akım, SEEP ve TANAP», Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM), 18 Haziran 2012, <http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=2158:doalgaz-boru-hatlar-projelerinde-bueyuek-oyun-nabucco-guenev-akm-seep-ve-tanap&catid=131:enerji&Itemid=146>, (26.06.2013)

⁵⁵⁰ Nikita SOROKİN, «Nabucco Fantomu», Rusya'nın Sesi Radyosu, 01 Haziran 2013, <http://turkish.ruvr.ru/2013_06_01/Nabucco-fantomu/?utm_source=Rusya'n%C4%B1n+Sesi&utm_medium=twitter>, (26.06.2013)

Nabucco projesinin başlıca hissedarlarından biri olan RWE Alman konsorsyumu da bu projeden ayrılmıştır.

Öte yandan, Gazprom tarafından Kuzey Akım doğalgaz boru hattının iki kesiminin yapımı tamamlanmıştır. Güney Akım projesi 2015 yılına doğru hayata geçirilecektir. Bu yılın sonlarına kadarki dönemde, boru hattının Sırbistan üzerinden geçecek kesiminin yapımına başlanacaktır. Rusya Milli Enerji Güvenliği Fonu Analiz Dairesi Başkanı Aleksandr Paseçnik, Gazprom'un konumunun daha elverişli olduğu fikrini belirterek şunu söylemişti:

«Avrupa Birliği'nin Nabucco projesinden farklı olarak Gazprom'un projeleri için gerekli rezervler vardır. Anlaşılan Nabucco projesinin dondurulabileceğine ya da tamamen dağılacağına ilişkin söylentiler esassız değildir. Tabii böyle gelişmelerin yakında yer alması beklenmez. Avrupa Birliği kesin kararın alınmasını uzatacak. Nabucco projesi ise şimdilik gerçekte sadece bir fantom olarak kalıyor». ⁵⁵¹

Nabucco Hazar gazının Avrupa'ya taşınması için öngörülen bir kaç projeden biriydi. Ancak son haberlere göre, gazın hangi güzergahtan taşınacağına karar verecek Şah Deniz Konsorsiyumu Nabucco hattını tercih etmemiştir. Gazın Avrupa'ya Trans Adriyatik Boru Hattı (TAP) Projesi ile taşınmasına karar vermiştir.

Söz konusu TAP kararı ile Azeri gazı yine Türkiye üzerinden, bu kez Trans Anadolu Hattı ile Batı Sınırına taşınacak, fakat Batı sınırında Bulgaristan'dan Avrupa'ya gitmeyecek, Yunanistan ve Arnavutluk üzerinden İtalya'ya ulaşacağı öngörülmektedir.

Neticede, Türkiye'nin en büyük enerji projelerinden Nabucco gündemden düşmüş oldu. Azeri doğalgazını Avrupa'ya taşıyacak olan proje için Trans-Adriyatik Boru hattı tercih edilmiştir. Nabucco, Rusya'nın Güney Akım projesi gibi en korkunç rakibinin yanısıra, TAP adlı Avrupalı rakip tarafından da arkadan vurulmuştur. ⁵⁵²

«BP'nin önerdiği Güney Doğu Avrupa Boru Hattı SEEP'in öngörülen yatırım maliyeti, BOTAŞ'ın mevcut iletim şebekesinden yararlanılacak olması sayesinde düşüktür. Bu özellik

---

⁵⁵¹ Ibid.

⁵⁵² «Nabucco bitti TAP gündemde», CNN Türk, Ekonomi, 28 Haziran 2013, <<http://www.cnnturk.com/2013/ekonomi/genel/06/28/nabucco.bitti.tap.gundemde/713397.0/index.html>>, (26.06.2013)

projenin kabul edilebilirliğini olumlu yönde etkilemektedir. Ancak sınırlı bir kapasiteye sahip olması önerilen bu hattın gelişimi için farklı projelere ihtiyaç duyulmasına yol açabilir. Nitekim bu ihtiyaç TANAP projesinin geliştirilmesini sağlamıştır.

Nakledilecek doğalgazın hazır olması, yatırım finansmanının Azerbaycan tarafından hazır kaynaklardan karşılanması ve Türkiye'nin doğalgaz ihtiyacının bir kısmının uygun koşullarda karşılanması, rekabette Türkiye ve Azerbaycan'ın geliştirdiği TANAP projesini ön plana çıkarmaktadır.

Bu gelişmeler, Türkiye'nin enerjide sadece "Enerji Koridoru" değil, aynı zamanda "Enerji Üssü" olma stratejisiyle uyumludur. Türkiye, Rusya ve Azerbaycan ile geliştirdiği işbirliğinde; hem enerji ihtiyacını uygun koşullarda karşılamakta, hem enerji koridoru oluşturmakta ve hem de rafineri ve diğer enerji yatırımlarının önünü açarak enerji üssü haline gelmesini sağlayacak fırsatları yaratmaktadır». ⁵⁵³

Rusya'nın enerji sektöründeki politikası, pazardaki ülkelerin alternatif kaynak arayışlarını engelleme üzerine kurmuştur. Piyasada enerjinin arzı konusunda yeni oyunculara pek sabrı de yoktur. Bu doğrultuda, kendi kontrolü dışındaki enerji nakil hatları oluşumunu da mümkün olduğunca engelleme gayreti içerisindedir. En büyük alıcısı AB ise, doğal olarak rekabete açık bir enerji piyasası yaratmak peşindedir. Bu ortamda Türkiye ise, transit ülke konumunu güçlendirecek projeler içerisinde yerini almaya çalışmakta, ancak Güney Akım projesinde olduğu gibi, Rusya Federasyonu'na enerjideki aşırı bağımlılığı nedeniyle tavizler vermek zorunda kalmaktadır.

3.5.5. Enerji Bağlamında Kıbrıs Meselesinde Türk–Rus İlişkilerine Etkisi

MEB, 1982 yılında imzalanan Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin 55'ten 60'a kadar olan maddelerinde açıklanmıştır. Bu maddelere göre, özetleyecek olursak MEB, 200 deniz mili boyunca, ülkelere canlı ve cansız doğal kaynakların araştırılması ve işletilmesi, denize ilişkin genel araştırma yapma hakkı, deniz üzerine tesis inşa etme, denizaltı kabloları ve petrol boruları döşeme serbestliği tanıyan hukuki bir kavramdır. GKRY–İsrail arasında yapılan MEB antlaşması ile paylaşılan bölge Türkiye için jeopolitik önem oluşturmaktadır. Bölgede çok

---

⁵⁵³ SANDIKLI, «Doğalgaz Boru Hatları Projelerinde Büyük Oyun: NABUCCO, Güney Akım, SEEP ve TANAP», **Op. cit.**

büyük doğalgaz yataklarının olduğu iddia edilmektedir. Bu yatakların bulunması halinde AB'nin enerji güvenliği ile ilgili politikalarının Akdeniz'deki MEB alanlarına kayacağı düşünülmektedir. AB politikalarının bu bölgeye yoğunlaşma ihtimali ve bölgenin zengin doğalgaz kaynaklarına sahip olduğu düşüncesi bölgeyi çok önemli hale getiren diğer özelliklerdir. Buna ek olarak, anlaşmanın Türkiye'nin stratejik önemini erozyona uğratabilme tehlikesi de vardır. ⁵⁵⁴

Burada Türkiye açısından iki önemli ve hayati argüman vardır. Birincisi, Akdeniz'de en uzun sahili bulunan Türkiye'ye rağmen, Türkiye dikkate alınmadan GKRY'nin MEB ilan etmesi kabul edilemez bir durumdur. Burada GKRY'nin Türkiye açısından meşru devlet olarak tanınmaması iki taraflı anlaşmayı engellemektedir. Daha da ötesi, Türkiye, devlet olmayan bir unsurun, MEB ilanını geçerli saymamaktadır. Ancak, uluslararası toplum tarafından meşru Kıbrıs temsilcisi sayıldığı için, ABD, AB ve BM tarafından GKRY'nin MEB ilanı ve bu bölgeyi kullanma hakkı olduğunu belirtmektedirler. Bununla beraber, Türkiye'nin hassasiyetini dikkate alarak, kriz yaratan davranışlardan kaçınılmasını istemektedirler. Diğer husus ise, GKRY'nin tek başına Rumlara menfaat sağlayan bu girişimlerinde, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (KKTC) de hakkı olduğu ve bunun verilmesi gerektiği konusunda Türkiye'nin ısrarcı olacağıdır.

Nitekim 26 Eylül'de BM'lerde yapılan Genel Kurul Toplantısı sırasında, yapılacak araştırmalar sonunda elde edilecek gelirlerin BM'in açtığı bir havuzda toplanarak, Kıbrıs'ta toplumlararası uzlaşma sağlanması durumunda hakkaniyet prensibine göre paylaşılması teklifi Türk tarafından BM Genel Sekreterine iletilmiştir. ABD ise buna sıcak baktığını ifade etmiştir. Bundan sonra, Türkiye BM gözetiminde yapacağı çalışmalarla GKRY'nin MEB'nin onayında Türkiye'nin çekincelerinin dikkate alınarak düzenlenmesini sağlamaya çalışırken, kendisi de Doğu Akdeniz'de deniz hak ve menfaatlerini koruyucu varlığını sürdürmeye eskisinden daha fazla önem vermek zorundadır. Bunun dışında, GKRY'nin oldu, bittiye getirerek kabul ettirmeye çalıştığı, ancak, Türkiye'nin çıkarlarına aykırı ve menfaat alanları içinde her türlü deniz araştırma, sondaj, düzenleme vs. çalışmalarını kesintisiz ve inatla sürdürmesine ihtiyaç olduğu değerlendirilmektedir. ⁵⁵⁵

---

⁵⁵⁴ Ahmet Cemal ERTÜRK, «Doğu Akdeniz'de MEB Paylaşımı: Güney Kıbrıs-İsrail Örneği», Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM), 10 Mayıs 2011, <http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=1405:dou-akdenizde-meb-paylam-guenev-kbrs-srail-oernei&catid=168:ortadogu-analizler>, (26.06.2013)

⁵⁵⁵ Serdar ERDURMAZ, «Doğu Akdeniz'de GKRY'nin Münhasır Ekonomik Bölge İlanı, Petrol Aramaları ve Türkiye», Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Analizler Merkezi (TÜRKSAM), 03 Ekim 2011, <<http://www.turksam.org/tr/a2484.html>>, (26.06.2013)

Nihayet GKRY'nin içine düştüğü mali kriz ve AB'den istediği desteği alamamasıyla Rusya'dan 2,5 milyar dolarlık yardım talebi Rusya'yı da oyuna dâhil etmiştir.⁵⁵⁶ Yapılan pazarlıklarda Rusların Güney Kıbrıs'taki bankalarda bulunan 20 milyar dolar civarında olduğu yatırımlarının⁵⁵⁷ yanısıra Güney Kıbrıs Münhasır Ekonomik Bölgesin'deki doğalgaz rezervlerinin de masaya yatırıldığı bilgilerden anlaşılmıştır. Ancak GKRY'nin kredi talebi Rusya tarafından geri çevrildi. Bu durumun gaz rezerv miktarlarının belirsizliği, Türkiye'nin bu konudaki tavrı ve Rusya'nın Türkiye ile hatırı sayılır enerji ilişkilerini riske atmama eğiliminin de etkisi olduğu düşünülebilir.

3.5.6. Nükleer Güç Santralleri ve Türkiye – Rusya İlişkileri

Mayıs 2010'da Türkiye–Rusya Federasyonu arasında Akkuyu Nükleer Güç Santrali (Akkuyu NGS) anlaşmasının imzalanması⁵⁵⁸ ile doğalgaz, petrol ve kömürden sonra TR-RF arasında yeni bir enerji işbirliğinin de temeli atıldı. Türkiye'nin 1965 yılında NGS inşaatı ile ilgili ilk fizibilite çalışmalarının başlatılmasından 45 yıl sonra bu hayalinin gerçekleşmesindeki ilk adımda RF ile birlikte atılmış oldu. Özellikle Japonya'daki nükleer santral felaketinde sonra dünyada NGS'lerine çekincelerinin arttığı ve batının NGS'lerin durumunu gözden geçirdiği bir dönemde, gelişen Türk ekonomisi ve buna bağlı olarak artan enerji talebi Türkiye'yi tüm çevreci baskılara rağmen bu adımı atmaya itmiştir.⁵⁵⁹ (Sinop'ta kurulacak Türkiye'nin ikinci NGS'ne de, Akkuyu NGS'yi inşaa eden Rusya firması talebi olmuş, ancak ihaleyi imzalayan taraf Japonya olmuştur).^{560, 561}

---

⁵⁵⁶ Süleyman YAŞAR, «Kıbrıs Nasıl Battı», Kıbrıs Postası (KP), 26 Kasım 2012, <<http://www.kibrispostasi.com/index.php/cat/50/news/93209/PageName/EKONOMI>>, (26.06.2013)

⁵⁵⁷ «Güney Kıbrıs Kara Para Cenneti Oldu: Bankalarındaki Paranın Yarıları Rus Sermayesi», Haber Türk Ekonomi, 07 Şubat 2013, <<http://ekonomi.haberturk.com/is-yasam/haber/817970-guney-kibris-kara-para-cenneti-oldu>>, (26.06.2013)

⁵⁵⁸ «Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Rusya Federasyonu Hükümeti Arasında Türkiye Cumhuriyeti'nde Akkuyu Sahası'nda Bir Nükleer Güç Santralinin Tesisine ve İşletimine Dair İşbirliğine İlişkin Anlaşma», Milletlerarası Andlaşma, Resmi Gazete, Sayı 27721, 06 Ekim 2010, <http://www.enerji.gov.tr/mevzuat/3154/T_C_Hukumeti_ile_Rusya_Federasyonu_Hukumeti_Arasinda_T_C_nde_Akkuyu_Sahasinda_Bir_Nukleer_Guc_Santralinin_Tesisine_ve_Isletimine_Dair_Isbirligine_Iliskin_Anlasma.pdf>, (26.06.2013)

⁵⁵⁹ World Energy Council / Dünya Enerji Konseyi, **2012 Yılı Enerji Raporu**, Op. cit., s.192-195,

⁵⁶⁰ Levent AYDIN, «Enerji Arz Güvenliğinde Nükleerin 4 A'sı, Ankara Strateji Enstitüsü», 31 Mayıs 2013, <<http://www.ankarastrateji.org/yazar/doc-dr-levent-aydin/enerji-arz-guvenliginde-nukleerin-4-a-si/>>, (26.06.2013)

⁵⁶¹ Bu konu çalışmanın II. Bölümünde ayrıntılı olarak alınmıştır.

SONUÇ

Dünyada petrol, doğalgaz ve kömür gibi fosil enerji kaynaklarının üretildiği ve tüketildiği bölgeler zaman geçtikçe farklılaşmakta ve dünya çapında tüketim de hızla yaygınlaşmaktadır. Dolayısıyla, günümüzde petrol ve doğalgaz aranması, üretimi ve uluslararası piyasalara ulaştırılmasında, küresel anlamda önemli bir rekabet haline gelinmiştir.

Petrol rezervlerinin coğrafi dağılışı incelendiğinde, dünya rezervleri ilk on sıralamasında, 296,5 milyar varil ile Venezuela birinci (%17,9), 265,4 milyar varil ile Suudi Arabistan ikinci (%16,1), 175,2 milyar varil ile Kanada üçüncü (%10,6), 151,1 milyar varil ile İran dördüncü (%9,1), 143,1 milyar varil ile Irak beşinci (%8,7), ve 88,2 milyar varil ile Rusya Federasyonu sekizinci sıradadır (Kuveyt ve BAE'den sonra).

Doğalgaz rezervlerin coğrafi dağılışı incelendiğinde, dünya rezervleri sıralamasında Rusya 44,6 trilyon metreküp ile birinci (%21,4) durumdadır, 33,1 trilyon metreküp ile İran ikinci (%15,9), 25,0 trilyon metreküp ile Katar üçüncü (%12,0), 24,3 trilyon metreküp ile Türkmenistan dördüncü (%11,7), ve 8,5 trilyon metreküp ile ABD beşinci (%4,1) sırada yer almaktadır. Bu 5 ülkenin doğalgaz rezervlerin toplamı dünya rezervlerinin %60'ını aşmaktadır.

Kuşkusuz bu durum jeopolitik ve jeoekonomik bakımdan önemli sonuçlar doğurmaktadır. Dünya fosil kaynaklar rezervleri açısından en büyük paya sahip olan Orta Doğu, Orta Asya ve Hazar Bölgeleridir. Nitekim son yıllarda Avrasya kavramının da güçlü bir jeopolitik unsur olarak yeniden algılanmaya başlanmasıyla Hazar Havzası ve yakın çerçevesi, zengin doğalgaz rezervlerinin de etkisiyle, bazı stratejistler tarafından Avrasya'nın kalbi (Mackinder'in Avrasya'yı dünyanın kalbi olarak nitelendirmesinden hareketle) olarak adlandırılmaktadır. Dolayısıyla günümüzdeki küresel enerji politikaları da ağırlıklı olarak petrol ve doğalgaz üzerinden belirlenmekte olup bu bölgelerin önemli aktörleri tarafından bu politikalarının temelini şekillendirilmektedir.

Bu bağlamda, Arap Baharı'nın da bölgedeki petrol ve doğalgaz yatırımlarına olumsuz etkileri nedeniyle, önümüzdeki 5 yıllık dönemde petrol fiyatlarının artması beklenmektedir. Uluslararası Enerji Ajansı projeksiyonlarında dünya enerji yatırım ihtiyacının 2035 yılına kadar 38 trilyon dolar olacağı, 10 yıllık periyotta hampetrol üretimindeki artışın %90 oranında Orta Doğu ve Kuzey Afrika'dan sağlanacağı öngörülmektedir.

2011 Mart ayında Japonya'daki Fukuşima Nükleer Santrali kazası sonrasında, ülkelerin çoğunda nükleer planları yeniden gözden geçirme gereğini duymalarına yol açmıştır. Japonya, Almanya gibi ülkeler son derece radikal kararlar alarak nükleer santralleri kapatma kararını alırken, Çin Halk Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu ve Hindistan gibi bazı ülkelerde nükleer programlarına devam kararı vermişlerdir. Çoğu sayıda ülke ise, «bekle ve gör» tavrı içine girmiştir. Nitekim gelişmiş ülkelerde enerji yatırımlarına tepki oluşmuştur. Bu ülkelerin artan enerji taleplerini karşılamak için de doğalgaza özellikle LNG yatırımlarına yönelmeleri beklenmektedir.

Küresel enerji pazarlarının önemli aktörlerden biri olan ve bir başına dünya enerji tüketiminin %23'ünü yapmakta olan **Amerika Birleşik Devletleri**, dünya petrol rezervlerinin yalnızca %19'una sahip olurken, dünya petrol üretiminin yaklaşık %8,8'ini yapmaktadır. Bu dikkate alındığında, ABD'nin petrole ne kadar bağımlı olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu durum, dünya ispatlanmış petrol rezervlerinin yaklaşık %60'ına sahip olan Orta Doğu'nun Washington için ne kadar önemli olduğunu göstermekte ve ABD'nin bu bölgeye yönelik siyasi ve askeri politikalarının arka planını ortaya koymaktadır.

Dünya doğalgaz rezervlerinin %13,0'na sahip olan ve dünya üretiminin %20,0'ını ve dünya doğalgaz tüketiminin %21,5'ni gerçekleştiren ABD'nin hem çok yüksek bir üretim rezervi oranına sahip olduğunu, hem de doğalgaza dış bağımlılığının çok yüksek olmadığını görmekteyiz.

Küresel boyuta sahip olan ABD'nin enerji politikasının temelini, kendi enerji güvenliği bakımından ithalatta tek bir kaynağa bağımlı olarak kalmamak amacıyla, arz ve enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi, dünyanın en önemli petrol ve doğalgaz üretici ülkeleriyle yakın işbirliği, Orta Doğu enerji arzına alternatif olabilecek yeni havzaları araması, Hazar bölgesinin enerji kaynaklarının dünya pazarına çıkışı ve kontrol edilmesi sağlaması, «alternatif boru hatları» destekleme politikası yürütmesi sağlaması oluşturmaktadır.

Küresel pazarlarının bir diğer önemli aktörlerden biri olan **Avrupa Birliği**, dünya petrol rezervlerinden en düşük payı (%0,4) almakta, üretiminden de %2,0'ını payı almakla beraber AB'nin petrol tüketiminin dünya tüketimi içerisindeki aldığı payı %16'sıdır. Bu yönü ile bakıldığında, AB'nin Orta Doğu petrollerine bağımlılığı ABD'den çok daha şiddetlidir.

Dünya doğalgaz rezervlerinin yalnızca %0,9'una sahip olan ve dünya üretiminin %4,7'sini ve dünya doğalgaz tüketiminin %14,0'ını gerçekleştiren AB'nin Rusya ve Orta Doğu doğalgazına da önemli ölçüde bağlıdır.

Böylece, AB'nin gerek petrolde, gerekse doğalgazda büyük oranda dışa bağımlılığı söz konusudur. AB'nin yerli enerji kaynakları da oldukça sınırlıdır. Genişleme süreci, mevcut durumu iyileştirmeyecek, daha olumsuz kılacaktır. AB'nin gazda giderek artan oranlarda Rusya'ya bağlanması, ekonomik ve jeopolitik açıdan sakıncalı bulunmakta ve AB içinde eleştirilmektedir..

AB'nin enerji politikasının başlıca amaçları, rekabet gücü, enerji arzının güvenliği ve çevrenin korunması arasında bir dengeye vararak, toplam enerji tüketiminde kömürün payını artırmak, nükleer enerji santralleri için azami güvenlik şartları tesis etmek ve yenilenebilir enerji kaynaklarının payını artırmak olarak kısaca sıralanabilir.

Ayrıca, AB, son yıllarda yenilenebilir enerjiye giderek daha fazla önem vermekte, yenilenebilir enerji kaynaklarının enerji üretiminde daha fazla kullanılmasını teşvik etmektedir. Böylelikle, enerji üretiminde dışa olan bağımlılığını azaltılması, küresel ısınmaya daha etkin bir şekilde mücadele edilmesi planlanmaktadır.

Küresel piyasaların ekonomi her geçen gün büyüyen **bir diğer aktörlerden biri olan Çin Halk Cumhuriyeti**, dünya petrol rezervlerinden %0,9 payı ve üretiminden de %5,1 payı almakta, toplam dünya petrol tüketimi içerisindeki payı %11,4 almakla beraber, Çin'in hem artan talebi karşıyabilmek için rezervlerin yoğun bir şekilde kullanması, hem de petrolde dışa bağımlılığının şiddeti söz konusudur.

Dünya doğalgaz rezervlerinin %1,5'ine sahip olan ve dünya üretiminin %3,1'ni ve dünya doğalgaz tüketiminin ise %4,0'ını gerçekleştiren Çin, dünya doğalgaz piyasasının çok önemli bir oyuncusu olmadığı ileri sürülebilir.

Hızla ekonomik kalkınma ve sanayileşmeye paralel olarak artan enerji ihtiyacı, ve kaynaklara sürekli ve güvenli ulaşma kaygıları olan Çin'in enerji politikası, kendi enerji güvenliği bakımından; nükleer enerji alanındaki tecrübeleri olan Pekin, Japonya'daki Fukuşima nükleer Santrali'nde deprem dolayısıyla meydana gelen kazadan sonra da dünyada inşa edilmekte olan reaktörlerin yarısının inşasını devam ettirmesi sağlaması; tasarruflu elektrik kullanımı, alternatif

enerji çeşitleri (Çin, nükleer enerjiyi yenilenebilir enerji kaynakları kapsamına almaktadır) üretme ve enerji kaynakları sayılarını zenginleştirme şeklinde önlemleri sağlaması; yeni petrol ve doğalgaz sahalarının geliştirilmesi, enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi, tüm bunların da çevreye duyarlı bir şekilde gerçekleştirilmesini sağlaması; bu enerji politikalarının temelini oluşturmaktadır.

Dünya genelinde 2011 yılı sonu itibariyle petrol rezervlerinin yaklaşık %60'ı Orta Doğu'da ve %5'de Kuzey Afrika'da bulunmaktadır. Doğalgaz rezervlerinin ise %41'i Orta Doğu'da ve %8'de Kuzey Afrika'da yer almaktadır. Başka bir deyişle, Orta Doğu ve Kuzey Afrika coğrafyası, küresel petrol rezervlerinin yarıdan fazlasına ve doğalgaz rezervlerinin de yarısına sahip olmaktadır.

Söz konusu bölgelerde, Arap Baharı diye adlandırılan dönüşüm ve hemen ardından gelen siyasi istikrarsızlık sonucunda, özellikle brent petrol fiyatlarında ciddi artışlar olmasıyla, petrol ithal eden ülkelerin ve petrol şirketlerinin dikkatlerini Hazar Bölgesi'ne ve Rus petrol kaynaklarına yönetmesi beklenmektedir. Ayrıca yakın gelecekte Hazar Bölgesi'nde de yeni jeopolitik değişimlerin ve oluşumların ortaya çıkması büyük bir ihtimalle olacaktır.

Petrolün bir enerji kaynağı olarak sanayide kullanılmaya başlamasından bu güne kadar sebep olduğu birçok savaş ve krizin, bu yüzyılda doğalgazın da dahil olduğu bir çerçevede artarak devam edeceği görülmektedir. Hızla büyüyen ve dünya refahından pay almak isteyen Çin ve Hindistan gibi aktörlerinde oyuna katılması ve kaynakların giderek azalmasıyla enerji sektörünün dünya üzerindeki siyasi ve ekonomik belirleyici rolü de giderek artacaktır. Görünen o ki; Enerji de XX. yüzyılda kömürden – petrole, bu yüzyılda petrolden – doğalgaza kayan ağırlık, dünyada daha geniş bir coğrafyada temin imkanı bulunan enerjinin giderek daha dar bir coğrafyaya hapsolmesine ve problemlerin de katlanarak artmasına sebep olacaktır.

Günümüzde, 88,2 milyar varil petrol (dünya sıralamasında ilk onda yer almaktadır) ve 44,6 trilyon metreküp doğalgaz (dünyanın en büyük gaz rezervine sahiptir) ve 157,010 milyon ton kömür (ABD'den sonra ikinci yer almaktadır) rezervleri olan Rusya, Dünya'nın en önemli enerji üreticilerinden biridir. Ülke, eskiden beri her ne kadar büyük enerji kaynaklarına sahip gözükse de, enerji alanındaki hakimiyetinin ancak son dönemde başladığını söylemek mümkündür.

Dünyada enerji ihtiyacının her geçen gün artmasıyla, dünyanın en büyük enerji kaynakları potansiyelinin bir bölümü olan Rusya'nın özellikle gaz ve petrol ihracatını dış politikada bir araç olarak kullanmaya başlaması bu hakimiyetin ilk belirtileri olmuştur.

Rusya, dünya sıralamasında petrol ihracatında Suudi Arabistan'ın sonrasında ikinci sırada yer alırken, doğalgaz ihracatında birinci sırada yer almaktadır. Ülkenin enerji alanındaki üretici konumunun yanısıra kontrolünde bulunan boru hatları aracılığıyla özellikle Avrupa doğalgaz pazarında etkili bir aktördür. AB'nin ülkelerinin doğalgaz ihtiyaçlarının yaklaşık %55'ni Rusya tarafından karşılanmaktadır. Bu rakam Türkiye için %70 seviyesindedir. Rusya, enerji alanındaki avantajlı konumunu kullanarak, özellikle eski SSCB ülkelerinde etkinliğini artırmakta, dolayısıyla küresel ve bölgesel politikalarının belirlenmesinde enerji gücünü kendi politik çıkarları doğrultusunda kullanmaktadır.

Rusya'nın bu politikalarının belirlenmesinde giderek artan öneme sahip olan enerji piyasalarındaki avantajlı konumu korumak için başlıca şu geliştirdiği stratejileri izlemek mümkündür. İlki Orta Asya'daki enerji arzı üzerindeki monopol konumunu korumak, enerji kaynaklarının kendi kontrolünde olmayan alternatif boru hatlarıyla dünya pazarlarına açılmasını engellemek, bu çerçevede enerjiyi daha uygun fiyata taşıyacak yeni boru hatları inşa ederek, alternatif boru hatlarını dezavantajlı konuma getirmek. İkincisi, yeni boru hatları inşa ederek Avrupa'daki ithalatçı ülkelere enerji naklini transit ülkelere gerek kalmaksızın gerçekleştirmek. Üçüncü olarak ise, Avrupa'daki dağıtım sistemlerinin *Gazprom* tarafından satın alınarak, Rus projelerine alternatif projelerin hayata geçmesinin engellenmesidir.

Bu çerçevede, Hazar Bölgesi'ndeki doğalgazın Türkiye üzerinden Avrupa pazarlarına açılmasını planlanan Nabucco projesi, Rusya'nın Avrupa'ya doğalgaz arzındaki egemen konumunu azaltmaya yönelik bir projeydi. Bu projeye karşı hamle olarak Rusya, Güney Akım projesini geliştirmiştir. Aralık 2012 yılında başlamış olup 2015 yılında faaliyete geçmesi öngörülen Güney Akım'la, Beregovaya doğalgaz istasyonundan verilecek Rus ve Orta Asya doğalgazının Karadeniz'in altından dönecek boru hatlarıyla, Bulgaristan üzerinden Avrupa pazarlarına satılmasını amaçlamaktadır. Güney Akım'ın hayata geçmesi için, Türkiye'nin kendi karasularından kullanacak bu projeye izin vermesi gerekiyordu. Türkiye, bu izni Türkiye Başbakanı R. T. Erdoğan, Rusya Başbakanı V. V. Putin ve İtalya Başbakanı S. Berlusconi'nin 2009 yılında imzaladığı protokolle vermiştir.

Rusya'nın transit ülkelere ihtiyaç duymadan Avrupalı ithalatçılara direkt olarak doğalgaz satmak için, birinci boru hattın inşaatı 2010 yılında başlanmış olup 2011 yılında tamamlanmasının yanı sıra, ikinci hattın inşaatı da 2011 yılında başlanmış olup 2012 yılında hizmete açılmış olan bir başka proje Kuzey Akım projesidir. Söz konusu projesiyle, Rusya'nın Vıborg şehri Finlyandiya Körfezinden Baltik Deniz'in altından geçerek Almanya'nın Greifswald şehrine doğalgaz sevkiyatı yapılmaktadır. Kuzey Akım sayesinde, daha önce Ukrayna, Beyaz Rusya ve Polonya üzerinden Avrupa pazarlarına giriş yapan Rus gazı, bundan böyle transit ülkelere ihtiyaç olmaksızın, Avrupa'nın en büyük ikinci doğalgaz tüketicisine gazını ulaştırabilecektir. Yeni hat sayesinde de Rus gazının, Almanya haricinde, Danimarka, İngiltere, Hollanda, Fransa, Çek Cumhuriyeti, Belçika ve diğer bazı Avrupa ülkelerine ulaşması beklenmektedir.

Orta Asya'ya doğalgazın Avrupa'ya nakli üzerindeki monopol konumunda olan Rusya Federasyonu, dünya doğalgaz rezervinin %26'sını elinde tutmakta ve kendi etki alanında önemli gaz rezervine sahip ülkelerde de etkinliğini artırmaktadır. Rusya'nın enerji sektöründeki hakim konumu bölgesel ve küresel politikaların belirlenmesinde giderek artan bir öneme sahip olmasını sağlamaktadır.

1990'lı yılların başlarında Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkilerde temel bir çelişki göze çarpmaktaydı. Bir taraftan, Avrasya coğrafyasında Hazar petrolünün Batı'ya taşıyacak enerji boru hattının seçiminde, petrol yüklü tankerlerin Boğazlardan geçmesi konusunda, Kürt ve Çeçen sorunlarında, her iki ülke de birbirini rakip olarak görürken, diğer taraftan da hızlı artan ekonomik ilişkiler her iki ülkeyi de işbirliği yapmaya zorlamaktaydı. Bundan dolayı Türk-Rus ilişkileri, iki ülkenin işbirliği ve Orta Asya ve Kafkasya başta olmak üzere, rekabetin bir kombinasyonu olarak tarif edilebilir. Ekonomik alanlarda Rusya ve Türkiye, bir zamanlar Sovyetler döneminde yaptıkları gibi, ekonomik ilişkilerini kullanarak politik ilişkilerine de bir çeki düzen verme yolunu seçmiştir. 1990'lı yıllardaki ekonomik faktör Türk-Rus ilişkilerinin gelişiminde çok önemli rol oynayıp iki ülkeyi birbirine yakınlaştırmıştır.

Başka alanlarda da iki ülke arasındaki ilişkiler bir gelişme seyri izlemiştir. Bunları: 2003 yılında işletmeye alınan ve 2005 yılında resmi açılışı olan Rusya'dan direkt Türkiye'ye doğalgaz nakletmek için Karadeniz geçişli Mavi Akım doğalgaz boru hattı, ki bir çok uzman tarafından bu işbirliğinin Türkiye'yi Rusya'ya enerji konusunda aşırı derecede bağımlı hale getirdiği belirtilmektedir; terörizmle mücadele alanında işbirliği; askeri-teknik ilişkiler ve Avrasya ölçeğinde işbirliği arayışları da sayılmak mümkündür. 1990'lı yılların sonundan itibaren ise, Türk-Rus ilişkilerinde 500 yıl boyunca görülmedik bir normalleşme döneminden bahsedilebilir.

2000’li yılların ortaya çıkarttığı fırsatların yardımıyla, karşılıklı ilişkiler bölgesel ve küresel ölçekte dünyada yaşanan gelişmelere paralel olarak yeniden şekillenmektedir. Ankara ile Moskova’nın uluslararası sorunlara yaklaşımlarında çoğunlukla benzerlik görülmekle beraber, bazı konularda iki ülke arasında görüş farklılıkları dikkat çekmektedir. İran nükleer sorununun diplomatik yolla çözülmesi, Türkiye–Ermenistan ilişkilerinin normalleşmesi, Dağlık Karabağ sorununun diplomatik yollarla çözülmesi, Orta Doğu’da barışın sağlanması, Suriye–Lübnan sorunu, Afganistan ve Irak’ta güvenli ortamın oluşması gibi uluslararası konularda, Rusya ve Türkiye yakın sayılabilecek politikalara sahiptirler.

Bavul ticareti, turizm, eğitim, karma evlilikler gibi toplumsal temaslarla daha da yakınlaşan Türkiye–Rusya ilişkileri yakaladıkları seviye ve içerik anlamında günümüzde oldukça çok iyi seviyeye ulaşmıştır. İki ülke arasında 40 milyar dolara yaklaşan ticaret hacmi, hedef olarak da konulan 100 milyar dolar olan ticari–ekonomik ilişkiler; enerji petrol ve doğalgaz alanında son otuz yılda ciddi mesafeler kaydedilmiş olan enerji ilişkileri; turizm ilişkileri; kültürel ilişkiler; bazı bölgesel ve küresel sorunlarda izlenen benzer veya yakın politikalar; vizelerin karşılıklı kaldırılması; Karadeniz’de sürdürülen işbirliği; iki ülke arasında üst düzey işbirliği konseyinin kurulması ve siyasi diyalogun artması gibi noktalardan bakıldığında ilişkiler tarihte hiç olmadığı kadar iyi durumda diyebiliriz. Kıbrıs, Ermenistan, PKK, Dağlık Karabağ, Kosova, Arap Baharı ve Suriye krizi gibi konularda yaşanan görüş farklılığı, Güney Kafkasya’da bir türlü bitmeyen rekabet gibi sorunlu alanların da bulunduğunu görmekteyiz.

Genel olarak bakıldığında, Tür–Rus ilişkileri – eğer Suriye konusu sayılmazsa – somut mesafe kaydetmiştir. Suriye krizinde genel olarak iki ülke farklı yaklaşımlar sergilemekte. Türkiye, Esad’sız bir Suriye planları yapmakta ve muhaliflerle görüşmektedir. Rusya ise, bütün gücüyle Esad’ın kalması için çaba harcamakta ve ülkede bir rejim değişiminden yana değildir. Rusya, Suriye’ye yapılacak bir askeri müdahalenin veya Esad’sız bir geçiş döneminin ülkede çok daha olumsuz gelişmelere yol açacağını düşünmektedir. Türkiye, bu ülkeye daha sert bir politika izlenmesini istemektedir. Rusya ise, Suriye’ye yapılacak her türlü müdahaleye karşı çıkmaktadır.

Tabloya genel bakıldığında, Rusya ve Türkiye, Suriye krizinin çözümünde Esad’ın devre dışı bırakılması dışında benzer yaklaşımlara sahiptirler. İkisi de, Suriye’de iç barışın sağlanması, kan dökülmesinin sona erdirilmesi, toprak bütünlüğünün korunması ve Suriye halkının kendi geleceğine kendilerinin karar vermesi konularında benzer yaklaşımlar sergiliyorlar. Suriye’de istikrarsızlık daha uzun yıllar sürebilir. Bu açıdan, Suriye’de kriz, Türkiye–Rusya ilişkilerini bir

süre daha ciddi bir şekilde meşgul edebilir. İki ülkenin bu durumu ikili ilişkilerini olumsuz etkileyecek seviyeye getirmemeye dikkat etmeleri gerekmektedir.

Enerji alanında ise, son otuz yılda çok iyi düzeyde ilerlemiş olup bu süreçte petrol ve doğalgaz dışında, nükleer enerji konusunda da işbirliğinin geliştirilmesi kararlaştırılmıştır. Bugün Rusya, Türkiye'nin en büyük dört petrol tedarikçisinden biri olup Türkiye'nin doğalgaz ihtiyacının ise yaklaşık %60'ını karşılamaktadır. İki ülke arasında 10 Mart 2011 yılında imzalanan anlaşma uyarınca enerji alanında işbirliğinin geliştirilmesi adına önemli bir adım atılmıştır. Enerji alanında gerek Türkiye'de, gerekse bölgede yeni ortaklıklar üzerinde de durulmalıdır.

BOTAŞ'ın özel sektöre kontrat devri ve *Çalık Enerji* ve *Rosneft* arasında işbirliğinin geliştirilmesi dikkate değerdir. BOTAŞ'ın kontrat devri sürecinin sağlıklı bir şekilde yürütülmesi iki taraf için de oldukça önemlidir. *Lukoil*'in de perakende yakıt sektörüne girmesi bu anlamda önemli bir adımdır. Bu örneklere bakıldığında, enerji alanında işbirliği konusunda hala büyük potansiyel olduğu görülmektedir. Enerji sektörün liberalleşmesi ve özel sektörün enerji alanındaki yatırımları Türkiye'ye bu alanda kısa sürede önemli tecrübeler kazandırmıştır. Bu yönüyle Afrika, Doğu Akdeniz, Karadeniz ve Orta Doğu'da konsorsiyumlar kurularak Türkiye ve Rusya bu bölgelerde ortak arama ve üretim faaliyetlerinde bulunabilir.

Enerji alanında, Ankara ve Moskova'nın izlemiş olduğu stratejiler birbirinden ayrılsa da, ikili ilişkiler güven ve saygı temelinde gelişmektedir. Güvenilir bir ortak olan Rusya'nın, Türkiye'nin bir numaralı enerji tedarikçisi pozisyonunu uzun vadede koruyacağı söylenebilir.

Ankara, Rusya'nın enerji politikaları bağlamında öne çıkan Güney Akım projesi'nin kendi münhasır ekonomik bölgesinden geçmesine izin vererek Moskova'ya önemli bir iyi niyet göstergesinde bulunmuştur.

Gelişen Türk ekonomisi giderek artan bir enerji ihtiyacını da beraberinde getirmektedir. Türkiye'nin sanayinin ana girdisi elektrik enerjisinin Türkiye Elektrik İletim A.Ş. (TEİAŞ) verilerine göre %44'ünü doğalgaz santrallerinden ve BOTAŞ verilerine göre burada kullanılan doğalgazın %57,9'unu Türkiye Rusya'dan karşılamaktadır. Bütün bunlar gösteriyor ki, enerji, Türkiye-Rusya ilişkilerinde en temel belirleyici öğelerden birine haline gelmekte, böyle olunca da Türkiye tüm çabalarına rağmen enerji sektöründe Rusya'nın hakimiyetini azaltamamış görünmektedir. Yukarıda belirtildiği gibi, alternatif bir enerji kaynağı olarak yapımına karar

verilen Akkuyu NGS'nin yapımı bile bir Rus şirketine ihale edilmiştir. Enerjideki bu aşırı bağımlılık Türkiye'nin bölgesel ve küresel politikalar belirlerken Rusya'nın istek ve taleplerini daima göz önünde bulundurmasına sebep olmaktadır.

Rusya'nın enerji sektöründeki tartışılmaz üstünlüğünü kullanarak kendi çıkar ve politikalarını bölgesel ve küresel ölçekte diğer devletlere empoze etme gayretlerini ve bu konudaki başarısının etkilerini, yeni enerji kaynakları ve teknolojileri ortaya çıkmadığı sürece, tüm dünya gibi Türkiye de daha uzun süre yaşayacak gibi görünmektedir.

ÖZET

Bu tezde uluslararası politika alanına klasik realist yaklaşımla bakılmıştır. Uluslararası ilişkilerin temel aktörü olan devletlerin sahip oldukları çeşitli kapasiteler büyük bir önem taşımaktadır. Bir devlet kapasitesi olan askeri gücü kadar, sahip olduğu doğal kaynaklardaki gücü ile de özleştirilebilmektedir. Başta enerji olmak üzere sahip olduğu tüm kaynaklar, zaman geçtikçe bir devletin gücünün ayrılmaz parçası haline gelmiştir. Bu çerçevede XX. yüzyılın başından beri bütün ülkelerin enerjiye olan ihtiyacı ve enerji talebi, genel olarak her geçen gün önemi artarak, doğalgaz ve petrol gibi stratejik kaynaklar günümüzde dünya siyasetinin vazgeçilmez bir gerçeği olmuştur.

Giriş bölümünde tezin amaçları ve varsayımları ortaya konulmuştur. Tezin ilk varsayımı, enerjinin Rusya'nın küresel ve bölgesel politikalarında giderek artan bir öneme sahip bulunduğuudur. Tezin ikinci varsayımı ise enerjinin, Türkiye – Rusya ilişkilerinde en temel belirleyici öge olduğudur, Üçüncü ve son varsayım ise, Türkiye'nin, – Rusya'ya enerji açısından bağımlılığının, Rusya'nın Türk dış politikasını yönlendirebilmesine yol açmasıdır.

Tezin birinci bölümünde, Soğuk Savaş dönemi sonrası çok kutuplu dünya düzeni bağlamında, gerek AB, gerek ABD, gerekse de Çin Halk Cumhuriyeti ve Orta Doğu ülkelerindeki mevcut durum incelenecektir. İkinci bölümde, yeni uluslararası sisteminin yapısı kapsamında, Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu'nun dış politikalarında enerji konusu incelenecek, ve üçüncü bölümde ise, 2000 – 2012 yıllarında Türkiye ve Rusya arasındaki enerji ilişkilerinin Türkiye ve Türk dış politikasına etkileri ele alınmıştır.

Sonuç bölümünde ise, varsayımların geçerliğin ne ölçüde geçerli olduğu tartışılmıştır. Enerji, Rusya'nın küresel ve bölgesel politikalarında giderek artan bir öneme sahiptir. Enerjinin Türkiye – Rusya ilişkilerinde en temel belirleyici öge olduğu görülmektedir. Enerjideki bu aşırı bağımlılık, Türkiye'nin bölgesel ve küresel politikalarını belirlerken Rusya'nın istek ve taleplerini daima göz önünde bulundurmasına sebep olmaktadır.

ABSTRACT

In that thesis, the classic realist approach in international politics theory is examined. States who are the main actors in international relations have various capacities and these capacities are so significant. Not only the capacity of a state in terms of military but also the capacity of state in terms of natural resources are applied to identify its power. All the resources, particularly energy, are the indispensable part of state power. In this context, Since the beginning of the XX century, all countries' need for energy and strategic resources such as natural gas and oil have increased and then, it has become an undeniable reality in current world politics.

In introduction chapter, the aims and assumptions of the thesis have been put. The first assumption of the theses is that Energy is having an increasing importance in the determining Russia's global and regional policies. the second assumption of thesis is that energy is the main determiner of Turkey – Russia relations. Third and the final assumption is that Turkey's energy dependence on Russia is leading to Russia's influence on Turkish foreign policy.

In the first chapter, within the context of a multi-polar world order after the Cold War, the current situation of the EU, the U.S. and the PRC and Middle East countries are analyzed. In the second chapter, within the framework of the new structure of the international system, energy topic is examined in terms of foreign policies of the Turkish Republic and the Russian Federation. In the third chapter, between the 2000 – 2012 period, the effect of Turkey and Russia energy relations on Turkey and the Turkish foreign policy implications are discussed.

In the final chapter, the discussion regarding to the validity of the assumptions has been questioned. In Russia's global and regional policies, energy has a growing importance. Energy is also determining Turkey – Russia relations as the main factor. Turkey's extreme energy dependence on Russia is leading to Turkey's vulnerability to Russia's demand and requirements in Turkey's regional and world policies.

KAYNAKÇA

A – RESMİ KAYNAKLAR

Akkuyu NGS Elektrik Üretim A.Ş., Akkuyu NGS A.Ş. resmi websitesi,
<<http://www.akkunpp.com/>>, (05.05.2013)

Атомстройэкспрт, Реализованные Проекты Атомных Энергостанций (АЭС), Предприятие Госкорпорации «Росатом», Атомстройэкспрт,
<<http://www.atomstroyexport.ru/about/projects/finished/tyanvan/>>, (05.05.2013)

Атомстройэкспрт, Текущие Проекты Атомных Энергостанций (АЭС), Предприятие Госкорпорации «Росатом», Атомстройэкспрт,
<<http://www.atomstroyexport.ru/about/projects/current/busher/>>, (05.05.2013)

Атомстройэкспрт, ЗАО «Атомстройэкспрт» на Мировом Рынке, Предприятие Госкорпорации «Росатом», Атомстройэкспрт, <<http://www.atomstroyexport.ru/>>, (05.05.2013)

Балтийская Трубопроводная Система, Проект «Балтийская Трубопроводная Система»,
Официальный Сайт Проекта «Балтийская Трубопроводная Система»,
<<http://bts2.ru/pipe/>>, (05.05.2013)

Балтийская Трубопроводная Система, «Демин: БТС–2 Начали Заполнять Технологической Нефтью», Официальный Сайт Проекта «Балтийская Трубопроводная Система», <http://bts2.ru/news/data/ic_2/325/>, (05.05.2013)

Балтийская Трубопроводная Система, «Путин Запустил БТС–2», Официальный Сайт Проекта «Балтийская Трубопроводная Система», <http://bts2.ru/news/data/ic_2/372/>, (05.05.2013)

Boğazlar ve Marmara Bölgesi Deniz Trafik Düzeni Hakkında Tüzük, T.C. Resmi Gazete, 11 Ocak 1994, No: 21815, <http://www.shodb.gov.tr/kanunlar/kanun_den_trafik.htm>, (26.06.2013)

BOTAŞ, Boru Hatları ile Petrol Taşıma A.Ş. (BOTAŞ) / Petroleum Pipeline Corporation, «Ham Petrol Boru Hatları», <<http://www.botas.gov.tr/index.asp>>, (23.04.2013)

BP, **Statistical Review of World Energy June 2008**, The Edition BP Statistical Review of World Energy, UK, London, Haziran 2008,
<http://www.bp.com/liveassets/bp_internet/globalbp/globalbp_uk_english/reports_and_publications/statistical_energy_review_2008/STAGING/local_assets/downloads/pdf/statistical_review_of_world_energy_full_review_2008.pdf>, (26.06.2013)

BP, **Statistical Review of World Energy**, The Editor BP Statistical Review of World Energy, London SW1Y 4PD, UK, Haziran 2012

BP, **Energy Outlook 2030**, BP Statistical Review of World Energy, BP, London, UK, Ocak 2012

Comprehensive National Energy Strategy, **National Energy Policy Plan**, Pursuant to Section 801 of the Department of Energy Organization Act, Washington, D.C., April 1998

EIA, Crude Oil Proved Reserves, International Energy Statistics,
<<http://www.eia.gov/cfapps/ipdbproject/iedindex3.cfm?tid=5&pid=57&aid=6&cid=regions&syid=2010&eyid=2011&unit=BB>>, Independent Statistics and Analysis, U.S. Energy Information Administration, (23.05.2013)

EIA, Exports of Dry Natural Gas (Billion Cubic Feet), International Energy Statistics, U.S. Energy Information Administration,
<<http://www.eia.gov/cfapps/ipdbproject/IEDIndex3.cfm?tid=3&pid=26&aid=4>>, (23.05.2013)

EIA, Imports of Dry Natural Gas (Billion Cubic Feet), International Energy Statistics, U.S. Energy Information Administration,
<<http://www.eia.gov/cfapps/ipdbproject/IEDIndex3.cfm?tid=3&pid=26&aid=3>>, (23.05.2013)

EIA, International Energy Statistics, «Exports of Dry Natural Gas (Billion Cubic Feet)», U.S. Energy Information Administration (EIA), Independent Statistics & Analysis,
<<http://www.eia.gov/cfapps/ipdbproject/iedindex3.cfm?tid=3&pid=26&aid=4&cid=RS.&syid=1991&eyid=2011&unit=BCF>>, (28.04.2013)

EIA, **International Energy Outlook 2011**, Independent Statistics and Analysis, U.S. Energy Information Administration, DOE/EIA-0484 (2011), Washington, September 2011
EIA, International Energy Statistics, «Countries Analysis Brief Overview - Russia», U.S. Energy Information Administration (EIA), Independent Statistics & Analysis, 18 Eylül 2012, <<http://www.eia.gov/countries/country-data.cfm?fips=RS&trk=m>>, (03.05.2013)

EIA, International Energy Statistics, «Countries Analysis Brief Overview – Russia», Full Report <<http://www.eia.gov/countries/cab.cfm?fips=RS>>, (03.05.2013)

EIA, International Energy Statistics, «Production of Crude Oil, NGPL, and Other Liquids (Thousand Barrels Per Day)», U.S. Energy Information Administration (EIA), Independent Statistics & Analysis, <<http://www.eia.gov/cfapps/ipdbproject/iedindex3.cfm?tid=5&pid=55&aid=1&cid=regions&syid=1999&eyid=2011&unit=TBP>>, (28.04.2013)

EIA, International Energy Statistics, «Turkey: Country Analysis Brief Overview», U.S. Energy Information Administration (EIA), Independent Statistics & Analysis, 13 Şubat 2013, <<http://www.eia.gov/countries/country-data.cfm?fips=TU>>, (13.04.2013)

EIA, International Energy Statistics, «Turkey: Country Analysis Brief Overview Full Report», U.S. Energy Information Administration (EIA), Independent Statistics & Analysis, 1 Şubat 2013, <<http://www.eia.gov/countries/cab.cfm?fips=TU><http://www.eia.gov/countries/cab.cfm?fips=TU>>, (13.04.2013)

IEA, **Medium-Term Oil and Gas Markets**, IEA, International Energy Agency, OECD / IEA, Paris, France, 2011

EIA, Petroleum and Other Liquids, Spot Prices, International Energy Statistics, U.S. Energy Information Administration, <http://www.eia.gov/dnav/pet/pet_pri_spt_s1_d.htm>, (23.05.2013)

EIA, Proved Reserves of Natural Gas (Trillion Cubic Feet), International Energy Statistics, U.S. Energy Information Administration, <<http://www.eia.gov/cfapps/ipdbproject/IEDIndex3.cfm?tid=3&pid=3&aid=6>>, (23.05.2013)

EIA, «Saudi Arabia», Independent Statistics and Analysis, U.S. Energy Information Administration (EIA), Ocak 2011, <<http://www.eia.gov/countries/cab.cfm?fips=sa>>, (25.05.2013)

ЕврАзЭС, Евразийское Экономическое Сообщество (ЕврАзЭС), История, Договор об учреждении ЕврАзЭС, Avrasya Ekonomi Topluluğu (AET) resmi websitesi, <<http://www.evrazes.com/about/history>>, (05.05.2013)

ЕврАзЭС, Евразийское Экономическое Сообщество (ЕврАзЭС), Основные Задачи Общества, Договор об учреждении ЕврАзЭС, Avrasya Ekonomi Topluluğu (AET) resmi websitesi, <<http://www.evrazes.com/about/history>>, (05.05.2013)

European Commission, «Akıllı Enerji – Avrupa» Programı (Intelligent Energy – Europe: for a Sustainable Future), Intelligent Energy Europe, <http://ec.europa.eu/energy/intelligent/index_en.htm>, (25.05.2013)

European Commission, **Energy: Let us Overcome our Dependence**, Office for Official Publications of the European Communities, Belgium, 2002

European Commission, **European Energy and Transport, Trends to 2030**, Directorate – General for Energy and Transport, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg, 08 April 2008

Foreign Trade, Economic Development, Energy and Climate Protection, Report 2011/2012, Bundesamt für Wirtschaft und Ausfuhrkontrolle, Federal Office of Economics and Export Control (BAFA), Eschborn, Mart 2012

Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (KGAÖ), Tarihçe, İşleyiş, Güncel Gelişmeler, HAZER – TV, <http://www.hazer.tv/dunya/kgao_bilgi.html>, (05.05.2013)

МЕЗЕНЦЕВ Дмитрий, «Придание Турции Статуса Партнера по Диалогу Делает ШОС еще Авторитетней», ИТАР-ТАСС России, <<http://www.itar-tass.com/c11/721939.html>>, (05.05.2013)

MINULLIN Y., SCHRATTENHOLZER L., «Lessons Learned for Regional and Global Energy Security», **Energy Security – International and Local Issues Theoretical Perspectives, and Critical Energy Infrastructures**, NATO Science for Peace and Security Series – C: Environment Security, Springer, 2011

Министерство Иностранных Дел Республики Беларусь, Организация Договора о Коллективной Безопасности (ОДКБ),
<<http://www.mfa.gov.by/multilateral/organization/list/f0ffd42a15a9affb.html>>, (05.05.2013)

Министерство Иностранных Дел Республики Беларусь, Содружество Независимых Государств, <<http://www.mfa.gov.by/multilateral/organization/list/ad47e06b59d31b52.html>>, (05.05.2013)

Министерство Энергетики Российской Федерации, История Российской Энергетики, Министерство Энергетики Российской Федерации (Минэнерго России),
<http://minenergo.gov.ru/aboutminen/historical_calendar/>, (05.05.2013)

Министерство Энергетики Российской Федерации, Нефтепровод «Дружба», Министерство Энергетики Российской Федерации (Минэнерго России),
<<http://minenergo.gov.ru/activity/oilgas/oildirection/transport/nefteprovod/897.html>>, (05.05.2013)

Министерство Энергетики Российской Федерации, Статистическая Информация, Министерство Энергетики Российской Федерации (Минэнерго России),
<http://minenergo.gov.ru/activity/statistic/?newssearch_posted=1&v2=Y&fday=1&fmonth=1&fyear=2009&sday=1&smonth=1&syar=2013>, (05.05.2013)

NATO, «New Information Office in Moscow», NATO Update, Week of 19-25 Subat 2001, <<http://www.nato.int/docu/update/2001/0219/e0220a.htm>>, (26.06.2013)

NATO, «Rome Summit Lays the Foundations for a Stronger NATO–Rusya Relationship», NATO Update, Week of 27 May – 2 June, <<http://www.nato.int/docu/update/2002/05-may/e0528a.htm>>, (26.06.2013)

NICHOL Jim, Specialist in Russian and Eurasian Affairs, **Central Asia: Regional Developments and Implications for U.S. Interests**, CRS Report for Congress, Congressional Research Service, 20 November 2009

ОАО «ГАЗПРОМ», Газопровод «Голубой Поток»: Значение-Уникальность-Технические Особенности, ОАО «ГАЗПРОМ» resmi websitesi, <<http://www.gazprom.ru/about/production/projects/pipelines/blue-stream/>>, (05.05.2013)

ОАО «ГАЗПРОМ», Газопровод «Северный Поток»: История Проекта, Nord-Stream The New Gas Supply Route for Europe resmi websitesi, <<http://www.nordstream.com/ru/gazoprovod/>>, (05.05.2013)

ОАО «ГАЗПРОМ», Газопровод «Северный Поток»: События-Значение-Маршрут-Технические Особенности, ОАО «ГАЗПРОМ» resmi websitesi, Aralık 2012, <<http://www.gazprom.ru/about/production/projects/pipelines/nord-stream/>>, (25.05.2013)

ОАО «ГАЗПРОМ», Газопровод «Северный Поток»: Партнёры, ОАО «ГАЗПРОМ» resmi websitesi, <<http://www.gazprom.ru/about/production/projects/pipelines/nord-stream/>>, (05.05.2013)

ОАО «ГАЗПРОМ», Газопровод «Южный Поток»: История, Ключевые События, South-Stream Energising Europe resmi websitesi, <<http://www.south-stream.info/pipeline/history/>>, (05.05.2013)

ОАО «ГАЗПРОМ», Газопровод «Южный Поток»: Значение-Маршрут-Технические Особенности, ОАО «ГАЗПРОМ» resmi websitesi, <<http://www.gazprom.ru/about/production/projects/pipelines/south-stream/>>, (05.05.2013)

ОАО «ГАЗПРОМ», Газопровод Ямал – Европа-2, ОАО «ГАЗПРОМ» resmi websitesi, <<http://www.gazprom.ru/about/production/projects/pipelines/yamal-evropa-2/>>, (05.05.2013)

ОАО «ГАЗПРОМ», «Запасы Газа и Нефти ОАО «ГАЗПРОМ»», Глобальная Энергетическая Компания ОАО «ГАЗПРОМ», <<http://www.gazprom.ru/about/production/reserves/>>, (05.05.2013)

ОАО «ГАЗПРОМ», Основные проекты: Газопровод «Голубой Поток», ООО «Газпром Экспорт» resmi websitesi, <<http://www.gazpromexport.ru/projects/1/>>, (05.05.2013)

ОАО «ГАЗПРОМ», ОАО «ГАЗПРОМ» Запасы Газа и Нефти (GAZPROM'un Doğalgaz ve Petrol Rezervleri), ОАО «ГАЗПРОМ» resmi websitesi, <<http://www.gazprom.ru/about/production/reserves/>>, (05.05.2013)

ОАО «Газпром», «Поставки Газа в Турцию по Газопроводу «Голубой Поток»», Gazprom Şirketinin resmi websitesi, <<http://www.gazprom.ru/about/production/projects/pipelines/blue-stream/>>, (23.04.2013)

Организация Договора о Коллективной Безопасности (ОДКБ), История Создания, Основы Деятельности, Организационная Структура, <<http://www.odkb-csto.org/structure/>>, (05.05.2013)

Организация Договора о Коллективной Безопасности (ОДКБ) / Kollektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (KGAO), ОДКБ, <<http://www.odkb-csto.org/structure/>>, (26.06.2013)

PETFORM, «Türkiye Doğalgaz Piyasası», <<http://www.petform.org.tr/?lang=tr&a=3&s=1>>, Türkiye Petrol Platformu Derneği (PETFORM), (23.04.2013)

Prime Minister of The Russian Federation Vladimir Putin, «Prime Minister Vladimir Putin meets with Boris Titov, Chairman of the public organisation Delovaya Rossiya (Business Russia)», Archive Of The Official Site of the 2008-2012 Prime Minister of The Russian Federation Vladimir Putin, 19 Eylül 2011, <<http://archive.premier.gov.ru/eng/events/news/16504/>>, (26.06.2013)

Rusya Federasyonu Ankara Büyükelçiliği, **Rusya Federasyonu**, «Rus–Türk İlişkileri», Rusya Federasyonu Ankara Büyükelçiliği, Ankara 2012

Rusya Federasyonu Enerji Bakanlığı, «**Топливо-Энергетический Комплекс Италии: Состояние и Перспективы Сотрудничества с Россией, Общие Сведения о Стране**», «Российское Энергетическое Агентство» (РЭА), Министерству Энергетики Российской Федерации (Rusya Federasyonu Enerji Bakanlığı), 26 Ekim 2011

РИА–Новости, Нефтепровод «Дружба» – Справочная Информация, РИА–Новости, <<http://ria.ru/spravka/20070109/58705713.html>>, (05.05.2013)

RZAYEVA Gulmira, «TANAP–Hazar Gazını Avrupa’ya Taşıyan Atılım Projesi», **Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı (TANAP) Raporu**, Hazar Strateji Enstitüsü Enerji Araştırmaları Merkezi (HASEN), Kasım 2012

SCHUSS Heiko, ÖZDAMAR Özgür, «Yeni bir «AB–Doğu Politikası» Penceresinden Karadeniz Bölgesi», **Jeopolitik Duyarlılık ve Enerji İşbirliği Açısından Karadeniz Bölgesi, 2. Türk-Alman Güvenlik Diyalogu**, Konrad – Adenauer – Stiftung Türkiye Temsilçiliği, 01 Haziran 2009

Şangay İşbirliği Örgütü, «Кратко о ШОС», Шанхайская Организация Сотрудничества (ШОС), Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) resmi websitesi, <<http://www.sectsco.org/RU/brief.asp>>, (05.05.2013)

Şanghai İşbirliği Örgütü, Шанхайская Организация Сотрудничества (ШОС) / Şanghai İşbirliği Örgütü (ŞİÖ), Министерство Иностранных Дел Республики Беларусь, <<http://www.mfa.gov.by/multilateral/organization/list/e346cfc78351f7f2.html>>, (26.06.2013)

TANAP, «Enerjinin İpek Yolu TANAP için imzalar atıldı», Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı (TANAP) Projesi’nin resmi websitesi, <<http://www.tanap.com/haberler/gelecegin-enerjisi-hazir.aspx#!prettyPhoto>>, (23.04.2013)

TASAM, «Türkiye’nin AGİT ile Barış Ortaklık ve Avrupa Atlantik Ortaklık Konseyi’ne (AAOK) Bakış Açısı», Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM), 21 Haziran 2011, <http://www.tasam.org/trTR/Icerik/2319/turkiyenin_agit_ile_baris_icin_ortaklik_ve_aaokne_bakis_acisi>, (26.06.2013)

TBMM, **Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Rusya Federasyonu Hükümeti Arasında Rus Doğal Gazının Karadeniz Altından Türkiye Cumhuriyetine Sevkiyatına ilişkin Anlaşmanın Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun**, Kanun No 4357, Ankara, Kabul Tarihi 01.04.1998

TPAO, «TPAO–Shell “Akdeniz Deniz Alanları“ ve “Güneydoğu Anadolu Kara Alanları“ Ortak İşletme Anlaşmaları», Türkiye Petrolleri A.O. (TPAO) websitesi, <http://www.tpa.gov.tr/tp2/sub_tr/sub_haber.aspx?id=25>, (23.04.2013)

TPAO, **2011 Yılı Hampetrol ve Doğalgaz Sektör Raporu**, Türkiye Petrolleri A.O. Genel Müdürlüğü (TPAO), Ankara, Mayıs 2012

T.C. Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü, «Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Rusya Federasyonu Hükümeti Arasında Türkiye Cumhuriyeti’nde Akkuyu Sahası’nda bir Nükleer Güç Santralının Tesisine ve İşletimine Dair İşbirliğine İlişkin Anlaşma», **12 Mayıs 2010 Tarihli Milletlerarası Andlaşma**, Resmi Gazete, T.C. Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü, Ankara, 6 Ekim 2010

T.C. Cumhurbaşkanlığı, Suriye’ye Ziyareti, 15 Mayıs 2009, <<http://www.tccb.gov.tr/yurt-disi/254/49604/suriye.html>>, (26.06.2013)

T.C. Cumhurbaşkanlığı, Suriye Cumhurbaşkanı Sayın Beşar Esad’ın Onurlarına Verdikleri Aşam Yemeğinde Yaptıkları Konuşma, 15 Mayıs 2009, <<http://www.tccb.gov.tr/konusmalar/371/56300/suriye-cumhurbaskani-sayin-besar-esadin-onurlarina-verdikleri-aksam-yemeginde-yaptiklari-konusma.html>>, (26.06.2013)

T.C. Dışişleri Bakanlığı, «Komşularla Sıfır Sorun Politikamız», T.C. Dışişleri Bakanlığı resmi websitesi, <<http://www.mfa.gov.tr/komsularla-sifir-sorun-politikamiz.tr.mfa>>, (26.06.2013)

T.C. Dışişleri Bakanlığı, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ), T.C. Dışişleri Bakanlığı, <<http://www.mfa.gov.tr/karadeniz-ekonomik-isbirligi-orgutu-kei.tr.mfa>>, (26.06.2013)

T.C. Dışişleri Bakanlığı, «Türkiye’nin Enerji Profili ve Stratejisi», T.C. Dışişleri Bakanlığı’nın resmi websitesi, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-enerji-stratejisi.tr.mfa>, (23.04.2013)

T.C. Dışişleri Bakanlığı, **Türkiye’nin Enerji Stratejisi**, Enerji, Su, Çevre İşleri Genel Müdür Yardımcılığı (ESGY–I), Ankara, Mayıs 2012,

T.C. Dışişleri Bakanlığı, Enerji, Su ve Çevre İşleri Genel Müdür Yardımcılığı, **Enerji, Su Kaynakları ve Çevre Haber Bülteni**, Sayı 2, Ankara, Nisan 2012 – Haziran 2012

T.C. Ekonomi Bakanlığı, «Rusya Federasyonu'nun DTÖ'ye Katılımı», T.C. Ekonomi Bakanlığı Resmi Web Sitesi, <<http://www.ekonomi.gov.tr/upload/34D0C4FE-A310-8FC4-FBD7F40748D20CB8/Rusya%20kat%C4%B1%C4%B1m-Bakan%20bilgi%20notu3-2.doc.>>, (26.06.2013)

T.C. Ekonomi Bakanlığı, Türkiye'nin Serbest Ticaret Anlaşmaları, Serbest Ticaret Anlaşmaları, <<http://www.ekonomi.gov.tr/sta/index.cfm>>, (26.06.2013)

T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, **Bakanlığın 2010 Yılı Bütçesini TBMM Genel Kuruluna Sunuş Konuşması**, 19 Aralık 2009

T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, **Dünyada ve Türkiye'de Enerji Görünümü**, Ankara, 2012

T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, **Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Taner Yıldız'ın, Bakanlığın 2013 Yılı Bütçesini TBMM Plân ve Bütçe Komisyonuna Sunuş Metni**, Strateji Geliştirme Bakanlığı, Ankara, 14 Kasım 2012

T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, **Nükleer Santraller ve Türkiye'de Kurulacak Nükleer Santrale İlişkin Bilgiler**, Nükleer Enerji Proje Uygulama Dairesi Başkanlığı, Yayın No 1, Ankara, 2012

T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Petrol İşleri Genel Müdürlüğü (PİGM), Dünya Ham Petrol ve Doğalgaz Rezervleri, <http://www.pigm.gov.tr/dunya_ham_petrol_ve_dogalgaz_rezervleri.php>, (26.06.2013)

T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2010 Yılı Genel Enerji Dengesi, <http://www.enerji.gov.tr/EKLENTI_VIEW/index.php/raporlar/raporVeriGir/62173/2>, (15.04.2013)

T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, **2012 Yılı Enerji Raporu**, World Energy Council / Dünya Enerji Konseyi, Turkish National Committee / Türk Milli Komitesi, Ankara, 12 Şubat 2012

T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, **2011 Yılı Kömür Rezervlerinin Güncellenmesi Çalışması – Rapor**, Enerji İşleri Genel Müdürlüğü, Ankara, Eylül 2012

T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, **2011 Yılı Kömür Sektör Raporu (Linyit)**, Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu (TKİK), Stratejik Planlama Koordinasyon Birimi, Ankara, Mayıs 2012

T.C. Kalkınma Bakanlığı, **2012-2014 Orta Vadeli Program**, Ankara, Ekim 2011

T.C. Kalkınma Bakanlığı, **Uluslararası Ekonomik Göstergeler Raporu**, Ankara, 2012, <<http://www.mod.gov.tr/en/iei/International%20Economic%20Indicators%202012.pdf>>, (26.06.2013)

T.C. Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığı (TÜİK), Temel İstatistikler, İhracat–İthalat Yıllara Göre Dış Ticaret Verileri, <<http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>>, (26.06.2013)

T.C. Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığı (TÜİK), T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, **2012 Yılı Dış Ticaret İstatistikler, Haber Bülteni**, Sayı 13428, Ankara, 31 Ocak 2013

TMMOB, **2011 Yılı Nükleer Enerji Raporu**, Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği (TMMOB), Fizik Mühendisleri Odası, Ankara, Aralık 2012

TRANSNEFT, ОАО «Акционерная Компания по Транспорту Нефти «ТРАНСНЕФТЬ», Схема магистральных нефтепроводов и нефтепродуктопроводов ОАО «АК «ТРАНСНЕФТЬ», ТРАНСНЕФТЬ (TRANSNEFT) resmi websitesi, <<http://www.transneft.ru/maps/>>, (05.05.2013)

TRANSNEFT ОАО «Акционерная Компания по Транспорту Нефти «ТРАНСНЕФТЬ», Недавно Реализованные Проекты: ВСТО–2, ТРАНСНЕФТЬ (TRANSNEFT) resmi websitesi, <<http://www.transneft.ru/projects/118/10709/>>, (05.05.2013)

TTK, **2011 Yılı Taşkömürü Sektör Raporu**, Türkiye Taşkömürü Kurumu Genel Müdürlüğü (TTK), Ankara, Mart 2012

Türk Boğazları Deniz Trafik Düzeni Tüzüğü, T.C. Resmi Gazete, 06 Nisan 1998, Mükerrer Sayı No: 23515, <<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/2.5.9811860.pdf>>, (26.06.2013)

«Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Rusya Federasyonu Hükümeti Arasında Türkiye Cumhuriyeti'nde Akkuyu Sahası'nda Bir Nükleer Güç Santralının Tesisine ve İşletimine Dair İşbirliğine İlişkin Anlaşma», **Milletlerarası Andlaşma**, Resmi Gazete, Sayı 27721, 06 Ekim 2010, <[http://www.enerji.gov.tr/mevzuat/3154/T_C_Hukumeti_ile_Rusya_Federasyonu Hukum_eti_Arasinda_T_C_nde_Akkuyu_Sahasinda_Bir_Nukleer_Guc_Santralinin_Tesisine_ve_Isletim_ine_Dair_Isbirligine_Iliskin_Anlasma.pdf](http://www.enerji.gov.tr/mevzuat/3154/T_C_Hukumeti_ile_Rusya_Federasyonu_Hukum_eti_Arasinda_T_C_nde_Akkuyu_Sahasinda_Bir_Nukleer_Guc_Santralinin_Tesisine_ve_Isletim_ine_Dair_Isbirligine_Iliskin_Anlasma.pdf)>, (26.06.2013)

TRT Haberi, «Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkelerinin Liderleri Aşkabat'ta Buluştu: BDT Zirvesi Sonuçsuz», TRT Haberi, <<http://www.trthaber.com/haber/dunya/bdt-zirvesi-sonucsuz-65957.html>>, (05.05.2013)

UN, **World Economic Situation and Prospects 2012**, Global Economic Outlook, Pre-Release, United Nations, New York, 2011

U.S. House of Representatives, Committee on International Relations, Subcommittee on the Middle East and Central Asia, **Hearing: U.S. Policy in Central Asia, Testimony by Richard A. Boucher**, Assistant Secretary of State for South and Central Asian Affairs, April 26, 2006

U.S. House of Representatives, Committee on International Relations, Subcommittee on the Middle East and Central Asia, **Assessing Energy and Security Issues in Central Asia**, Testimony of Steven Mann, Principal Deputy Assistant Secretary for South and Central Asian Affairs, 25 Temmuz 2006

Yenilenebilir Enerjiler: Avrupa Birliği Mevzuatı, Programları ve Ödenekleri, Alternatif Enerji ve Biyodizel Üreticileri Birliği (ALBİYOBİR), <http://www.albiyobir.org.tr/files/bgaz/yenilenebilir_enerji.pdf>, (25.05.2013)

YILDIZ Taner, «Türkiye'nin Genel Enerji Durumu ve Enerji Politika ve Stratejileri», **2011 Yılı Plan ve Butçe Komisyonu Konusması**, <http://www.enerji.gov.tr/yayinlar_raporlar/2011_Plan_ve_Butce_Komisyonu_Konusmasi.pdf>, T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, (23.04.2013)

World Energy Council / Dünya Enerji Konseyi, **2012 Yılı Enerji Raporu**, Ankara, Aralık 2012, <<http://www.dektmk.org.tr/upresimler/enerjirapor2012.pdf>>, (26.06.2013)

World Energy Council / Dünya Enerji Konseyi, **2012 Yılı Türkiye Enerji Raporu**, Turkish National Committee / Türk Milli Komitesi, Ankara, Aralık 2012

B – KİTAPLAR

AKGÜL Fatih, **Rusya'nın Putin Dönemi Avrasya Enerji Politikaları'nın Türkiye-Rusya İlişkilerine Etkileri**, Genel Kurmay Başkanlığı Stratejik Araştırma ve Etüt Merkezi'nin (SAREM), Ankara, 2009

AKGÜN Mensur, AYDIN Turan, **Türkiye-Rusya İlişkilerindeki Yapısal Sorunlar ve Çözüm Önerileri**, Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSAİD), Yayın No: TÜSAİD-T/99-264, Lebib Yalkın Yayınları ve Basım İşleri A.Ş., İstanbul, Haziran 1999

AMANOV Shatlık, **Amerika Birleşik Devletleri'nin Orta Asya Politikaları**, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul, 2007

ARAS Osman Nuri, **Azerbaycan'ın Hazar Ekonomisi ve Stratejisi**, DER Yayınları, İstanbul, 2001

BAÇ-MÜFTÜLER Meltem, **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerine Güvenlik Boyutundan bir Bakış**, Dış Politika Analiz Serisi – 4, Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV) Yayınları, İstanbul, Kasım 2006

BRZEZINSKI Zbigniew, **Büyük Satranç Tahtası. Amerika'nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Jeostratejik Gereklilikleri**, (çeviren: Yelda TÜRELİ), İnkılap Kitabevi, 2010

БРАТЕРСКИЙ М. В., «Политика США в редней Азии: Итоги Десятилетия», **США – Канада: Экономика, Политика, Культура**, Российская Академия Наук, No: 9, Москва, 2002

CANBOLAT İbrahim, **Avrupa Birliği**, 1. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul, 2002

ÇOLAK A.B., İLBAŞ M., «Enerji Koridoru ve Terminali Olarak Türkiye'nin Rolü», **16. Uluslararası Enerji ve Çevre Fuarı ve Konferansı, Bildiriler Kitabı**, İstanbul, 12-13-14 Mayıs 2010

DAVUTOĞLU Ahmet, **Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu**, KÜRE Yayınları, İstanbul, 2009

DEDEKOCA Ersin A., **Ekonomi-Politik Pencereden ABD-Çin İlişkileri, Eski Dünyaya Yeni Düzen**, Barış Yayınları, Fakülteler Kitabevi, Ankara, 2011

DEMİR Ali Faik, **Türk Dış Politikası Perspektifinden Güney Kafkasya**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2003

DEMİR Faruk M., **Enerji Oyunu**, Ayrım Yayınları, İstanbul, 2010

DUGİN Aleksandr Gelieviç, **Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım**, Çeviren Vügar İMANOV, 4.baskı, İstanbul, KÜRE Yayınları, 2010

DURA Cihan, ATİK Hayriye, **Avrupa Birliği Gümrük Birliği ve Türkiye**, 2.Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 01 Ocak 2007

EGE Yavuz, **AB'nin Enerji Politikası ve Türkiye**, Ulusal Politika Araştırmaları Vakfı (UPAV), UPAV Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2006

ERİŞEN Cengiz, BÜYÜKAKINCI Erhan, «Rusya Federasyonu'nda Ulusal Güvenlik Yaklaşımı ve Askeri Doktrinler», **Değişen Dünya'da Rusya ve Ukrayna**, Ankara, Phoneix Yayınları, 2004

GÜRDENİZ C., «Deniz Güvenliğinin Enerji Arz Güvenliği Üzerindeki Rolü», **Enerji Güvenliğinde Ortak Çözüm Arayışları Sempozyumu**, Pegasus Yayınları, İstanbul, 2009

FRIEDMAN George, **Gelecek 10 Yıl: Neredeydik ... Nereye Gidiyoruz**, Pegasus Yayınevi, İstanbul, 2011

İŞYAR Ömer Göksel, **Bölgesel ve Global Güvenlik Çıkarları Bağlamında Sovyet-Rus Dış Politikaları**, ALFA Aktüel Yayınları, İstanbul, Mart 2004

KAMALOV İlyas, «Putin'in Rusyası: KGB'den Devlet Başkanlığına Vladimir Putin», Kaknüz Yayınları, 1. Basım, İstanbul, 2004

LACOSTE Yves, **Büyük Oyunu Anlamak, Jeopolitik: Bugünün Uzun Tarihi**, NTV Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, 2008

TAŞDEMİR Hakan, YİNANÇ Refet, **Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye**, Seçkin Yayınları, Ankara, 2002

TOKER Metin, **Türkiye Üzerinde 1945 Kâbusu. II. Dünya Savaşından Sonra Türk–Amerikan İlişkileri Üzerine bir İnceleme**, Akis Yayınları, Ankara, 1971

UĞURLU Örgen, **Çevresel Güvenlik ve Türkiye'de Enerji Politikaları**, Örgün Yayınevi, İstanbul, Nisan 2009

C – MAKALELER

AKPINAR A. Tolga, «Türkiye'de Ekonomik Krizler – 1994, 1998 – 1999 ve 2001 Krizleri», Sinestezi E Dergi, 04 Nisan 2009, <<http://sinestezi.wordpress.com/2009/04/04/turkiye-de-ekonomik-krizler-1994-1998-1999-ve-2001-krizleri/>>, (26.06.2013)

AKPINAR Erdal, BAŞIBÜYÜK Adem, «Jeoekonomik Önemi Giderek Artan Bir Enerji Kaynağı: Doğalgaz (An Energy Resource its Geo–economic Importance Has Gradually Been Increasing: Natural Gas)», **Turkish Studies – International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Erzincan Üniversitesi Fen–Edebiyat Fakültesi Türk Dili Ve Edebiyatı Bölümü Yayınları, Volume 6/3, Erzincan, Summer 2011

AYDIN Levent, «Enerji Arz Güvenliğinde Nükleerin 4 A'sı, Ankara Strateji Enstitüsü», 31 Mayıs 2013, <<http://www.ankarastrateji.org/yazar/doc-dr-levent-aydin/enerji-arz-guvenliginde-nukleerin-4-a-si/>>, (26.06.2013)

AYHAN Veysel, «Türkiye–Suriye İlişkilerinde Yeni bir Dönem: Yüksek Düzeyli Stratejikk İşbirliği Konseyi», Orta Doğu Analiz, Cilt 1, Sayı 11, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA), Kasım 2009, <<http://arsiv.setav.org/ups/dosya/28769.pdf>>, (26.06.2013)

«Azerbaycan’la Tarihi Anlaşma», Sabah Gazetesi websitesi, 26 Aralık 2011,
<<http://www.sabah.com.tr/Ekonomi/2011/12/26/azeri-gazina-tarihi-imza>>, (23.04.2013)

«Bakan Davutoğlu Rus Gelinlere Referans Verdi», Milliyet Gazetesi Resmi websitesi,
Milliyet.com.tr., 27 Ocak 2012, <<http://siyaset.milliyet.com.tr/bakan-davutoglu-rus-gelinlere-referans-verdi/siyaset/siyasetdetay/27.01.2012/1494565/default.htm>>, (26.06.2013)

«Bakü–Tiflis–Erzurum Doğalgaz Boru Hattı», <<http://cografyalise.blogcu.com/12-sinif-sayfa-168-169-etkinlik-calismalari/5093687>>, (23.04.2013)

BALCER Adam, «Türkiye–Rusya İlişkilerinin Geleceği: Stratejik bir Bakış», Demos–EUROPA Avrupa Stratejileri Merkezi Analisti, 21 Ağustos 2009,
<http://www.demoseuropa.eu/archive/modules.php?op=modload&name=PagEd&file=index&topic_id=13&page_id=983>, (26.06.2013)

BAŞARAN Ali, «Rusya Federasyonu’nda Hiper Enflyasyon, Bankacılık ve Ruble Alanında Para politikaları, 1992–1995», **Bankacılık ve Sigortacılık Araştırmaları Dergisi (BSAD)**, Cilt 1, Sayı 5–6, Ankara, Nisan 2013, <<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/58/1781/18815.pdf>>, (26.06.2013)

BAYSOY Emre, «Rusya, AB, ABD İlişkileri Bağlamında Enerjinin Ekonomi Politiliği ve Küreselleşmenin Jeopolitiği», **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Harp Akademileri Basımevi, Volume 5, No: 10, İstanbul, Aralık 2009

BERMAN İlan, «Russia and the MidEast Vacuum», **IASPS Reasearch Papers in Strategy**, The Institute for Advanced Strategic and Political Studies, Number 12, Haziran 2001,
<<http://www.israeleconomy.org/strategic/strat12.pdf>>, (26.06.2013)

«Болгария выплатила «Транснефти» 4,7 млн евро в связи с выходом из проекта Бургас-Александрополис», Газета Ведомости - Компании,
<http://www.vedomosti.ru/companies/news/1497760/bolgariya_vyplatila_transnefti_dolg_v_47 mln_evro_v_svyazi_s>, (05.05.2013)

BOURTMAN Ilya, «Putin and Russia's Middle Eastern Policy», **The Middle East Review of International Affairs (MERIA) Journal**, Volume 10, No 2, Global Research in International Affairs Center, Interdisciplinary University, June 2006

CAN Mehmet, «Türkiye Dış Politikasının Gürcistan–Rusya Savaşı ile Sınavı», International University of Sarajevo, Graduate Program on Strategic Analysis and Risk Assessment, s.10-13, <http://www.gazeteci.tv/print.php?haber_id=29950>, (26.06.2013)

CAFERSOY Nazım, «Enerji Diplomasisi: Rus Dış Politikasında Stratejik Araç Değişimi», Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Analizler Merkezi (USAK), <<http://www.turksam.org/tr/a709.html>>, (26.06.2013)

CAFERSOY Nazım, «Rusya–İran İlişkilerinde Stratejik Boyut», Kafkasya Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Merkezi (QAFSAM), 1 News.com.tr, the First News, 08 Haziran 2011, <<http://www.1news.com.tr/yazarlar/20110608010104260.html>>, (26.06.2013)

CAFERSOY Nazım, «Rusya'nın DTÖ üyeliği», Kafkasya Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Merkezi (QAFSAM), 1 News.com.tr, The First News, 23 Ağustos 2012, <<http://www.1news.com.tr/yazarlar/20120823053430667.html>>, (26.06.2013)

CNN TÜRK, «Erdoğan Tiflis'te», CNN TÜRK, 14 Ağustos 2008, <http://www.gazeteci.tv/print.php?haber_id=29950>, (26.06.2013)

«Çin'in Enerjiyle İmtihanı», Enerji Enstitüsü Danışmanlık Web Hizmetleri Şirketi, 09 Şubat 2011, <<http://enerjiinstitutusu.com/2012/02/09/cinin-enerjiyle-imtihani/>>, (25.05.2013)

«Çin Halk Cumhuriyeti Enerji Politikası», Enerji Diplomasisi, 24 Nisan 2012, <<http://www.enerjidiplomasisi.gov.tr/a/cin-halk-cumhuriyeti-enerji-politikasi.aspx>>, (25.05.2013)

«Çin'le Nükleer Anlaşma», USA Sabah Gazetesi websitesi, <<http://www.usasabah.com/Guncel/2012/04/09/cinle-nukleer-anlasma>>, (23.04.2013)

«Çin ve Rusya'nın Doğalgaz Savaşı», Sabah Gazetesi Resmi websitesi, Ekonomi Haberler, 04 Şubat 2013, <<http://www.sabah.com.tr/Ekonomi/2013/02/04/cin-ve-rusyanin-dogalgaz-savasi>>, (26.06.2013)

«Çin ve Rusya'nın Doğalgaz Savaşı. İran ve TAPI Doğalgaz Boru Hattı Projesi», Sabah Gazetesi Resmi websitesi, Ekonomi Haberler, 04 Şubat 2013, <<http://www.sabah.com.tr/Ekonomi/2013/02/04/cin-ve-rusyanin-dogalgaz-savasi>>, (26.06.2013)

«Çin ve Rusya'nın Doğalgaz Savaşı. Türkmen Doğalgazının En Büyük Alıcısı Çin», Sabah Gazetesi Resmi websitesi, Ekonomi Haberler, 04 Şubat 2013, <<http://www.sabah.com.tr/Ekonomi/2013/02/04/cin-ve-rusyanin-dogalgaz-savasi>>, (26.06.2013)

DAĞ Mustafa, «Beşar Esad Dönemi Suriye Kürtleri 2000–2012 (Kim bu Kürtler?)», Erciyes Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi (ERUSAM), <<http://www.erusam.com/makale.php?id=95#>>, (26.06.2013)

DAVLETOV Timur B., «Rusya'da Etnik Azınlıklar», Stratejik Araştırmalar Merkezi (TURAN–SAM), 24 Ocak 2010, <<http://www.turansam.org/makale.php?id=321>>, (26.06.2013)

DEDEKOCA Ersin, «ABD'nin Doğu Asya Politikasında Yeni Yaklaşımlar», Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM), 01 Şubat 2012, <http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=2009:abdnin-dou-asya-politikasnda-yeni-yaklamlar&catid=98:analizler-abd&Itemid=135>, (25.05.2013)

DEMİRKENT Didem, «Rusya'nın DTÖ üyeliği Türkiye'ye Fayda Sağlayacaktır», **Ayrıntılardaki RUSYA / РОССИЯ в Подробностях**, Ülke Dosyası, Globus Dünya Basımevi, İstanbul, Ekim 2012

DEMİRMEN Ferruh, «Nabucco Projesine Ne Oldu», Cumhuriyet.com.tr, 02 Ocak 2012, <<http://www.cumhuriyet.com.tr/?hn=304732>>, (26.06.2013)

Dış Politika ve Savunma Araştırmaları Grubu, «Arab Baharı'nın Etkileri», Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM), 10 Aralık 2011, <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:Q7P1MLM7CcJ:www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content%26view%3Darticle%26id%3D1245:arap-baharnn-etkileri-%26catid%3D77:ortadogu-analizler%26Itemid%3D150+&cd=2&hl=ru&ct=clnk&gl=tr>, (25.05.2013)

ДОННЕР Сабина, КУЗМИЦ Бернд, «Содружество Независимых Государств и Монголия», <<http://promreview.net/moskva/7-sodruzhestvo-nezavisimyykh-gosudarstv-i-mongoliya>>, (05.05.2013)

«Дружба» Обручится с «Адрией»: Россия Получает Новое «Окно в Европу» для Своей Нефти», Российская Газета, <<http://www.rg.ru/bussines/rinky/187.shtm>>, (05.05.2013)

EMEKLİER Bilgehan, «Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistemin Analizi», Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM), 04 Haziran 2010, <http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=698:souk-sava>, (26.06.2013)

Enerji Enstitüsü, «Arab Baharı Petrol Fiyatlarını Hızlı bir Şekilde Artırabilir», Enerji Enstitüsü, 11 Kasım 2011, <<http://enerjiinstitutusu.com/2011/11/11/arap-bahari-petrol-fiyatlarini-hizli-bir-sekilde-artirabilir/>>, (25.05.2013)

Enerji Günlüğü, «Rus Petrolü 5 Bin Kilometrelik Boru Hattıyla Pasifik'e Ulaştı», Enerji Günlüğü, <http://www.enerjigunlugu.net/rus-petrolu-5-bin-kilometrelik-boru-hattıyla-pasif_1860.html#.UY_uNR0vlpB>, (05.05.2013)

ERDURMAZ Serdar, «Doğu Akdeniz'de GKRY'nin Münhasır Ekonomik Bölge İlanı, Petrol Aramaları ve Türkiye», Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Analizler Merkezi (TÜRKSAM), 03 Ekim 2011, <<http://www.turksam.org/tr/a2484.html>>, (26.06.2013)

ERTÜRK Ahmet Cemal, «Doğu Akdeniz’de MEB Paylaşımı: Güney Kıbrıs–İsrail Örneği», Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM), 10 Mayıs 2011, <http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=1405:dou-akdenizde-meb-paylam-guoney-kbrs-srail-oernei&catid=168:ortadogu-analizler>, (26.06.2013)

EurActiv, «AB – Yenilenebilir Enerji Politikası», EurActiv, AB Haber ve Politika Portalı, <<http://www.euractiv.com.tr/enerji/link-dossier/ab-yenilenebilir-enerji-politikasi>>, (25.05.2013)

FRITCH Paul, «Umutları Deneyimlerin Üzerine Oturtmak», NATO’nun Stratejik Ortaklıkları, NATO Review, Sonbahar 2003, <<http://www.nato.int/docu/review/2003/issue3/turkish/art3.html>>, (26.06.2013)

GAFARLI Orhan, «ABD – Rusya İlişkilerinde Yenilenme Süreci ve Kafkasya Faktörü», Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM), 08 Ağustos 2011, <http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=1115:abd-rusya-likilerinde>, (05.05.2013)

GAUSE Gregory F., «Why Middle East Studies Missed the Arab Spring, The Myth of Authoritarian Stability», FOREIGN AFFAIRS, the Council on Foreign Relations, Ağustos 2011, <<http://www.foreignaffairs.com/articles/67932/f-gregory-gause-iii/why-middle-east-studies-missed-the-arab-spring>>, (25.05.2013)

GÖKCAN Özkan, «Rusya’nın Orta Doğru Politikası», Uluslararası Orta Doğu Barış Araştırmaları Merkezi, 13 Temmuz 2012, <<http://www.impr.org.tr/rusyanin-orta-dogu-politikasi/#.UdxsZB0vlpA>>, (26.06.2013)

GÜLER Merve Gülçin, «Arab Baharı Nedir?», Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Derneği Yayındır, TUIÇ Akademi, 14 Haziran 2012, <<http://www.tuicakademi.org/index.php/kategoriler/ortadogu/3122-arap-bahari-nedir>>, (25.05.2013)

«Güney Kıbrıs Kara Para Cenneti Oldu: Bankalarındaki Paranın Yarısı Rus Sermayesi», Haber Türk Ekonomi, 07 Şubat 2013, <<http://ekonomi.haberturk.com/is-yasam/haber/817970-guney-kibris-kara-para-cenneti-oldu>>, (26.06.2013)

Haber-7.com, «Şanghay Beşlisi'nden Türkiye'ye onay çıktı», Haber-7.com, <<http://www.haber7.com/dis-politika/haber/1004384-sanghay-beslisinden-turkiyeye-onay-cikti>>, (05.05.2013)

HaberTürk.com, «Finlandiya'dan Türk Dış Politikasına Övgü», HaberTürk.com, 17 Mayıs 2009, <<http://www.haberturk.com/dunya/haber/147324-finlandiyadan-turk-dis-politikasina-ovgu>>, (26.06.2013)

Haberler.com, «İran Hürmüz Boğazı'nı Kapatıyor», Haberler.com, 09 Temmuz 2012, <<http://www.haberler.com/iran-hurmuz-bogazi-ni-kapatiyor-3771135-haberi/>>, (23.05.2013)

HALFF Antoine, **Oil Market Report**, IEA, International Energy Agency, IEA Press Office, France, 12 Aralık 2012

HAS Kerim, «Moskova–Astana Hattında Pragmatik Tercihler», ANALİST, Dijital Sayı, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK), Ankara, Temmuz 2012, <<http://www.usakanalist.com/detail.php?id=120>>, (26.06.2013)

HAS Kerim, «Rusya'nın Suriye Denklemindeki Yeri: İkili ve Bölgesel Çıkarlar», Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK), 05 Eylül 2011, <http://www.usak.org.tr/analiz_det.php?id=17&cat=365366461#.UdAjfx0vlpA>, (26.06.2013)

Hillary CLINTON, «America's Pacific Century», FOREIGN POLICY websitesi, published by the FP Group, a Division of The Washington Post Company, November 2011, <http://www.foreignpolicy.com/articles/2011/10/11/americas_pacific_century>, (25.05.2013)

Hürriyet Gazetesi, «Başkan Erdoğan Rusya'ya gitti», Hürriyet Gazetesi Resmi websitesi, 13 Ağustos 2008, <<http://www.hurriyet.com.tr/dunya/9653592.asp>>, (26.06.2013)

«İsrail: Türkiye'nin Arabuluculuğu Memnuniyet Verici», TürkçeBilgi, Genel Bilgi ve Başvuru Sitesi, 09 Mart 2010, <<http://www.turkcebilgi.org/haberler/guncel/israil-turkiyenin-arabuluculugu-memnuniyet-verici-344013.html>>, (26.06.2013)

KABAN Maria, «Dünya Enerji Piyasalarında Rusya'nın Konumu, Rusya ve Enerji Rezervlerin Oranı», Rusya Enerji Sektörü, <<http://rusyaenerji.blogspot.com/2009/02/dunya-enerji-piyasalarinda-rusyann.html>>, (03.05.2013)

«Kafkas Platformu'nun Yeni Taliplisi İran», CNN TÜRK, 13 Eylül 2008, Dünya Bülteni / Haber Merkezi, <<http://www.dunyabulteni.net/index.php?aType=haberArchive&ArticleID=52914>>, (26.06.2013)

KAMALOV İlyas, «Arap Baharı Öncesinde Rusya–Suriye İlişkileri», Rusya'nın Orta Doğu politikası / Политика России на Ближнем Востоке, Orta Doğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM), Rapor No: 23, Ankara, Temmuz 2012, <http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/2012714_rapor125.pdf>, (26.06.2013)

KAMALOV İlyas, «Rus Gazı ve Enerjide Bağımlılığın Bedeli», **Stratejik Analiz**, Uluslararası İlişkiler Dergisi, Sayı 70, Cilt 6, Stratejik Analiz Yayınları, Ankara, Şubat 2006

KAMALOV İlyas, «Rusya'nın Orta Asya Politikaları», **Türk Cumhuriyetleri'nin Bağımsızlıklarının 20.Yılında, Rapor**, Ahmet Yesevi Üniversitesi, Sayı: 02, SFN Televizyon Tanıtım Tasarım Yayıncılık Ltd., Haziran 2011, <http://yayinlar.yesevi.edu.tr/static/kitaplar/rusya_ortaasya_raporu.pdf>, (26.06.2013)

KAMALOV İlyas, «Rusya'nın Orta Doğu'daki Gelişmelere Bakışı», Orta Doğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM), 04 Ağustos 2011, <<http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=2498>>, (26.06.2013)

KAMALOV İlyas, «Rusya'nın Libya Planları», Orta Doğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM), 23 Mayıs 2011, <<http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=1924>>, (26.06.2013)

KAMALOV İlyas, «Suriye’de Kürt Muhalefetinin Genel Görünümü», Suriye’de Kürt Hareketleri / Kurdish Movements in Syria, Orta Doğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM), Rapor No: 127, Ankara, Ağustos 2012,
<http://www.orsam.org.tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/201286_127%20yeniraporson.pdf>,
(26.06.2013)

KANTÖRÜN Ufuk, «Avrupa Birliği’nin Yenilenebilir Enerji Politikası», Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM), 29 Nisan 2010,
<http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=1285:avrupa-birliinin-yenilenebilir-enerji-politikas&catid=167:ab-analizler>, (25.05.2013)

KANTÖRÜN Ufuk, «Bölgesel Enerji Politikaları ve Türkiye (Regional Energy Policies and Turkey)», **Bilge Strateji Dergisi**, Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM), Cilt 2, Sayı 3, İstanbul, Güz 2010

KANTÖRÜN Ufuk, «Rusya’nın Bölgesel Politikaları», Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM), 22 Nisan 2010,
<http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=652:rusyann-boelge..>, (26.06.2013)

KARABULUT Bilal, «Karadeniz’den Orta Doğu’ya Uzanan bir Dış Politika: Geçmişten Günümüze Suriye–Rusya İlişkileri», **Karadeniz Araştırmaları**, Sayı 15, Güz 2007,
<http://www.karam.org.tr/Makaleler/678960936_karabulut.pdf>, (26.06.2013)

KASIM Kamer, «Kazakistan: Avrasya’dan Dünyaya Açılan Bölgesel Güç», Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK), 15 Aralık 2010,
<http://www.usak.org.tr/analiz_det.php?id=5&cat=1111#.UdBSYR0vlpA>, (26.06.2013)

KAYRAK Sedide, «Rusya’nın Arap Baharı’na Bakışı», Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM), 21 Aralık 2011,
<http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=1981:rusyanin-arap-baharina-bakisi&catid=104:analizler-rusya&Itemid=136>, (26.06.2013)

KAYRAK Sedide, «Rusya Federasyonu'nun Orta Doğu Politikası», Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM), 27 Şubat 2012,
<http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=2092:rusya-federasyonunun-ortadogu-politikasi&Itemid=136>, (26.06.2013)

KENNETH B. Medlock and AMY Myers Jaffe, **U.S. Energy Policy and Transportation**, The James A. Baker, Institute for Public Policy, Rice University, The U.S. Department of Energy, Housston, Texas, May 2008

KHLEBNİKOV Alex, «Why is Russia Standing by Syria?», Tel Aviv Notes, An Update on Middle Eastern Developments by the Moshe Dayan Center, Volume 5, Number 18, 26 Eylül 2011, <http://www.aftau.org/site/DocServer/TANotes_Syria_Khlebnikov.pdf?docID=15561>, (26.06.2013)

LAÇİNER Sedat, Arzu CELALİFER-EKİNCİ, Gülay KILIÇ, «**AB-Türkiye İlişkileri ve Avrupa'nın Güvenliği**», Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK), <<http://www.usak.org.tr/dosyalar/ABT%C3%BCrkiye.pdf>>, (13.04.2013)

LEATON James, «**Unburnable Carbon, Are the World's Financial Markets Carrying a Carbon Bubble?**», Report, Carbon Tracker Initiative, Investor Watch, 2012

LAÇİNER Sedat, **USAK Gürcistan Krizi Değerlendirme Raporu**, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK), Ankara, Ağustos 2008

KILIÇ Nurel, **Avrupa Birliği Sürecinde Enerji Sektörünün Konumu ve Enerji Yol Haritaları**, AR&GE Bülten, İzmir Ticaret Odası, İzmir, Eylül 2006

MALOV Vladimir, «Eski Diplomasi: Rusya'nın Arap Dünyasındaki Gelişmelere Bakışı», Orta Doğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM), 06 Eylül 2011, <<http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=2596>>, (26.06.2013)

MAUGERI Leonardo, **Oil: The Next Revolution, The Unprecedented Upsurge of Oil Production Capacity and What it Means for The World**, The Geopolitics of Energy Project, HARVARD Kennedy School, BELFER Center for Science and International Affairs, Cambridge, Haziran 2012

«МИД: Украина Проанализирует Целесообразность Своего Участия в Проектах СНГ», Новости БигМир-нет, <http://news.bigmir.net/ukraine/44754>>, (05.05.2013)

Milliyet.com.tr, «Hafız Esad, Türkiye'ye geldi», Milliyet.com.tr, 16 Ekim 2007, <<http://www.milliyet.com.tr/2007/10/16/son/sonsiy42.asp>>, (26.06.2013)

Milliyet.com.tr , «Türkmenistan – Çin Doğalgaz Boru Hattı Açıldı», Milliyet.com.tr, Son dakika haberler, 14 Aralık 2009, <<http://www.milliyet.com.tr/Ekonomi/SonDakika.aspx?aType=SonDakika&ArticleID=1173663>>, (25.05.2013)

Milliyet.com.tr , «Doğalgazda İmzalar Yenilendi: Çin, Türkmenistan ile Yeni Doğalgaz Anlaşması İmzaladı», Milliyet.com.tr, Son dakika haberler, 07 Haziran 2012, HaberTürk HTEkonomi, <<http://ekonomi.haberturk.com/enerji/haber/748790-dogalgazda-imzalar-yenilendi>>, (25.05.2013)

«MOL и Slovnaft Планировать Инвестировать в Модернизацию Нефтепровода Adria 80 Млн Евро», Oilcapital.ru websitesi, <http://www.oilcapital.ru/news/2011/09/141001_171613.shtml>, (05.05.2013)

MUTLU Gülay, «Türkiye–Kazakistan: Çok Yönlü İşbirliği», 15 Ekim 2012, USAK Stratejik Gündem, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Yayındır, <<http://www.usakgundem.com/yazar/2531/t%C3%BCrkiye-kazakistan-%C3%A7ok-y%C3%B6nl%C3%BC-%C4%B0%C5%9Fbirli%C4%9Fi-.html>>, (26.06.2013)

«Nabucco bitti TAP gündemde», CNN Türk, Ekonomi, 28 Haziran 2013, <<http://www.cnnturk.com/2013/ekonomi/genel/06/28/nabucco.bitti.tap.gundemde/713397.0/index.html>>, (26.06.2013)

«Nükleer Santral İhalesi Yakında», Radikal Gazetesi websitesi, 08 Mayıs 2004,
<<http://www.radikal.com.tr/radikal.aspx?atype=radikaldetayv3&articleid=710262&date=02.06.2011&categoryid=97>>, (22.04.2013)

OĞAN Sinan, «Mavi Akım: Türk-Rus İlişkilerinde Mavi Bağımlılık», 02 Ocak 2006,
Uluslararası İlişkiler Stratejik Analizler Merkezi (TÜRKSAM),
<<http://www.turksam.org/tr/yazdir627.html>>, (23.04.2013)

OĞAN Sinan, «The Black Sea: New Arena for Global Competition», Uluslararası İlişkiler ve
Stratejik Analizler Merkezi (TÜRKSAM), 24 Ağustos 2008,
<<http://www.turksam.org/en/yazdir195.html>>, (05.05.2013)

Oil & Gas Journal, International Petroleum News and Technology, Volume 109, Issue 51,
Houston, Texas, Aralık 2011

Oil & Gas Journal, International Petroleum News and Technology, Volume 10, Issue 1, 01
January 2013

ORHAN Oytun, «Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Şam Ziyareti Işığında Türkiye–Suriye
İlişkileri», **Orta Doğu Analiz**, Cilt 1, Sayı 6, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı
(SETA), Haziran 2009, <http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/2009611_oytun34rhan.pdf>, (26.06.2013)

ÖZBAY Fatih, «Türk–Rus İlişkileri», **Bilge Adamlar Kurulu Raporu**, Bilge Adamlar Stratejik
Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM), Rapor No: 58, İstanbul, Haziran 2013,
<<http://www.bilgesam.org/tr/images/stories/rapor/Turk-RusIliskileri.pdf>>, (26.06.2013)

ÖZDAL Habibe, «Medvedev Döneminde (Ayrıcalıklı) Rus–Kazak İlişkileri», Uluslararası
Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK), 03 Nisan 2010,
<http://www.usak.org.tr/analiz_det.php?id=10&cat=1594#.UdBakR0vlpA>, (26.06.2013)

ÖZDEMİR Mahmut, «Rusya'dan Doğalgazı Kaça Alıyoruz?», İnternet Ajans.com Haberler
Sitesi, 04 Şubat 2013, <<http://www.internetajans.com/haber/rusyadan-dogalgazi-kaca-aliyoruz-haberi-22464h.html>>, (05.05.2013)

ÖZER Sanem, «Avrupa Birliği, Rusya ve ABD'nin Avrupa Güvenliğine Farklı Yaklaşımının Transatlantik İttifakına Etkileri», **Akdeniz İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı 15, 2008

ÖZKAN Güner, «'Yakın Çevre'' Silinmeyen Rus Ayak İzleri», ANALİST, Dijital Sayı, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK), USAK Yayını, 2011 Haziran Sayısı, <<http://www.usakanalist.com/detail.php?id=439>>, (26.06.2013)

ÖZTÜRKLER Harun, «Orta Doğu Ülkelerinin Enerji Kaynaklarının Öneminin Ekonomik-Politik Bir Değerlendirmesi», **Orta Doğu Analiz**, Cilt 1, Sayı 7-8, Temmuz-Ağustos, 2009

PAMİR Necdet, «Enerji Politikaları ve Küresel Gelişmeler», TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası, <http://www.emo.org.tr/ekler/c6744c9d42ec2cb_ek.pdf>, (25.05.2013)

PAMİR Necdet, **Küresel Enerji Politikaları ve Türkiye**, «Küresel Enerji Politikaları ve Türkiye» konulu TMMOB 8. Enerji Sempozyumu, İstanbul Kültür Üniversitesi, İstanbul, 17-19 Kasım 2011

PAVLOVSKIY Gleb, «Kremlin Political Consultant Sees Medvedev as Best Choice for 2012», Radio Free Europe Radio Liberty, <http://www.rferl.org/content/Interview_Kremlin_Political_Consultant_Sees_Medvedev/1936080.html>, (05.05.2013)

PİRİNÇÇİ Ferhat, «Soğuk Savaş Sonrasında ABD'nin Orta Asya Politikası: Beklentiler ve Gerçeklikler (Central Asian Policy of U.S. after the Cold War: Expectations and Realities)», **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Ankara, 2010

PÓTI László, «Evolving Russian Foreign and Security Policy: Interpreting the Putin-Doctrine», **Acta Slavica Japonica**, Tomus 25, <<http://src-h.slav.hokudai.ac.jp/publictn/acta/25/poti.pdf>>, (26.06.2013)

«Постсоветская Интеграция Пошла по Пути Формирования Более Компактных и Действенных Субрегиональных Объединений», Содружество Независимых Государств, <<http://www.grandars.ru/student/mirovaya-ekonomika/sng.html>>, (05.05.2013)

«Путин Дал Старт Строительству «Южного Поток»», Lenta.ru Новости Экономики, <<http://lenta.ru/news/2012/12/07/southstream/>>, (05.05.2013)

REDONDO Ricardo Diez, «Why the Conflict in Syria is Different and What are the Consequences, Map's Countries in Arap Spring», The International Policy, 19 Temmuz 2012, <<http://theinternationalpolicy.com/2012/07/18/why-the-conflict-in-syria-is-different-and-what-are-the-consequences/>>, (25.05.2013)

РИА–Новости , «Россия не Склонна Драматизировать Последствия Выхода Грузии из СНГ», РИА–Новости, <<http://ria.ru/politics/20090903/183536096.html>>, (05.05.2013)

«Rusya Enerji Bakanı Aleksandr Novak'dan Açıklama», Vatan Ekonomi Gazetesi websitesi, <<http://haber.gazetevatan.com/samsunceyhan-boru-hatti-askida/532011/2/ekonomi>>, (05.05.2013)

«Rusya, İran ve Türkiye'nin Kafkaslar için Mücadelesi», Rusya Analiz, 08 Nisan 2013, <<http://rusyaanaliz.com/rusya-iran-ve-turkiyenin-kafkaslar-icin-mucadelesi/>>, (26.06.2013)

«Rusya'yla Yakın Temas: Rusya ile Türkiye Arasında 20 İşbirliği Protokolü İmzalandı», 06 Ağustos 2009, NTV msnbc websitesi, <<http://www.ntvmsnbc.com/id/24988352/>>, (23.04.2013)

Rusya'nın Sesi Radyosu, «Rusya'da Doğalgaz Üretimi Arttı», Rusya'nın Sesi Radyosu Resmi İnternet Sitesi, 02 Şubat 2013, <http://turkish.ruvr.ru/2013_02_02/Rusyada-dogalgaz-uretimi-artti/>, (28.04.2013)

Russian Natural Gas – Exports (cubic meters), Definition of Natural Gas – Exports: This Entry is the Total Natural Gas Exported in Cubic Meters, IndexMundi, <<http://www.indexmundi.com/g/g.aspx?c=rs&v=138>>, (28.04.2013)

SANDIKLI Atilla, «Doğalgaz Boru Hatları Projelerinde Büyük Oyun: NABUCCO, Güney Akım, SEEP ve TANAP», Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM), 18 Haziran 2012, <http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=2158:doalgaz-boru-hatlar-projelerinde-bueyuek-oyun-nabucco-gueneay-akm-seep-ve-tanap&catid=131:enerji&Itemid=146>, (26.06.2013)

SANDIKLI Atilla, «Türk–Rus İlişkileri», Yönetici Özeti, **Bilge Adamlar kurulu Raporu**, Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM), Rapor No: 58, İstanbul, Haziran 2013, <<http://www.bilgesam.org/tr/images/stories/rapor/Turk-RusIliskileri.pdf>>, (26.06.2013)

«Секретные Данные ГАЗПРОМ’а, Кто Больше Всех в Европе Платит Российской Монополии», 13 Февраль 2013, Экономические Известия Gazetesi resmi websitesi, <<http://news.eizvestia.com/news-markets/full/sekretnye-dannye-gazproma-kto-bolshe-vseh-v-evrope-platit-rossijskoj-monopoliinografika>>, (05.05.2013)

SCHNEIDER Mycle, THOMAS Froggatt A., **World Nuclear Industry Status Report 2010-2011, Nuclear Power in Post-Fukushima World**, WorldWatch Institute, Washington, D.C., U.S.A., April 2011

SEVİM Cenk, «Küresel Enerji Jeopolitiği ve Enerji Güvenliği (Global Energy Jeopolitics and Energy Security)», **Journal of Yaşar University**, Volume 7, Issue 26, Nisan 2012

SEVİM Cenk, «Geçmişten Günümüze Enerji Güvenliği ve Paradigma Değişimleri», **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, T.C. Genel Kurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, GenelKurmay Basımevi, Sayı 13, Ankara, Mayıs 2009

SEVİM Cenk, «Petrol Rezervlerinin Zirve Noktasının Enerji Güvenliği Açısından Büyük Enerji Pazarları (ABD, AB, Çin ve Hindistan) Üzerindeki Etkileri (Effects of Oil Reserves Peak Point on Big Energy Markets (USA, EU, China, India) For Energy Security)», **Güvenlik Stratejileri Dergisi / The Journal of Security Strategies**, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü (SAREN), Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, Sayı 11, İstanbul, 2010

«Siz Hamas’ı İkna Edin», Sabah Gazetesi websitesi, 09 Haziran 2010, <http://www.sabah.com.tr/Dunya/2010/06/09/istanbulda_gorusun_kahirede_imzalayin>, (26.06.2013)

SOROKİN Nikita, «Nabucco Fantomu», Rusya’nın Sesi Radyosu, 01 Haziran 2013, <http://turkish.ruvr.ru/2013_06_01/Nabuccofantomu/?utm_source=Rusya'n%C4%B1n+Sesi&utm_medium=twitter>, (26.06.2013)

SOTNİÇENKO Aleksandr, «Arap Baharı» Sürecinde Rusya'nın Orta Doğu Politikası», Bilim ve Sanat Vakfı, 10 Nisan 2012,

<<http://bisav.org.tr/merkez.aspx?module=yuvarlakmasaayrinti&altturid=24&dizi=1&merkezid=6&yuvarlakmasaid=953>>, (26.06.2013)

SOYLU H., «Enerji Koridoru Olma Yolunda Türkiye İçin Doğalgazın Önemi», **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, T.C. Genel Kurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, Genel Kurmay Basımevi, Sayı 10, Ankara, Eylül 2007

SÖNMEZ A. Sait, «Moskova'nın Kutuplaşma Çabaları: Putin Dönemi Rus Dış Politikası», **AVRASYA ETÜDLERİ**, Yıl: 16, Sayı: 37 (2010/1), T.C. Başbakanlık, Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA), Ankara, 2010

STEGNIY P.V., «Rusya ile NATO Arasındaki İşbirliği», Rusya Federasyonu'nun Türkiye Büyükelçiliği, 05 Temmuz 2004, <http://www.turkey.mid.ru/text_t64.html>, (26.06.2013)

STULBERG Adam N., «Moving Beyond the Great Game: The Geoeconomics of Russia's Influence in the Caspian Energy Bonanza», **GEOPOLITICS**, Volume 10, Issue 1, Sam Nunn School of International Affairs, Georgia Institute of Technology, Atlanta, Georgia, USA, Spring 2005

СУЛТАНОВ Б.К., «Политика России, КНР и США в Средней Азии в Новых Геополитических Реалиях», Аналитический Центр «Prudent Solutions (Разумные решения)», 15 Июнь 2007, <<http://analitika.org/ca/geopolitics/540-20070611064624298.html>>, (25.05.2013)

«Suriye'de 7 kuyuda petrol arıyacağız», Ekonomi Haberler, Haber7.com, 04 Ekim 2010, <<http://ekonomi.haber7.com/ekonomi/haber/615619-suriyede-7-kuyuda-petrol-arayacagiz>>, (26.06.2013)

ŞAHİN Kenan, «Rusya Federasyonu Enerji Sektörünün Yapısı, Sektörde Yaşanan Gelişmeler ve Rusya Federasyonu'nun G-8 Başkanlığı», T.C. Dışişleri Bakanlığı, T.C. Dışişleri Bakanlığı Yayınları, <http://www.mfa.gov.tr/rusya-federasyonu-enerji-sektorunun-yapisi_-sektorde-yasanan-gelismeler-ve-rusya-federasyonu_nun-g-8-baskanligi-.tr.mfa>, (05.05.2013)

ŞENGÖNÜL Ahmet, SONGUR Mehmet, **Türkiye’de Mali Kural: Olsaydı ya da Olacaksa**, SETA Analiz, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, Sayı: 29, Ankara, Kasım 2010, <<http://arsiv.setav.org/ups/dosya/51325.pdf>>, (26.06.2013)

TAŞPINAR Ömer, «Kürt Meselesi ve Suriye», Sabah gazetesi websitesi, 30 Temmuz 2012, <<http://www.sabah.com.tr/Yazarlar/taspinar/2012/07/30/kurt-meselesi-ve-suriye>>, (26.06.2013)

TECER Ömer Çağrı, **Putin Rusya’sının İnşacı Perspektiften Analizi**, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011

TEMUR Ferit, «Rusya İnisiyatifli Örgütler ve Kremlin’in Stratejik Hesapları», Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM), 12 Mayıs 2010, <http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=1781%3Arusya-nisiyatifli-oerguetler-ve-kremlinin-stratejik-hesaplar&catid=176%3Aanalizler-rusya&Itemid=256>, (05.05.2013)

The Washington Post Newspaper , «Country Guides: Libya, News and Background Notes», The Washington Post Newspaper, The Washington Post Company, <<http://www.washingtonpost.com/wp-srv/world/countries/libya.html>>, (25.05.2013)

TINMAZ Salih, «Çin’in Nükleer Enerji Politikası», Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM), 25 Ekim 2011, <http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=1208:cinin-nukleer-enerji-politikas&catid=92:analizler-uzakdogu&Itemid=140>, (25.05.2013)

TOGAY Zeynep, «Beşar Esad Dönemi Türkiye–Suriye İlişkileri», Orta Doğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM), <<http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=793>>, (26.06.2013)

«Toshiba Nükleer Yaptırımı Geliyor», Hazer–TV, <http://www.hazer.tv/turkiye/nukleer_tr05.html>, (23.04.2013)

TURAN İlter, «Türk – Rus İlişkileri: Sorunlar ve Fırsatlar», Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM), 11 Şubat 2009, <http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=278:turk-rus-ilikileri-sorunlar-ve-firsatlar&catid=104:analizler-rusya&Itemid=136>, (26.06.2013)

TÜÇSİAD , «Çin'in Nükleer Enerji Politikası», Türk Çin Sanayici ve İş Adamları Derneği (TÜÇSİAD), 27 Ekim 2011, <<http://www.tucsiad.org.tr/Haberler/Haber/Cinin-Nukleer-Enerji-Politikasi/195.aspx>>, (25.05.2013)

«Türkiye–Rusya», Rusya Online Haber ve Yorum Sitesi, <<http://www.rusya.ru/TurkiyeRusya.htm>>, (26.06.2013)

«Türkiye’de Nükleer Enerjinin Tarihçesi», Nükleer Enerji Dünyası, Nükleer Enerji Forum websitesi, <<http://www.nukleer.web.tr/cgi-bin/showhtml.cgi?turkiye/tarihce>>, (23.04.2013)

«Türkiye’nin Enerji Politikaları: Temel Politikalar», **Çevre ve Enerji**, Sakarya Üniversitesi, Sakarya, 3 Nisan 2013

ULUATAM Ela, «Avrupa Doğalgaz Piyasasında Yeni Dengeler», **Enerji, Ekonomik Forum**, İstanbul, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB), Ağustos 2011, <<http://www.tobb.org.tr/AvrupaBirligiDairesi/Dokumanlar/Raporlar/Avrupa%20Dogalgaz%20Piyasalarinda%20Yeni%20Dengeler.pdf>>, (26.06.2013)

ULUSALER Kemal, EMO Enerji Çalışma Grubu (konuğu), «Enerji», EVREN, Gürbüz, «Bekleme Odası» Tartışma Programı, Haber ve Bilgi TV Kanalı, 25 Mart 2011, <<http://www.youtube.com/watch?v=HYI1628LZ3o>>, (25.05.2013)

VAROL SEVİM Tuğçe, «Arap Baharı» Rusya Kapılarında», **XXI. YüzYıl**, Sayı 36, Aralık 2011

VAROL SEVİM Tuğçe, «Kuzey Akım Boru Hattı Açıldı, Sıra Güney Akım’da», XXI. YüzYıl Türkiye Enstitüsü, Bilim Birlik Barış, Güney Kafkasya–İran–Pakistan Araştırma Merkezi, 14 Kasım 2011, <<http://www.21yyte.org/arastirma/guney-kafkasya-iran-pakistan-arastirmalari-merkezi/2011/11/14/6364/kuzey-akim-boru-atti-acildi-sira-guney-akimda>>, (26.06.2013)

VAROL Tuğçe, «Kuzey Akım Boru Hattı Açıldı, Sıra Güney Akım'da», Kırgızistan Özel Sayısı, **EkoAvrasya**, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Avrasya Ekonomik İlişkiler Derneği, Yıl 5, Sayı 17, Kış 2012

ВЕРШИНИН Александр, «U.S. Urges Central Asia to Boost Gas Export Routes», 24 April 2009, Associated Press, FOX News Network, <http://www.foxnews.com/printer_friendly_wires/2009Apr24/0,4675,ASTurkmenistanEnergyExports,00.html>

YALÇINER Serhan, «Putin Dönemi Rusya Federasyonu – NATO İlişkileri», **İİBF Dergisi**, Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Cilt 12, Sayı 2, Isparta, 2007, <<http://sablon.sdu.edu.tr/fakulteler/iibf/dergi/files/2007-2-19.pdf>>, (26.06.2013)

YAŞAR Süleyman, «Kıbrıs Nasıl Battı», Kıbrıs Postası (KP), 26 Kasım 2012, <<http://www.kibrispostasi.com/index.php/cat/50/news/93209/PageName/EKONOMI>>, (26.06.2013)

YILMAZ Reha, «Bağımsızlık Sonrası Dönemde Rus–Gürcü İlişkileri», Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK), 16 Eylül 2011, <http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=1130:bagim..>, (26.06.2013)

YORKAN Arzu, «Avrupa Birliği'nin Enerji Politikası ve Türkiye'ye Etkileri (Energy Poilicy of the European Union and its Effects on Turkey)», **Bilge Strateji Dergisi**, Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM), Cilt 1, Sayı 1, Güz 2009

YÜKSEL Okan, «Türkiye'nin NATO ile İlişkileri», Politik Akademi, 07 Mayıs 2013, <<http://www.politikakademi.org/2013/05/turkiyenin-nato-ile-iliskileri/>>, (26.06.2013)

ЦАРЕГОРОДЦЕВА Ирина , «Афганистан Вступит в СНГ», Ежедневная Деловая Газета РБК Daily, <<http://www.rbcdaily.ru/2008/04/03/focus/333883>>, (05.05.2013)

Zhongguo Di Yi Zuo Zijian Hedianshan, «China's First Self-Built Nuclear Power Plant», China National Nuclear Corporation Website (中國核工業集團公司), 26 Kasım 2008, <<http://www.cnncc.com.cn/tabid/375/ctl/Detail/mid/1106/ItemId/209/Default.aspx?ContainerSrc=%5BG%5DContainers>>, (25.05.2013)

Экономика и ТЭК Сегодня, «Транспортировка Нефти», Экономика и ТЭК Сегодня, <<http://is.park.ru/doc.jsp?urn=8374813>>, (05.05.2013)

«Энергетика в СССР», Великая Страна СССР, <<http://www.usrlive.org/?p=278>>, (05.05.2013)

WINROW Gareth M., «Energy Security in the Black Sea–Caspian Region», **PERCEPTIONS**, Volume 10, No 3, Bilgi Üniversitesi, İstanbul, Autumn 2005

D – TEZLER

AKGÜL Öner, «Rusya Federasyonu'nun Yeni Güvenlik ve Savunma Politikası», **Lisans Bitirme Tezi**, Uludağ Üniversitesi, İktisat ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Bursa, 2005